บรรณานุกรม
สถาบันพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

แก้คำผิด

บรรณานุกรมสถาบันพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี

หน้า	*บรรทัดที่*	*คำผิด*	*แก้เป็น*
๓	๖ จากล่าง	Studies	Studies,
๑๔	๑๑	พระบรมราชวงศ์จักรี	พระบรมราชวงศ์จักรี.
๑๕	๑๓	สมัย้	สมัย.
๒๕	๕ จากล่าง	แพร่วิทยา,	แพร่พิทยา,
๕๑	๓	กุศลาลัย.	กุศลาสัย.
๕๙	๓	กระดูกงู	(ขีดเส้นใต้)
๗๐	๑๕	Contemporary Review	(ขีดเส้นใต้)
๗๘	๔	๒๕๑๙	๒๕๑๙.
๑๐๖	๑๓	ดร. คารล คูทร	ดร. คารล คูรท
๑๒๒	๕ จากล่าง	ไชยภัณฑา.	ไชยกัณฑา.
๑๓๒	๕ จากล่าง	ราชตระกูล : บันทึกความ	(ขีดเส้นใต้)
๑๓๗	๑๗	เมื่อ	ขณะ
๑๔๔	๙ จากล่าง	สงขลานครินทร,	สงขลานครินทร์,
๑๕๒	๑	วิสิษฐ	วสิษฐ์
๑๖๑	๑๗	หน้า ๓๑๕ – ๔๔๓	หน้า ๓๑๕ – ๔๔๓;
๑๖๓	๘ จากล่าง	คือ นายโชติ สุวัตถี	นายโชติ สุวถีต
๑๗๐	๒ จากล่าง	ประยุทธ สิทธิพันธ์	(เลื่อนชิดหน้า).

บรรณานุกรม

สถาบันพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

บรรณานุกรม
สถาบันพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
ตึกบัญชาการชั้น ๒ ทำเนียบรัฐบาล โทร. ๒๘๑๖๗๐๖
จัดพิมพ์ครั้งแรก : เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕
จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

เพื่อเป็นอภินันทนาการแก่ประชาชนทั่วไป

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด การพิมพ์พระนคร
๙๒ - ๙๖ ถนนบูรณศาสตร์ กรุงเทพมหานคร
ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา นางอารี จุ้ยทรัพย์เปี่ยม

คำนำ

เนื่องในมหามงคลสมัยที่กรุงรัตนโกสินทร์มีอายุครบ ๒๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ รัฐบาลตลอดจนภาคเอกชน ได้ร่วมกันจัดให้มีการสมโภช เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้า ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ที่ได้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง และทรงสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติให้เป็นมรดกตกทอดสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งหน่วยราชการและประชาชนต่างมีความปีติยินดีชื่นชมโสมนัส ดังนั้น เพื่อเป็นการร่วมสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ในครั้งนี้ คณะอนุกรรมการเอกลักษณ์ของชาติในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติจึงเห็นควรรวบรวมบรรณานุกรมหนังสือเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อให้จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นวัตถุอนุสรณ์อันสำคัญสำหรับแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของสถาบันพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ และเพื่อเป็นคู่มือในการศึกษาค้นคว้าวิวัฒนาการและความเป็นไปของสังคมไทย ซึ่งมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเอกลักษณ์สำคัญประจำชาติ โดยได้รับความร่วมมือจาก นางสาวสิริจันทร สุจริตกุล และนางพรรณพิงค์ ธรมธัช แห่งสำนักบรรณสารการพัฒนา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เป็นผู้รวบรวม

บรรณานุกรมเล่มนี้ เป็นบรรณานุกรมเล่มแรกที่ได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลปัจจุบัน โดยรวบรวมจากหนังสือเอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความจากวารสาร ทางวิชาการ รวมทั้งสิ้น ๖๒๘ รายการ ทั้งนี้ไม่รวมบทความจากหนังสือพิมพ์ และบทพระราชนิพนธ์ของพระมหากษัตริย์

เรื่องราวในบรรณานุกรม แบ่งเป็น ๒ ภาค คือ ๑. เรื่องราวว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์โดยทั่วไป ๒. เรื่องราวที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ แต่ละพระองค์

เฉพาะบรรณานุกรมที่เกี่ยวกับรัชกาลปัจจุบัน ได้รวบรวมเรื่องราวเพิ่มเติมเกี่ยวกับสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ด้วย การเรียงรายชื่อสิ่งพิมพ์ จะเรียงตามหัวข้อ และแต่ละหัวข้อ จะเรียงรายการสิ่งพิมพ์ตามลำดับตัวอักษรชื่อผู้แต่ง ในกรณีที่ไม่มีชื่อผู้แต่ง จะเรียงไว้ตามลำดับอักษรชื่อเรื่อง

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติหวังว่า หนังสือบรรณานุกรมเล่มนี้ จะเป็นอนุสรณ์แห่งมหามงคลสมัย และเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้า เรื่องราวทางด้านพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ตลอดจนความเป็นไปของสังคมไทยในช่วงระยะ ๒๐๐ ปี ของกรุงรัตนโกสินทร์ที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี.

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

คณะอนุกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

---

๑. ม.ล. ทวีสันต์ ลดาวัลย์	ประธานอนุกรรมการ
๒. นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์	อนุกรรมการ
๓. นายประเสริฐ ณ นคร	อนุกรรมการ
๔. อธิบดีกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ	อนุกรรมการ
๕. ผู้อำนวยการสำนักงานสารนิเทศ สำนักผู้บัญชาการทหารสูงสุด	อนุกรรมการ
๖. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	อนุกรรมการ
๗. อธิบดีกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ	อนุกรรมการ
๘. นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	อนุกรรมการ
๙. ม.ล. นวลผ่อง เสนาณรงค์	อนุกรรมการ
๑๐. ศ. คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร	อนุกรรมการ
๑๑. นายสมภพ จันทรประภา	อนุกรรมการ
๑๒. นายธรรมนูญ ประจวบเหมาะ	อนุกรรมการ
๑๓. พล. ต.ต. สัจจา จันทนะเสวี	อนุกรรมการ
๑๔. นายประสม สถาบีตานนท์	อนุกรรมการ
๑๕. นายสุวิทย์ สุทธานุกูล	อนุกรรมการ
๑๖. นายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๑๗. นายสุรัฐ ศิลปอนันต์	อนุกรรมการ
๑๘. นายแมนรัตน์ ศรีกรานนท์	อนุกรรมการ
๑๙. นางคณิตา เลขะกุล	อนุกรรมการ
๒๐. ร.ท. สุวิทย์ ยอดมณี	อนุกรรมการ
๒๑. นายเย็นใจ เลาหวณิช	อนุกรรมการและเลขานุการ
๒๒. นางศิริวัลย์ เหมะจันทร	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

สารบาญ

ภาคที่ ๑

	หน้า
๑.๑ บรรณานุกรมของบรรณานุกรมสถาบันพระมหากษัตริย์	๑
๑.๒ แนวความคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์	๔
๑.๓ เรื่องที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์	๑๓
๑.๔ เรื่องที่เกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์	๑๙
๑.๕ เรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์	๒๒

ภาคที่ ๒

๒.๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	(พ.ศ. ๒๒๗๙–๒๓๕๒)	๔๑
๒.๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	(พ.ศ. ๒๓๑๐ – ๒๓๖๗)	๔๗
๒.๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	(พ.ศ. ๒๓๓๐ – ๒๓๙๔)	๕๓
๒.๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	(พ.ศ. ๒๓๔๗ – ๒๔๑๑)	๕๖
๒.๔.๑ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว	(พ.ศ. ๒๓๕๑ – ๒๔๐๘)	๖๕
๒.๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	(พ.ศ. ๒๓๙๖ – ๒๔๕๓)	๖๗
๒.๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	(พ.ศ. ๒๔๒๓– ๒๔๖๘)	๑๐๗
๒.๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	(พ.ศ. ๒๔๓๖ – ๒๔๘๔)	๑๒๒
๒.๘ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอนันทมหิดล	(พ.ศ. ๒๔๖๘ – ๒๔๘๙)	๑๓๒
๒.๙ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช	(พ.ศ. ๒๔๗๐ –)	๑๓๕
๒.๙.๑ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ	(พ.ศ. ๒๔๗๕ –)	๑๕๙
๒.๙.๒ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก	(พ.ศ. ๒๔๓๔ – ๒๔๗๒)	๑๖๒
๒.๙.๓ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	(พ.ศ. ๒๔๔๓ –)	๑๖๔
๒.๙.๔ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร	(พ.ศ. ๒๔๘๕ –)	๑๖๕
๒.๙.๕ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี	(พ.ศ. ๒๔๙๘ –)	๑๗๐

ภาคที่ ๑

© ԱՊՀԳԼԲ

๑.๑ บรรณานุกรมของบรรณานุกรมสถาบันพระมหากษัตริย์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สถาบันวิทยบริการ. หอสมุดกลาง. **พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: บรรณานุกรม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓. ๕๕ หน้า.

รวมรวบผลงานของรัชกาลที่ ๖ และของผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับพระองค์ที่มีอยู่ในหอสมุดกลาง เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติในวาระครบ ๑๐๐ ปี แห่งวันพระบรมราชสมภพ และเพื่อเป็นคู่มือประกอบการค้นคว้าเกี่ยวกับพระองค์ แบ่งเป็น ๒ ภาค คือ ภาคพระราชนิพนธ์ ๑๗ ประเภท ของพระองค์ ได้แก่ละครพูด ละครร้อง ประวัติศาสตร์ เป็นต้น.

นคร พันธุ์ณรงค์. **บทสรุปปริญญานิพนธ์ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์.** พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, ๒๕๒๑. ๑๕๓ หน้า. (เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ไทย ๒).

รวบรวมปริญญานิพนธ์ของนักศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร รวม ๑๗ เรื่อง ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ ในด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ การปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล การเศรษฐกิจ การศาล การบริหารภาษีอากร และความขัดแย้งกับมหาอำนาจตะวันตก.

แม้นมาส ชวลิต และคนอื่นๆ. **พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย : บรรณานุกรม** (Pra Bat Somdej Pra Buddha Lert La Napalai : Bibliography).

กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, กรมศิลปากร, ๒๕๑๑. ๓๓ หน้า.

รวบรวมเอกสารและหนังสือต่างๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศที่เกี่ยวกับรัชกาลที่ ๒ ตลอดจนงานพระราชนิพนธ์ต่างๆ ของพระองค์เท่าที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติในวาระครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งวันพระราชสมภพของพระองค์ แบ่งงานออกเป็น ๗ ประเภท ได้แก่จดหมายเหตุ กฎหมาย หมายรับสั่ง บทพระราชนิพนธ์ หนังสือต่างๆ ที่เกี่ยวกับบทพระราชนิพนธ์ พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ และหนังสือภาษาต่างประเทศที่เขียนเกี่ยวกับพระองค์.

วิลสัน, คอนสแตนซ์ เอ็ม.

Wilson, Constance M. "Toward a bibliography of the life and times of Mongkut, King of Thailand, 1851–1868." In **Southeast Asian history and historiography : essays presented to D.G.E. Hall.** Edited by C.D. Cowan and O.W. Wolters. Ithaca and London : Cornell University Press, 1976. pp. 164–189.

แบ่งเป็น ๓ ภาค ภาคแรกเกี่ยวกับเอกสารภาษาไทย ๒ ประเภท ประเภทแรกคือ จดหมายเหตุตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ และอีกประเภทได้แก่เอกสารที่จัดพิมพ์แล้ว หมายถึงหนังสือที่เขียนโดยพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ ในสมัยรัชกาลนั้น ตลอดจนหนังสืออ้างอิงที่ส่วนราช-

การต่างๆ จัดพิมพ์ ภาคที่ ๒ กล่าวถึงเอกสารภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศสในสมัยนั้น ภาคสุดท้าย เกี่ยวกับงานเขียนของคนรุ่นหลังทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ.

วุฒิชัย มูลศิลป์. **บทคัดย่อปริญญานิพนธ์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.** กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๒. ๖๙ หน้า.

รวบรวมบทคัดย่อปริญญานิพนธ์ ๕๒ เรื่อง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๙ – พ.ศ. ๒๕๒๑ แบ่งเป็น ๕ ภาค ได้แก่ สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคประชาธิปไตย และเรื่องเกี่ยวกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์.

ศิลปากร, กรม. **บรรณานุกรมหนังสือพระราชนิพนธ์ พระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๑. ๓๑ หน้า. (คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ ๑๐๐ ปีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์ในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑).

รวบรวมบรรณานุกรมเฉพาะพระราชนิพนธ์ที่สำคัญๆ ได้แก่ จดหมายเหตุ ๒๔ เรื่อง เทศนา ๒ เรื่อง พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส ๖ เรื่อง พระราชนิพนธ์ร้อยกรอง ๑๒ เรื่อง พระราชนิพนธ์ร้อยแก้ว ๒๑ เรื่อง พระราชกรณียกิจ และพระราชประวัติที่ผู้อื่นเรียบเรียงขึ้นอีก ๒๕ เรื่อง รวมเป็นบรรณานุกรมรัชกาลที่ ๕ ๙๐ รายการ (เฉพาะเอกสารภาษาไทย).

ศิลปากร, กรม. หอสมุดแห่งชาติ. งานบริการหนังสือพิมพ์และวารสาร. **พระบารมีปกเกล้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช : พระราชประวัติสังเขป และดรรชนีพระราชกรณียกิจ.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๘. ๖๖ หน้า. (พิมพ์ในวโรกาสเฉลิมฉลองพระชนมพรรษาครบ ๔ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๑๘).

แบ่งเป็น ๓ ภาค ภาคแรกเกี่ยวกับพระราชประวัติโดยสังเขป ภาคที่ ๒ เป็นดรรชนีพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๙ ตั้งแต่เสด็จขึ้นครองราชย์ จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยรวบรวมจากข่าวและบทความ จากวารสาร และหนังสือพิมพ์ ประมาณ ๒๖๕ เรื่อง เฉพาะที่ทรงเกี่ยวข้องกับราษฎรเท่านั้น มีภาคผนวกเกี่ยวกับโครงการในพระบรมราชานุเคราะห์โดยสังเขป และท้ายเล่มเป็นบรรณานุกรมหนังสือเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระองค์ ๗๑ รายการ.

ศิลปากร, กรม. หอสมุดแห่งชาติ และคณะกรรมการอำนวยการจัดงานพระบรมราชานุสรณ์. **พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : บรรณานุกรม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๓. ๘๔ หน้า. (พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในงานพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในวาระครบ ๖๐ ปี นับแต่วันเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ วันที่ ๑๐ – ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๑๓).

รวบรวมบรรณานุกรมพระราชนิพนธ์ต่างๆ ของรัชกาลที่ ๖ ที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ เป็น ๑๐ ประเภท ได้แก่ พระราชดำรัส และพระบรมราโชวาท ศาสนา เสือป่า ภาษาวรรณคดีและสุภาษิต บทละครต่างๆ นิทานสอนใจ และนวนิยาย ภาพ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์และการท่องเที่ยว บทความ และเบ็ดเตล็ด โดยจัดเรียงตามลำดับอักษรของชื่อเรื่อง ตอนที่สอง เป็นพระราชนิพนธ์ในวารสารต่างๆ ภาคสุดท้ายเป็นพระราชนิพนธ์ภาษาต่างประเทศ.

สุภรณ์ วัชรศิริธรรม. **ปริทัศน์หนังสือหายาก.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ลาดพร้าว, ๒๕๑๖. ๑๓๖ หน้า.

รวบรวมรายละเอียดของหนังสือหายาก ที่เก็บรักษาไว้ที่ห้องสมุดกระทรวงศึกษาธิการทั้งหมด ๑๑๕ เล่ม มีบรรณนิทัศน์ และภาพหนังสือประกอบด้วย มีทั้งหนังสือเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ การปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี ประชุมเพลงยาว พงศาวดาร เป็นต้น.

สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา และพิพาดา เมนะเศวต. **รวมบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ปริญญาโทแผนกประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.** กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ม.ป.ป. ๑๐๙ หน้า.

รวบรวมบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ ๗๙ เรื่อง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ – พ.ศ. ๒๕๒๒ แบ่งเป็น ๔ ภาค ได้แก่ ภาคสุโขทัย – อยุธยา, ภาคต้นและกลางของกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๑ – ที่ ๕) ภาครัตนโกสินทร์สมัยใหม่ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๗ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึงปัจจุบัน และภาคสุดท้ายเป็นเรื่องคาบเกี่ยว.

อัมพร ทีขะระ. **บรรณานุกรมพระราชนิพนธ์ พระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีอยู่ในหอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.** กรุงเทพฯ : หอสมุดกลาง, ๒๕๑๕. ๑๐ หน้า.

แบ่งเป็น ๒ ตอน ได้แก่ตอนที่เป็นพระราชนิพนธ์ของพระองค์เอง มีทั้งประเภท จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน โคลง พระบรมราโชวาท และพระราชหัตถเลขา ตอนที่สอง เป็นงานที่ผู้อื่นเขียนถึงพระองค์เกี่ยวกับพระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจ และหนังสือภาษาอังกฤษ.

อิชิ, โยนีโอ

Ishii, Yoneo; Yoshikawa, Toshiharu and Akagi, Osamu. **A selected Thai bibliography on the reign of King Chulalongkorn.** (บรรณานุกรมทางประวัติศาสตร์ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว). Osaka : Thai Section, Osaka University of Foreign Studies. 1972. 44 p.

รวบรวมรายชื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับรัชกาลที่ ๕ ที่มีอยู่ในแผนกภาษาไทย มหาวิทยาลัยโอซากา เพื่อประโยชน์ของนักศึกษาที่ต้องการทำวิทยานิพนธ์ ในสาขาประวัติศาสตร์ไทยในรัชสมัยของพระองค์แบ่งออกเป็น ๓ ภาค คือ พระราชนิพนธ์, (วรรณคดีและบทวิชาการ, พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท, พระราชหัตถเลขา) ภาคที่ ๒ ได้แก่พระราชประวัติและประวัติบุคคลสำคัญ และภาคสุดท้ายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และเรื่องต่างๆ.

๑.๒ แนวความคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์

กีลิก, ลอเรน มารี

Gesick, Lorraine Marie. "Kingship and political integration in traditional Siam, 1767–1824". Ph.D. dissertation, Department of Southeast Asian History, Graduate school Cornell University, 1976. 198 p.

แบ่งออกเป็น ๕ บท กล่าวถึงการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จนถึงการเสียกรุง ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ตามโบราณขัตติยประเพณี และกฎหมายในกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเป็นการศึกษาเชิงเปรียบเทียบถึงข้อเหมือนและข้อแตกต่างของสถาบันพระมหากษัตริย์ในแต่ละสมัย.

กุศล วโรภาส

Kusol Varophas. "Traditional institutions and political change in Thailand". Ph.D. dissertation, Department of Political Science, Johns Hopkins University, 1972. 692 p.

ระบบราชาธิปไตยของไทยสืบเนื่องมาจากการปกครองแบบพ่อปกครองลูก แต่เมื่อได้รับอิทธิพลของลัทธิเทวราชของเขมร ทำให้ฐานะของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเคยใกล้ชิดกับประชาชน ห่างไกลออกไป เพราะพระองค์ได้ทรงสร้างระเบียบแบบแผนในพระราชสำนักต่าง ๆ มากมาย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าชีวิต เจ้าแผ่นดิน และเจ้าเหนือหัวของราษฎร พระองค์ทรงปกครองและบริหารแผ่นดินโดยมีเสนาบดีทางฝ่ายทหาร และพลเรือน พระองค์ทรงเป็นพุทธมามะกะ และทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกด้วย ทรงใช้วิธีระบบผูกขาดภาษีการค้า ในรัชกาลที่ ๔ ได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาประเทศให้ทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในหลาย ๆ ด้าน ทรงถือนโยบายยึดอำนาจเข้าสู่สถาบันพระมหากษัตริย์และราชบัลลังก์ ซึ่งขัดแย้งกับแนวการพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตก ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองในกบฏ รศ. ๑๓๐ และการปฏิวัติ ๒๔๗๕ ในรัชกาลต่อมา.

โกศล ศรีสังข์. "สถาบันกษัตริย์ในสังคมไทย" <u>จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์</u>

๑, ๑ (ก.ย. ๒๕๑๗) ๑๗–๑๙. (เค้าโครงจาก Kosol Srisang. "Dhammacracy in Thailand : a study in social ethics as a hermeneutic of Dhamma." Ph.D. dissertation, Department of Political Science, Chicago University, 1973.)

ในระเบียบสังคมไทย สถาบันกษัตริย์เป็นทั้งศาสนา และการเมืองไทย เป็นสัญญลักษณ์ของความเป็นชาติไทย เป็นอุดมการและเป็นสัญญลักษณ์ของความพยายามจะกระทำให้อุดมการปรากฏผลสมจริง ซึ่งรัชกาลที่ ๖ ทรงเรียกสัญญลักษณ์นี้ว่า "ธรรมาธิปไตย" แก่นสารของ

ธรรมาธิปไตยหรือสถาบันกษัตริย์ คือ ความเมตตากรุณา และความเป็นไท และหมายถึงการกระทำและศูนย์แห่งความสามัคคี การสมานระหว่างมิติเหล่านี้ คือความบริบูรณ์แห่งราชอาณาจักรแห่งธรรมาธิปไตย หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ได้เปลี่ยนมาเป็นประชาธิปไตย ซึ่งมีแก่นสารคือ ความเสมอภาค และอิสรภาพ แต่พระมหากษัตริย์ของไทยทรงเป็นผู้มีวิริยะ-อุตสาหะ และอัจฉริยภาพสามารถทำให้สถาบันกษัตริย์ยืดหยุ่นได้ และเป็นสถาบันนำในการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นทั้งในระดับศาสนาและการเมือง.

คนหัวเก่า (นามแฝง). "พระพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์ในทรรศนะของผู้ไม่มีปริญญา" **ยุทธโกษ** ๘๖, ๒ (ต.ค. ๒๕๒๐) ๔๕-๕๕.

กล่าวถึงความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างพระพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์ของไทย ว่าทรงเป็นพุทธมามะกะ ทรงนำคำสอนทางพุทธศาสนามาเป็นแนวทางรัฐประศาสโนบายและวิเทโศบาย มีการรับทอดความคิดที่ว่า อำนาจการปกครองไม่ใช่เป็นของกษัตริย์ แต่เป็นอำนาจอธิปไตยที่มาจากราษฎร พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเพียงพระประมุขของชาติ อยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ ในทางนิตินัยอาจไม่จำเป็นต้องมีพระมหากษัตริย์ เพราะไม่ได้ทรงรับผิดชอบใดๆ แต่ในทางพฤตินัยประชาชนยังเคารพยึดมั่นในพระองค์อย่างเหนียวแน่น ทรงเป็นศูนย์รวมพลังใจประชาชนอันก่อให้เกิดความสามัคคีในชาติ.

"ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์" **วารสารราชทัณฑ์** ๒๕, ๓ (พ.ค.-มิ.ย. ๒๕๒๐) ก-ง.

อธิบายถึงฐานะอันสำคัญยิ่งของพระมหากษัตริย์ ทรงมีพระราชภารกิจต่อพสกนิกร ทรงปกครองประชาชนเหมือน "พ่อปกครองลูก" ในฐานะที่ทรงเป็นประมุขของประเทศ ทรงเป็นผู้คุ้มครองประชาชนทั้งในยามประสบภัยพิบัติจากภายในและภายนอกประเทศ ทรงปกครองแผ่นดินโดยทศพิธราชธรรม ทรงเป็นสมมติเทพของมวลมนุษย์ และทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของปวงชน ประชาชนอาจมีความคิดแตกต่างกันทางการเมือง การปกครอง และการดำรงชีวิตประจำวัน สิ่งที่ทุกคนเทิดทูนและหวงแหนคือ สถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นเครื่องนำมาซึ่งความปรองดองทางความคิดของชาวไทย.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. **สถาบันพระมหากษัตริย์ : คำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ตอนพื้นฐานทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖. ๒๗ หน้า.

กล่าวถึงความเป็นมาของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย เปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัย และอยุธยา การรับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรในเรื่องลัทธิเทวราช ซึ่งเชื่อว่า พระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้า มีการสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อให้คนคล้อยตาม ได้แก่ การแยกพระองค์ไว้ต่างหาก และทรงอยู่เหนือสิ่งอื่นใด ประทับในพระราชวัง ใช้คำราชาศัพท์ และมีกฎเกณฑ์มณเฑียรบาล อธิบายศัพท์ที่ใช้เรียกพระมหากษัตริย์ ๕ คำได้แก่ พระเจ้าอยู่หัว

พระเจ้าแผ่นดิน เจ้าชีวิต ธรรมราชา และพระมหากษัตริย์ วิเคราะห์ฐานะของพระมหากษัตริย์ไทยว่า ทรงเป็นที่เคารพนับถือและไม่ทรงห่างไกลประชาชนเนื่องมาจากสาเหตุ ๒ ประการ ได้แก่ การยอมรับว่าพระองค์เป็นผู้นำของชาติ ของครอบครัวใหญ่ และศาสนาพุทธ พระองค์ทรงเป็นพุทธมามะกะเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป และทรงปฏิบัติตามทศพิธราชธรรม ได้แก่ ธรรม ๑๐ ประการสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน และจักรวรรดิวัตร ได้แก่สิ่งที่พระองค์ควรปฏิบัติ ๑๒ ประการ.

เค้มพ์, เจอรมี่

Kemp, Jeremy. **Aspects of Siamese kingship in the seventeenth century.** Bangkok : Social Science Association, 1969. 61 p.

อธิบายลักษณะแง่มุมต่าง ๆ ของกษัตริย์ไทยในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ สถานะของกษัตริย์ แนวคิดที่อยู่เบื้องหลังสถาบันกษัตริย์ในสังคมไทย และข้อเสนอเกี่ยวกับพัฒนาการของสถาบันกษัตริย์ พระองค์จำต้องแสดงองค์ในฐานะสมมติเทพ โดยอาศัยพระราชพิธีต่าง ๆ เน้นความแตกต่างระหว่างกษัตริย์กับคนธรรมดา เพื่อรักษาสถานภาพของกษัตริย์ให้มั่นคง เครื่องราชกกุฎภัณฑ์ เครื่องราชูปโภค ราชธานี ช้างเผือก ราชลัญฉกรองค์สำคัญ ๆ เป็นสิ่งที่พระองค์ต้องรักษาไว้ เพราะหมายถึงเสถียรภาพของพระองค์ บทบาทที่จะช่วยทำให้มั่นอยู่ในราชบัลลังก์ ได้แก่ การอภิเษกสมรสกับเชื้อสายเจ้าแผ่นดินองค์ก่อน การใช้ไสยศาสตร์ศาสนา การประกอบพระราชพิธีเพื่อบำรุงความสุขของประชาชน และการสร้างเรื่องรับรองบารมีของพระมหากษัตริย์ เป็นต้น.

ทินกร ทองเศวต. **พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา.** พระนคร : โรงพิมพ์ตรีณสาร, ๒๕๑๑. ๘๒ หน้า. (พิมพ์ในหนังสือที่ระลึกงานฌาปนกิจศพนางละมุน สีวะรา ณ ฌาปนสถานวัดโสมนัสวิหาร ๑๑ มิถุนายน ๒๕๑๑).

เป็นเรียงความชนะการประกวดของยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วิสาขบูชา ๒๕๐๓. แบ่งเป็น ๖ บท เริ่มด้วยภูมิหลังของประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยโบราณ จนถึงสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงทะนุบำรุงและส่งเสริมพระพุทธศาสนาใน ๓ ทาง ได้แก่ การสร้างวัด และพุทธเจดีย์ การสร้างพระไตรปิฎก และการอุปถัมภ์บำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรม ทำให้ซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่ได้ทรงสนพระทัยบำรุงพระพุทธศาสนา จนเป็นศาสนาประจำชาติ.

ทิพย์ ทิพย์ชัยเมธา. "บทนำ : อุดมการความมั่นคงของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์" **วารสารรามคำแหง** ๔, ๒ (ก.ค. ๒๕๒๐) ๑-๕.

ให้คำจำกัดความของคำว่า "อุดมการ" อธิบายอุดมการสำหรับชาติไทยที่เหมาะสมที่สุดคือ อุดมการที่เน้นหนักทางชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตย

โดย เสนอแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุอุดมการของชาติไว้ ๔ ประการ ได้แก่ การมีความผูกพันยึดมั่นรักชาติ, การสงวนปกป้องและพัฒนาศาสนา, การมีความจงรักภักดีเทิดทูน และปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ และการธำรงรักษาและพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตย.

ธมฺมสาโร ภิกขุ. **พุทธานุภาพว่าด้วยสถาบันกษัตริย์.** พระนคร : โรงพิมพ์ตีรณสาร, ๒๕๑๑. ๑๘ หน้า. (พิมพ์ในหนังสือที่ระลึกงานฌาปนกิจศพนางละมุน สีวะรา ณ ฌาปนสถานวัดโสมนัสวิหาร ๑๑ มิถุนายน ๒๕๑๑).

กล่าวถึงความสำคัญของพระมหากษัตริย์โดยทั่วๆ ไป และสำหรับชาวไทยพระองค์ทรงเป็นพระประมุขของชาติมาตลอด ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จนถึงปัจจุบัน พระองค์ทรงเป็นพุทธมามะกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก รวบรวมพระพุทธภาษิตที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ไว้.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย.** กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๙. ๑๑๔ หน้า.

กล่าวถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ทั้งในสมัยโบราณ และปัจจุบันให้ความหมายของคำว่า "พระมหากษัตริย์" ความเป็นมาของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช ฐานะของพระองค์ในระบอบประชาธิปไตยใน ๔ ฐานะ คือ ฐานะทางกฎหมาย, ทางนิติราชประเพณี และราชธรรม, ฐานะท่ามกลางพสกนิกร และท่ามกลางสังคมแห่งรัฐ สถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยใน ๔ ฐานะคือ ฐานะประมุขของประเทศ, ฐานะศูนย์รวมของชาติ, ทางพระราชภารกิจ และทางพระราชตระกูล และมีการเปรียบเทียบถึงพระมหากษัตริย์ของนานาประเทศในระบอบประชาธิปไตยด้วย.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร.

Tanin Kraivixien. **His Majesty King Bhumibol Adulyadej.** 1982. 64 p. 101 illus.

รวบรวมพระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดจนพระบรมราชวงศ์ และชี้ให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อประชาชนชาวไทย

นวล จันทร์ตรี "สถาบันพระมหากษัตริย์กับความมั่นคงแห่งชาติของประเทศไทย" **รัฐฐาภิรักษ์** ๑๙, ๑ (ม.ค. ๒๕๒๐) ๑-๙๔.

กล่าวถึงความเป็นมาของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประเทศไทยในขอบเขตที่มีความสำคัญเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ ๔ ทางคือ ทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ ทางสังคมจิตวิทยา และทางการทหาร ตั้งแต่สมัยสุโขทัย, สมัยอยุธยา, สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ สรุปพระราชกรณียกิจในรัชกาลปัจจุบัน ทางด้านการเกษตร ๖ โครงการ ทางด้านสังคมและจิตวิทยาที่เกี่ยวกับการสาธารณสุขและอนามัย การศึกษา วัฒนธรรม ประเพณี การประชาสงเคราะห์ และเกี่ยวกับงานสังคมอื่นๆ และพระราชกิจเกี่ยวกับทหาร สรุปบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ ย้ำความมั่นคงแห่งชาติในรัชกาล ปัจจุบันทางด้านการเมืองภายใน และการเมือง

ต่างประเทศ ทางด้านส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคมจิตวิทยา และการทหาร กล่าวถึงสถานการณ์บ่อนทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์หลังวัน ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ หลายๆ กรณี.

นันทา โรจนประดิษฐ์. "การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทย" **ยุทธโกษ** ๘๒, ๘ (เม.ย. ๒๕๑๗) ๔๙–๖๐.

กล่าวถึงการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใน ๔ สมัยคือ สมัยอาณาจักรน่านเจ้า, สมัยสุโขทัย, สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ ให้ขอบเขตการบริหารราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ในสมัยน่านเจ้า สมัยสุโขทัย และสมัยอยุธยา แบ่งเป็นการปกครองหัวเมืองชั้นใน ชั้นนอกและประเทศราช ก่อนในรัชกาลที่ ๕ การปกครองของรัตนโกสินทร์ เป็นแบบบีตาธิปไตย ผสมผสานกับแบบเทพาธิปไตยของอยุธยา รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงปฏิรูประเบียบราชการบริหารเสียใหม่ แบ่งออกเป็น ๑๐ กระทรวง และเพิ่มเป็น ๑๒ กระทรวงในรัชกาลที่๖ ในรัชกาลที่ ๗ ทรงเพิ่มสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ๓ สภาคือ อภิรัฐมนตรีสภา, เสนาบดีสภา และสภาองคมนตรี.

บรรจง ชูสกุลชาติ. "การปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข". เอกสารวิจัยส่วนบุคคล ลักษณะวิชาการเมือง วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, ๒๕๒๐. ๑๕๖ หน้า.

กล่าวถึงวิวัฒนาการทางการปกครองของไทย การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ อธิบายถึงความสำคัญและหลักการของระบบบริหารราชการแผ่นดินที่จักต้องมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุข ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งชาติ และฐานะของพระองค์ตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ทรงอยู่เหนือการเมือง ไม่ทรงแสดงทัศนะใดอันเกี่ยวกับการเมืองในลักษณะที่จะส่งเสริมหรือทำลายพรรคการเมืองพรรคหนึ่งพรรคใด ทรงวางพระองค์เป็นกลางในทางการเมืองเสมอมา ทำให้ฐานะของพระองค์จึงสถิตย์สถาพร และก่อให้เกิดผลดีแก่ประเทศชาติ เสนอหลักการในการปฏิรูประบบบริหารราชการและปัญหาในการปฏิรูปรวมทั้งข้อเสนอแนะด้วย.

ปทเรณุกา (นามแฝง). "พระมหากษัตริย์" **ยุทธโกษ** ๘๖, ๔ (ธ.ค. ๒๕๒๐) ๕–๑๐ (ตัดตอนจากหนังสือ การใช้กฎหมายป้องกันคอมมิวนิสต์ โดย ธานินทร์ กรัยวิเชียร)

กล่าวถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดสถาบันหนึ่ง มีบทบาทอย่างสำคัญในการรักษาเอกราชของชาติ และทะนุบำรุงบ้านเมืองและพสกนิกรตลอดมา ราชบัลลังก์เป็นที่เคารพสักการะสูงสุดของชาวไทย เดิมสถาบันพระมหากษัตริย์มิได้มีข้อบกพร่องใดๆ ที่จะวิพากษ์วิจารณ์ได้ ฝ่ายคอมมิวนิสต์จึงไม่กล้าล่วงเกิน แต่บัดนี้ฝ่ายคอมมิวนิสต์กลับเปลี่ยนใจ - โจมตีสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงชักชวนให้ชาวไทยให้ร่วมกันเทิดทูนสถาบันนี้ไว้เหนือเกล้าฯ ด้วยความจงรักภักดี.

ผไท ภักดี. "องค์พระประมุขของชาติไทย กับประชาธิปไตย" **การประชาสงเคราะห์** ๑๙, ๑๑ (พ.ย. ๒๕๑๗) ๓๔ – ๓๖.

แม้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ประเทศไทยยังคงมีสถาบันสำคัญคือ สถาบันพระมหากษัตริย์ เพราะทรงเป็นพระประมุข เป็นที่เคารพสักการะของปวงชน และทรงเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของราษฎร ซึ่งต่างจากระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขดังเช่นประเทศอื่น ๆ พระมหากษัตริย์ทรงมีความใกล้ชิดผูกพันกับราษฎร ซึ่งมีแต่ความจงรักภักดีในพระองค์.

พิทยลาภพฤฒิยากร, กรมหมื่น (พระองค์เจ้าธานีนิวัติ)

Dhani Niwat, Prince. "The old Siamese conception of monarchy" **Journal of the Siam Society** 36, 2 (Dec. 1947) 91–106.

กล่าวถึงความเป็นมาของระบบราชาธิปไตยของไทย โดยพิจารณาจากภูมิหลังจากวัฒนธรรม ระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูกของสุโขทัย และพระธรรมศาสตร์ ต่อมาได้รับอิทธิพลจากลัทธิเทวราชของเขมร ทำให้พระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นเทพเจ้าสมมุติ อำนาจของพระองค์อยู่ใต้เสนาบดี ยังคงรักษารูปแบบเดิมจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ ๔ เริ่มมีการติดต่อกับประเทศตะวันตก มีการพยายามดึงอำนาจกลับเข้ามาสู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ให้เต็มที่ รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างกองทัพ ทรงยกเลิกตำแหน่งวังหน้า และยกเลิกอำนาจของกลุ่มเสนาบดี ในรัชกาลที่ ๖ ทรงพยายามรักษาระบอบราชาธิปไตย ซึ่งขัดกับสภาพการเปลี่ยนแปลงจากสังคมและการปกครอง จึงมีผลให้เกิดการปฏิวัติเปลี่ยนระบบการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ในรัชกาลที่ ๗.

พูนพิศมัย ดิศกุล. ม.จ. หญิง. "ชาติ ศาสน์ กษัตริย์" **เอกลักษณ์ไทย** ๑, ๔ (เม.ย. ๒๕๒๐) ๖ – ๘.

กล่าวถึงความจำเป็นที่ต้องมี ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ สรุปพระราชกรณียกิจที่สำคัญและเด่นของแต่ละรัชกาลในราชวงศ์จักรี และเมื่อสำรวจดูอย่างถี่ถ้วน ก็ยังไม่เห็นเหตุว่า ทำไมจึงจะไม่ต้องการกษัตริย์ผู้รักษาวัฒนธรรมไว้ให้ชาติไทย.

ฤกษ์ดี ชาติอุทิศ. "การเมือง ตอน : สถาบันพระมหากษัตริย์" **เสนาศึกษา** ๔๑, ๕ (เม.ย. – พ.ค. ๒๕๑๘) ๓๐ – ๓๕.

ผู้เขียนชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันกระทำทุกอย่างเพื่อจรรโลงเทิดทูนและจงรักภักดีต่อ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยการทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ และขอความร่วมมือ "...ช่วยกันทำให้ในหลวงของเราเป็นเสมือนน้ำบริสุทธิ์ที่ประชาชนดื่มได้กินได้ทั่วหน้า อย่าให้เป็นน้ำหวานสำหรับบางกลุ่ม หรือเป็นน้ำกร่อยสำหรับบางพวก".

วสิษฐ เดชกุญชร. "ทำไมคนไทยจึงรักพระเจ้าอยู่หัว" **บทบัณฑิตย์** ๓๒, ๔ (๒๕๑๘) ๕๕๓ – ๕๕๙.

ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์ปกครองมากว่า ๗๐๐ ปีเศษ ทรงเป็นผู้นำของประเทศที่ทำแต่

คุณประโยชน์ให้แก่บ้านเมือง แม้ว่าพระราชอำนาจของพระองค์ในปัจจุบันจะถูกจำกัดอยู่โดยรัฐธรรมนูญ พระมหากษัตริย์ไทยทรงปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมอย่างเคร่งครัด ผู้เขียนเชื่อมั่นว่าด้วยแรงธรรม – อำนาจแห่งทศพิธราชธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติบำเพ็ญโดยตลอดมานั้น จะช่วยกันธำรงสถาบันพระมหากษัตริย์ให้คงทนถาวรคู่กับชาติไทย.

วิทยา ตัณฑสุทธิ์. "พระมหากษัตริย์กับชาวบ้าน" **จุลสาร (ฉบับพิเศษ) ธรรมศาสตร์** ๖, ๑๔ (พ.ค. ๒๕๑๙) ๙ – ๑๒.

กล่าวถึงความสำคัญของสถาบันที่สำคัญสูงสุดในประเทศไทย ๒ สถาบัน คือ สถาบันพระมหากษัตริย์และศาสนาพุทธ แม้จะมีผู้แสดงเปรียบเปรยว่าไม่พอใจสถาบันแรก เพราะเป็นส่วนไม่เป็นธรรมของสังคม มีอภิสิทธิ์เหนือสามัญชน ผู้เขียนได้หาเหตุผลมาหักล้างข้อกล่าวหานี้ และสรุปว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ยังมีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อสังคมอีกมาก.

สมบุญ กุลแพทย์, "การรักษาประเพณี และความปลอดภัยแห่งสถาบันพระมหากษัตริย์," **ยุทธโกษ** ๗๙, ๘ (ม.ค. ๒๕๑๕) ๑๓ – ๒๐; และลงติดต่อกันทุกฉบับจนถึง ๘๐, ๘ (ม.ค. ๒๕๑๖) ๑๙ – ๒๖.

สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันที่สำคัญมีผลต่อความมั่นคงแห่งชาติ ในฐานะที่ทรงเป็นที่เคารพสักการะของชาวไทย เป็นพระประมุขของประเทศ เป็นจอมทัพ เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก ผู้เขียนได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับการรักษาประเพณี และความปลอดภัยของพระองค์ โดยมีหน่วยงาน และเจ้าหน้าที่รับผิดชอบหลายหน่วย อาทิ เช่น สำนักพระราชวัง กรมราชองครักษ์ หน่วยทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ และกรมตำรวจ เป็นต้น อธิบายนิยามศัพท์ "พระมหากษัตริย์" ประวัติความเป็นมา และความสำคัญของพระมหากษัตริย์ในอดีตและปัจจุบัน และความสำคัญของพระองค์ต่อประเทศชาติในทรรศนะต่างๆ การแบ่งส่วนราชการของสำนักพระราชวัง และสำนักราชเลขาธิการ และหน้าที่ส่วนราชการต่างๆ โดยละเอียด, ขนบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนัก กิริยามารยาท การเข้าเฝ้า การใช้คำราชาศัพท์, พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ ความสำคัญของทหารรักษาพระองค์ฯ, ราชองครักษ์ในรัชกาลที่ ๕, ที่ ๖, ที่ ๗, และที่ ๙ และหน้าที่โดยทั่วไปของราชองครักษ์ที่เป็นเวรประจำพระองค์ ในงานพระราชพิธี และพระราชกิจส่วนพระองค์ และข้อเสนอแนะในการปฏิบัติเพื่อความปลอดภัยของพระองค์ในโอกาสต่างๆ และได้สรุปความสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อชาติบ้านเมืองไว้ ๘ ประการ.

สมบุญ กุลแพทย์. "การรักษาประเพณีและความปลอดภัยแห่งสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่เกี่ยวกับความมั่นคงแห่งชาติ". เอกสารวิจัยส่วนบุคคล ลักษณะวิชาสังคม จิตวิทยา วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, ๒๕๑๔. ๘๔ หน้า.

เนื่องจากสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันที่สำคัญยิ่งสถาบันหนึ่ง ซึ่งมีผลต่อความมั่นคงแห่งชาติ ในฐานะที่ทรงเป็นที่เคารพสักการะยิ่งของชาวไทย ทรงเป็นประมุขของชาติ เป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของคนในชาติ และเป็นมิ่งขวัญของประชาชนจึงมีหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่าย ทหาร พลเรือน ตำรวจ และหน่วยราชการต่าง ๆ กล่าวถึงความสำคัญของพระมหากษัตริย์ในอดีตและปัจจุบัน ขนบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนัก และพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ ความสำคัญของทหารรักษาพระองค์ และราชองครักษ์ พิจารณาถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับพระองค์ในเขตที่ประทับและในโอกาสที่เสด็จพระราชดำเนินโดย รถยนต์ รถไฟ เครื่องบิน ทางเรือ โดยพระบาท หรือบนแพ พร้อมกับข้อเสนอแนะในการปฏิบัติเพื่อความปลอดภัยในโอกาสต่าง ๆ และคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. "อนาคตของไทย มองจากแง่ของอดีต" **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ๑๔, ๑ (มิ.ย.–ส.ค. ๒๕๑๙) ๗–๔๖.

วิเคราะห์อนาคตสังคมการปกครองไทยในแง่ของอดีต แง่องปัญญาชน และในแง่ของอนาคต กล่าวถึงการติดต่อกับต่างประเทศในรัชกาลที่ ๓ ว่าทรงรังเกียจอารยธรรมฝรั่งมากในรัชกาลที่ ๔ ทรงมีนโยบายปรับตัวโดยรู้จักวัฒนธรรมฝ่ายไทย ทรงวางรากฐานการศึกษาสำหรับพระราชโอรสแบบตะวันตกในรัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชประสงค์ ดังนี้ :– สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางในการนำความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เพื่อประโยชน์สุขของราษฎร พระมหากษัตริย์เป็นที่รวมอำนาจทางการศาล การนิติบัญญัติ และการบริหาร เปิดโอกาสให้การศึกษาแก่บุคคลทั่วไปในการจะขึ้นสู่จุดสุดยอดในการรับใช้พระราชา และบริหารประเทศในรัชกาลที่ ๖ เป็นการดึงสถาบันพระมหากษัตริย์ให้ตกต่ำลง รัชกาลที่ ๗ ทรงคำนึงถึงสถานะของพระมหากษัตริย์กับรูปแบบของการปกครอง แต่ไม่สามารถทำให้ทันเหตุ กล่าวอีกนัยคือ พระมหากษัตริย์และพระบรมราชวงศ์ไม่ทรงเปิดโอกาสให้ราษฎรได้เข้ามามีบทบาทในการปกครองอย่างแท้จริง เมื่อคณะราษฎร์เปลี่ยนแปลงการปกครองได้ลดสถานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์ลง ความสำคัญทางด้านสถานะของพระมหากษัตริย์เป็นเรื่องใหญ่และมีความสำคัญยิ่ง เกี่ยวกับปัจจุบันและอนาคตของไทย และวิจารณ์ถึงการอยู่รอดของสถาบันนี้.

โหมรอนราญ. หลวง, "สถาบันกษัตริย์" **เสนาศึกษา** ๔๐, ๑ (ส.ค.–ก.ย. ๒๕๑๗) ๑๙–๒๖.

กล่าวถึงความเป็นมาโดยย่อของสถาบันกษัตริย์ในทวีปต่าง ๆ บรรดากษัตริย์ถูกอำนาจการเมืองสมัยใหม่ล้มล้างไปในเอเชียที่ยังคงเหลืออยู่บ้างได้แก่ ประเทศญี่ปุ่น ประเทศไทย และประเทศลาว พระมหากษัตริย์ทรงหมดอำนาจไปตามวิธีการเมือง กล่าวถึงสถาบันกษัตริย์ของไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ และของประเทศญี่ปุ่น การยึดอำนาจกษัตริย์ในประเทศกรีซ ต่างกับพระบารมีของกษัตริย์ไทย ซึ่งเป็นที่พึ่งของชาวไทยตลอดมาเป็นระยะเวลายาวนาน.

อมร จันทรสมบูรณ์. "แบบอีกแบบหนึ่งของการบัญญัติรัฐธรรมนูญสำหรับประเทศไทย" **รัฏฐาภิรักษ์** ๑๔, ๓ (ก.ค. ๒๕๑๕) ๗๗ – ๑๒๗.

อธิบายหลักการใหม่ของการบัญญัติรัฐธรรมนูญ ที่องค์ประมุขของรัฐอยู่ในฐานะที่เป็นประมุขของฝ่ายบริหาร การใช้อำนาจทางฝ่ายนิติบัญญัติของพระองค์ กล่าวถึงฐานะของวุฒิสมาชิก องคมนตรี โดยมุ่งเฉพาะการปรับปรุงสถาบันทางการเมืองระดับสูง คือ สถาบันกษัตริย์กับองคมนตรีคณะรัฐมนตรี สภานิติบัญญัติ (ได้แก่วุฒิสภา และสภาผู้แทนฯ).

อุทัย หิรัญโต. "ประมุขแห่งรัฐในระบอบประชาธิปไตย" **วารสารพัฒนาชุมชน** ๘, ๓ (มี.ค. ๒๕๑๒) ๑๑ – ๓๖.

บัจจุบันประมุขแห่งรัฐ หรือสัญญลักษณ์ของชาติมี ๒ ประเภท คือ ที่เป็นพระมหากษัตริย์ และที่เป็นประธานาธิบดี การเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบประชาธิปไตย มีการเลิกล้มระบบกษัตริย์ ทำให้อำนาจของประมุขแห่งรัฐเปลี่ยนแปลงไปด้วย พระมหากษัตริย์ทรงหมดอำนาจทางการเมืองและการบริหาร ซึ่งต่างจากประธานาธิบดี กล่าวถึงลักษณะของสถาบันกษัตริย์ว่า ทรงเป็นสัญญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชาติ เป็นแม่เหล็กดึงดูดความจงรักภักดี และเป็นเครื่องเร้าความรู้สึกประชาชนให้ช่วยเหลือรับใช้ประเทศ ทรงมีพระราชภารกิจตามรัฐธรรมนูญ พระราชภาระของพระองค์ในฐานะประมุขแห่งรัฐ ๕ ประการ ได้แก่ ทางการเมือง ทางนิติบัญญัติ ทางบริหาร ทางตุลาการ การพระราชทานอภัยโทษ และการพระราชทานเหรียญตราและบรรดาศักดิ์ ซึ่งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้สรุปพระราชอำนาจและพระราชภารกิจเกี่ยวกับบ้านเมืองของพระองค์ไว้ ๑๖ ประการ ตอนท้าย กล่าวถึงอำนาจและหน้าที่ของประมุขแห่งรัฐที่เป็นประธานาธิบดี.

๑.๓ เรื่องที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, สโมสร. **พระบรมมหาราชวัง (The Grand Palace)** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. ๑๐๘ หน้า. (จัดพิมพ์ถวายเนื่องในวโรกาสวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

ให้ความรู้เกี่ยวกับพระมหาปราสาท พระราชมนเทียรสถาน และปูชนียสถานต่างๆ ในพระบรมมหาราชวัง ภาพประกอบสีสวยงาม มีคำบรรยายทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เริ่มด้วยพระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งในหมู่พระมหามนเทียร หมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระที่นั่งในบริเวณสวนศิวาลัย และพระที่นั่งบรมพิมาน ประตูและป้อมรอบพระราชวัง ลำดับสมัยของพระที่นั่งต่างๆ ในพระบรมมหาราชวัง มีคำอธิบายศัพท์ท้ายเล่ม.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. "ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม" ใน **ราชตระกูล : บันทึกความเป็นมาแห่งราชบัลลังก์และราชสกุลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ.** โดย ประยุทธ สิทธิพันธ์. กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๗. หน้า ๕๕๕-๕๙๒.

ได้ทรงรวบรวมธรรมเนียมต่างๆ ภายในราชสำนัก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑ ทั้งหมด ๑๑๘ ข้อ แบ่งเป็น ๓ หมวด ได้แก่ เรื่องเจ้าพ้า, การนับชื่อราชตระกูล, และเรื่องผู้หญิงบรรดาศักดิ์ที่สี่สามี.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. **ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๒. ๒๓๙ หน้า. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมมารดาอ่อน ป.จ. ในรัชกาลที่ ๕ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๒ มีนาคม ๒๕๑๒).

ตำนานนี้เรียบเรียงจากจดหมายเหตุของกรมพระอาลักษณ์ และหนังสือราชกิจจานุเบกษา แบ่งออกเป็น ๓ ตอน : ตอนที่ ๑ : อธิบายถึงมูลเหตุที่ทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า, พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยยศจุลจอมเกล้าสำหรับตระกูล และนามของผู้ที่ได้รับพระราชทานตั้งแต่แรกทรงสถาปนา (พ.ศ. ๒๔๑๖ - ๒๔๓๕), ตอนที่ ๒ : เป็นเรื่องว่าด้วยการแก้ไขพระราชบัญญัติตราจุลจอมเกล้ารัตนโกสินทร์ศก ๑๑๒ ทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน และนามผู้ได้รับพระราชทานในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๔๕๒, ตอนสุดท้าย เล่าถึงตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าในรัชกาลที่ ๖ และนามผู้ได้รับพระราชทานในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๖. มีภาพประกอบคำเรียบเรียง ๖ ภาพ.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. **อธิบายว่าด้วยยศเจ้า.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. ธนบุรี : เฉลิมชัยการพิมพ์, ๒๕๑๓. ๓๓ หน้า. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายสวัสดิ์ เขียวประยูร ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร ๑๕ มิถุนายน ๒๕๑๓).

กล่าวถึงที่มาและความหมายของยศเจ้านายในราชกุล ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ สกุลยศ เริ่มตั้งแต่เจ้านายชั้น เจ้าฟ้า จนกระทั่งถึงหม่อมหลวง และอิสริยยศ ได้แก่ตำแหน่งมหาอุปราช และพระ เป็นต้น นอกจากนี้ยังอธิบายเรื่องพระนามเจ้าครั้งกรุงเก่า เจ้านายครั้งกรุงศรีอยุธยา ที่เรียกพระนามตามกรม เจ้านายต่างกรม ครั้งกรุงธนบุรี และประเพณีตั้งกรมเจ้านาย.

เดวิส, รีจินาล

Davis, Reginald. **The Royal Family of Thailand.** 1982. 31 p. 102 illus.

รวบรวมภาพเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของประเทศไทย และโดยเฉพาะบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ประกอบด้วย และพระราชกรณียกิจของพระบรมราชวงศ์จักรี

เติมศรี ลดาวัลย์. "พิธีราชาภิเษกในประเทศไทย" วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๗. ๑๘ หน้า.

พื้นฐานสำคัญของพระราชพิธีราชาภิเษก คือศาสนาและความเชื่อในเรื่องกษัตริย์ภาพ (Kingship) เพราะเป็นพระราชพิธีเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดิน กล่าวถึงฐานะของพระมหากษัตริย์ไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม้พระมหากษัตริย์จะไม่มีพระราชอำนาจใดๆ แต่ก็ยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน และยังเป็นผู้นำในทางศาสนา ศึกษาประวัติความเป็นมาของพระราชพิธีนี้โดยละเอียด พระมหากษัตริย์มีฐานะเสมอเทพเจ้า จึงต้องกระทำพิธีราชาภิเษกเพื่อเป็นการถ่ายทอดอำนาจจากเทพเจ้ามาสู่กษัตริย์โดยพราหมณ์อันเป็นอิทธิพลที่มาจากอินเดีย มีภาคผนวก แยกต่างหากอีกเล่มเป็นภาพประกอบพิธีราชาภิเษก ๓๕ ภาพ แสดงผังบริเวณพระมหามนเฑียรที่ประกอบพระราชพิธี รายละเอียดเครื่องมงคลต่างๆ ได้แก่ สังสักการะพระราชสิริ, เครื่องพระมุรธาภิเษก เครื่องต้น, พระแสง และเครื่องสูง และเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ซึ่งสร้างแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑.

ทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์, หม่อม. "กิริยามารยาทและการใช้ถ้อยคำในราชสำนัก" ใน **การรับเสด็จหัวเมือง การพระราชพิธีส่วนภูมิภาค กิริยามารยาทและการใช้ถ้อยคำในราชสำนัก.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : มหาดไทย, ๒๕๑๔. หน้า ๕๕-๑๐๖.

กล่าวถึงระเบียบประเพณีตลอดจนการใช้ถ้อยคำให้ถูกต้องของข้าราชการในราชสำนัก ซึ่งต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ และพระบรมวงศานุวงศ์ แบ่งเป็นภาค กิริยามารยาท ได้แก่ การยืน เดิน หมอบ คลาน กราบ ไหว้ การแต่งกาย ภาคที่ ๒ เรื่องการใช้ถ้อยคำ ได้แก่ การใช้คำสุภาพ และคำราชาศัพท์ต่างๆ.

นภาพร จันทร์า. "เครื่องราชอิสริยาภรณ์" วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๔. ๑๖๑ หน้า.

ศึกษาถึงประวัติการสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ซึ่งเป็นเครื่องเชิดชูเกียรติ และเป็นบำเหน็จความชอบแก่ข้าราชการทหารและพลเรือน และผู้ทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ กล่าวถึงกำเนิดตั้งแต่สมัยกรีกและโรมัน และในยุโรป กำเนิดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทยในรัชกาลที่ ๔ ประวัติความเป็นมาของเครื่องราชอิสริยาภรณ์แต่ละประเภท เหรียญที่ระลึกต่างๆ การลำดับเกียรติของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และภาคสุดท้ายเป็นหลักเกณฑ์การพิจารณาแลกเปลี่ยนเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทยกับต่างประเทศ และการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่คณะทูต คณะทูตทหาร พ่อค้า คหบดี และชาวต่างประเทศ มีภาพประกอบ ๑๐๓ ภาพ.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **วังเจ้า.** กรุงเทพฯ : บุญประกอบ, ๒๕๒๑. ๕๔๑ หน้า.

ให้ความรู้เกี่ยวกับพระราชวังและวังต่างๆ ในประเทศไทย เริ่มด้วยพระราชวังพระนครศรีอยุธยา และพระที่นั่งต่างๆ พระราชวังลพบุรี พระราชวังเดิม พระราชวังที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบรมมหาราชวัง พระราชวังดุสิต และวังเจ้านายอื่นๆ ที่สร้างในสมัยนี้

บีย์ มาลากุล, ม.ล. "การพระราชพิธีส่วนภูมิภาค" ใน **การรับเสด็จหัวเมือง การพระราชพิธีส่วนภูมิภาค กิริยามารยาท และการใช้ถ้อยคำในราชสำนัก.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๑๔. หน้า ๓๙-๕๔.

รวบรวมรายละเอียดว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีในส่วนภูมิภาค จนนับเป็นพระราชพิธีประจำปี ๔ พระราชพิธี ได้แก่ พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชาเป็นการส่วนพระองค์ พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐินเป็นการส่วนพระองค์, พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และพระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินตามโอกาสอันควร ได้แก่พระราชพิธีพระราชทานพระพุทธนวราชบพิตรประจำจังหวัด.

บีย์ มาลากุล, ม.ล. **ระเบียบสำนักพระราชวังที่เกี่ยวกับข้าราชการและประชาชน และประเพณีไทย.** กรุงเทพฯ : สหมิตรการพิมพ์, ๒๕๑๕. หน้า ๑-๕๗. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพของคุณหญิงอิงบุญ กมลนาวิน จ.จ. ณ เมรุวัดธาตุทอง ๓๐ สิงหาคม ๒๕๑๕).

ประมวลระเบียบต่างๆ ของสำนักพระราชวังไว้เพื่อเป็นคู่มือสำหรับข้าราชการ และประชาชนที่มีกิจธุระต้องติดต่อกับทางสำนักฯ เช่น ระเบียบการแต่งกายเข้าพระราชฐาน ระเบียบการขออนุญาตชมพระบรมมหาราชวัง, พระราชฐานต่างจังหวัด และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ระเบียบผ่านเข้าพระบรมมหาราชวัง และระเบียบการเกี่ยวกับการศพ เป็นต้น ส่วนตอนที่ ๒ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำสุภาพ และคำราชาศัพท์.

พ่วง สุวรรณรัฐ. "การรับเสด็จหัวเมือง" ใน **การรับเสด็จหัวเมือง การพระราชพิธีส่วนภูมิภาค กิริยามารยาทและการใช้ถ้อยคำในราชสำนัก.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๑๔. หน้า ๑-๓๘.

แบ่งออกเป็น ๑๒ ตอน ได้แก่ การรับเสด็จ ณ สถานที่ตามชนิดของพระราชพาหนะ, การถวายความอารักขา, การถวายพระแสงราชศัตรา, การถวายบังคมทูล, การจัดสถานที่สำหรับทรงเยี่ยมราษฎร, การถวายสิ่งของ, การตั้งโต๊ะหมู่บูชา และซุ้มรับเสด็จ, ที่ประทับชั่วคราว พระกระยาหาร, การแต่งกายสตรี, การถ่ายภาพ และเบ็ดเตล็ดอื่นๆ.

เพลินพิศ กำราญ. **พระราชพิธีสมโภช ๓ วัน สมโภชเดือน และขึ้นพระอู่.** กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๒๓. ๔๗ หน้า. (พิมพ์ในวโรกาสพระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา วันที่ ๑๐-๑๑ มกราคม ๒๕๒๒). กล่าวถึงหลักฐานทางวัฒนธรรมและราชประเพณีโบราณในการเตรียมการประสูติในรัชกาลต่างๆ ของกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเปรียบเทียบตามพระเกียรติยศชั้น พระราชโอรส พระราชธิดา ชั้นสมเด็จเจ้าฟ้า เป็นต้น มีแถลงการณ์จากสำนักพระราชวังเกี่ยวกับพระราชพิธีนี้ และกำหนดการโดยละเอียด ประกอบด้วย ได้แก่ พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ พระราชพิธีเสกน้ำพระพุทธมนต์สำหรับสรง พระราชพิธีทำขวัญขึ้นพระอู่ และพิธีฝังศพพระสกุล.

เริง อรรถวิบูลย์. "ในหลวง - ในกรม" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๑๔, ๘ (ธ.ค. ๒๕๑๗) ๑-๑๐. อธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับราชสกุลจักรีวงศ์ พระราชโอรส - พระธิดาของรัชกาลที่ ๑ รวม ๗ พระองค์ นับเป็นราชนิกุล และราชินีกุลชั้นต้น ลำดับพระญาติที่ร่วมพระชนกชนนีแห่งพระมหากษัตริย์ ที่นับเป็นเจ้าฟ้าชั้นต้น ๔ ชั้น อธิบายเจ้านายที่อยู่ในหลักเกณฑ์จะได้รับสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าฟ้าได้ ๗ ชั้น และให้ความหมายคำว่า "ในหลวง - ในกรม".

เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, สำนัก. **เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย ฉบับสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี พ.ศ. ๒๕๒๓.** กรุงเทพฯ : ศิริมิตรการพิมพ์, ๒๕๒๓. ๓๔๙ หน้า. (พิมพ์ในวโรกาสที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเจริญพระชนมายุ ๘๐ พรรษาบริบูรณ์ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๓). ให้ความรู้เกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทยฉบับสมบูรณ์โดยละเอียด ภาพประกอบชัดเจน มีคำบรรยายทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อเป็นการเผยแพร่พระมหากรุณาธิคุณของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อพสกนิกรของพระองค์ที่ได้รับการยกย่องว่า ได้ประกอบคุณงามความดีต่อประเทศชาติและประชาชน จนถึงขนาดได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องประดับที่มีเกียรติยศยิ่ง.

เลขาธิการรัฐสภา, สำนักงาน. ศูนย์บริการทางวิชาการและกฎหมาย. "พระราชพิธีฉัตรมงคล" **รัฐสภาสาร** ๒๕, ๕ (พ.ค. ๒๕๒๐) ๑ - ๓๗.

เริ่มในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยกำหนดเอาวันครบรอบปีแห่งการครองราชย์ของพระมหากษัตริย์แต่ละรัชกาลเป็นวันพระราชพิธีฉัตรมงคล โดยทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสมโภชพระมหาเศวตฉัตรและเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ เพื่อให้เป็นสวัสดิมงคลแก่ราชสมบัติ และการอุทิศส่วนกุศลสนองบูรพกษัตริย์ด้วย ประวัติพระราชพิธีในรัชกาลที่ ๔ และฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตร, ให้รายละเอียดพระราชพิธีฉัตรมงคลในรัชกาลที่ ๕, ที่ ๖, ที่ ๗, ที่ ๘ และที่ ๙.

วิชาการ, กรม. **คู่มือการใช้ราชาศัพท์.** กรุงเทพฯ : กรมประชาสัมพันธ์, ๒๕๒๓. ๒๙ หน้า.

ราชาศัพท์ หมายถึงภาษาที่พระราชาทรงใช้หรือภาษาที่จะใช้กับพระราชา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชาวไทย เพราะเป็นประเทศที่มีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุข เริ่มด้วยการใช้คำขึ้นต้นสรรพนาม และคำลงท้ายในการเขียนหนังสือ, การจ่าหน้าซองหนังสือ, คำราชาศัพท์ของคำนามและคำกริยา, พระราชกฤษฎีกาใช้คำนำนามสตรี, และการเขียนนามสกุล.

ศรีพนม สิงห์ทอง. **พระราชพิธีของกษัตริย์ไทย (สมัยโบราณ - ปัจจุบัน).** พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๐๕. ๗๒๘ หน้า.

ให้ความรู้เกี่ยวกับพระราชพิธีต่างๆ ของพระมหากษัตริย์ไทยทั้งหมด ๓๖ พระราชพิธี แบ่งออกเป็น ๔ หมวด คือ : พระราชกิจสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ๑๔ พระราชพิธี เช่น พระราชพิธีราชาภิเษก, พระราชพิธีอุปราชาภิเษก, หมวดที่ ๒ : ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ๖ พระราชพิธี เช่น พระราชพิธีมาฆบูชา, พระราชพิธีวิสาขบูชา, หมวดที่ ๓ : พระราชานุกิจ ๑๑ ประเภท และหมวดที่ ๔ เกี่ยวกับรัฐพิธีอีก ๕ พระราชพิธี.

สมบัติ พลายน้อย. "พระชัยประจำรัชกาล" **เอกลักษณ์ไทย** ๑, ๓ (มี.ค. ๒๕๒๐) ๑๗ - ๒๑; ๑, ๔ (เม.ย. ๒๕๒๐) ๗๘-๘๒.

พระชัย คือ พระพุทธรูปขนาดย่อมที่มีลักษณะพิเศษ คือ พระหัตถ์ซ้ายจะทำพระหัตถ์อยู่ในท่าถือด้ามพัด มักอัญเชิญไปในพระราชพิธีต่างๆ ได้แก่ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒสัตยา พระราชพิธีโสกันต์เจ้าฟ้า พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พิธีลอยพระประทีปในการเสด็จพระราชสงคราม และพระราชพิธีราชาภิเษก กล่าวถึงพระชัยประจำรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๙ (ยกเว้นรัชกาลที่ ๘) กล่าวถึงพระชัยวัฒน์ประจำรัชกาลที่ ๙ และพระราชพิธีหล่อพระพุทธปฏิมาชัยวัฒน์ประจำรัชกาล เมื่อตุลาคม ๒๕๐๖ โดยละเอียด.

สวนะ ศุภวรรณกิจ. **ราชอิสริยาภรณ์ไทย.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๒. ๒๗๓ หน้า.

รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย ตั้งแต่กำเนิด และประเภทต่างๆ ของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และระเบียบการต่างๆ เกี่ยวข้องกับข้าราชการไทย มีภาคภาษาอังกฤษด้วย.

สุวรรยา เหลืองธาดา. "พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมัยรัตนโกสินทร์" วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๓. ๔๖ หน้า.

ศึกษาภูมิหลังความเป็นมาของพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ตั้งแต่สมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รายละเอียดของพระราชพิธี ตั้งแต่การทำน้ำอภิเษก การจารึกพระสุพรรณบัฏดวงพระราชสมภพ และการแกะพระราชสัญจกรประจำรัชกาล การแต่งตั้งเครื่องบรมราชาภิเษกบนพระแท่นมณฑล พิธีเบื้องต้น การสรงพระมุรธาภิเษก การถวายน้ำอภิเษก เครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ การเสด็จออกมหาสมาคม ฝ่ายในถวายพระพรชัย การประกาศพระองค์เป็นอัครศาสนูปถัมภก และถวายบังคมพระบรมศพ การเฉลิมพระราชมนเฑียร และมาในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช มีภาพประกอบ ๔๖ ภาพ.

แสงสูรย์ ลดาวัลย์, ม.ร.ว. "ข้อสังเกตเล็กๆ น้อยๆ เกี่ยวกับราชาศัพท์" **ดุลพาห** ๒๓, ๒ (มี.ค.-เม.ย. ๒๕๑๙) ๑๑-๓๕.

อธิบายถึงที่มาและมูลเหตุของคำราชาศัพท์ ประวัติของราชาศัพท์เริ่มมาก่อนสมัยพระเจ้าอู่ทอง การใช้ภาษาขอม, ภาษาเขมรมาประกอบเป็นราชาศัพท์ และขอบเขตในการใช้ราชาศัพท์ แนะนำการใช้ราชาศัพท์ อธิบายถึงความแตกต่างของคำบางคู่ ได้แก่ พระบรมราชูปถัมภ์-พระบรมราชานุเคราะห์, เฉลิมพระชนมพรรษา-วันบรมราชสมภพ, พระบรมราชวโรกาส รับสั่ง-ตรัส-ดำรัส-พระราชดำรัส-พระราชกระแส เป็นต้น.

แสงสูรย์ ลดาวัลย์, ม.ร.ว. "ฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๑๑, ๗ (ก.ย. ๒๕๑๔) ๗-๑๒; และลงติดต่อกันทุกฉบับจนถึง ๑๑, ๑๒ (ก.พ. ๒๕๑๕) ๒๔-๒๙.

ชาติไทยเป็นชาติที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของชาติมาแต่โบราณ ประชาชนมีความจงรักภักดี เคารพสักการะ และเทิดทูนพระเกียรติในองค์พระมหากษัตริย์ จึงได้ยกย่องเชิดชูเกียรติของบุคคลผู้สืบเชื้อสายของพระองค์ขึ้นเป็น "เจ้า" ได้มีการจัดลำดับพระยศหลั่นเป็นหลายชั้น การเรียกชื่อพระยศแต่ละชั้น มีการเปลี่ยนแปลงตามรัชสมัย เริ่มตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ อธิบายถึงประเภทต่างๆ ของผู้ดำรงพระยศ เจ้าฟ้า, พระองค์เจ้า หม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง (เพิ่งมีในรัชกาลที่ ๕) อธิบายคำนำพระนามพระบรมราชวงศ์ต่างๆ ในแต่ละรัชกาล และปัญหาที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ และที่ ๖ รวมพระยศพระมเหสีในแต่ละรัชกาลด้วย.

อนุมานราชธน, พระยา. **พระราชสัญจกร และตราประจำตัวประจำตำแหน่ง.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๙๓. ๔๔ หน้า. (โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระเจ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง ๒๔๙๓).

ให้ความรู้เกี่ยวกับพระราชสัญจกร ซึ่งหมายถึงพระตราสำหรับใช้ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน แบ่งเป็น ๒ ภาค คือ พระราชสัญจกรที่เป็นของเก่าตั้งแต่สมัยอยุธยา และที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ในกรุงรัตนโกสินทร์ ภาคหลังเป็นเรื่องตราประจำตัว ประจำตำแหน่งเกี่ยวกับตราเครื่องหมายประจำกระทรวงต่างๆ.

๑.๔ เรื่องที่เกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์

ไก่ (นามแฝง). "พระราชประวัติกษัตริย์แห่งราชจักรีวงศ์" **ทหารสื่อสาร** ๒๑, ๒ (มี.ค. - เม.ย. ๒๕๑๓) ๑ - ๔.

ให้พระราชประวัติโดยย่อของพระมหากษัตริย์ ๙ พระองค์โดยย่อ บอกพระนามเดิม วันราชสมภพ สถานที่ วันขึ้นครองราชย์ วันเสด็จสวรรคต พระชนมายุ พระราชโอรส และพระราชธิดา พระบรมราชินี และพระปรมาภิไธยย่อ ของแต่ละรัชกาล.

จง สืบจากยง. "การทรงผนวชเป็นพระภิกษุในบวรพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ไทย สมัยกรุงรัตนโกสินทร์" **ยุทธโกษ** ๘๓, ๑๐ (มิ.ย. ๒๕๑๘) ๒๑ - ๒๘.

กล่าวถึงพระราชประวัติการทรงผนวชของพระมหากษัตริย์ไทย ๗ รัชกาล ในราชวงศ์จักรี ได้แก่ รัชกาลที่ ๑, ที่ ๒, ที่ ๓, ที่ ๔, ที่ ๖, ที่ ๗ และที่ ๙ โดยเฉพาะในรัชกาลปัจจุบัน ได้กล่าวถึงพระราชกรณียกิจทางศาสนาของพระองค์ในการทรงผนวชด้วยโดยละเอียด.

จุลจักรพงษ์, พระองค์เจ้า. **เจ้าชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๗. (ฉบับภาษาอังกฤษ : Chulachakrabongse, Prince. **Lords of life: a history of the kings of Thailand.** 2d ed. London : Alvin Redman, 1967. 352 p.).

ให้รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของราชวงศ์จักรี และกรุงรัตนโกสินทร์โดยละเอียด ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๙ มีบทเพิ่มเติมตอนท้ายเกี่ยวกับเหตุการณ์ในรัชกาลที่ ๗ ที่ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรก เมื่อ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕.

ชนม์สวัสดิ์ ชมพูนุช, ม.ร.ว. **พระราชประวัติ ๙ รัชกาล และ ๑๕ พระบรมราชินี.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : พิทยาคม, ๒๕๑๒. ๔๓๔ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติย่อของพระมหากษัตริย์ไทย แห่งราชวงศ์จักรี ๙ พระองค์ พร้อมทั้งพระบรมราชินีนาถ, พระบรมราชินี, พระอัครมเหสี, พระวรราชเทวี, พระวรชายา และพระนางเธอในทุกรัชกาล, รายพระนามสมเด็จเจ้าฟ้า พระองค์เจ้า ซึ่งเป็นพระราชโอรสและพระราชธิดาของทั้ง ๙ พระองค์ ตลอดจนรายพระนามและรายนามเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๕.

ธำรงศักดิ์ อายุวัฒนะ. **ราชสกุลจักรีวงศ์ และราชสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.** ๒ เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๑๕.

ชาติไทยมีความผูกพันในบวรพุทธศาสนาและพระมหากษัตริย์มาเป็นเวลาช้านาน เป็นสองสิ่ง

ที่ยึดมั่นชาวไทยอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลง แต่ละรัชกาลได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจที่ทำคุณให้แก่ประเทศชาติ หนังสือชุดนี้ได้รวบรวมพระราชเกียรติประวัติ และเกียรติคุณของแต่ละรัชกาลไว้โดยละเอียด โดยศึกษาจากหนังสือเอกสาร ประวัติศาสตร์พงศาวดาร และจดหมายเหตุต่าง ๆ.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **กรุงเทพฯ สองร้อยปีแห่งราชวงศ์จักรี : บันทึกเหตุการณ์สำคัญ ๆ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๒๕.** กรุงเทพฯ : บรรลือสาส์น, ๒๕๒๒. ๔๐๔ หน้า.

รวบรวมเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ไทยในราชวงศ์จักรีทั้ง ๙ รัชกาล ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ – รัชกาลปัจจุบัน พร้อมทั้งเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ของแต่ละรัชกาลโดยละเอียด.

ประยูร พิศนาคะ. **ประวัติศาสตร์กษัตริย์ไทย ๙ รัชกาล.** พระนคร : เกษมบรรณกิจ, ๒๕๐๗. ๕๒๘ หน้า.

ให้ความรู้เกี่ยวกับรายละเอียดของพระราชประวัติพระมหากษัตริย์ไทย ๙ พระองค์ ในสมัยรัตนโกสินทร์ รวมทั้งพระราชกรณียกิจของแต่ละรัชกาล.

พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์. **พระนคร ๒๐๐ ปี.** กรุงเทพฯ : พิบูลสาส์น, ๒๕๑๕. ๓๗๖ หน้า.

กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของกรุงรัตนโกสินทร์พอเป็นสังเขปตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๖, การสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕, เรื่องราวของกบฏในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๑ – กบฏแมนฮัตตัน พ.ศ. ๒๔๙๔, การปฏิวัติ พ.ศ. ๒๕๐๐ ภาคผนวกให้ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ และโบราณวัตถุที่สำคัญของชาติ.

รอง ศยามานนท์

Rong Sayamananda. **A history of Thailand**. 2d ed. Bangkok : Thai Watana Panich, 1973. 203 p.

แบ่งเป็น ๑๓ บท บทที่ ๑ – ๙ เป็นเรื่องราวการตั้งถิ่นฐานเดิมและการอพยพของชาวไทยลงสู่แหลมอินโดจีน การตั้งกรุงสุโขทัย อยุธยา และกรุงธนบุรี ต่อจากนั้นเป็นเรื่องราวของสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ กล่าวถึงยุคที่ประเทศไทย เริ่มมีการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยในรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ แสดงให้เห็นการติดต่อกับต่างประเทศ ผลสำเร็จและความสูญเสียที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๖ ผู้เขียนเล่าถึงการเสด็จประพาสในที่ต่าง ๆ และให้รายละเอียดเกี่ยวกับสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่ทำกับต่างชาติ บทสุดท้ายเป็นเรื่องเกี่ยวกับระบบประชาธิปไตยในประเทศไทย การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบราชาธิปไตยมาสู่ระบบประชาธิปไตยในปัจจุบัน.

เลขาธิการรัฐสภา, สำนักงาน. ศูนย์บริการเอกสารและค้นคว้า. "ราชวงศ์จักรี" **รัฐสภาสาร** ๒๕, ๔ (เม.ย. ๒๕๒๐) ๑-๔๒.

กล่าวถึงต้นราชวงศ์จักรี การสร้างกรุงเทพฯ เป็นราชธานี พิธียกเสาหลักเมือง พระสยามเทวาธิราช และเทพารักษ์ประจำพระนคร พระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๑ การสร้างอนุสาวรีย์ของพระองค์ และสะพานเชื่อมกรุงเทพฯ และธนบุรีในรัชกาลที่ ๗ แผนผังปฐมวงศ์ราชวงศ์จักรี ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นพ่อของลูก ทรงเป็นผู้คุ้มครองประชาชน ทรงเป็นสมมติเทพของมวลมนุษย์ และทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน พระราชดำรัสของรัชกาลที่ ๖ ในการกำหนดพิธีถวายบังคมในวันมหาจักรีที่ ๖ เมษายน ซึ่งเป็นวันตรงกับวันที่รัชกาลที่ ๑ ขึ้นเสวยราชสมบัติ.

วิไลเลขา บุรณศิริ. **คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ไทย ๒.** ๒ เล่ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป. ๔๐๙ หน้า.

กล่าวถึงประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์เป็น ๓ ภาค ได้แก่สมัยรัชกาลที่ ๑-ที่ ๓, รัชกาลที่ ๔-รัชกาลที่ ๗ และสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงปัจจุบัน ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพทางการเมืองการปกครอง และทางสังคมของแต่ละรัชกาลโดยละเอียด.

สมบัติ จำปาเงิน. "พระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏ : รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และพระนามของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่" ใน **เรื่องความรู้สารพัดชื่อ : ด้านภาษาวัฒนธรรมไทย และสังคมศึกษา.** พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕. หน้า ๓๔๔-๓๕๓.

ให้รายพระนามของพระมหากษัตริย์ไทย ๙ รัชกาลแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ รวมทั้งพระนามของพระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลปัจจุบัน และพระนามของพระวรวงศ์ชั้นผู้ใหญ่อีก ๑๑ พระองค์.

สมบัติ พลายน้อย. **พระบรมราชินี และเจ้าจอมมารดา.** พระนคร : รวมสาส์น, ๒๕๐๕. ๔๕๘ หน้า.

รวบรวมเรื่องราวของพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชินี พระมเหสี พระราชชายา เจ้าจอมมารดา และเจ้าจอมไว้ทั้งหมด ๒๐๙ รายพระนาม พระราชินี พระมเหสี ๒๔ พระองค์, เจ้าจอมมารดา ๑๑๔ องค์, และเจ้าจอมอีก ๗๑ องค์.

สิริ เปรมจิตต์. **พระบรมราชจักรีวงศ์, ประมวลพระบรมฉายาลักษณ์ และพระราชประวัติ ๙ รัชกาล.** พระนคร : โรงพิมพ์เสาวภาค, ๒๕๑๔. ๖๘๗ หน้า. (พิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณเนื่องในวาระงานพระราชพิธีรัชดาภิเษกครบ ๒๕ ปี แห่งการเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

รวบรวมพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชวงศ์จักรี ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลปัจจุบัน และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถสิริกิติ์ ผู้รวบรวมมุ่งตั้งใจให้เป็นเอกสารประวัติศาสตร์ ที่แสดงให้เห็นถึงพระราชจริยวัตร และพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระภัทรมหาราช ที่ได้ทรงบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ.

๑.๕ เรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์

จันทรรัตน์ ประวาลปีทม์. "การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐. ๒๖๑ หน้า.

ผู้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นต้น และชั้นรองทั้งภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ สำหรับฝ่ายไทย การจดบันทึกหลักฐานต่าง ๆ ต้องระมัดระวังมิให้เป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับราชสำนักฝ่ายใน ผู้ศึกษาเสนอเรื่องราวและลักษณะของราชสำนักไทยในเชิงเปรียบเทียบในด้านโครงสร้าง คือ ข้าราชสำนักและราชการในพระราชสำนัก โดยนำทัศนะคติ ความรู้ และสภาวะแวดล้อมของทั้ง ๒ พระองค์ เมื่อเสด็จเสวยราชย์มาร่วมพิจารณาหาสาเหตุความแตกต่างของราชสำนัก ทั้ง ๒ รัชกาล.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **เรียงความฉบับที่ได้รับรางวัลเงินทุนภูมิพล.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. ๑๑๘ หน้า. (พิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดชัยพฤกษมาลา ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๒).

รวบรวมเรียงความของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้รับรางวัลเงินทุนภูมิพลที่แต่งเกี่ยวกับการวางรากฐานความเจริญรุ่งเรืองของชาติไทย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ด้านประเพณี ศิลปวัฒนธรรม การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ ฯลฯ ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๑๑ – ปีการศึกษา ๒๕๒๑ รวม ๑๐ เรื่อง.

แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ. "การปรับปรุงกองทัพบกของไทยตามแบบตะวันตก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๔ – ๒๔๗๕". วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘. ๓๙๘ หน้า.

เน้นให้เห็นถึงความจำเป็นในการปรับปรุงกองทัพบก ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ – รัชกาลที่ ๗ เพื่อรักษาเอกราชและสันติสุขของประเทศ ในขณะที่อังกฤษและฝรั่งเศสกำลังคุกคามเอกราชของไทย กล่าวถึงวิวัฒนาการของกองทัพบกไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาเป็นลำดับ สาเหตุที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและการดำเนินงานของกองทัพบก จนมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งได้ทรงดำเนินปรับปรุงจนสำเร็จมีการเตรียมคนและเงิน ไทยมีกองทัพประจำการและการทหารได้เป็นอาชีพหนึ่ง ในรัชกาลที่ ๖ กองทัพเข้มแข็งและทันสมัย ได้เข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรรบในสงครามโลกครั้งที่ ๑ และในรัชกาลที่ ๗ มีการเปลี่ยนแปลงกองทัพบกซึ่งสืบเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ.

ชัย เรืองศิลป์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัย ๒๓๕๒ – ๒๔๕๓ ตอนที่ ๑ : ด้านสังคม.** กรุงเทพฯ : บ้านเรืองศิลป์, ๒๕๑๗. ๕๔๔ หน้า.

แบ่งเป็น ๒ ภาค คือเมืองไทยยุคเก่า กล่าวถึงเมืองไทยและพลเมืองไทย ความรู้ ความคิด และความเชื่อ สภาพความเป็นอยู่ พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๑, ๒ และ ๓ ภาค ๒ เป็นเมืองไทยยุคใหม่ กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย ซึ่งเริ่มในรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ การปฏิรูปการศึกษา การขยายตัวของกรุงเทพฯ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมครั้งใหญ่ ได้แก่ การกำจัดการข่มเหงราษฎร, การเลิกขนบไพร่, การเลิกทาส เป็นต้น.

ชัย เรืองศิลป์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒ – ๒๔๕๓ : ด้านเศรษฐกิจ.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๒. ๓๔๘ หน้า.

ให้รายละเอียดในด้าน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๕ วิเคราะห์ภาวะเศรษฐกิจและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละรัชกาล บทบาทของพระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัว แต่ละพระองค์ในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ประเทศ.

ชาติชาย พณานานนท์. "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ และสหรัฐอเมริกาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑ – ๓ : พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๓๙๔)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๗. ๒๔๗ หน้า.

เดิมในสมัยอยุธยา ไทยทำสนธิสัญญาในรูปหนังสืออนุญาตให้แก่ฝ่ายประเทศตะวันตกฝ่ายเดียว แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น เป็นไปในรูปสนธิสัญญาที่มีผลผูกพันกันทั้งสองฝ่าย และได้ทำกับอังกฤษเป็นประเทศแรกในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ เนื่องจากหวั่นเกรงในอำนาจของอังกฤษ และหวังพึ่งจะให้สหรัฐอเมริกาเป็นผู้ถ่วงดุลย์อังกฤษ เมื่อสหรัฐตามเข้ามาขอทำสนธิสัญญาบ้าง ซึ่งสนธิสัญญาทั้ง ๒ นี้ ทำในรัชกาลที่ ๓ เป็นสนธิสัญญาที่เสมอภาค ต่างกับสนธิสัญญาที่ทำในรัชกาลที่ ๔ ไทยตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบอย่างมาก.

ญาดา ประภาพันธ์. "ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเทพฯ ยุคต้น" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๒๔๔ หน้า.

ศึกษาการจัดหารายได้ด้วยวิธีผูกขาดภาษีอากรของไทยในรัชกาลที่ ๑ – ๕ แต่เน้นรัชกาลที่ ๓ และ ๔ เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการฟื้นฟูวิธีการผูกขาดภาษีโดยเอกชนครั้งใหญ่ พบว่าชาวต่างชาติมักเป็นผู้ผูกขาดภาษีอากร ซึ่งฝ่ายผู้ปกครองและผู้จัดเก็บภาษีมีผลประโยชน์ร่วมกันในการดึงเอาส่วนเกินมาจากผู้เป็นฐานของสังคม ทำให้เกิดผลเสียต่อสวัสดิการสังคม การควบคุมตรวจสอบหละหลวมมาก หลักเกณฑ์การเก็บภาษีไม่รัดกุมพอ การใช้จ่ายเงินภาษีวนเวียนอยู่ในกลุ่มชน

ชั้นปกครองด้านการก่อสร้าง งานพิธีการ และการสั่งสินค้าพุ่มเพื่อย ฯลฯ รัฐบาลไม่ได้ควบคุมดูแลให้ทั่วถึง.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. "ตำนานพระญวน" ใน **รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔)** รวบรวมโดย กรมศิลปากร. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๕๐๗. หน้า ๒๕๑ - ๒๖๔. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายโฆษิต เวชชาชีวะ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส ๒๗ เมษายน ๒๕๐๗).

เล่าถึงตำนานพระญวน ซึ่งเริ่มมาจากครั้งพวกญวนที่อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในรัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลที่ ๕ มีรายชื่อวัดญวนที่เข้ามาสร้างในประเทศสยามประกอบในแต่ละรัชกาล รายนามพระญวนและพระจีนที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร.

ตราชู สุวรรณานนท์. "ปัญหาเศรษฐกิจ และการเมืองของไทยหลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๓". วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๙. ๑๓๔ หน้า.

รูปแบบเศรษฐกิจของไทยได้เปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง (Self-sufficient) มาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา (Monetary system) ในรัชกาลที่ ๔ - ๕ ได้มีการพยายามจัดระเบียบภาษีอากรให้รัดกุมขึ้น โดยการยกเลิกระบบการผูกขาดภาษีสินค้าของเจ้าภาษีอากรออกไป และพยายามติดต่อขอแก้ไขสนธิสัญญาที่เสียเปรียบมาตลอดเวลา โดยเฉพาะในเรื่องภาษีร้อยชักสาม และเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ส่วนการรักษาความเป็นเอกราช ไทยยอมยกดินแดนที่เคยเป็นของไทย ให้เป็นการแลกเปลี่ยน มีการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยทั้งด้านการปกครองและการศาล ซึ่งนับเป็นการสร้างความมั่นคงทางการเมืองอย่างที่ไม่เคยเป็นมา.

ถนอม อานามวัฒน์. **ความสัมพันธ์ระหว่างไทย, เขมร และญวนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๖. ๒๒๘ หน้า.

เดิมเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ของภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ๒๕๑๔ ศึกษาวิธีขยายอิทธิพลของไทยและญวนในเขมร วิธีการป้องกันตนเองของเขมร และสงครามระหว่างไทยกับญวนในเขมร ในรัชกาลที่ ๑ ไทยกับญวนมีความสัมพันธ์กันดียิ่ง ทำให้ไทยมีอำนาจเหนือเขมร ในรัชกาลที่ ๒ ไทยกับญวนเริ่มมีเรื่องกระทบกระทั่งกัน ไทยกำลังทำสงครามกับพม่า จึงจำยอมรับรองอำนาจญวนเหนือเขมร ในรัชกาลที่ ๓ ไทยพ่ายแพ้สงครามกับญวนเป็นครั้งแรก ต่อมาในเขมรมีสงครามกลางเมือง ไทยจึงฉวยโอกาสเข้าขับไล่ญวน และทำสงครามกันนานถึง ๖ ปี ในที่สุดทำสัญญาสงบศึก รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงสถาปนานักองด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร ฉะนั้น แม้ไทยไม่สามารถเอาชนะญวนได้อย่างเด็ดขาด แต่ก็สามารถมีอำนาจเหนือเขมรกลับคืนมาจากญวน.

แถมสุข นุ่มนนท์. **ประวัติศาสตร์ไทย : งานวิจัย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๐. ๑๙๕ หน้า.

รวบรวมบทความงานวิจัย และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งพิมพ์ในหนังสือและวารสารต่างๆ แบ่งเป็น ๑๒ เรื่อง ตั้งแต่การปกครองสมัยพระพุทธเจ้าหลวง การปฏิรูปสังคมหัวเมืองด้านการปกครอง พระราชปรารภทางการเมืองของรัชกาลที่ ๗ และร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย นโยบายต่างประเทศของไทยก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ จนถึงการเมืองไทยยุคเชื่อผู้นำ.

ทวน วิริยาภรณ์. **พระราชดำรัส และพระบรมราโชวาท พระจอมเกล้า พระพุทธเจ้าหลวง พระมหาธีรราชเจ้า พระปกเกล้า พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช.** ธนบุรี : ป. พิศนาคะการพิมพ์, ๒๕๐๗. ๓๘๔ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติโดยย่อของแต่ละรัชกาล และคัดเลือกพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสที่มีค่าทางความคิดและทางประวัติศาสตร์ของแต่ละพระองค์ประกอบ.

ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. "การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชมลายู ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๔๑๑)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๕. ๑๔๐ หน้า.

ศึกษาปัญหาการปกครองหัวเมืองประเทศราชมลายูของไทย และพระบรมราโชบายของรัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลที่ ๔ ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น รัชกาลที่ ๑ ทรงแยกหัวเมืองปัตตานีออกเป็น ๗ หัวเมือง เป็นอิสระแก่กัน เพื่อกันไม่ให้มีการรวมกำลังก่อการ ขบถ ในรัชกาลที่ ๒ เริ่มมีปัญหาเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี และเรื้อรังมาจนถึงรัชกาลที่ ๓ มีการก่อการขบถถึง ๒ ครั้ง แต่ทรงอภัยโทษแก่เจ้าพระยาไทรบุรี ทรงโปรดฯ ให้กลับมาครองเมืองในฐานะเจ้าประเทศราชดังเดิม รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดฯ ให้สร้างถนนเชื่อมหัวเมืองภาคใต้กับหัวเมืองประเทศราชมลายู อังกฤษเข้าถือโอกาสแทรกแซงเมืองตรังกานู แต่ก็ทรงแก้ปัญหาได้โดยให้อังกฤษยอมรับรองสิทธิของไทยเหนือกลันตัน และตรังกานู.

ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. **ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.** กรุงเทพฯ : แพร่วิทยา, ๒๕๑๖. ๒๒๐ หน้า.

ดัดแปลงมาจากวิทยานิพนธ์ ซึ่งศึกษาเฉพาะกรณีประวัติศาสตร์ไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๔ – ๒๔๑๑ เริ่มด้วยหัวเมืองมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ ปัญหาเกี่ยวกับหัวเมืองปัตตานี และพระบรมราโชบายในการแก้ปัญหา ปัญหาภายในและภายนอกของหัวเมืองไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และพระบรมราโชบายในการแก้ปัญหาของตั้งแต่รัชกาลที่ ๑, ๒ และ ๓.

ทวีศิลป์ สืบวัฒนา. "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๗๕)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑. ๓๓๖ หน้า.

ในรัชกาลที่ ๕ ผลของการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. ๒๓๙๘ มีผลต่อการผลิตข้าวของไทย จากการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวมาเป็นการผลิตข้าวที่ต้องอาศัยความชำนาญ โดยศึกษาเน้นเฉพาะภาคกลาง พิจารณาปัจจัยการผลิตและการค้า ปัจจัยที่ดิน กรรมสิทธิ์ที่ดิน ปัจจัยแรงงาน บริษัทส่งออก การดำเนินกิจการของโรงสี ปัญหาการขาดแคลนปัจจัยการผลิต ทำให้ปัญหาของชาวนาเป็นปัญหาที่ตกสืบทอดมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ - รัชกาลที่ ๗ และจนปัจจุบัน.

ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. **บทเรียงความฉบับได้รับพระราชทานเงินรางวัลจากทุนภูมิพล (เล่ม ๑).**

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐. ๑๓๓ หน้า.

รวบรวมบทเรียงความของนักศึกษาปริญญาตรีคณะรัฐศาสตร์ ในเรื่องเกี่ยวกับการเฉลิมพระเกียรติคุณของรัชกาลที่ ๔. ๒ เรื่อง รัชกาลที่ ๕. ๕ เรื่อง และรัชกาลที่ ๖. ๔ เรื่อง รวมทั้งหมด ๑๑ เรื่อง.

ธิดา จาตุประยูร. "บทบาทของไทยเกี่ยวกับเขมรในรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๐. ๒๕๗ หน้า.

ปลายรัชกาลที่ ๑ ไทยเริ่มใช้อิทธิพลเข้าครอบคลุมเขมร และในรัชกาลที่ ๒ ได้ทรงดำเนินการทางทหารเข้าครอบครองเขมรบางส่วน เขมรมีฐานะเป็นประเทศกันชนระหว่างไทยกับญวน ในรัชกาลที่ ๔ ฝรั่งเศสลัทธิจักรวรรดินิยม เข้ามาในคาบสมุทรอินโดจีน อ้างสิทธิของญวนเข้าครอบครองเขมร ทั้งเขมรและไทยต่างต้องดำเนินนโยบายเพื่อรักษาความปลอดภัยและเอกราชของตน แม้เมื่อจำเป็นต้องเสียเขมรส่วนใหญ่ให้แก่ฝรั่งเศส แต่ไทยก็ยังควบคุมเสียมราฐ พระตะบองไว้ในอำนาจอยู่ได้ในรัชกาลที่ ๔.

นันทา วิศิษฏ์โสภา. "การเลื่อนชั้นทางสังคมของนักเรียนไทยที่ได้ทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษา ณ ต่างประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗" วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต แผนกวิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๑๖๓ หน้า.

เพื่อศึกษาการเลื่อนชั้นทางสังคมในระหว่างรุ่นอายุของนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง และปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงมีโอกาสเลื่อนชั้นทางสังคม เสนอแนวความคิดของการเลื่อนชั้นทางสังคมในสังคมไทย การส่งพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๕ ไปศึกษา ณ ต่างประเทศ กำเนิดทุนเล่าเรียนหลวง กฎและเรียนการเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์บางประการในสมัยรัชกาลที่ ๗.

นาฏวิภา ชลิตานนท์. "วิวัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ไทย ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. ๒๙๒ หน้า.

ศึกษาความต่อเนื่องและวิวัฒนาการของงานเขียนประวัติศาสตร์ ค่านิยม สำนึกทางประวัติศาสตร์ของผู้บันทึก และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่องานเขียนประวัติศาสตร์แต่ละสมัย แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ จารึกตำนาน และพงศาวดาร ศึกษาจารึกที่ค้นพบในประเทศไทยตั้งแต่ ทวาราวดี จนถึงรัตนโกสินทร์ การประเมินคุณค่าจารึกในฐานะเป็นเอกสารชั้นต้น ตำนานกับคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นการผนวกความเชื่อ ทัศนคติ และประสบการณ์ของสังคมไว้ ซึ่งจัดเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์แบบเก่าที่สมบูรณ์ที่สุด ส่วนพงศาวดารนั้น ในราชสำนักมีศูนย์กลางอยู่ที่พระมหากษัตริย์ จึงเกือบกลายเป็นเรื่องราวของพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ เป็นอดีตที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ ตามความประสงค์ของฝ่ายปกครอง นับเป็นประวัติศาสตร์ของรัฐ ในฐานะที่พระมหากษัตริย์คือผู้ทรงอำนาจสูงสุดในการปกครอง ทรงเป็นสถาบันสูงสุดในสังคม เอกสารที่ใช้ประกอบการเขียน เป็นเอกสารของรัฐบาล ซึ่งข้อมูลอาจไม่บริสุทธิ์ มีความลำเอียงของผู้บันทึก เนื้อหาที่สำคัญในการเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบเก่า คือ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ มีการลำดับวงศ์ ความเชื่อในเรื่องปาฏิหาริย์ การบันทึกด้วยพุทธศักราช ลักษณะของธรรมราชาในองค์พระมหากษัตริย์ แนวความคิดเรื่องเทวราชา พระองค์เป็นผู้บันดาลเหตุการณ์ทุกอย่างในประวัติศาสตร์ ผู้เขียนจึงมองเหตุการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นโดยผ่านพระมหากษัตริย์ ดูจ่าเหตุการณ์นั้นๆ เกิดขึ้นจากเจตน์จำนงค์ของพระมหากษัตริย์เท่านั้น.

น้ำเงิน บุญเปี่ยม

Namgern Boonpiam. "Anglo-Thai relations, 1825-1855 : a study in changing of foreign policies." Ph.D. dissertation, University of Nebraska-Lincoln, 1979. 207 p.

ศึกษาถึงวิวัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย และประเทศอังกฤษ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๖๘ - ๒๓๙๘ ไทยและอังกฤษเริ่มมีสัมพันธไมตรีกันตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๖๘ โดยลงนามร่วมกันในสนธิสัญญาเบอร์นี (Burney Treaty) แต่สนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) เป็นสนธิสัญญาที่กำหนดมาตรฐานในการทำสนธิสัญญาต่างๆ ที่ไทยทำกับประเทศมหาอำนาจตะวันตกในศตวรรษที่ ๑๙ ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ เรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเป็นเรื่องที่สำคัญอังกฤษประสงค์ที่จะได้สิทธินี้ และไทยก็ตกลงยินยอมอย่างเป็นทางการในสนธิสัญญาเบาว์ริง ยุคดังกล่าวจึงเป็นวิวัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างไทยและอังกฤษ ซึ่งสมควรแก่การศึกษายิ่งในการสำรวจนโยบายต่างประเทศของทั้ง ๒ ประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปครั้งนี้ มีการศึกษาถึงสภาพแวดล้อมทางการเมืองและพฤติกรรมทางวัฒนธรรมด้วย.

แน่งน้อย ติตติรานนท์. "เสนาบดีกระทรวงธรรมการในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘. ๓๒๑ หน้า.

ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของการบริหารงานของเสนาบดีกระทรวงธรรมการแต่ละท่าน ตั้งแต่เริ่มตั้งจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ในรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งตำแหน่งนี้ขึ้น และขยายขอบเขตรวมกิจการศาสนา การศึกษา กรมราชบัณฑิต กรมพยาบาล และพิพิธภัณฑ์ไว้ด้วย เสนาบดีที่มีบทบาทสำคัญคือ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ และเจ้าพระยาวิชิตวงศ์-วุฒิไกร ในรัชกาลที่ ๖ เสนาบดีกระทรวงธรรมการได้ดูแลงานการศึกษาควบคู่ไปกับนโยบายปกครองมากขึ้น ในรัชกาลที่ ๗ ประเทศต้องประสบกับปัญหาเศรษฐกิจจึงไม่มีการขยายงาน.

บุญรอด แก้วกัณหา. "การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๔๑๑)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘. ๒๖๔ หน้า.

"ส่วยสาอากร" คือผลประโยชน์ที่รัฐเรียกเก็บจากราษฎร ระบบการเก็บส่วยจึงมีความสำคัญต่อภาวะเศรษฐกิจของประเทศ ในรัชกาลที่ ๓ มีการค้ากับต่างประเทศเพื่อเพิ่มรายได้ของรัฐ ศึกษาความสำคัญระเบียบวิธีการดำเนินการจัดเก็บส่วย พิกัดอัตราส่วย ปัญหาและวิธีการแก้ไขของรัฐ โดยพิจารณาสัมพันธ์กับสภาพความเป็นอยู่ของราษฎร ซึ่งเป็นผลสะท้อนของการปรับปรุงการเก็บส่วย และความพยายามใช้ระบบเก็บส่วยเป็นเครื่องมือในการควบคุมชาวจีนในประเทศไทยด้วย.

ประกอบ โชประการ. **เจ็ดจอมทัพ.** กรุงเทพฯ : พิบูลสาส์น, ๒๕๑๕.

สารคดีเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ และพระราชประวัติพร้อมพระราชกรณียกิจและเหตุการณ์สำคัญ ในรัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๗.

ประภัสสร บุญประเสริฐ. "ขอบเขตพระอำนาจของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัยรัตนโกสินทร์" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖. ๓๕๙ หน้า.

ตำแหน่งพระมหาอุปราชเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญมากในวงการเมืองการปกครองของไทย ตั้งแต่สมัยโบราณ และถูกยกเลิกในรัชกาลที่ ๕ ศึกษาความเป็นมาและขอบเขตพระอำนาจของตำแหน่งนี้ ในสมัยสุโขทัย และอยุธยา การสถาปนากรมพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัยรัตนโกสินทร์ สรุปความเหมาะสมและไม่เหมาะสมของตำแหน่งนี้ในด้านการสืบราชสมบัติ หากไม่ใช่พระราชโอรส อาจเกิดความไม่มั่นคงภายใน ความไม่สามัคคีกันระหว่างวังหลวง – วังหน้า รัชกาลที่ ๕ จึงทรงประกาศยกเลิกตำแหน่งนี้ภายหลังที่กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทิวงคต และสถาปนาตำแหน่ง "สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร" ขึ้นมาแทนที่.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **ราชสำนักสยาม.** กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๖.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๔, ที่ ๕, ที่ ๖ และที่ ๗ โดยสังเขป และประมวลพระบรมฉายาลักษณ์ของพระองค์ พร้อมด้วยภาพพระบรมวงศานุวงศ์ และเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ในแต่ละรัชกาล ภาพเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ต่างๆ พร้อมด้วยพระราชประวัติและภาพในราชสำนักแห่งกรุงรัตนโกสินทร์.

ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล. **ผลกระทบของแนวความคิดตะวันตกที่มีต่อแนวคิดทางการเมืองไทยช่วง พ.ศ. ๒๓๖๕ – ๒๔๕๔.** กรุงเทพฯ : พาลิโก, ๒๕๒๒. ๑๕๕ หน้า.

พิจารณาผลกระทบของอิทธิพลตะวันตก ซึ่งเข้ามาสู่สังคมไทยในรัชกาลที่ ๓ – รัชกาลที่ ๕ ที่มีต่อด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง นับตั้งแต่การลงสนธิสัญญาเบอร์นีกับอังกฤษ พ.ศ. ๒๓๖๙ จนกระทั่งเกิดกรณีกบฏ รศ. ๑๓๐ อธิบายลักษณะแนวความคิดทางการเมืองเดิมของไทยว่ามาจากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ทำให้สถาบันกษัตริย์มีลักษณะเป็นธรรมราชา การขยายตัวของแนวคิดตะวันตกที่ผ่านมาโดยวิธีทางการทูต การค้า มิชชั่นนารี การทหาร การศึกษา และการกู้เงิน อันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในเรื่องโลกทัศน์ ความคิดและอุดมการของไทย อำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ถูกครอบคลุมด้วยอิทธิพลของขุนนางตระกูลบุนนาค ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพยายามโยกย้ายอำนาจกลับมาสู่สถาบันกษัตริย์มากขึ้น โดยวิธีปฏิรูประเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๓๕.

ปริศนา ศิรินาม. "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศราชในหัวเมืองลานนาไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๖. ๒๕๙ หน้า.

ลานนาไทย มีความสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยและอยุธยา มีความสำคัญในด้านยุทธศาสตร์สำหรับทั้งไทยและพม่า ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทยและพม่าได้พยายามต่อสู้แย่งชิงลานนาไทยให้มาอยู่ฝ่ายเดียวกับตนด้วยวิธีการต่างๆ ในที่สุดกรุงเทพฯ เป็นฝ่ายชนะ เพราะลานนาไทยยอมสมัครใจจะอยู่กับไทยมากกว่า ในปลายรัชกาลที่ ๓ ไทยได้อาศัยกำลังจากลานนาไทยแผ่ขยายอำนาจ เข้าไปในดินแดนไทยใหญ่ของพม่า พอดีสิ้นรัชกาลที่ ๓ จึงทิ้งปัญหาเกี่ยวกับพม่า โดยเฉพาะเรื่องเมืองเชียงตุงให้รัชกาลที่ ๔ ดำเนินการต่อไป.

ปิยนาถ นิโครธานนท์. "การศึกษาในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงปลายรัชกาลที่ ๔" ใน **เรียงความฉบับที่ได้รับรางวัลเงินทุนภูมิพล.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. หน้า ๘ – ๑๕. (พิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดชัยพฤกษมาลา ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๒).

วัดเป็นสถานที่ศึกษา โดยมีพระภิกษุสงฆ์ เป็นครูสอนสำหรับราษฎรสามัญ ส่วนสำนักราชบัณฑิต

และการเรียนโคลงฉันท์กาพย์กลอน จำกัดอยู่เฉพาะราชสำนักและข้าราชการชั้นสูง สตรีไม่นิยมการศึกษานอกจากการฝึกหัดวิชาการบ้านการเรือน รัชกาลที่ ๑ ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งมีผลสะท้อนไปยังการศึกษา รัชกาลที่ ๒ เป็นยุคทองแห่งวรรณคดี รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดให้ชนทุกชั้นมีโอกาสเล่าเรียนวิชาความรู้ โปรดให้ประชุมบัณฑิตรวบรวมตำราจารึกบนแผ่นศิลาตามศาลารายของวัด ในรัชกาลที่ ๔ ทรงจัดให้มีการเรียนแบบตะวันตก เรียนภาษาอังกฤษเฉพาะในราชสำนัก.

บีนาถ นิโครธานนท์. "บทบาทของเสนาบดีแห่งตระกูลบุนนาค ในการปกครองประเทศสยามตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงต้นรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - พ.ศ. ๒๔๑๖)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓. ๔๗๘ หน้า.

กลุ่มเสนาบดีแห่งตระกูลบุนนาค เป็นกลุ่มที่มีอำนาจในการปกครองประเทศ เป็นรองจากพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และบทบาทนี้เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุดในสมัยรัชกาลที่ ๔ และต้นรัชกาลที่ ๕ ศึกษาบทบาทของเสนาบดีตระกูลบุนนาคในด้านสติปัญญา กำลังคน และกำลังทรัพย์ และเนื่องจากเป็นตระกูลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระราชวงศ์จักรี การสมรสของสมาชิกในตระกูลกับบุคคลในตระกูลขุนนางอื่น ๆ ที่มีอำนาจและอิทธิพลทัดเทียมกัน และการมีโอกาสได้รับราชการในตำแหน่งสำคัญสืบเนื่องกัน จึงเปิดโอกาสให้เสนาบดีตระกูลบุนนาคมีอำนาจและอิทธิพลในการปกครองประเทศสยาม.

ผ่องพันธ์ สุภัทรพันธุ์. "การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวด้วยเรื่องพระคลังสินค้า". วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๑. ๓๐๙ หน้า.

แสดงถึงลักษณะการค้าขายของไทยในสมัยราชอาณาจักรศรีอยุธยา จนถึงรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีการติดต่อกับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง และคลังสินค้าเป็นหน่วยงานผูกขาดการควบคุมการค้า วิธีการที่ไทยบังคับพ่อค้าต่างประเทศและราษฎรไทยให้ซื้อขายติดต่อกันโดยผ่านคลังสินค้า พ่อค้าต่างประเทศพยายามทำสนธิสัญญาเพื่อเปลี่ยนแปลงวิธีใหม่ รัชกาลที่ ๔ ทรงยินยอมทำสัญญาพาณิชย์เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกใช้กำลังบังคับ.

ผุสดี ลิมพะสุต. "ปัญหาเกี่ยวกับชาวญวนในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๔๕๓)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๓๗๔ หน้า.

กล่าวถึงสาเหตุที่กำหนดให้ชาวญวน ต้องอพยพมาตั้งหลักแหล่งในเมืองไทย ตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ วิธีปกครองชาวญวนในไทย ปัญหาทางด้านการเมือง การปกครองในรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ และวิธีแก้ปัญหาชาวญวน.

พรชัย อนุตรอำไพ. "การวางรากฐานประชาธิปไตยของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์" ใน **เรียงความฉบับได้รับรางวัลเงินทุนภูมิพล.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. หน้า ๘ – ๙๓. (พิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดชัยพฤกษมาลา ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๒).

รัชกาลที่ ๔ ทรงเป็นผู้เริ่มวางรากฐานประชาธิปไตย ทรงปรับปรุงประเทศให้พัฒนาแบบอารยธรรมตะวันตก ทั้งในด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณี ทรงให้เสรีภาพในทางศาสนา เสรีภาพในการเลือกตั้งพระราชครู ลูกขุนพระมหาราชครู ปุโรหิต รัชกาลที่ ๕ ทรงจัดตั้งรัฐมนตรี และองคมนตรีสภา ทรงชี้แจงความไม่เหมาะสมที่ไทยจะเปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบรัฐธรรมนูญ ทรงปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นและส่วนภูมิภาค ให้เสรีภาพทางการศึกษาและทางหนังสือพิมพ์ การเลิกทาส รัชกาลที่ ๖ ทรงทดลองการใช้รัฐธรรมนูญในเมืองดุสิตธานี และกล่าวถึงการขบถ รศ. ๑๓๐.

เพียงแข พงษ์ศิริบัญฑิต. "นโยบายการปกครองเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๔๓๙)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. ๑๗๑ หน้า.

ศึกษานโยบายการปกครองเมืองสงขลาในรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่า มีลักษณะเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ขึ้นอยู่กับความพอพระราชหฤทัยของพระมหากษัตริย์ ความสามารถของเจ้าเมือง และสถานการณ์ภายในประเทศ รัชกาลที่ ๔ ทรงมีนโยบายใกล้ชิดกับหัวเมือง ในรัชกาลที่ ๕ ทรงนำการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาล มาใช้เปลี่ยนเป็นมณฑลนครศรีธรรมราช ประกอบด้วย นครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง.

มัลลิกา เรืองระพี. "บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรมไทย สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์". วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘. ๓๑๓ หน้า.

ศึกษาถึงปัญหาและอิทธิพลของชาวจีนในระยะก่อนการเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจในรัชกาลที่ ๑ จนถึงภายหลังการเปลี่ยนแปลงในรัชกาลที่ ๔ บทบาททางเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรม รวมถึงปัจจัยที่ส่งเสริมอิทธิพลของชาวจีน ปูพื้นฐานให้เศรษฐกิจไทยตกอยู่ในมือของชาวจีนตลอดมาจนปัจจุบัน ชนชั้นปกครอง ต้นรัตนโกสินทร์ มีแนวโน้มชื่นชมชาวจีนมากกว่าราษฎรไทย สนับสนุนให้เข้ามาช่วยเหลือในการค้าและการเดินเรือสินค้า และให้อภิสิทธิ์ทางการค้ามากกว่าต่างชาติอื่นๆ และราษฎรไทยด้วย.

มานิจ ชุมสาย, ม.ล.

Manich Jumsai, M.L. **History of Anglo-Thai relations.** Bangkok : Chalermnit, 1970. 299 p.

กล่าวถึงความสัมพันธ์ของไทยกับสหราชอาณาจักร ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบันนี้ เน้นในรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ ให้รายละเอียดของคณะฑูตของอังกฤษ ชี้ให้เห็นความแตกต่างของนโยบายของอังกฤษ กับการตีความของกงศุลอังกฤษ ตำหนิกงศุลน๊อกซ์ (Knox) ว่าเป็นผู้ทำลายความสัมพันธ์ของทั้ง ๒ ประเทศ โดยยกคดี "กรณีเมืองเชียงใหม่" ประกอบ ตอนท้ายอธิบายถึงนโยบายต่างประเทศระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ และความสัมพันธ์ของไทย – อังกฤษ.

ยุวดี ตปนียากร. "วิวัฒนาการของการแพทย์ไทย ตั้งแต่สมัยเริ่มต้น จนถึงสิ้นสุดรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. ๓๓๑ หน้า.

ศึกษาลักษณะของการแพทย์ไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก่อนที่จะรับอิทธิพลของการแพทย์แผนตะวันตกจากมิชชั่นนารีอเมริกันในรัชกาลที่ ๓ การแพทย์แผนตะวันตกในรัชกาลที่ ๓ และที่ ๔ วัตถุประสงค์และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการพยาบาลในรัชกาลที่ ๕ วิธีการปรับปรุงการแพทย์ในรัชกาลที่ ๕ เช่น การจัดตั้งโรงพยาบาล การผลิตแพทย์และบุคคลากรทางแพทย์ การผลิตยา การป้องกันโรคระบาด การยุบกรมพยาบาล โอนกิจการไปอยู่กับกระทรวงนครบาลและมหาดไทย ส่วนโรงเรียนราชแพทยาลัยยังคงอยู่กับกรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการ.

รอยพิมพ์ เรืองประดิษฐ์. "เงินคงคลังของไทย (ในสมัยรัชกาลที่ ๕-๗)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐. ๑๘๘ หน้า.

ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมา บทบาทและความสำคัญของเงินคงคลังในรัชกาลที่ ๕-๗ ซึ่งมีเหตุการณ์เปรียบเทียบให้เห็นความผันผวนของเงินคงคลังได้เด่นชัด ให้ความหมายและขอบเขตของเงินคงคลัง การบริหารงานคลังของรัฐ การจัดงานคลังของไทยในอดีต ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ในรัชกาลที่ ๑, ที่ ๒, ที่ ๓, ที่ ๔) การจัดงานคลังในสมัยรัชกาลที่ ๕ การพัฒนารายได้โดยการปรับปรุงการจัดเก็บภาษีอากร เงินคงคลังในรัชกาลที่ ๕ ที่ ๖ และที่ ๗ เงินคงคลังในสมัยประชาธิปไตย และความสำคัญของเงินคงคลังในการพัฒนาประเทศในรัชกาลที่ ๗.

รัชนี สาดเปรม. "บทบาทของชาวมุสลิมในภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทย ในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๔๕๓". วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๑. ๒๖๙ หน้า.

ศึกษาบทบาทของชาวมุสลิมทางเศรษฐกิจสังคม และการเมือง ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และธนบุรี ทางด้านสังคม วิเคราะห์การเข้ามาของมุสลิมแต่ละกลุ่ม ลักษณะความเป็นอยู่ ข้อปฏิบัติทางศาสนา และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทยของมุสลิมในภาคกลางและภาคใต้ ทางด้านเศรษฐกิจศึกษาวิธีการค้าภายใน และการส่งต่างประเทศ การส่งดอกไม้ทองเงินและเครื่องราชบรรณาการของหัวเมืองประเทศราช (มลายู) และบทบาททางด้านการเมือง ข้อผูกพันของประเทศราชกับไทย การรับราชการทหาร และหน่วยงานอื่นๆ การขบถ และการจลาจลของประเทศราช นโยบายการปกครองประเทศราชของไทยแต่ละรัชกาล ในการแก้ปัญหาโดยลำดับ.

ริกก์ส, เฟรด ดับบลิว. **การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า และหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับบางประเทศ**. แปลจาก The modernization of Siam and Burma, Thailand : the modernization of a bureaucratic policy. โดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และ เอกวิทย์ ณ ถลาง. กรุงเทพฯ : ศิวพร, ๒๕๒๑. ๒๓๗ หน้า. (พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพหม่อมสายศรีธวัช ณ อยุธยา).

ศึกษาเปรียบเทียบความสำเร็จของไทย และความพ่ายแพ้ของพม่าในการรักษาเอกราชของชาติในสมัยมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งได้แก่อังกฤษ และฝรั่งเศส กำลังแผ่อิทธิพลในเอเชียตะวันตก ผู้เขียนศึกษาค้นคว้าระบบบริหารราชการแผ่นดินของไทย และวิเคราะห์ลักษณะราชาธิปไตย และนโยบายการทะนุบำรุงบ้านเมืองในรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ มีรายละเอียดของหนังสือสัญญาพระราชไมตรีกับประเทศตะวันตกด้วย.

ลักษณหญิง รัตนสาร. "งานเขียนเชิงชีวประวัติของไทย ในสมัยรัตนโกสินทร์ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๗๕". วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘. ๓๔๗ หน้า.

ศึกษาถึงประวัติการเขียนชีวประวัติและอัตตชีวประวัติทั้งของประเทศทางตะวันตก ทางตะวันออก และของไทย รูปแบบของการเขียน ประเภทของหนังสือชีวประวัติ และอัตตชีวประวัติของไทย วิเคราะห์จุดมุ่งหมายในการเขียนและรูปแบบของการเขียน พบว่าเป็นเพียงประวัติของบุคคลเพียงกลุ่มเดียว คือ พระมหากษัตริย์ และบรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ผู้มีอำนาจ และมีบทบาทต่อประเทศ และเสนอหนังสือที่ใช้สำหรับค้นคว้าชีวประวัติของไทย ได้แก่หนังสือเรื่องบุคคล และหนังสือเรื่องบ้านเมือง ซึ่งได้แก่ พงศาวดาร ตำนาน หนังสือ ประวัติศาสตร์อื่นๆ บันทึกราชการ และราชกิจจานุเบกษา บทสุดท้าย ให้นามานุกรมชีวประวัติโดยย่อของคนไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๗๕ โดยให้ประส่วนตัว ผลงาน และที่มาของข้อมลและแหล่งค้นคว้า นับว่ามีประโยชน์มาก

วราภรณ์ ทินานนท์. "การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. ๑๓๘ หน้า.

ศึกษาการค้าสำเภาของไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๓๙๔) พิจารณาสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการปกครองที่มีผลต่อความเจริญก้าวหน้าของการค้าสำเภาของหลวง และเอกชน ศึกษานโยบาย วิธีดำเนินงาน และบทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้อง ผลของการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ที่ทำให้การค้าสำเภาหลวงต้องล้มเลิกไป เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองและผลของการค้าสำเภาที่มีต่อเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองในสมัยนั้น.

วัตต์, เดวิด เค.

Wyatt, David K. "Siam and Laos, 1767 – 1827" **Journal of Southeast Asian History** 4, 2 (1963) 19 – 50.

กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาว ซึ่งหมายถึง หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลที่ ๓ กล่าวถึงการบุกเวียงจันทน์ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๓๒๑ – ๒๔๓๒ และรัชสมัยของเจ้าอนุแห่งเวียงจันทน์ และขบถเจ้าอนุในรัชกาลที่ ๓

วิไลเลขา ถาวรธนสาร. "การปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์" ใน **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๑. หน้า ๑๓๑ – ๑๖๗.

กล่าวถึงวิวัฒนาการของสถาบันกษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยยึดหลักในการปกครองประเทศไว้ ๓ ประการ ได้แก่ หลักธรรมราชา, หลักเทวราช และหลักการปกครองแบบพ่อกับลูกตามลำดับ ทำให้พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะเป็นผู้ปกครองคุ้มครองและบำบัดทุกข์บำรุงสุขประชาชนอย่างแท้จริง.

ศิริรัตน์ นีละคุปต์. "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ เรื่องประชาธิปไตยในประเทศไทย" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๐๗. ๓๓๑ หน้า.

ศึกษาการวางรากฐานระบอบประชาธิปไตยของไทยว่า เริ่มมาแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เปลี่ยนการปกครองแบบพ่อกับลูกมาเป็นชาติที่ถือพระมหากษัตริย์เป็นเทวราชจนถึงรัชกาลที่ ๔ ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่อารยธรรมแบบตะวันตก การปกครองเริ่มโน้มไปสู่การให้เสรีภาพแก่ราษฎร ทรงโปรดฯ ให้มีการเลือกตั้งพระมหาราชครู ยกเลิกประเพณีเก่าหลายอย่าง และทรงให้เสรีภาพทางการศาสนา รัชกาลที่ ๕ ทรงเลิกทาส ส่งเสริมเสรีภาพของบุคคล ส่งเสริมการศึกษา จัดตั้งรัฐมนตรีสภา และองคมนตรีสภา ในรัชกาลที่ ๖ ทรงมีพระราชดำริว่าประเทศไทยยังไม่พร้อมที่จะปกครองตามรัฐธรรมนูญ ทรงมีพระราชกรณียกิจที่เป็นทางนำไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย และกล่าวถึงการ

เปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎรในรัชกาลที่ ๗ และได้ศึกษาถึงปัญหาความไม่ประสบผลสำเร็จในการปกครองระบอบประชาธิปไตยใน ๓ ทางคือ ปัจจัยทางสังคม ทางเศรษฐกิจ และทางการเมืองการบริหาร.

ศิลปากร, กรม. **รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔).** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๗. ๒๖๔ หน้า. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายโฆษิต เวชชาชีวะ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส ๒๗ เมษายน ๒๕๐๗).

รวบรวมเรื่องราวที่ไทยเกี่ยวข้องกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ โดยรวบรวมจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ – ที่ ๔ มาเป็นลำดับ ส่วนตอนท้ายเป็นเรื่องตำนานพระญวน ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประกอบด้วย.

สงบ ส่งเมือง. "ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๘. ๓๑๓ หน้า.

หัวเมืองนครศรีธรรมราช ได้ตกเป็นหัวเมืองขึ้นของไทยมาตั้งแต่กรุงสุโขทัย ในสมัยกรุงธนบุรีมีฐานะเป็นประเทศราช ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทางราชธานีต้องการลดอำนาจเจ้าเมืองนครฯ มาเป็นเจ้าเมืองเอก โอนหัวเมืองปัตตานี ตรังกานู และกลันตันให้ไปขึ้นกับเมืองสงขลา แต่เจ้าเมืองนครฯ ก็ยังคงมีหน้าที่ดูแลรักษาพระราชอาณาจักรทางใต้มากกว่าหัวเมืองอื่นๆ.

สมคิด ศรีสิงห์. การบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๕. ๒๑๐ หน้า.

ศึกษาปัญหาการบริหารภาษีอากร ๔ ประการ ได้แก่ การจัดตั้งชนิดของภาษีอากรที่เพิ่มขึ้น, พิกัดอัตราของภาษี, วิธีการจัดเก็บและการควบคุม และการปรับปรุงแก้ไข ในสมัยรัชกาลที่ ๑ – ที่ ๒ ยังคงใช้วิธีเก็บภาษีอากรแบบกรุงศรีอยุธยา รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดฯ ให้มีการจัดตั้งชนิดของอากรเพิ่มขึ้น รวมทั้งจัดตั้งภาษีต่างๆ ขึ้น เปิดโอกาสให้เอกชนเป็นผู้ประมูลผูกขาดไปเก็บภาษี ยกเว้นอากรค่านา อากรสวน และภาษีปากเรือ รัฐบาลยังคงควบคุมอยู่ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงใช้วิธีแบบรัชกาลที่ ๓ แต่ได้มีการจัดเพิ่มชนิดของภาษีอากรมากขึ้น มีการยกเลิกภาษีอากรที่ทรงพิจารณาว่าจะทำให้ราษฎรเดือดร้อน และได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขวิธีการจัดเก็บภาษีอากรให้รัดกุมยิ่งขึ้นด้วย.

สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. "ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๙๘ - ๒๔๕๓)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. ๑๓๐ หน้า.

โครงสร้างสังคมแบบเก่าของไทย มีลักษณะรวมเอาทรัพยากรของชาติทั้งหมดมารวมอยู่ภายใต้อำนาจรัฐ ทำให้เกิดการก่อรูปมูลค่าส่วนเกินของชนชั้นนายทุน จากการดำเนินเศรษฐกิจแบบเจ้าภาษีนายอากรนายทุนมีลักษณะเป็นนายทุนข้าราชการ วิเคราะห์วิวัฒนาการชนชั้นนายทุนในระยะที่ไทยเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองมาเป็นแบบผลิตเพื่อการค้า ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ซึ่งมีผลทำให้เกิดนายทุนนายหน้าขึ้น ซึ่งไม่เป็นอิสระ และมีลักษณะที่ต้องประนีประนอมกับชนชั้นปกครองเดิม จึงไม่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกงาน ผลกำไรที่ได้ยังคงแบ่งกันในระหว่างชนชั้นนายทุนและชนชั้นปกครองเดิม.

สุกัญญา ตีระวนิช. **ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๗๕.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๐. ๑๓๙ หน้า.

มี ๑๒ บท เริ่มด้วยกำเนิดหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยในรัชกาลที่ ๓ ลักษณะของหนังสือพิมพ์ไทยในยุคต้นรัชกาลที่ ๔ ทรงฟื้นฟูการพิมพ์ ทรงออกราชกิจจานุเบกษา ในรัชกาลที่ ๕ มีหนังสือพิมพ์และวารสารออกถึง ๕๒ ฉบับ การหนังสือพิมพ์เปลี่ยนมาอยู่ในมือของหมู่พระญาติวงศ์ และมาสู่สามัญชน รัชกาลที่ ๕ ทรงไม่พอพระทัย ก.ศ.ร. กุหลาบ และเทียนวรรณ รัชกาลที่ ๖ ทรงออกหนังสือพิมพ์ในดุสิตธานี วิเคราะห์ลักษณะทั่วไปของการหนังสือพิมพ์ในรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลสุดท้ายของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช คือ รัชกาลที่ ๗ และสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ สรุปลักษณะของหนังสือพิมพ์ในรัชสมัยของพระองค์ไว้ด้วย.

สุพรรณี กาญจนัษฐิติ. "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ ถึงรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๐๗. ๒๖๖ หน้า.

ในรัชกาลที่ ๓ เป็นช่วงที่มิชชันนารีอเมริกันเริ่มเข้ามาเผยแพร่ศาสนา พร้อมกับนำเอาวิชาการและอารยธรรมตะวันตกเข้ามาสู่สังคมไทยเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของอารยธรรมแผนใหม่ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศาสนา การศึกษา และด้านการแพทย์ การสาธารณสุข ประเทศไทยเป็นประเทศเดียวในอาเซียอาคเนย์ที่ได้ประสานประโยชน์ในด้านอารยธรรมและวิชาการตะวันตกจากมิชชันนารีได้อย่างเต็มที่ ทำให้ปรับตัวได้ทันต่อเหตุการณ์ และดำรงอยู่ในฐานะประเทศเอกราชตลอดมา ในช่วงวิกฤตการณ์ทางการเมืองในรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. "สังคมของไทยสมัยรัชกาลที่ ๑-๔" ใน **เรียงความฉบับที่ได้รับรางวัลเงินทุนภูมิพล.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. หน้า ๑๖-๒๒. (พิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดชัยพฤกษมาลา ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๒).

กล่าวถึงสภาพสังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ : ที่เกี่ยวกับฐานะของพระมหากษัตริย์ รูปแบบของการปกครอง การทหาร กฎหมาย การติดต่อกับต่างประเทศ เศรษฐกิจ การแพทย์ และการสาธารณสุข สถาบันศาสนา และพระราชพิธีต่างๆ.

สุภาภรณ์ ตันศลารักษ์. "บทบาทของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ที่มีต่อรัฐบาลกลางและหัวเมืองภาคใต้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐. ๒๖๒ หน้า.

พิจารณาบทบาทของเจ้าพระยานครฯ ทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม การปกครองทำนุบำรุงหัวเมืองใต้ ความสัมพันธ์ที่มีกับเจ้าเมืองอื่นๆ ทางภาคใต้ การกำกับดูแลหัวเมืองมลายู การขยายอำนาจไทยไปในรัฐมลายู และการค้าของไทยกับต่างประเทศ และยังสามารถเจรจากับอังกฤษในการคลี่คลายปัญหาหัวเมืองมลายูและรักษาผลประโยชน์ของไทยไว้.

สุรัตน์ วรางค์รัตน์. "ไทย-พม่า : ปัญหาการเผชิญหน้าการคุกคามของตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๐. ๓๘๘ หน้า.

จากประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ และพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้พระมหากษัตริย์ไทย (รัชกาลที่ ๔ - ที่ ๕) ทรงนำหลักการทางพุทธศาสนามาใช้ในการบริหารและปกครองประเทศ พระองค์ทรงสามารถปรับตัวให้เข้ากับอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก มีการผ่อนปรนและไม่ได้ประมาทต่ออันตรายของการคุกคามจากอังกฤษและฝรั่งเศส ทรงใช้วิธีดำเนินนโยบายทางการทูต และเร่งพัฒนาปรับปรุงประเทศทุกๆ ด้าน ทำให้ไทยยังคงรักษาเอกราชไว้ได้ ส่วนพม่ามีปัญหาทางการปกครอง กษัตริย์พม่าไม่ทรงยืดหยุ่นปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ ใช้วิธีทำสงครามตัดสินปัญหา ขาดความเข้าพระทัยในนโยบายต่างประเทศ ไร้ประสิทธิภาพในการปกครองและปรับปรุงบ้านเมือง มีปัญหาการสืบราชสมบัติ และแย่งชิงราชบัลลังก์ เมื่อทำสงครามกับอังกฤษครั้งที่ ๓ พม่าจึงตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษในที่สุด.

สุรางค์ศรี ตันเสียงสม. "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๒๙๙ หน้า.

ศึกษาความสัมพันธ์ของทั้ง ๒ ประเทศ เพื่อทราบถึงนโยบายที่มีต่อกันในรัชกาลที่ ๓ โดยเริ่มตั้งแต่ที่ญี่ปุ่นเปิดประเทศ พ.ศ. ๒๓๙๗ จากฐานะประเทศเริ่มพัฒนาแบบตะวันตก เช่นเดียวกับไทย อธิบายสาเหตุของการเปิดความสัมพันธ์ต่อกันในรัชกาลที่ ๕ และนโยบายของทั้ง ๒ ประเทศ การที่ชาวญี่ปุ่นเข้ามารับราชการทั้งทางกฎหมาย การศึกษา และการเกษตรกรรม มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ ญี่ปุ่นกลายเป็นประเทศมหาอำนาจ ชี้ให้เห็นการขยายอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในไทยด้วย.

สุรีย์ พงศ์จันทร์. "บทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๖๗ – ๒๔๕๓" **วารสารคณะสังคมศาสตร์** (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก) (๒๕๒๑) ๔๓ – ๕๙.

มิชชันนารีอเมริกันเริ่มเข้ามาตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๓ ไทยเริ่มมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับสหรัฐอเมริกา มิชชันนารีอเมริกัน มีบทบาทสำคัญต่อราชสำนักไทยอย่างมาก ได้นำความเจริญทางวิชาการ และช่วยเหลือคนไทยในด้านต่างๆ โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองระหว่างประเทศ ได้เผยแพร่วิทยาการสมัยใหม่ในด้าน การศึกษา การแพทย์และสาธารณสุข และด้านการพิมพ์ในประเทศไทย จนถึงรัชกาลที่ ๕.

เสนอ จันทรา. "สาเหตุของการยึดอำนาจในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๔๕๔ – ๒๕๑๔)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๗. ๑๗๑ หน้า.

วิเคราะห์สาเหตุของการปฏิวัติรัฐประหารในประเทศไทย ในช่วงระยะเวลา ๔๐ ปี ตั้งแต่การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้เสนอสาเหตุและข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาการยึดอำนาจปฏิวัติรัฐประหารแต่ละครั้ง พร้อมทั้งแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการปกครองประเทศว่า สถาบันต่างๆ ควรมีบทบาทอย่างไรจึงจะเหมาะกับภาวะการณ์ของประเทศไทย.

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และวิมล พงศ์พิพัฒน์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๓๙๔).** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๓. ๒๖๕ หน้า.

แบ่งเป็น ๙ บท : การตั้งกรุงรัตนโกสินทร์, สงครามกับพม่า, ความสัมพันธ์กับญวนและเขมร, การขยายพระราชอาณาเขต, การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม, การทะนุบำรุงประเทศ, ศิลปและวรรณคดี การทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ.

อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. **สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ : พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๔๑๖.** แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข พรรณี สรุงบุญมี และบัณฑร อ่อนดำ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิฆเณศ, ๒๕๒๑. ๕๐๒ หน้า. (ฉบับภาษาอังกฤษ : Akin Rabibhadana. "The organiza-

tion of Thai society in the early Bangkok period 1782 – 1873." Ithaca, New York : Cornell University Press, 1969. 247 p. (Southeast Asia Program no. 74)).

เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโทของผู้เขียน กล่าวถึงรูปการจัดสังคมไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ – พ.ศ. ๒๔๑๖ หรือจากรัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๕ มี ๙ บท บทที่ ๑ – ๓ เป็นเรื่องเกี่ยวกับคำนำทั่วไป ภูมิหลังการเป็นมาของการจัดรูปสังคมไทย และระบบกษัตริย์ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ บทที่ ๔ – ๕ มองสังคมไทยโดยใช้พระมหากษัตริย์เป็นจุดศูนย์กลาง การจัดรูปสังคม การตั้งระบบศักดินาเพื่อควบคุมกำลังคน บทที่ ๖ เกี่ยวกับการแบ่งชนชั้นในสังคมไทย เป็นนายและไพร่ ภาคสุดท้าย บทที่ ๗ – ๘ – ๙ เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์, การก้าวหน้าของบุคคลในสังคม, บทบาทของชาวจีนในไทย และบทสรุป.

อรียา เสถียรสุต. "หัวเมืองนครศรีธรรมราชสมัยการปกครองแบบเก่าแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๔๓๕)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

ปัญหาการปกครองหัวเมืองต่างๆ โดยมีเจ้าเมืองปกครองโดยตรง และรับพระราชทานสัญญาบัตร แต่งตั้งออกไปเป็นเจ้าเมือง โดยเฉพาะทางหัวเมืองภาคใต้ ซึ่งแตกต่างกันในเชื้อชาติและศาสนา เจ้าเมืองนครฯ ต้องยกกำลังปราบปรามอยู่เนืองๆ รัชกาลที่ ๒ ทรงเห็นว่าเนื่องจากไม่มีการผูกสัมพันธไมตรีระหว่างเมือง ทำให้เกิดเหตุยุ่งยากตลอดมา เจ้าพระยานครฯเองมีบทบาทในด้านการต่างประเทศในปลายรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ อย่างมาก คราวอังกฤษส่งผู้แทนมาเจรจาเรื่องชวนไทยรบพม่า เรื่องเมืองไทรบุรี และการทำสนธิสัญญา.

อัจฉราพร กมุทพิสมัย. "บทบาทของกรมราชเลขาธิการในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช : บทนำรายงานการวิจัย" **จุลสารไทยคดี** ๑, ๒ (เม.ย. – มิ.ย. ๒๕๒๓) ๑ – ๓.

กรมราชเลขาธิการ มีหน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยงการปฏิบัติงานระหว่างพระมหากษัตริย์กับหน่วยราชการต่างๆ ที่ต้องขอพระราชทานพระบรมราชานุมัติกระแสพระราชดำริ และรายงานเพื่อทรงทราบ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างภาพพจน์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช ศึกษาเปรียบเทียบวิธีการปฏิบัติราชการแผ่นดินของรัชกาลที่ ๕ และที่ ๖ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอำนาจของกรมราชเลขาธิการในแต่ละรัชสมัยด้วย.

ภาคที่ ๒

ЗАГОТОВЛЕНО

๒.๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๒๗๙ – ๒๓๕๒)

ขจร สุขพานิช. "นโยบายผูกมิตรของ ร. ๑ เกี่ยวกับญวน – ยังผลไปจนถึง ร. ๕" ใน **ข้อมูลประวัติศาสตร์ สมัยบางกอก**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๑๘. หน้า ๗๗ – ๑๐๗.

กล่าวถึงเอกสารประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งแสดงถึงหลักและวิธีปฏิบัติวิเทโศบายของรัชกาลที่ ๑ ที่ยังผลให้เกิดสัมพันธไมตรีที่ดีระหว่างไทยกับญวนจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕.

จง สืบจากยง. "กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท" **ยุทธโกษ** ๘๒, ๕ (ม.ค. ๒๕๑๗) ๔๑ – ๔๘.

กล่าวถึงพระประวัติของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๑) เล่าถึงพระกรณียกิจในรัชสมัยพระเจ้าตากสินขับไล่ข้าศึกออกจากพระราชอาณาจักร และในสมัยรัชกาลที่ ๑ ก็ทรงเป็นกำลังสำคัญของพระองค์ช่วยทำการต่อสู้และขับไล่ข้าศึกด้วย ได้ทรงอยู่ในตำแหน่งพระมหาอุปราชอยู่ ๒๑ ปีเศษ

จง สืบจากยง. "ปฐมบรมราชานุสรณ์" **ยุทธโกษ** ๘๓, ๘ (เม.ย. ๒๕๑๘) ๖๑ – ๗๑.

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจทางการสงครามกับพม่าของรัชกาลที่ ๑ ในขณะรับราชการกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน ๑๑ ครั้ง และเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์อีก ๗ ครั้ง แล้วให้รายละเอียดเกี่ยวกับปฐมบรมราชานุสรณ์ และการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าในรัชกาลที่ ๗.

จง สืบจากยง. "พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงขุดคลองลัดโพธิ์ เพื่อผลทางเศรษฐกิจและสังคม" **รัฐสภาสาร** ๑๙, ๓ (ก.พ. ๒๕๑๔) ๔๙ – ๕๒.

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๑ ที่ทรงขุดคลองลัดโพธิ์ เพื่อกันน้ำเค็มไม่ให้เสียหายแก่ไร่นาของประชาชนแถบพระนคร ธนบุรี และนนทบุรี ในปี พ.ศ. ๒๓๒๗ มีแผนที่สังเขปแสดงที่ตั้งของคลอง.

จง สืบจากยง. "ยอดยุทธการของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ครั้งที่ ๑" **นิตยสารอุตสาหกรรมทหาร** ๗, ๔ (ก.ค. – ส.ค. ๒๕๑๑) ๒๕ – ๓๙; ๕, ๗ (ก.ย. – ต.ค. ๒๕๑๑) ๑๒๓ – ๑๔๗.

ศึกษาและวิเคราะห์แผนการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่าในรัชกาลที่ ๑ ที่เรียกว่า สงคราม ๙ ทัพ พ.ศ. ๒๓๒๘ ทรงใช้หลักและอุบายในการวางแผนและดำเนินการนับเป็นตัวอย่างที่ดี

ที่สุดของสงคราม ในรัชสมัยของพระองค์ ทรงสามารถใช้กำลังน้อยต่อสู้ชนะข้าศึกที่มีกำลังมากกว่าได้ มีแผนที่สังเขปแสดงแผนการสงครามของพระเจ้าปดุงและรัชกาลที่ ๑ ประกอบ.

จง สืบจากยง. "ยุทธศาสตร์แห่งชาติของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก" **ยุทธโกษ** ๘๐, ๕ (ต.ค. ๒๕๑๕) ๕๕ – ๖๘.

ทรงเป็นยอดนักยุทธศาสตร์แห่งชาติพระองค์หนึ่ง ได้ทรงขอเขตเมืองพระตะบอง เสียมราฐ และเมืองพุทไธมาศซึ่งอยู่ใกล้ตะวันออกของไทย ให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ปกครองดินแดนนี้เป็นจุดยุทธศาสตร์แห่งชาติ เพราะไทยสามารถนำกำลังไปรวมทำให้เกิดอำนาจการรุกทั้งทางตรงและทางข้างๆ และเป็นทางคุมเส้นทางระหว่างทะเลสาบของเขมร เขมรไม่กล้ารุกรานไทย ดินแดนนี้มีทั้งพลังอำนาจทางจิตวิทยาและการเมืองและเศรษฐกิจซึ่งเป็นประโยชน์ต่อไทยมากในด้านการป้องกันประเทศ.

ชอบ ภักดีศรีวงศ์. "ยุทธวิธีเส้นในของรัชกาลที่ ๑ ในการศึกคราวพม่ายกมา ๙ ทัพ ๙ ทิศทาง" **ยุทธโกษ** ๗๔, ๑๒ (พ.ค. ๒๕๑๐) ๗๗ – ๘๖.

ศึกษาถึงวิธีทำสงครามของรัชกาลที่ ๑ ศึก ๙ ทัพ กับพม่า ให้ความหมายของยุทธวิธี เส้นนอก เส้นในการปฏิบัติการ และการพัฒนาแนวความคิด วิเคราะห์สภาพการณ์ก่อนการรบ อธิบายยุทธวิธีเส้นในของรัชกาลที่ ๑ วิธีรบของพระองค์ การชดเชยกำลังที่น้อยกว่าข้าศึก และวิธีการรบของพระองค์ซึ่งนำชัยชนะมาให้ฝ่ายไทยอย่างงดงาม.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. "พระราชมรดกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก" **วารสารพัฒนาชุมชน** ฉบับพิเศษ ๓ (เม.ย. ๒๕๑๐) ๑ – ๙; **ข่าวสารการธรณี** ๑๐, ๔ (เม.ย. ๒๕๐๘) ๑๑ – ๑๘.

พระดำรัสทางวิทยุกระจายเสียงเกี่ยวกับพระราชพิธีเฉลิมกรุงเทพครบ ๑๕๐ ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ แบ่งงานเป็น ๓ ภาค คือ งานฉลองพระนคร, เฉลิมศิริราชสมบัติ และบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน พร้อมกับพระราชดำริของรัชกาลที่ ๗ ที่โปรดเกล้าฯ สร้างพระปฐมบรมราชานุสรณ์ของรัชกาลที่ ๑ ทรงให้เรื่องราวเกี่ยวกับพระราชมรดกของรัชกาลที่ ๑ ที่ทรงพระราชทานไว้ ได้แก่ การสร้างกรุงเทพมหานครฯ พระแก้วมรกต อิสรภาพของชาวสยาม ความบริสุทธิ์ของพระพุทธศาสนา และกฎหมายและแบบแผน ประเพณีสำหรับบ้านเมือง.

เดช สนิทวงศ์, ม.ล. "พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งบังเกิดผลในทางเศรษฐกิจของประเทศ" ใน **เนื่องในวันเฉลิมพระชนมายุครบ ๓ รอบ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๑**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๑. หน้า ๑๑๑ – ๑๔๒.

สรุปพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๑ ดังนี้:– การสร้างพระนคร, การทำศึกกับพม่า, การบำรุงพระบวรศาสนา, การสร้างพระบรมมหาราชวัง, การเศรษฐกิจและการค้า, การขุดคลองและขุดคลองลัดล้วนเป็นงานบำรุงบ้านเมืองให้มีรากฐานที่มั่นคง.

ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา. "แด่วันจักรี ๒๕๐๙" **ท้องถิ่น** ๖, ๔ (เม.ย. ๒๕๐๙) ๕๙–๗๒; **วารสารเทศบาลนครกรุงเทพฯ** (เม.ย. ๒๕๐๙) ๓๔–๕๓.

ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขคู่มากับประเทศทรงเป็นมิ่งขวัญของชาติ ทรงเป็นศูนย์กลางแห่งความสามัคคี และเป็นสัญญลักษณ์ของประเทศ ให้ความรู้เกี่ยวกับพระราชวงศ์จักรี ในการเลือกกำหนดวันที่ ๖ เมษายน เป็นวันจักรี และผู้กำหนดนามพระราชวงศ์และความหมาย ประเพณีการสืบราชสันตติวงศ์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑–รัชกาลที่ ๕ ในรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้ตรากฎมนเทียรบาล ว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ไว้เป็นระเบียบแบบแผน.

ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา. "อันเนื่องมาจากวันจักรี" **นิตยสารการท่าเรือแห่งประเทศไทย** ๑๔,๑๑๑ (เม.ย. ๒๕๑๐) ๑–๖.

กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของวันที่ ๖ เมษายน ซึ่งเป็นวันจักรีซึ่งกำหนดในสมัยรัชกาลที่ ๖ ให้พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๑ ซึ่งทรงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ในด้านการสงคราม การฟื้นฟูวัฒนธรรม การปรับปรุงพระศาสนา การสะสางระเบียบราชการ และการฟื้นฟูศิลปศาสตร์.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๑.** กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๓. ๓๖๒ หน้า.

พระราชพงศาวดารฉบับนี้ รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ และโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้ตรวจสอบ มีความยาวทั้งหมด ๑๒ เล่มสมุดไทย รวบรวมพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๑ และการก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชกรณียกิจต่างๆ ในรัชสมัยของพระองค์โดยละเอียด.

ธำรงศักดิ์ อายุวัฒนา. "สนมเอกพระพุทธยอดฟ้า" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๙, ๑ (มี.ค. ๒๕๑๒) ๔๔–๔๘; ๙, ๒ (เม.ย. ๒๕๑๒) ๒๖–๒๙.

รัชกาลที่ ๑ ทรงมีกรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์เป็นเอกอัครมเหสี และมีเจ้าจอมอีก ๓๓ ท่าน ซึ่งทรงศักดิ์ฐานะลดหลั่นตามความสำคัญในการมีพระราชโอรสและพระราชธิดา ในทางความรู้ความสามารถ ทรงโปรดปราน "เจ้าจอมแว่น" กุลสตรีผู้สูงศักดิ์ชาวเวียงจันทน์เป็นที่พระสนมเอก ให้เรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของพระมเหสีและพระราชโอรสพระราชธิดา และเจ้าจอมมารดา ๒๐ พระองค์ และเจ้าจอมอีก ๕ พระองค์ ให้รายละเอียดของเจ้าจอมแว่น พระสนมเอก โดย

ให้ประวัติ ความสามารถ และอัธยาสัยส่วนตน งานการกุศล และการประดิษฐ์ของรับประทานถวายรัชกาลที่ ๑.

นพพล (นามแฝง). "องค์ปฐมบรมราชวงศ์จักรี" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๙, ๒ (เม.ย. ๒๕๑๒) ๓ - ๘.

ให้พระราชประวัติของรัชกาลที่ ๑ โดยสังเขป และพระราชกรณียกิจต่างๆ การสร้างเมืองหลวง การวรรณคดี และการศาสนา.

นายกรัฐมนตรี, สำนัก. คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. **เรื่องทรงตั้งเจ้าประเทศราชกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔.

รวบรวมจากจารึกพระสุพรรณบัตรทรงตั้งเจ้าประเทศราชในรัชกาลที่ ๑ ทั้งหมด ๑๘ เรื่อง ให้ความรู้เกี่ยวกับอดีตประเทศราชที่อยู่ภายใต้บรมเดชานุภาพ และประเทศราชที่พึ่งพระบรมโพธิสมภาร.

นิมิตรอักษร, พระ. **หนังสือพระราชพงศาวดารคำฉันท์ เฉลิมพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รวม ๓ ภาค.** พระนคร : โรงพิมพ์เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์, ๒๔๗๔.

ผู้แต่งเป็นบุตรนัดดาพระกูลเสนาลักษณ์ กรมพระอาลักษณ์ เป็นพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ ในรูปคำฉันท์ ภาคแรก กล่าวถึงรัชกาลที่ ๑ ตั้งแต่ดำรงพระยศเป็นเจ้าพระยาจักรี และศึกอะแซหวุ่นกี้ ภาคที่ ๒ ทรงดำรงพระยศเป็นเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ยกทัพปราบเวียงจันทน์ และอัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางมายังกรุงธนบุรี ภาคสุดท้าย เป็นการยกทัพไปปราบกบฏกัมพูชา พระเจ้าตากสินทรงวิกลจริต พระองค์ได้จัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อยแล้วขึ้นปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ใหม่ของราชวงศ์จักรี.

ประยูร พิศนาคะ. **สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก.** กรุงเทพฯ : หอสมุดกลาง ๐๙, ๒๕๑๖. ๔๖๓ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๑ รวม ๒๘ ตอน ได้แก่ การสร้างกรุงเทพฯ เป็นราชธานี, การทำสงครามกับพม่า, พระราชประวัติตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ความสัมพันธ์กับเขมร "นักองเอง" พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูศิลปและวรรณคดีของพระองค์.

ประสิทธิ์ วชิรเมฆินทร์. "ปฐมบรมวงศ์จักรี" **ทหารสื่อสาร.** ๒๒, ๒ (มี.ค. - เม.ย. ๒๕๑๔) ๑-๗.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๑ ซึ่งสืบสกุลวงศ์มาจากพระอักษรสุนทรในแผ่นดินพระเจ้าบรมโกษแห่งกรุงศรีอยุธยา ลำดับงานสงครามและยศตำแหน่งครั้งเป็นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก พระราชกรณียกิจทางกฎหมาย การศาสนา และวรรณคดี และให้ชื่อสกุลต่างๆ ๗ สกุล ที่บรรดาพระราชโอรสของพระองค์ทรงเป็นต้นราชสกุล.

พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล. "พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ และสงครามเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๑" **จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์** ๓, ๓ (เม.ย. – มิ.ย. ๒๕๑๙) ๓ – ๑๖.

(สรุปจาก Charnvit Kasetsiri. **Bangkok chronicles and the sixteenth century war between Siam and Burma.** Unpublished paper, 1969).

ความยิ่งใหญ่ของสงครามไทย – พม่า พ.ศ. ๒๑๐๑ – ๒๑๕๐ เป็นปัจจัยสำคัญต่อการเขียนประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้เขียนมุ่งวิเคราะห์งานเขียนพงศาวดารในต้นรัตนโกสินทร์พบว่ามีพงศาวดาร ๔ เล่ม คือ ฉบับ จ.ศ. ๑๑๔๕, ฉบับพันจันทนุมาศ, ฉบับบริติชมิวเซียม และฉบับจักรพรรดิพงศ์ ซึ่งผู้บันทึกคือ ข้าราชการผู้มีความรู้ในราชสำนักตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ โดยมุ่งให้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับราชอาณาจักร หรือความเป็นมาของราชวงศ์โดยอาศัยหลักฐาน ๔ ประการ คือ ตำนาน ปูมโหร เอกสารของทางราชการ และหนังสือที่เขียนโดยคนทั่วไป รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้เขียนพงศาวดารเพื่อเป็นประวัติศาสตร์ของชาติและเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของราชวงศ์จักรี และเป็นเครื่องชี้ความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นเครื่องชี้แนวทางการปฏิบัติพระราชภารกิจของกษัตริย์ที่ดีเช่นเดียวกับที่พระนเรศวรทรงรักษาบ้านเมืองและกอบกู้อิสรภาพไว้ได้.

พิทยลาภพฤฒิยากร, กรมหมื่น (พระองค์เจ้าธานีนิวัติ). "วัฒนธรรมกับพระมหากษัตริย์" ใน **เนื่องในวันเฉลิมพระชนมายุครบ ๓ รอบ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๑.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๑. หน้า ๑ – ๑๑๐.

เรียบเรียงถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ทรงฟื้นฟูวัฒนธรรมไทยในด้านต่างๆ คือ ขนบธรรมเนียมราชประเพณี, การศาสนา, การสะสางระเบียบราชการ, ทรงชำระกฎหมาย และทรงฟื้นฟูศิลปศาสตร์อีกด้วย.

ไพจิตร พูนพนิช. "การสร้างกรุงรัตนโกสินทร์" **วารสารเทศบาลนครกรุงเทพฯ** ๑๑, ๑๒๔ (เม.ย. ๒๕๑๔) ๔๖ – ๗๓.

กล่าวถึงพระราชประวัติโดยย่อของรัชกาลที่ ๑ และพระราชภารกิจทางสงครามของพระองค์ ให้เรื่องราวเกี่ยวกับธงประจำพระองค์มีจักรสัญญลักษณ์อาวุธแห่งพระนารายณ์ ในรัชกาลที่ ๑ การสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ การสร้างพระราชวังหลวง วังหน้า วังหลัง และวังเจ้านายอื่นๆ อีก ๘ แห่ง ต่อมาโปรดฯ ให้สร้างเพิ่มเติมอีก ๑๘ วัง การสร้างเมืองครั้งนี้ได้เลียนแบบผังเมืองพระนครศรีอยุธยาแทบทุกประการ การสร้างพระราชวัง และพระอาราม ตลอดจนการตั้งนามสถานที่ นามวัด ใช้เวลาทั้งหมด ๓ ปี และมีพระราชพิธีสมโภชฉลองพระนครใหม่ด้วย.

ยิ้มแย้ม (นามแฝง). "สามสามเณรในประวัติศาสตร์ไทย" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๘, ๕ (ก.ค. ๒๕๑๑) ๕๐ – ๕๘.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๑ ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ พร้อมกับพระสหายคือ สิน (พระเจ้าตากสิน) ทองด้วง (รัชกาลที่ ๑) และบุนนาค (สมเด็จเจ้าพระยามหาประยูรวงศ์) การออกบวช การเข้ารับราชการ การกู้เอกราชของพระเจ้าตากสิน การเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นปฐมราชวงศ์จักรี และพระราชกรณียกิจของพระองค์และความสัมพันธ์ทางครอบครัวกับตระกูลบุนนาค.

ลภาพร สิงห์เสน่ห์. "เนื่องมาจากปก : พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก" **วารสารเทศบาลนครกรุงเทพฯ** ๑๑, ๑๒๔ (เม.ย. ๒๕๑๔) ก - ญ.

กล่าวถึงพระราชประวัติโดยย่อของรัชกาลที่ ๑ การสร้างกรุงเทพมหานครเป็นราชธานี การทำสงครามเพื่อป้องกันและขยายพระราชอาณาจักร ๑๙ ครั้ง การทำนุบำรุงความเจริญภายในราชอาณาจักรทางด้านพระศาสนา การชำระกฎหมาย การวางระเบียบปกครองราชอาณาจักร การค้าขายกับต่างประเทศ และพระราชไมตรีกับต่างประเทศ คือ เขมร และญวน.

สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร. "การป้องกันพระราชอาณาเขตในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์" ใน **เรียงความฉบับที่ได้รับรางวัลเงินทุนภูมิพล.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. หน้า ๑ - ๗. (พิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดชัยพฤกษมาลา ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๒).

รัชกาลที่ ๑ ทรงมีพระราชภารกิจที่ใหญ่หลวงที่สุด คือการป้องกันพระราชอาณาจักร ทรงย้ายราชธานีมาอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา การสร้างกำแพงเมืองและป้อมปราการ การเตรียมไพร่พลซ้อมยุทธวิธีการรบ และทรงทำสงครามต่อสู้กับพม่า.

เสรี ไชยสุต. "ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี" **ยุทธโกษ** ๗๔, ๑๑ (เม.ย. ๒๕๑๐) ๓.

รวบรวมพระราชกรณียกิจทางด้านการจัดการปกครองและการแก้ไขเศรษฐกิจของไทยในรัชกาลที่ ๑ ไว้ ๖ ประการ ได้แก่ การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ทรงสะสางระเบียบราชการ ทรงรวบรวมชำระกฎหมาย ทรงปรับปรุงการปกครองส่วนภูมิภาค การแต่งตั้งเจ้าเมืองไปปกครองหัวเมืองต่างๆ และการปรับปรุงการเศรษฐกิจ มีการค้าขายกับต่างประเทศ.

เสาวนิต (ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์). "เมื่อพระพุทธยอดฟ้าพบคอรัปชั่น" ใน **สยามในอดีต.** กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๑๕. หน้า ๓๓๓ - ๓๕๕.

สารคดีเกี่ยวกับการได้ช้างเผือกในสมัยรัชกาลที่ ๑ ทรงเสด็จมารับช้างเผือกเอกที่ตลาดขวัญนนทบุรี และได้พบการเกณฑ์แรงราษฎรที่ไม่เหมาะสม มีพระราชดำริงดการเก็บภาษีอากรแก่ชาวเมืองนนทบุรี เงินค่าเสนาเมืองนนท์ในปีนั้นยกให้แก่ราษฎรไร่ละเฟื้อง และทรงลงโทษเจ้าเมืองด้วย.

๒.๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. ๒๓๑๐ – ๒๓๖๗)

ชลัช ลียะวณิช. "พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. ๒๓๑๐ – ๒๓๖๗)" **วารสารห้องสมุด** ๑๒, ๒ (มี.ค. – เม.ย. ๑๑) ๑๑๖ – ๑๒๗.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๒ และพระเกียรติคุณในฐานะกวี และศิลปินในด้านการช่างศิลปะทางดนตรี ทางวรรณคดี ทรงพระราชนิพนธ์บทละครต่างๆ ที่คัดเลือกมา ๘ เรื่อง ได้แก่ อิเหนา รามเกียรติ์ ไกรทอง คาวี มณีพิไชย ไชยเชษฐ์ สังข์ทอง และสังข์ศิลปชัย.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒.** ๒ เล่ม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕. ๒๔๕ หน้า.

เล่มที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ต่างๆ ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ สวรรคต เหตุการณ์บ้านเมืองในขณะเมื่อเปลี่ยนรัชกาล พระราชพิธีและพระราชกรณียกิจที่สำคัญในรัชกาลที่ ๒ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับพม่า ญวน เขมร จีน ลังกา โปรตุเกส องกฤษ รวมถึงการสวรรคตของรัชกาลที่ ๒ และเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชโอรสพระราชธิดา และการสืบสันตติวงศ์ เล่มที่ ๒ กล่าวถึงการได้ช้างเผือก การใช้ธงช้าง พิธีวิสาขบูชา พระราชกำหนดพิธีวิสาขบูชา กรมพระราชวังบวรสถานมงคลสวรรคต การขยายเขตพระบรมมหาราชวัง การสร้างสวนขวา การติดต่อกับต่างประเทศจนถึงการเสด็จสวรรคต และการสืบสันตติวงศ์ มีรายพระนามพระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๒ ด้วย.

เดชา – ชุมพล (นามแฝง). "เครื่องราชูปโภครัชกาลที่ ๒" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๘, ๓ (พ.ค. ๒๕๑๑) ๒๒ – ๒๖.

รวบรวมภาพผลงานนิทรรศการแสดงวรรณกรรมและศิลปกรรมสมัยรัชกาลที่ ๒ ซึ่งจัดขึ้นในโอกาสวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ได้แก่ พระบรมรูปรัชกาลที่ ๒ พระแท่นที่ประทับในที่รโหฐาน พานพระศรีทองคำลงยาตราครุฑจับนาค ที่ประทับทรงพระอักษร พระสุพรรณภาชน์พร้อมชุดเสวย และชามลายกุหลาบน้ำทอง (ศิลปะในรัชกาลที่ ๒)

ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, "พระพุทธเลิศหล้าฯ ในฐานะนักบริหาร" **วารสารกำนันผู้ใหญ่บ้าน** ๑๙, ๒ (ก.พ. ๒๕๑๑) ๒ – ๔.

กล่าวถึงรัชกาลที่ ๒ ในฐานะที่เป็นนักบริหาร ทรงได้รับการฝึกอบรมและทรงมีประสบการณ์เกี่ยวกับการบริหารมาเป็นอย่างดี ทรงติดตามรัชกาลที่ ๑ ไปในงานสงคราม ได้รับสถาปนาเป็น

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ๓ ปี จึงได้รับราชสมบัติ ทรงรู้จักมอบอำนาจหน้าที่ให้แก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาไปกำกับตามงานกระทรวงต่างๆ ทรงจัดการบริหารงานบุคคลได้ผลดี ทรงสรรหาบุคคลมาปฏิบัติงานได้อย่างเหมาะสม ทรงนำศิลปวัฒนธรรมและการศาสนามาช่วยฟื้นฟูจิตใจของประชาชนให้เป็นปกติสุขตามเดิม.

พิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒.** กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔. ๒๐๖ หน้า.

มีทั้งหมด ๑๐๘ บท เป็นพระราชพงศาวดารตั้งแต่พิธีตั้งพระบรมศพของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า การเสด็จปราบดาภิเษก การสถาปนาพระบรมวงศานุวงศ์ การศึกษากับพม่า ความสัมพันธ์กับเวียตนามและจีน, ลังกา, โปรตุเกส, อังกฤษ รวมทั้งพระราชพิธีต่างๆ พระราชพิธีลงสรง, พระราชพิธีโสกันต์, การสงฆ์กับศรีลังกา จนถึงเมื่อทรงพระประชวรและเสด็จสวรรคต.

เทพ สุนทรศารทูล. **พระพุทธเลิศหล้า : พระมหากษัตริย์ชาวสมุทรสงคราม** พิมพ์ครั้งที่ ๒. ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๑๑. ๒๓๗ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในรัชสมัยของพระองค์ทรงออกพระราชบัญญัติห้ามสูบฝิ่น รายละเอียดเรื่องเจ้าจอมมารดา และเจ้าจอมพร้อมพระราชโอรสธิดา และประการที่สำคัญคือ ในรัชสมัยนี้เป็นยุคทองของวรรณคดีไทย.

นายตำรา ณ เมืองใต้ (เปลื้อง ณ นคร) "ทัศนะของกวีในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า" **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ๕, ๔ (มี.ค. - พ.ค. ๒๕๑๑) ๑๒ - ๑๔.

วิเคราะห์การกวีในสมัยรัชกาลที่ ๒ ซึ่งเป็นยุคที่การกวีเจริญรุ่งเรืองมาก ศึกษาถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับบ้านเมือง สังคม และชีวิต ในรัชสมัยของพระองค์ รัชกาลที่ ๒ ทรงเห็นเชื่อว่าศิลปะทั้งหลายนำความเจริญตา เจริญใจ และส่งเสริมจริยธรรมได้ กวีบางคนแต่งกาพย์กลอนเพื่อความโปรดปราน แสดงความจงรักภักดีและเฉลิมพระเกียรติ มีการยกประเทศและสรรเสริญพระมหากษัตริย์มากล่าวก่อนด้วย.

เบญจวรรณ ฉัตระเนตร. "พระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ ๒ : การศึกษาในเชิงวิจารณ์" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘. ๒๒๑ หน้า.

ศึกษาพระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ ๒ โดยอาศัยความรู้ในสาขาวิชาวรรณคดีวิจารณ์กล่าวถึงแก่นเรื่องและคุณค่าของพระราชนิพนธ์บทละครนอกแต่ละเรื่อง อธิบายถึงสัญญลักษณ์ต่างๆ และคุณค่าของสัญญลักษณ์นั้นๆ ในพระราชนิพนธ์บทละครนอก ศึกษาความเปรียบในพระราชนิพนธ์บทละครนอก ในแง่ของโครงสร้างของความเปรียบภาพพจน์ของความเปรียบ

ในบทพระราชนิพนธ์เหล่านั้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดช่วยทำให้พระราชนิพนธ์บทละครนอกของพระองค์เป็นวรรณคดีชั้นเอกของวงวรรณคดี.

ประจักษ์ ประภาพิทยากร. "ขัตติยกวี" **ประชาศึกษา** ๑๙, ๗ (ก.พ. ๒๕๑๑) ๓๘๕ – ๓๙๓.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๒ และพระราชกรณียกิจทางการสงคราม การศาสนา การศิลปกรรม การดนตรี การวรรณคดี การสร้างสวนขวาในพระบรมมหาราชวัง และการมีช้างเผือกเข้ามาสู่พระบารมี ๓ เชือก การโปรดฯ ให้ใช้ธงช้างเป็นธงแผ่นดินเป็นครั้งแรก.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. "พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย" ใน **ราชตระกูล : บันทึกความเป็นมาแห่งราชบัลลังก์และราชสกุลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ.** กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๗. หน้า ๒๑๙ – ๒๒๘.

ให้รายพระนามพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๒ ทั้งหมด ๗๓ พระองค์ ตามลำดับ.

ประยูร อร่ามรักษ์. "เพชรน้ำหนึ่ง : อนุสรณ์รัชกาลที่สอง" **การประชาสงเคราะห์** ๑๓, ๓ (มี.ค. ๒๕๑๑) ๓๔ – ๓๗.

กล่าวถึงพระราชประวัติโดยย่อของรัชกาลที่ ๒ ทรงพระราชสมภพที่ตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา สมุทรสงคราม ให้เรื่องราวขององค์พระองค์ที่ทรงเกี่ยวข้องกับทางจังหวัดสมุทรสงคราม ตั้งแต่ต้นราชวงศ์จักรี กล่าวถึงวัดอัมพวันเจติยาราม ซึ่งเป็นสัญญลักษณ์ของพระราชวงศ์จักรี มีการจัดงานฉลองวันพระบรมราชสมภพ ครบ ๒๐๐ ปี ที่วัดนี้ด้วยในวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์.

พระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, มูลนิธิ. **จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๔. ๑๓๗ หน้า. (พิมพ์ในวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๓ ปี ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔)

เป็นหนังสือที่พิมพ์ขึ้นสืบต่อจากที่ได้พิมพ์ไว้ก่อนคือ จดหมายเหตุในรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๒ – จ.ศ. ๑๑๗๓ มีทั้งหมด ๒๗ เรื่อง เริ่มด้วยร่างตราถึงพระยาไทรบุรี, สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี, กฎกระทรวงกลาโหมให้แก่พระยานครศรีธรรมราช พระสาส์นที่เกี่ยวกับเมืองญวน, เมืองเขมร, รายชื่อช้างที่จับได้ และทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น.

"พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย" **ดวงประทีป** ๕, ๖ (มี.ค. ๒๕๑๑) ๒ – ๗.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๒ และพระปรีชาสามารถในทางกวีและศิลปิน เป็นยุคทองของวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ ทรงสนพระทัยในการนาฏศิลป์และดนตรี ในด้านศิลปกรรมทรงเชี่ยวชาญทางปฏิมากรรม ในด้านการปกครอง ทางปราบปรามอริราชศัตรูทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทรงปรับปรุงภาษีอากร และขยายการค้ากับต่างประเทศ ทรงเลิกการสูบฝิ่น ใน

ด้านศาสน าทรงส่งสมณทูตไปสืบพระพุทธศาสนาในลังกาประเทศ ทรงฟื้นฟูพระราชพิธีวิสาข-บูชา ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม และโปรดให้ปรับปรุงการสอนพระปริยัติธรรม และยังทรงฟื้นฟูขนบธรรมเนียมและศิลปวัฒนธรรมอื่นๆ อีก.

พิจิตร พูนพนิช. "พระบาทสมเด็จพระเจ้าช้างเผือกกับช้างเอราวัณ ของเทศบาลนครกรุงเทพ" **วารสารเทศบาลนครกรุงเทพฯ** ๑๑, ๑๒๒ (ก.พ. ๒๕๑๔) ๑๔ - ๔๗.

รัชกาลที่ ๒ ทรงมีช้างเผือกมาคู่พระบารมี ๓ เชือก จึงได้พระนามว่าพระเจ้าช้างเผือก กล่าวถึงพระราชประวัติของพระองค์และความเป็นมาของการกบฏในรัชกาลที่ ๑ ก่อนที่รัชกาลที่ ๒ จะสืบราชสมบัติ การสงครามภายในและภายนอกประเทศ พระราชกรณียกิจทางด้านวรรณกรรม นาฏกรรมและดนตรี งานบำรุงพระศาสนา และเหตุที่ทรงมาเกี่ยวข้องกับเทศบาลนครกรุงเทพฯ ก็เพราะรัชกาลที่ ๒ ทรงบรรยายสีสรรและลักษณะของช้างเอราวัณไว้อย่างชัดแจ้งในรามเกียรติ์ จึงนำมาเป็นสัญญลักษณ์ของเทศบาล ฯ.

เพชร บุรีรัตน์. "เมื่ออังกฤษค้าขายกับรัชกาลที่ ๒" **หนังสือพิมพ์หอการค้าไทย** ๒๔, ๑๐ (ต.ค. - ๒๕๑๓) ๘ - ๙, ๔๓ - ๔๕.

กล่าวถึงประวัติการค้าขายกับอังกฤษของไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มาถึงรัชกาลที่ ๒ อังกฤษส่ง ยอห์น คอราฟอร์ด มาเป็นทูตเจรจาขอยกเลิกการผูกขาดการค้าและการกีดกันการค้ากับราษฎรโดยตรง เรื่องเมืองไทรบุรี และมาสำรวจสภาพบ้านเมืองไทย พร้อมกับนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายรัชกาลที่ ๒ ด้วย แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จที่ดี.

เพียงออ (นามแฝง). "ประวัตินักดนตรีไทย : พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๗, ๑๑ (ม.ค. ๒๕๑๑) ๒ - ๖.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๒ และพระปรีชาสามารถในทางวรรณคดี บทละครรำ เรื่องอิเหนาของพระองค์นับเป็นประโยชน์ต่อวงการดนตรีไทยอย่างยิ่ง เพราะสามารถนำมาเป็นบทขับร้องเพลงไทยมากมาย ทรงโปรดดนตรีไทยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งซอสามสาย และเล่าถึงที่มาของเพลงบุหลันลอยเลื่อน หรือเพลงทรงพระสุบิน เคยใช้เป็นเพลงสรรเสริญพระบารมีสมัยหนึ่ง ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ทรงนำเพลงนี้มาดัดแปลงเป็นเพลงสรรเสริญเสือป่า.

ยุรฉัตร บุญสนิท. "พระราชนิพนธ์บทละครนอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การวิเคราะห์ในด้านระบบครอบครัวและการสมรส" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑. ๑๖๓ หน้า.

ศึกษาแนวคิด อิทธิพลสำคัญ และวิธีการแก้ปัญหา ความขัดแย้งในครอบครัว และการสมรสในบทละครนอก ซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงกับลักษณะครอบครัวและการสมรสในสมัยอยุธยาต่อเนื่อง

กับสมัยรัตนโกสินทร์ มีลักษณะเป็นครอบครัวผสม ชายมีภรรยาหลายคน และเป็นใหญ่ในครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติของทั้งสองฝ่ายใกล้ชิด.

เรืองอุไร กุศลาลัย. "วรรณกรรมเอกในรัชกาลที่สอง" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๘, ๒ (เม.ย. ๒๕๑๑) ๓ – ๙.

ในรัชกาลที่ ๒ เป็นช่วงที่บ้านเมืองสงบ ทรงมีเวลาทะนุบำรุงกิจการเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ โดยเฉพาะทางด้านวรรณกรรม ได้วิเคราะห์วิจารณ์ความงดงามของภาษา เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาราชประเพณีของไทยสมัยโบราณ ศึกษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย สภาพความเป็นอยู่ และความเพลิดเพลินจากรสภาษาของวรรณกรรมของพระองค์โดยมีตัวอย่างประกอบด้วย.

เรืองอุไร กุศลาสัย. "สุนทรียภาพแห่งพระราชนิพนธ์คำประพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๘, ๑ (มี.ค. ๒๕๑๑) ๓ – ๗.

กล่าวถึงสุนทรียภาพด้านคำประพันธ์ของรัชกาลที่ ๒ โดยยกตัวอย่างประกอบจากเรื่องเสภาขุนช้างขุนแผน บทพากย์ยาวรามเกียรติ์ กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน และพระราชนิพนธ์ละครนอกเรื่องไกรทอง.

ละม่อม โอชิกะ. **สิ่งอนุสรณ์รัชกาลที่ ๒ ในพระบรมมหาราชวัง.** พระนคร : มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. ๒๕๑๒. ๔๕ หน้า. (พิมพ์เนื่องในอภิลักขิตสมัยคล้ายวันพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๒๕๑๒).

เป็นหนังสือคู่มือการนำชมพระบรมมหาราชวัง เฉพาะสถานที่ซึ่งเป็นอนุสรณ์ของรัชกาลที่ ๒ บรรยายถึงสถานที่นำชมและมีภาพประกอบ เริ่มด้วยสถานที่จัดทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษก คือ ที่พระมหามนเฑียรมีแผนผังประกอบ พระที่นั่งบุษบกมาลามหาพิมาน เวลาทรงออกรับแขกเมือง หอพระสุราลัยพิมาน ประดิษฐานพระพุทธบุษยรัตนจักรพรรดิพิมลมณีมัย ลานต้นจันทร์ พระตำหนักสวนกุหลาบ และภาค ๒ เป็นสถานที่ในพระบรมมหาราชวังที่ทรงสร้างในรัชกาลที่ ๒ ได้แก่ พระที่นั่งสนามจันทร์ จิตรกรรมฝาผนัง ผีพระหัตถ์พระองค์ พระราชมนเฑียรในสวนขวา เก๋งโรงละคอนหรือโรงมหาสภา พระที่นั่งมหิศรปราสาท (สร้างในรัชกาลที่ ๔ เพื่อเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ ๒) และโรงละคอนต้นสน.

สำรอง สิทธิแพทย์. "พระพุทธเลิศหล้านภาลัย" **ออมสินสาร** ๑๘, ๑ (ม.ค. ๒๕๑๑) ๓๔ – ๔๔.

กล่าวถึงพระราชประวัติรัชกาลที่ ๒ และการกำหนดจัดงานฉลองครบรอบวันพระราชสมภพ ๒๐๐ ปี ของพระองค์ ทางราชการได้เสนอให้มีการจัดพิมพ์ตราไปรษณียากรที่ระลึก

พระพุทธเลิศหล้านภาลัย กล่าวถึงดวงตราไปรษณียากรไทยที่พิมพ์ในรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พิเศษมีข้อความว่า "สมโภชศิริราชสมบัติเสมอด้วยรัชกาลที่ ๒" หรือที่นิยมเรียก "แสตมป์มนังคศิลา" และกล่าวถึงเหรียญ "ที่ระลึกรัชกาลที่ ๕ เสมอด้วยรัชกาลที่ ๒ จุลศักราช ๑๒๔๕" กล่าวถึงประวัติธงชาติไทยในรัชกาลที่ ๒ ทรงให้เติมรูปช้างสีขาวในวงจักร กลางธงพื้นแดง และใช้เป็นประจำของทางราชการ และเปลี่ยนเป็นธงไตรรงค์ในรัชกาลที่ ๖ และกล่าวถึงพระราชกรณียกิจอื่นๆ ของรัชกาลที่ ๒ การใช้จุลศักราชเป็นทางราชการ การสร้างเมืองนครเขื่อนขัณฑ์ การเลิกสูบฝิ่น การไปรษณีย์ และการออมสิน ได้เปรียบเทียบพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๖ ควบคู่ไปกับของรัชกาลที่ ๒ ด้วย.

เสรี จุมพล. "ความเคลื่อนไหวของวงการร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ ๒" **นิตยสารอุตสาหกรรมทหาร** ๑๒, ๒ (เม.ย. – มิ.ย. ๒๕๑๖) ๑๙ – ๕๕.

ให้ความหมายคำว่า "ร้อยกรอง" และลักษณะของร้อยกรองที่นิยมกันในรัชกาลที่ ๒ พระองค์ทรงเป็นกวีเอกและเอาพระทัยใส่ในด้านวรรณคดีเป็นอย่างยิ่ง เป็นรัชสมัยที่วรรณกรรมเฟื่องฟูมาก ทรงพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ ขุนช้างขุนแผน อิเหนา มีบทละครนอกอีก ๕ เรื่อง บทพากย์โขนเพลงยาว และยังมีประวัติผลงานของกวีคนสำคัญในรัชกาลนี้อีกด้วย ได้แก่ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สุนทรภู่ นายนรินทร์ธิเบศร์ (อิน) และพระยาตรังคภูมิบาลอีกด้วย.

๒.๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๓๐—๒๓๙๔)

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. **คำให้การเรื่องทัพญวนในรัชกาลที่ ๓.** พระนคร : โรงพิมพ์สยามบรรณกิจ, ๒๔๗๖. ๙๑ หน้า. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพลตรี พระยาสิงหเสนี (สอาด สิงหเสนี) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๒๔๗๖).

พระนิพนธ์เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ไทยกับญวนทำสงครามกันในสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยมีเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ซึ่งเป็นสกุลสิงหเสนี ซึ่งเป็นสกุลสำคัญสกุลหนึ่งเป็นแม่ทัพในครั้งนั้น มีทั้งหมด ๑๘ ตอน เป็นรายละเอียดของคำให้การต่างๆ ที่เกี่ยวกับสงคราม.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓.** ๒ เล่ม. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔.

เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๖๗ – ๒๓๘๑, พ.ศ. ๒๓๘๒ – ๒๓๙๔ มีเรื่องพระราชพิธีบรมราชาภิเษก, การติดต่อกับอังกฤษ, จีน, ญวน, กบฏเจ้าอนุวงศ์, ศึกญวน พระสงฆ์ไทยไปลังกา จนถึงสิ้นสวรรคต.

ธำรงศักดิ์ อายุวัฒนะ. "พระนั่งเกล้าฯ กษัตริย์ที่ทรงนิยมสร้างวัด" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๙, ๕ (ก.ค. ๒๕๑๒) ๒๘ – ๓๔.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๓ โดยสังเขป พร้อมกับเรื่องราวเกี่ยวกับราชสกุลและพระราชโอรสพระราชธิดาอย่างย่อๆ ให้ประวัติเกี่ยวกับการทำสงครามกับพม่า เขมร ลาว และมลายู พระราชกรณียกิจทางการต่างประเทศ การสร้างป้อมกันข้าศึก การทำนุบำรุงพระศาสนา ทรงสร้างพระอารามขึ้นใหม่ ๕ แห่ง และทรงบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามต่างๆ อีก ๓๘ แห่ง.

พรพรรณ เลาหศิรินาถ. "การปฏิรูปพุทธศาสนาในรัชกาลที่ ๓" วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๓. ๗๔ หน้า.

ศึกษาความเป็นไปของศาสนา คณะสงฆ์ไทยในสมัยที่มีการแบ่งแยกออกเป็น ๒ นิกาย แบ่งเป็น ๕ บท กล่าวถึงพุทธศาสนาในสังคมโบราณตั้งแต่สมัยฟูนัน ทวารวดี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ศึกษาความเสื่อมของคณะสงฆ์ไทยในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงรัชกาลที่ ๓ ที่ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนา พระอารามที่ทรงสร้างขึ้นใหม่และที่ทรงบูรณะ ทรงสร้างพระพุทธเจดีย์ เครื่องทรงพระแก้วมรกตฤดูหนาว สร้างพระประธาน พระพุทธรูป พระสถูป การสอบพระปริยัติธรรม การส่งสมณทูตไปลังกา และกล่าวถึงบทบาทของเจ้าพ่ามงกุฎกับการปฏิรูป

พุทธศาสนา ทรงตั้งธรรมยุติกนิกาย พระราชดำริและพระราชวิจารณ์ของรัชกาลที่ ๓ และบทสุดท้ายศึกษาและเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย.

พรรษา สินสวัสดิ์. "ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเวียงจันทน์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๗๐" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๑. ๑๙๘ หน้า.

ศึกษาเกี่ยวกับเบื้องหลังและผลของการขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกรุงเทพฯ กับเวียงจันทน์ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ วิเคราะห์บทบาทของหัวเมืองต่างๆ ในดินแดนที่ราบสูงอีสาน กล่าวถึงภูมิหลังของเมืองเวียงจันทน์ และปัญหาที่มาของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ศึกษาลักษณะนโยบายการควบคุมหัวเมืองลาวและเวียงจันทน์ในรัชกาลที่ ๑.

ไพจิตร พูนพนิช. "พระมหากษัตริย์ผู้ทรงโปรดการสร้างวัดและสถาปัตยกรรมแบบจีน" **วารสารเทศบาลนครกรุงเทพฯ** ๑๑, ๑๒๓ (มี.ค. ๒๕๑๔) ๗๓ - ๑๐๑.

กล่าวถึงพระราชประวัติและเหตุการณ์ก่อนการสืบราชบัลลังก์ต่อจากรัชกาลที่ ๒ การทำสงครามกับพม่า ลาว และญวน ในรัชสมัยของพระองค์ ความผูกพันที่รัชกาลที่ ๓ ทรงมีต่อเจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งต่างก็มีพระราชไมตรีสามัคคีต่อกัน ทรงโปรดฯ การสร้างวัด ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดถึง ๓๕ วัด และสร้างขึ้นใหม่ ๔ วัด ทรงเชื่อว่าการศาสนาจะได้ชักจูงจิตใจคนให้ประพฤติดี เพื่อการศึกษาวิชาการของราษฎรโดยทั่วไป พระปรีชาสามารถทางการวรรณคดี ทรงติดต่อกับประเทศจีนซึ่งทรงโปรดสถาปัตยกรรมแบบจีน ปรากฏตามวัด พระเจดีย์แบบจีน เก๋งจีน ตุ๊กตาหิน ถ้วยชาม อาคารต่างๆ และพระราชวังด้วย.

ล้อม เพ็งแก้ว. "การขึ้นครองราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว" **ครุปริทัศน์** ๔, ๘ (ส.ค. ๒๕๒๒) ๒๘ - ๓๑.

ปัญหาการสืบสันตติวงศ์ต่อจากรัชกาลที่ ๒ เนื่องจากไม่ได้ทรงมอบราชสมบัติแก่ผู้ใด เมื่อสวรรคต พระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการจึงปรึกษากันถวายราชสมบัติแก่พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่งในทัศนะของชาวยุโรปเห็นว่าเป็นการแย่งชิงราชสมบัติจากเจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งเป็นคำกล่าวที่ปราศจากหลักฐาน ขุนนางในตระกูลบุนนาคซึ่งมีอิทธิพลสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินก็สนับสนุนพระองค์ด้วย ทำให้ลู่ทางสู่ราชสมบัติของรัชกาลที่ ๓ แจ่มใส.

วงเดือน นาราสัจจ์. "การดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยต่อมหาอำนาจตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลย, ๒๕๑๘. ๒๕๒ หน้า.

วิเคราะห์สาเหตุและผลที่รัฐบาลไทยยอมรับสัมพันธไมตรีและตกลงทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์กับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศตะวันตกตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงก่อนรัชกาลที่ ๓ อธิบายลักษณะและนโยบายการค้าต่างประเทศของไทยในสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ นโยบายของไทยที่มีต่ออังกฤษและสหรัฐอเมริกาทั้งในระยะต้นและปลายรัชกาล.

เวลลา, วอลเตอร์ ฟรานซิส. **แผ่นดินพระนั่งเกล้า.** แปลจาก Siam Under Rama III โดย นิจ ทองโสภิต. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔. ๓๐๑ หน้า.

(ฉบับภาษาอังกฤษ : Vella, Walter Francis. **Siam Under Rama III, 1824–1851.** New York : Locust Valley, 1957. 180 p. (Monographs and papers of the Association for Asian Studies no. 4)

แบ่งออกเป็น ๑๐ บท กล่าวถึงองค์พระมหากษัตริย์และราชสำนัก อธิบายถึงปัญหาต่างๆ เช่น การสืบสันตติวงศ์ ลำดับชั้นพระบรมวงศานุวงศ์ เป็นต้น อธิบายความสัมพันธ์ของรัฐกับราษฎร และศาสนกิจพิธีกรรมต่างๆ ที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงประกอบ ศาสนาพุทธ และการเผยแพร่คริสตศาสนา ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ได้แก่ มลายู ลาว เขมร พม่า ญวน จีน และมหาอำนาจตะวันตก ได้แก่ อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา และสรุปด้วยบทเฉลิมพระเกียรติซึ่งชี้ให้เห็นพระปรีชาสามารถของรัชกาลที่ ๓ ที่ทรงสามารถนำประเทศฝ่ามรสุมต่างๆ และสร้างความมั่นคงถาวรให้แก่ฐานะของรัฐบาลในสายตาของประเทศราชและประเทศใกล้เคียง.

สมใจ นิ่มเล็ก. "สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว" **เอกลักษณ์ไทย** ๑, ๕ (พ.ค. ๒๕๒๐) ๑๘–๒๘.

ในรัชกาลที่ ๓ ไทยกับจีนมีการค้าขายกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน พระองค์ทรงโปรดสถาปัตยกรรมแบบจีน ทรงพิจารณาเห็นความดีและความเหมาะสม จึงได้ทรงเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมเป็นเลียนแบบจีน ซึ่งถือว่าเป็นแบบพระราชนิยมให้รายชื่อวัดที่สถาปัตยกรรมเป็นแบบพระราชนิยม ๑๕ วัด และรายละเอียดของข้อที่แตกต่างจากสถาปัตยกรรมแบบเดิม.

สมบัติ จำปาเงิน. "พระนั่งเกล้าฯ กับพระอารามหลวง" ใน **เรื่องความรู้สารพัดชื่อ : ด้านภาษาวัฒนธรรมไทย และสังคมศึกษา.** พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕. หน้า ๑๐๖–๑๐๙.

รวบรวมรายนามพระอารามหลวงที่สร้างในรัชสมัยของพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งหมด ๕ วัด และพระอารามที่ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ ๓๘ วัด.

๒.๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๔๗-๒๔๑๑)

ก. กวี (นามแฝง). "พระราชประวัติ ร.๔ ก่อนเสวยราชย์" **ทหารสื่อสาร** ๑๙, ๔ (ก.ค.-ส.ค. ๒๕๑๑) ๓๕-๓๘; และลงติดต่อกันทุกฉบับ จนถึง ๒๐, ๒ (มี.ค.-เม.ย. ๒๕๑๒) ๒๑-๒๓.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๔ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ การศึกษา พระราชพิธีลงสรงพระราชพิธีโสกันต์ การลาผนวชสามเณร การถวายราชสมบัติแก่รัชกาลที่ ๓ โดยทรงเลือกที่จะอยู่ในสมณเพศต่อไป การแปลพระปริยัติธรรมของรัชกาลที่ ๔ และพระราชภารกิจอื่น ๆ ทางศาสนาของพระองค์.

กริสโวลด์, เอ. บี. "พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" แปลโดย ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ใน **หนังสือที่ระลึกถึงรอบ ๑๐๐ ปี แห่งวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และวันเสวยราชย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๑. หน้า ๑-๑๖๑. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานงานพระราชกุศลคล้ายวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครบ ๑๐๐ ปี และวันพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ครบ ๑๐๐ ปี เมื่อ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑)

กล่าวถึงพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระองค์คือ เรื่องการทรงชำระพระพุทธศาสนาในส่วนที่เกี่ยวกับวัตรปฏิบัติของคณะสงฆ์ และพระราชกรณียกิจอื่นในรัชสมัยของพระองค์มีภาคภาษาอังกฤษประกอบด้วย (หน้า ๙๖-๑๖๑).

กริสโวลด์, เอ. บี.

Griswold, A. B. "King Mongkut in perspective" **Journal of the Siam Society** 45, 1 (Apr. 1957) 1-41.

แบ่งเป็น ๕ ตอน กล่าวถึงพระราชประวัติของพระองค์ การติดต่อกับประเทศตะวันตก แหม่มแอนนาทรงปฏิรูปการศาสนา และทรงสนพระทัยศึกษาเรื่องดาราศาสตร์และโหราศาสตร์ และการสิ้นพระชนม์ของพระองค์ภายหลังเสด็จดูสุริยคราสที่ ตำบลหว้ากอ ประจวบคีรีขันธ์.

จ.ศ. (นามแฝง). "พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม" ใน **เนื่องในวันเฉลิมพระชนมายุ ครบ ๓ รอบ ๑๒ สิงหาคม พระพุทธศักราช ๒๕๑๑.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๑. หน้า ๑๔๓-๒๕๘.

ศึกษาพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกแง่ทุกมุม ตามหลักฐานของหนังสือที่อ้างอิงไว้ แล้วแสดงความคิดเห็นส่วนตัวเป็นเชิงวิจารณ์ แบ่งเป็น ๕ บท : พระราชประวัติโดยละเอียด, ตอนทรงผนวช, การขึ้นครองราชสมบัติและพระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระองค์, การติดต่อกับต่างประเทศ, ได้วิจารณ์นางลิโอโนเวนส์ด้วย, และพระปรีชาสามารถในด้านโหราศาสตร์.

จิรภา ภาษิตปรัชญา. "การเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วารสารมนุษยศาสตร ๒, ๓ (ก.ค.–ก.ย. ๒๕๑๔) ๓๕–๕๐.

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจและความสามารถส่วนพระองค์ในด้านดาราศาสตร์ ทรงเคยคำนวณปรากฏการณ์สุริยุปราคา พ.ศ. ๒๓๙๓ และได้เสด็จไปทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่ตำบลหว้ากอ และทรงติดเชื้อและมาเลเรีย แม้จะทรงโปรดความคิดแบบฝรั่ง แต่ทรงโปรดให้ใช้ยาไทยแผนโบราณในเรื่องการรักษายา ให้รายละเอียดของวันเสด็จสวรรคตและการสืบสันตติวงศ์ โดยเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ และมีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการ.

ชำนิ ไชยพันธุ์. "มิสซิสแอนนา เลียวโนเวนส์ ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ ใน บทเรียงความฉบับได้พระราชทานเงินรางวัลจากทุนภูมิพล (เล่ม ๑). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐. หน้า ๖๙–๗๕.

กล่าวถึงประวัติแหม่มแอนนา ซึ่งรัชกาลที่ ๔ ได้โปรดฯ จ้างมาสอนภาษาอังกฤษแก่พระราชโอรสและพระธิดาเป็นเวลาประมาณ ๕ ปี ได้เขียนหนังสือ ๒ เล่ม The English Governers at the Siamese Court และ The Romance of the Harem ซึ่งให้ได้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อนไม่ตรงกับความเป็นจริง.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. ความทรงจำ : พระนิพนธ์สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ทรงค้างไว้ ๕ ตอน. พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖. ๒๕๒ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๔ ตั้งแต่การประสูติ พระราชทานพระนาม การศึกษา พระประวัติเมื่อทรงพระเยาว์ การตามเสด็จไปทอดพระเนตรสุริยุปราคา เมื่อรัชกาลที่ ๔ ทรงพระประชวรและอีกตอนเป็นเรื่องเกี่ยวกับรัชกาลที่ ๔ ก่อนเสวยราชย์ การทรงผนวช การเสด็จธุดงค์ การขึ้นครองราชสมบัติ การศาสนา การแก้ขนบธรรมเนียมต่างๆ การพิธีสำหรับบ้านเมือง การตีเมืองเชียงตุงและการจัดทหารบก ทหารเรือในรัชสมัยของพระองค์.

นรเศรษฐ พิสิฐพันพร. "ศึกษาเชิงวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศตะวันตกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ใน เรียงความฉบับได้รับรางวัลเงินทุนภูมิพล.

กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. หน้า ๖๖ – ๘๐. (พิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดชัยพฤกษมาลา ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๒).

ศึกษาพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศตะวันตก การขยายอิทธิพลของมหาอำนาจในศตวรรษที่ ๑๙ ความสนพระทัยในอารยธรรมตะวันตกของรัชกาลที่ ๔ นโยบายการต่างประเทศของพระองค์ ลักษณะและผลแห่งความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตก.

"บทบรรณาธิการ : ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑" **วารสารห้องสมุด** ๑๒, ๕ (ก.ย. – ต.ค. ๒๕๑๑) ๓๑๓ – ๓๒๑.

เป็นวันจัดงานอนุสรณ์สดุดีเนื่องในอภิลักขิตสมัยวันสวรรคตของรัชกาลที่ ๔ ครบ ๑๐๐ ปี และครบ ๑๐๐ ปี ที่รัชกาลที่ ๕ ทรงเสด็จขึ้นครองราชย์ รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงวางรากฐานการปกครอง การบริหาร และความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจยุโรปไว้อย่างดีเยี่ยม กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๔ และพระราชกรณียกิจของพระองค์ ทรงตรัสภาษาอังกฤษได้อย่างคล่องแคล่ว และทรงพระอักษรได้อย่างสละสลวยทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่เสวยน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ตั้งสัตย์แก่ประชาชน.

บัณฑิต อินทรชัยศรี. "พระบรมราโชบายด้านการปกครองที่เกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงภายในพระราชอาณาจักรของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๔ – ๒๔๑๑)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑. ๒๔๘ หน้า.

รัชกาลที่ ๔ ทรงใช้พระบรมราโชบายเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงภายใน ๒ ประการ คือ การสร้างความกินดีอยู่ดี ความยุติธรรมให้แก่ราษฎร มีการควบคุมกลไกต่างๆ ของรัฐที่เกี่ยวกับราษฎรโดยตรง เช่น ไม่ให้อำนาจขุนนางเกินขอบเขต และให้เป็นที่พึ่งของราษฎรได้ พระองค์เองทรงเข้าใกล้ชิดกับราษฎรมากขึ้น ทรงเปิดโอกาสให้มีการถวายฎีกาได้อย่างกว้างขวาง ทรงเสด็จประพาสตามหัวเมืองต่างๆ ประการที่สอง ทรงป้องกันไม่ให้เกิดกรณีพิพาทกับต่างประเทศ หากเกิดปัญหาทรงพยายามแก้ไขโดยการใช้วิธีประนีประนอม เพื่อหลีกเลี่ยงกรณีพิพาทขั้นรุนแรง ซึ่งจากพระบรมราโชบายทางการปกครองทั้ง ๒ ประการนี้ เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ประเทศ และเป็นการรักษาเอกราชและความปลอดภัยแห่งรัฐ.

ป.ป. (นามแฝง). "การต้อนรับเซอร์ยอนเบาริงในสมัยรัชกาลที่ ๔" **นิตยสารการท่าเรือแห่งประเทศไทย** ๒๓, ๒๒๗ (ธ.ค. ๒๕๑๙) ๒๓ – ๒๗.

พระนางเจ้าวิคตอเรียแห่งอังกฤษ ได้ทรงแต่งตั้งเซอร์ยอนเบาริงเป็นอัครราชทูต เชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการมาถวายรัชกาลที่ ๔ เพื่อขอทำหนังสือสัญญาระหว่างประเทศ

ทั้งสองเล่าถึงการเดินทางเข้ามาในเมืองไทยของเซอร์ยอนเบาริง การโปรด ฯ ให้เข้าเฝ้าที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ซึ่งนับเป็นราชทูตอังกฤษคนแรก.

ประพันธ์ รักษ์แก้ว. "กองเรือยุทธการในรัชกาลที่ ๔" **กระดูกงู** ๑๓, ๑๕๕ (พ.ค. ๒๕๑๒) ๒ – ๖.

รัชกาลที่ ๔ ทรงริเริ่มการปรับปรุงกิจการทหารของไทย และได้ทรงก่อตั้งกองเรือยุทธการขึ้นเป็นครั้งแรก มีกรมเรือกลไฟ กรมพระกลาโหม กรมอรสุมพล (ดูแลกองเรือกลไฟที่ใช้ในการทหาร) ให้รายชื่อเรือหลวงในรัชกาลของพระองค์ด้วย การปฏิบัติของกองเรือยุทธการในรัชกาลนี้ได้แก่การรับใช้การเสด็จประพาสทางทะเล การต้อนรับเรือรบ และราชทูตรัฐฑูต และการขนส่งลำเลียงในบางคราว.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **แผ่นดินพระจอมเกล้า.** พระนคร : ผดุงศึกษา, ๒๕๐๓. ๕๖๒ **หน้า.**

สารคดีพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๔ เริ่มตั้งแต่การเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ, และเหตุการณ์เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์, พระราชกรณียกิจในทางพุทธศาสนา และในด้านการติดต่อกับต่างประเทศวิเทโศบายอันชาญฉลาด, รวมไปถึงการเริ่มงานพิมพ์ในประเทศไทย และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่น่าสนใจจนถึงรัชกาล.

ประสาร ทองภักดี. "อัจฉริยภาพของพระมหากษัตริย์ไทยกับพุทธปรัชญา" **ดวงประทีป** ๖, ๑ (ต.ค. ๒๕๑๑) ๓๗ – ๔๑.

กล่าวถึงอัจฉริยภาพของรัชกาลที่ ๔ ที่ทรงสามารถผสมผสานหลักพุทธปรัชญากับนโยบายการปกครองบ้านเมือง ได้ทรงนำหลักเสขิยวัตร ซึ่งเป็นบทบัญญัติทางเพราะวินัย เกี่ยวกับมารยาททางสังคมของพระสงฆ์ ๔ หมวด มาประยุกต์เข้ากับการแต่งกายเข้าเฝ้า ส่วนอัจฉริยภาพของรัชกาลที่ ๕ กล่าวถึงการเลิกระบอบทาส

พระสาสนโสภณ. "ร้อยปีจากวาระสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าสยาม" **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ๖, ๒ (ก.ย. – พ.ย. ๒๕๑๑) ๑๐ – ๑๙.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๔ ทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ถึง ๒๗ พรรษา ทรงใช้เวลาศึกษาพระพุทธศาสนา ภาษามคธ ทรงศึกษาบาลีพระไตรปิฎก ทรงฟื้นฟูพระศาสนา ทรงศึกษาดาราศาสตร์ ทรงพบหลักศิลาจารึก ทรงพบพระสถูปเก่าโบราณคือพระปฐมเจดีย์ ทรงทราบสุขทุกข์ของประชาชนอย่างใกล้ชิด ทรงศึกษาวิทยาการของประเทศตะวันตก เช่น วิชาคำนวณ ดาราศาสตร์ รัฐศาสตร์ เป็นต้น เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ได้ทรงปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์และการฟื้นฟูพระศาสนาด้วย.

พลูหลวง (ประยูร อุลุชาฎะ). "พระจอมเกล้า ฯ กับโหราศาสตร์ไทย" **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ๖, ๒ (ก.ย. – พ.ย. ๒๕๑๑) ๔๓ – ๕๐.

กล่าวถึงความรอบรู้ทางวิชาโหราศาสตร์ทั้งตำราสุริยยาตรคำนวณดาวพระเคราะห์และประกรณ์โหรอื่นๆ ทรงได้รับยกย่องว่าพระองค์คือ "พระบิดาแห่งโหราศาสตร์ไทย" พระองค์ยังทรงศึกษาการคำนวณโหราศาสตร์แบบยุโรปด้วย ทรงเชื่อในการพยากรณ์ โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระปิ่นเกล้าฯ ให้ครองวังหน้า มีฐานะเทียบเท่าพระเจ้าแผ่นดิน เพราะทรงตรวจดวงชะตาว่าหากทรงเสวยราชย์แต่ลำพังจะทำให้พระชนมายุสั้น เป็นต้น และยังทรงมีวิธีแก้เคล็ดโดยวางดวงเมืองใหม่ด้วย.

พิจิตร พูนพนิช. "พระราชอุทยานของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" **วารสารเทศบาลนครกรุงเทพฯ** ๑๐, ๑๑๘ (ต.ค. ๒๕๑๓) ๒๑ – ๕๐.

กล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ ของรัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังใหม่ขึ้นทั้งในพระนครและหัวเมือง รวม ๑๐ พระราชวัง รวมทั้งวังใหม่สำหรับพระราชโอรสและพระราชธิดาอีก ๕๗ วัง และรายละเอียดของการก่อสร้างพระราชวังสราญรมย์ ประกอบด้วยพระราชอุทยานมโหฬาร ๓ แบบคือ แบบไทย แบบยุโรป และแบบจีน.

"เพชรน้ำหนึ่ง : พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" **การประชาสงเคราะห์** ๑๓, ๑๐ – ๑๑ (ต.ค. – พ.ย. ๒๕๑๑) ๔๗ – ๔๘.

ให้พระราชประวัติโดยสังเขปของรัชกาลที่ ๔ ในวาระตรงกับวันเสด็จสวรรคตที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑ ครบรอบ ๑๐๐ ปี และพระราชกรณียกิจบางประการที่สำคัญ.

มอฟฟัต, แอบบอต โลว์.

Moffat, Abbot Low. **Mongkut, the King of Siam.** Ithaca, New York : Cornell University Press, 1961. 254 p.

กล่าวถึงรัชกาลที่ ๔ โดยศึกษาจากหลักฐานภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส เสนอบันทึกเรื่องราวของพระองค์ในปีแรกๆ ที่ครองราชย์ นโยบายภายในประเทศ ความสัมพันธ์ทางการทูตกับอังกฤษ สหรัฐฯ และฝรั่งเศส สิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวกับตะวันตกที่ทรงสนพระทัย พระราชกรณียกิจรายวันภายในพระบรมมหาราชวัง ความสัมพันธ์กับมิชชันนารี และชาวต่างประเทศ การประชวรและการสวรรคต มีภาคผนวกว่าด้วยเรื่องเครื่องราชบรรณาการระหว่างอังกฤษกับไทย และสหรัฐอเมริกา เรื่องวงดนตรีมิชชันนารีอเมริกันที่เข้ามาพระราชบันทึกประวัติการประชวรและการสิ้นพระชนม์ของพระมเหสี และบทวิจารณ์ข้อเขียนของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ที่เกี่ยวกับไทย.

มานิจ ชุมสาย, ม.ล.

Manich Jumsai, M.L. **King Mongkut and Sir John Bowring**. Bangkok : Chalermnit, 1970. 240 p.

เป็นหนังสือเล่มที่ ๓ ในหนังสือชุดประวัติศาสตร์ไทยของสำนักพิมพ์เฉลิมนิจ รวบรวมจดหมายและพระราชหัตถเลขาโต้ตอบระหว่างเซอร์จอห์น เบาริง กับรัชกาลที่ ๔ จดหมายต่างๆ ของลูกชายเซอร์จอห์น คือ เจ.ซี.เบาริง (J.C. Bowring) และ แฮรรี่ ปาริกส์ (Harry Parkes) กล่าวถึงประวัติศาสตร์โดยทั่วไปของคณะทูตสันถวไมตรีของอังกฤษที่เคยมาเมืองไทย อธิบายเนื้อหาของสนธิสัญญา ฉบับ พ.ศ.๒๓๙๘ และบันทึกส่วนตัวของเซอร์จอห์นเบาริง.

รุ้ง สีทอง. "พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" **ดวงประทีป** ๖, ๑ (ต.ค. ๒๕๑๑) ๗ - ๑๕.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๔ โดยย่อ และพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ ของพระองค์ ๔ ประการ คือ ด้านสนองความต้องการของประชาชน ทรงใกล้ชิดกับราษฎรและส่งเสริมการทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยวิธีทันสมัยต่างๆ ทรงทำนุบำรุงการศึกษา ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ด้านระเบียบการปกครองในด้านเศรษฐกิจ การจัดเก็บภาษี การส่งเสริมการค้า และด้านส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ.

ลอนดอน, มาร์กาเร็ต. **แอนนากับพระเจ้ากรุงสยาม**. แปลจาก Anna and the King of Siam โดย อ.สนิทวงศ์. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๕. ๖๘๔ หน้า.

เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นอ่านให้ความเพลิดเพลิน และความรู้เกี่ยวกับราชสำนักฝ่ายใน ในรัชกาลที่ ๔ มีบางเรื่องที่คลาดเคลื่อนกับความเป็นจริง อาทิเช่น ขนบธรรมเนียมบางอย่างของชาวไทย พระลักษณะนิสัยและพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนการใช้ทาส โดยผู้แต่งได้ผูกเรื่องโดยอาศัยเค้าโครงของหนังสือที่แหม่มแอนนา เลียวโนเวนส์ ซึ่งเข้ามาสอนหนังสือเจ้านายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

วัชระ สินธุประมา. "ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศตะวันตกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ใน **เรียงความฉบับได้รับรางวัลเงินทุนภูมิพล.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. หน้า ๕๒ - ๖๕. (พิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดชัยพฤกษมาลา ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๒).

ศึกษาสาเหตุที่มีของความสัมพันธ์ของไทยกับอังกฤษและฝรั่งเศสในรัชกาลที่ ๔ ๒ ประการคือ สาเหตุภายในเป็นไปตามพระราชประสงค์ บทบาทของมิชชันนารี ความปรองดองกันในหมู่ผู้นำไทย และเพื่อความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ ส่วนสาเหตุภายนอกได้แก่ผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรม การแสวงหาอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกและเหตุการณ์ในจีนและพม่า และผลดีของการติดต่อกับประเทศตะวันตก.

วัตต์, เดวิด เค.

Wyatt, David K. "Family politics in nineteenth century Thailand" **Journal of Southeast Asian History** 9, 2 (Sept. 1968) 208-228.

วิเคราะห์เหตุที่ตระกูลบุนนาคสามารถผูกขาดอำนาจทางตำแหน่งราชการสูงสุดไว้ได้เกือบทั้งหมด ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ จนถึงครึ่งแรกของรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๔ ไม่ทรงอยู่ในฐานะที่ทำให้ขุนนางขัดเคือง เพราะตระกูลบุนนาคเป็นกำลังที่สำคัญและเป็นฝ่ายสนับสนุนการพัฒนาประเทศและต่อต้านมหาอำนาจตะวันตก แต่มาในรัชกาลที่ ๕ ทรงมีบรรดาพระอนุชาทั้งหลายมาเป็นกำลังสำคัญในการสร้างประเทศ และทรงสามารถตัดกำลังขุนนางเดิมได้ ซึ่งก่อให้เกิดการขัดแย้งระหว่างพระราชวงศ์กับข้าราชการรุ่นใหม่ในอนาคต ต่อมาของรัชกาลที่ ๖ และที่ ๗ ตระกูลบุนนาคจึงถึงจุดเสื่อม.

วิมล พงศ์พิพัฒน์. "ประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนโฉมหน้าตามแบบอารยประเทศในสมัยใด" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๔๙๘.

ประเทศไทยสมัยใหม่เริ่มในรัชกาลที่ ๔ ศึกษาพระราชประวัติของพระองค์ก่อนเสวยราชย์ และขณะที่ทรงผนวชเป็นภิกษุ กล่าวถึงสาเหตุที่เป็นเครื่องจูงใจให้พระองค์มีพระราชดำริแบบก้าวหน้า อันเป็นต้นเหตุของการเปลี่ยนโฉมหน้าของประเทศในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี การปกครองและการทำนุบำรุงประเทศ การมีสัมพันธภาพกับประเทศทางตะวันตก ผลดีและผลเสียในเรื่องสนธิสัญญา และเรื่องของแอนนากับพระเจ้ากรุงสยาม นับเป็นสมัยแห่งการเปลี่ยนโฉมหน้าตามแบบอารยประเทศ.

สมชัย จรณะสมบูรณ์. "พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการพัฒนาวิทยาการแผนใหม่" ใน **เรียงความฉบับได้รับรางวัลเงินทุนภูมิพล.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. หน้า ๔๕-๕๑. (พิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดชัยพฤกษมาลา ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๒). กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๔ กับการพัฒนาประเทศตามแบบอารยธรรมตะวันตกในด้านการศึกษา การเรียนภาษาอังกฤษ ด้านวิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์ โบราณคดี การหนังสือพิมพ์ การเมืองระหว่างประเทศ และการแพทย์.

สุวรรณา สัจจวีรวรรณ. "เปรียบเทียบการดำรงรักษาเอกราชของประเทศไทยโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของพม่าโดยพระเจ้ามินดง และของญวนโดยจักรพรรดิตือดึก" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๓๖๙ หน้า.

การศึกษาเชิงเปรียบเทียบการรักษาเอกราชของไทย พม่า และญวน ในขณะที่ดินแดนในคาบสมุทรอินโดจีนเป็นจุดที่อังกฤษและฝรั่งเศสแข่งขันกันขยายอิทธิพลเข้ามา เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าและการคุ้มครองคณะสอนศาสนา การเปรียบเทียบบทบาทของทั้ง ๓ พระองค์ แบ่งเป็น การพิจารณาเตรียมพระองค์ก่อนขึ้นครองราชย์ โดยศึกษาจากพื้นฐานการศึกษา การตระหนักภัยของมหาอำนาจตะวันตกและประสบการณ์ที่มีก่อนครองราชย์ อีกส่วนเป็นการพิจารณาการดำเนินพระราโชบายทั้งภายในและต่างประเทศเพื่อความอยู่รอดของชาติ ได้แก่ การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย วิธีการทางการทูต การทำสนธิสัญญาต่างๆ.

เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว.

Seni Pramoj, M.R. "King Mongkut as a legislator" **Journal of the Siam Society** 38, 1 (Jan. 1950) 32 – 66.

กล่าวถึงรัชกาลที่ ๔ ในฐานะที่ทรงเป็นนักนิติบัญญัติ ทรงออกพระราชบัญญัติในหลายๆ ด้าน.

เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว. และ คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว.

Seni Pramoj, M.R. and Kukrit Pramoj, M.R. "Last day of King Mongkut" **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ๑, ๑ (มิ.ย. ๒๕๐๖) ๘๕ – ๘๘.

กล่าวถึงวันใกล้วันสวรรคตของรัชกาลที่ ๔ ซึ่งสรุปมาจากบันทึกของเจ้าพระยามหินทร์ และพระราชหัตถเลขาฉบับสุดท้ายของพระองค์ที่เขียนเป็นภาษาบาลีเกี่ยวกับกิจการคณะสงฆ์.

หนังสือที่ระลึกถึงรอบ ๑๐๐ ปี แห่งวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และวันเสวยราชย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๑. ๒๑๐ หน้า. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานงานพระราชกุศลคล้ายวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครบ ๑๐๐ ปี และวันพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ ๑๐๐ ปี เมื่อ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑).

รวมบทความแปลซึ่งมีพระราชดำริเลือกเฟ้นหาเรื่องราวที่ยังมิได้ปรากฏแก่วงการอ่านหนังสือภาษาไทย ๒ เรื่องแรกเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเขียนโดย ดร. เอ.บี. กริสโวลด์ "King Mongkut of Siam" ผู้แปลคือ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล และเรื่องที่ ๒ "The New Asia" แปลโดย ม.จ. วงศานุวัตร เทวกุล กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงประเพณีของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๑๑ – ๒๔๕๓.

อัจฉรา พุทธมนต์. "พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา" ใน **บทเรียงความฉบับได้รับพระราชทานเงินรางวัลจากทุนภูมิพล (เล่ม ๑).** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐. หน้า ๑๐๖ – ๑๑๗.

รวบรวมพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๔ ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ได้แก่ การติดต่อกับพระสงฆ์ในลังกา การศึกษาพระธรรมวินัย การปกครองคณะสงฆ์และศาสนวัตถุที่ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์.

อำภา โอตระกูล. "จากบันทึกของทูตปรัสเซีย เมื่อ ปี ค.ศ. ๑๘๖๒ (พ.ศ. ๒๔๐๕) : การเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการทำสนธิสัญญาระหว่างปรัสเซีย – สยาม" ใน **เยอรมันมองไทย.** รวบรวมโดย เคลาส เวงค์ และ เคลาส โรสเซ็นแบร์ก. พระนคร : เคล็ดไทย และศึกษิตสยาม, ๒๕๒๐ หน้า ๓๕ – ๖๒.

เป็นบันทึกวันที่ ๒๔ – ๒๘ ธันวาคม ๒๔๐๕ ของทูตปรัสเซียเล่าถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น ในการเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างละเอียดบรรยายถึงพระราชวัง มีรายละเอียดของการนำพระราชสาส์นของพระเจ้าอยู่หัวแห่งปรัสเซียมาทูลเกล้าถวาย ฯ และกล่าวถึงเนื้อหาของสนธิสัญญาระหว่างปรัสเซีย – สยาม ซึ่งแก้ไขเปลี่ยนแปลงจากสนธิสัญญาที่เคยลงนามร่วมกันมาแล้ว.

อำรุง โกมลวรรธนะ. **เจ้าฟ้ามงกุฎแห่งกรุงสยาม : พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔)** พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๖. ๕๖๗ หน้า.

รวบรวมพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยละเอียด เริ่มตั้งแต่ทรงพระเยาว์แบ่งเป็น ๑๓ บท ครอบคลุมพระราชกรณียกิจในรัชสมัยของพระองค์ กิจการศาสนา การทูตกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เรื่องภายในพระราชสำนัก พระราชประเพณีในการสืบสันตติวงศ์ และกล่าวถึงแหม่มแอนนาด้วย.

โอภาส เสวิกุล. **พระราชบิดาแห่งการปฏิรูป.** พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๓. ๕๙๖ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยละเอียด แบ่งเป็น ๑๙ เรื่อง แต่ละบทก็พรรณนาถึงพระปรีชาสามารถในด้านต่าง ๆ อาทิเช่น พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการสงฆ์ การศึกษา ทางดาราศาสตร์และโหราศาสตร์ การปฏิรูปภาษาไทย การหนังสือพิมพ์ และจบถึงวันเสด็จสวรรคต.

๒.๔.๑ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๕๑ - ๒๔๐๘)

โคแวน, วิลเลียม แอล.

Cowan, William L. "The role of Prince Chuthamani in the modernizing of Siam : and his court position during the reigns of Rama III and Rama IV" **Journal of the Siam Society**. 55, 1 (Jan. 1967) pp. 41 - 60.

กล่าวถึงบทบาทของเจ้าฟ้าจุฑามณีในการมีส่วนพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ทรงมีความรู้ทางภาษาอังกฤษอย่างดี และทรงสนพระทัยในวิชาการต่างๆ แบบใหม่ของตะวันตก ทรงมีความสัมพันธ์อันดีกับพวกมิชชันนารี พระองค์ทรงมีตำแหน่งเป็นนายพลในกองทัพของรัชกาลที่ ๔ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าฟ้าจุฑามณีและเจ้าฟ้ามงกุฎ และการสถาปนาพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์เทียบเท่ากับรัชกาลที่ ๔.

ประภัสสร บุญประเสริฐ. "วิเคราะห์มูลเหตุการสถาปนาสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ดำรงพระบวรราชอิสริยยศเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว" วารสารรามคำแหง ๑, ๓ (ต.ค. ๒๕๑๘) ๘๗ - ๙๘.

รัชกาลที่ ๔ ทรงตระหนักถึงความสำคัญและบทบาทของพระอนุชาว่าทรงได้รับมอบหมายภารกิจหลายประการจากรัชกาลที่ ๓ ทรงมีหน้าที่ทางการทหาร ทรงพระปรีชาสามารถในด้านการต่างประเทศ ซึ่งได้แก่ภาษาอังกฤษ และวิทยาการแบบตะวันตก การเป็นผู้ที่ตระหนักถึงความสำคัญของความเจริญก้าวหน้าของประเทศตะวันตก ทรงแสวงหาความรู้วิชาวิทยาศาสตร์ ได้แก่ วิชาการทหารแบบใหม่ วิชาการต่อเรือ วิชาการทำแก๊ส เป็นต้น ทรงมีคุณสมบัติและพระปรีชาสามารถให้ปรากฏทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เหมาะสำหรับผู้ที่จะพัฒนาประเทศชาติให้รุ่งเรือง ดังนั้นรัชกาลที่ ๔ จึงทรงสนับสนุนให้สถาปนาดำรงพระบวรราชอิสริยยศเสมอเหมือนพระมหากษัตริย์ร่วมเศวตฉัตร.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. "พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า : ผู้ครองกึ่งราชสมบัติ" ใน **บุรุษเหล็กแห่งกรุงรัตนโกสินทร์**. พระนคร : เขษมบรรณกิจ, ๒๔๙๖. หน้า ๔๒๓ - ๔๓๘.

ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีอยู่รัชสมัยเดียวที่มีพระมหากษัตริย์พร้อมกันสองพระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ความรู้ทางพระราชประวัติของพระองค์ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมกับคำอธิบายของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ทรงนิพนธ์เบื้องหลังของนโยบายทางการเมืองของรัชสมัยนี้ ตอนท้ายมีพระราชนิพนธ์เพลงและสักวาของพระปิ่นเกล้าฯ.

โสมทัต เทเวศร์. **เจ้าฟ้าจุฑามณี.** กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๑๓. ๓๗๙ หน้า.

หนังสือชีวประวัติของเจ้าฟ้าจุฑามณีหรือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๔ ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระองค์ทรงเป็นผู้ทันสมัยและก้าวหน้า ทรงหมั่นศึกษาความรู้และนิยมตะวันตก เพราะทรงทราบดีว่าเป็นการสะกัดกั้นอิทธิพลของลัทธิจักรวรรดินิยมได้ทางหนึ่ง ทรงศึกษาค้นคว้าวิชาการช่างต่าง ๆ จากภาษาต่างประเทศ ทรงแปลตำราบินใหญ่และสนพระทัยเรือต่างประเทศจนทรงสร้างขึ้นเอง และได้ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือคนแรกของไทยด้วย.

โสมทัต เทเวศร์. "เจ้าฟ้าจุฑามณี หรือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๙, ๓ (พ.ค. ๒๕๑๒) ๒๗ – ๓๓; และลงติดต่อกันในทุกฉบับ จนถึง ๑๐, ๑ (มี.ค. ๒๕๑๓) ๖๓ – ๖๙.

กล่าวถึงพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ รวม ๙ ตอน โดยเริ่มเล่าถึงพระตำหนักแดงที่เคยประทับ พระราชพิธีโสกันต์ การทรงผนวช การศึกษา ทรงกรม ทรงบังคับบัญชาทหารบินใหญ่ ทรงเป็นผู้บัญชาการทหารเรือ พระราชพิธีบวรราชาภิเษก และทรงเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒ ร่วมสมัยรัชกาลที่ ๔.

อำพัน ตัณฑวรรธนะ. **ราชสกุลวงศ์ในพระบาทสมเด็จพระปวเรนทราเมศมหิศเรศรังสรรค์พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว.** พระนคร : โรงพิมพ์จันหว่า, ๒๕๑๔. ๗๙ หน้า. (หนังสือที่ระลึกวันตรงกับเสด็จสวรรคตในพระบาทสมเด็จ ฯ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ๗ มกราคม ๒๕๑๕).

เริ่มด้วยเรื่องราวของปฐมบรมราชจักรีวงศ์คือประวัติของเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) และพระประวัติสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์, พระราชประวัติของรัชกาลที่ ๑, ที่ ๒, ที่ ๓ และที่ ๔ จนถึงพระบาทสมเด็จ ฯ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และสายราชสกุลเนื่องในพระองค์ มีภาคผนวกบรรณานุกรมที่เกี่ยวข้องกับพระองค์ และมีภาคผนวกทั่วไปเกี่ยวกับตำนานสกุลยศ และตำแหน่งพระนามพระเจ้าแผ่นดิน กำเนิดนามสกุลของไทยในรัชกาลที่ ๖ ด้วย.

อำพัน ตัณฑวรรธนะ และ ศิริลักษณ์ ตัณฑวรรธนะ. **พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปวเรนทราเมศมหิศเรศรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว.** พระนคร : โรงพิมพ์พานิชศุภผล, ๒๕๑๐. ๑๗ หน้า.

เป็นหนังสือเกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านต่าง ๆ เช่น การเชื่อมชาญธรรมเนียมฝรั่ง ในสายตาของเซอร์ยอนเบาริง ในฐานะทรงเป็นแม่ทัพเรือ ตลอดจนพระราชกิริยาอัธยาศัยที่ทรงคล้ายคลึงกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าและการไว้พระมัสสุของพระองค์.

๒.๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๖-๒๔๕๓)

กมล ประจวบเหมาะ. "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๑. ๒๗๙ หน้า.

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษก่อนและในรัชสมัยพระองค์ในด้านต่างๆ ได้แก่การทหาร การค้า การศึกษา และความสัมพันธ์ในลักษณะที่ไทยต้องเสียเปรียบยอมตามข้อเสนอของอังกฤษ เช่น สิทธิสภาพนอกอาณาเขต การเสียดินแดน ถึงอย่างไรก็ตามด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ทรงสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้สำเร็จ.

กมล ศิริวัฒนา. "การจัดตั้งสุขาภิบาลในรัชกาลที่ ๕" ใน **บทเรียงความฉบับได้รับพระราชทานเงินรางวัลจากทุนภูมิพล (เล่ม ๑)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐. หน้า ๙ - ๒๒.

อธิบายคำว่า "สุขาภิบาล" ซึ่งเป็นระบอบการปกครองท้องถิ่นประเทศหนึ่งที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๕ และวิวัฒนาการมาจนเป็นระบอบเทศบาลในปัจจุบัน ประวัติการตั้งสุขาภิบาลเป็นครั้งแรกเมื่อ ๒๔๔๘ และรายละเอียดของข้อบังคับโดยอธิบายขยายเพิ่มเติม.

กมล โอ่เอี่ยม. "สร้างพระบรมรูปทรงม้า" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๑๑, ๘ (ต.ค. ๒๔๑๔) ๙ - ๑๑.

กล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระองค์โดยย่อ และเล่าถึงความเป็นมาในการสร้างอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติแด่พระองค์ โดยมีพระบรมราชานุญาตให้สร้างรูปปั้นของพระองค์ประทับบนหลังม้า ประดิษฐาน ณ บริเวณสนามหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม.

กาญจนา โล่ห์วัชรสันติ. "ชาวจีนกับเศรษฐกิจไทยในรัชสมัยพระบิยะมหาราช" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตคณะเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๗. ๑๗๒ หน้า.

ศึกษาโดยละเอียดถึงบทบาทของชาวจีนกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยในรัชกาลที่ ๕ โดยวิเคราะห์โครงสร้างและนโยบายทางเศรษฐกิจของพระองค์ ทรงมุ่งจะลดอิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีนลง ศึกษาการรวมกลุ่มของชาวจีน ลักษณะอาชีพตลอดจนลักษณะการออม การจัดสรรทรัพยากรของชาวจีนในยุคนั้น และเหตุการณ์อื่นๆ ที่ประกอบ กล่าวถึงระบบเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สนธิสัญญาเบาว์ริงและการค้าเสรีของไทย และแผนพัฒนาเศรษฐกิจในรัชกาลที่ ๕ มีภาคผนวกเกี่ยวกับจีนอั้งยี่ ความสัมพันธ์กับจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ และบรรณานุกรมหนังสือเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย.

กาญจนี สมเกียรติกุล. "การฉ้อราษฎร์บังหลวง : วิเคราะห์จากการพัฒนาประเทศในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๕๑๑ - ๒๔๕๓)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๒๘๒ หน้า.

วิเคราะห์พฤติกรรมการฉ้อราษฎร์บังหลวงที่ปรากฏอยู่ในระบบการปกครอง สังคม และเศรษฐกิจของไทย โดยอาศัยเหตุการณ์พัฒนาประเทศในรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นแบบ เนื่องจากเป็นระยะแรกของการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงระบบการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศซึ่งปัญหานี้เรื้อรังปรากฏมีมานานแล้ว การพัฒนาประเทศในรัชกาลที่ ๕ เน้นความสำคัญของการจัดตั้งองค์การบริหารใหม่ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านปริมาณมากกว่าด้านคุณภาพ ไม่ครอบคลุมถึงปัญหาทัศนคติ ประเพณี ค่านิยม ระบบการเมืองเศรษฐกิจและสังคมแบบเดิม จึงเป็นการยากที่จะขจัดปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง และนับเป็นผลเสียหายต่อการพัฒนาประเทศของรัชกาลที่ ๕ อย่างมาก ทำให้เกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจ มาตรฐานศีลธรรมและค่านิยมต่างๆ ในสังคมเสื่อมลงด้วย.

การชาวา, เอ. และ กอเซตโกฟ, ล. **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียกับประเทศสยาม**. แปลจาก The history of Russo-Thai relations โดย เสฐียร พันธรังษี. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๑๗. ๑๖๒ หน้า.

ไทยกับรัสเซียมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๖ รัชกาลที่ ๕ ทรงเสด็จประพาสรัสเซียในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ซึ่งก่อให้เกิดผลทางรัฐประศาสโนบายที่ดี ทรงมีราชสัมพันธ์ที่สนิทสนม เมื่ออังกฤษและฝรั่งเศสแผ่ขยายอำนาจมาทางอาเซียอาคเนย์ คุกคามเอกราชและอธิปไตยของไทย รัชกาลที่ ๕ ทรงขอให้จักรพรรดิรัสเซียคัดค้านและช่วยยับยั้งรัฐบาลฝรั่งเศสมิให้คุกคามไทย ต่อมารัสเซียให้ความช่วยเหลือทางการทหารแก่ไทย มีการทำสนธิสัญญาทางการฑูตและการพาณิชย์ร่วมกัน ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ ไทยกับรัสเซียก็ตัดขาดความสัมพันธ์ต่อกัน นับว่านโยบายความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศของรัชกาลที่ ๕ ที่ว่า "Friends of All, Foes of None" อันเป็นนโยบายการปกครองแผ่นดินของพระองค์ ทำให้ประเทศไทยครองความเป็นเอกราชอยู่ได้.

กึ่งแก้ว นิคมขำ, "การเจรจาข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษ เกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๓ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๒" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๘. ๒๔๑ หน้า.

ความเกรงกลัวการแทรกแซงของอำนาจชาติอื่นในบริเวณแหลมมลายูของอังกฤษทำให้เกิดปฏิญญาลับ พ.ศ. ๒๔๔๐ ระหว่างไทยกับอังกฤษ ซึ่งไทยสัญญาว่าจะไม่ยกดินแดนตั้งแต่เมืองบางตะพานลงไป หรือให้สิทธิหรือผลประโยชน์แก่มหาอำนาจชาติที่สาม โดยปราศจากการ

ยินยอมจากอังกฤษ และเกิดสัญญาความตกลงของไทยกับอังกฤษเกี่ยวกับ กลันตัน ตรังกานู พ.ศ. ๒๔๔๕ ว่าไทยจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว เว้นการให้สัมปทานแก่คนต่างชาติ และจ้างที่ปรึกษาและผู้ช่วยชาวอังกฤษไปประจำที่ทั้ง ๒ รัฐ ต่อมาไทยต้องยอมเสียดินแดน กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี และปะลิศให้แก่อังกฤษใน พ.ศ. ๒๔๕๑ เพื่อยกเลิกปฏิญญาลับ ๒๔๔๐ และเพื่อแก้ไขสิทธิสภาพนอกอาณาเขต สภาพการณ์ที่ไม่น่าพึงพอใจในหัวเมืองมลายู และความต้องการสร้างทางรถไฟสายใต้.

เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นิออน สนิทวงศ์. "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ๕, ๓ (ธ.ค. ๒๕๑๐ – ก.พ. ๒๕๑๑) ๒๕-๔๔. วิเคราะห์อุดมการณ์และแนวพระราชดำริทางการเมืองของรัชกาลที่ ๕ ว่าทรงใช้วิธีการรวมและเสริมพระราชอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ เพราะพระองค์จะต้องทรงเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อพัฒนาบ้านเมืองให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ ทรงยกเลิกระบบไพร่ มีการกระจายแรงงานซึ่งสังกัดกับเจ้าขุนมูลนาย มาเป็นความจงรักภักดีต่อรัฐในระบบราชาธิปไตย ย่อมหมายถึงพระมหากษัตริย์ ทรงจัดตั้งกองทัพสมัยใหม่เป็นหลักประกันพระราชอำนาจ ทรงปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคในรูปมณฑลเทศาภิบาล เพื่อรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง (คือพระมหากษัตริย์) ทรงยกเลิกธรรมเนียมวังหน้า และสถาปนาตำแหน่งมกุฎราชกุมาร เพื่อกำหนดการสืบเนื่องทางการเมือง และสร้างเสถียรภาพในระบบประชาธิปไตย ทรงเชื่อว่าการปกครองแบบราชาธิปไตยเป็นระบบที่เหมาะสมที่สุดสำหรับประเทศไทยในขณะนั้น ทรงไม่เห็นด้วยกับระบบพรรคการเมือง เพราะประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่ตื่นตัวพอที่จะคุ้มครองผลประโยชน์ของตนเอง.

เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. **การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๐. ๒๗๔ หน้า. (เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ ๑๙๔).

เดิมเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ๒๕๑๙.

เดิมสภาพการคมนาคมภายในประเทศ เต็มไปด้วยอุปสรรคและสิ้นเปลืองเวลา เส้นทางน้ำระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองโดยรอบสะดวกบ้างในบางฤดูกาล ในรัชกาลที่ ๕ รัฐบาลจำต้องปฏิรูปการปกครองประเทศเพื่อจะได้มีการควบคุมหัวเมืองต่างๆ เนื่องจากภัยคุกคามของชาติตะวันตก ประกอบกับมีการส่งสินค้าออกซึ่งต้องการการคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วและสม่ำเสมอตลอดทั้งปี รัฐบาลจึงพัฒนาการคมนาคมทางบก โดยการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปยังภูมิภาคต่างๆ และมีการสร้างถนนภายในกรุงเทพฯ สำหรับเกวียน รถราง รถลาก และรถไฟ รัฐต้องพบกับปัญหาและอุปสรรคทั้งทางด้านการเงิน บุคคลากรและการขาดวัสดุอุปกรณ์.

ขจร สุขพานิช. "ที่ปรึกษาแผ่นดินของ ร.๕" ใน **ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยบางกอก.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๘. หน้า ๒๔๘-๓๗๒.
เล่าถึงที่ปรึกษาแผ่นดินชาวอเมริกัน ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ชื่อ Edward Henry Strobel ซึ่งมีผลงานเรื่องสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับฝรั่งเศส การแนะนำรัฐบาลให้เลิกบ่อนเบี้ย โรงหวย ช่วยปรับปรุงกิจการคมนาคม เป็นต้น.

ขวัญชัย เฮงพูลธนา. "การปรับปรุงระบบข้าราชการพลเรือนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ป. ๑๙๙ หน้า.

ศึกษาพระราชกรณียกิจของพระองค์ในส่วนที่เกี่ยวกับการปรับปรุงระบบข้าราชการพลเรือน กล่าวถึงลักษณะของระบบข้าราชการพลเรือนก่อนการปรับปรุง และมูลเหตุสำคัญและการเตรียมการในการปรับปรุงในด้านต่างๆ ได้แก่ การบริหารงานบุคคล กิจการในทางการเมือง เป็นต้น สรุปและวิเคราะห์หลักการปรับปรุงที่สืบมาจนถึงปัจจุบัน.

คลาร์ค, แอนดรูว์. "การมาเยือนสยามครั้งแรกของข้าพเจ้า" **จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์** ๒, ๓ (เม.ย. ๒๕๑๘) ๑๒๔ - ๑๓๘. แปลจาก Andrew Clark. "My first visit to Siam" In **Contemporary Review** 81, (Jan. - June 1902)
โดย กาญจนี สมเกียรติกุล.

ผู้เขียนเป็นข้าหลวงของ Straits Settlement ได้มาเยือนประเทศไทยเป็นครั้งแรกในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๗๕ (พ.ศ. ๒๔๐๘) มีโอกาสได้เข้ามาทำการไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งระหว่างรัชกาลที่ ๕ กับวังหน้า และได้ใกล้ชิดกับรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเพิ่งเสด็จขึ้นครองราชย์.

คุณานุสรณ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๔. ๒๔๓ หน้า.

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา ประธานในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาประเสริฐศุภกิจ (เพิ่ม ไกรฤกษ์) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๔ มีนาคม ๒๔๙๔).

เป็นหนังสือรวบรวมพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๔ เรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๕ เรื่อง และพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ๒ เรื่อง เริ่มด้วยพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ เกี่ยวกับพระบรมราโชวาทพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร, และพระเจ้าลูกยาเธอ ๔ พระองค์ คราวเสด็จไปศึกษาวิชาการในยุโรป พ.ศ. ๒๔๒๘ พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี และบทกวีพระราชนิพนธ์ รศ. ๑๑๒ ซึ่งพระราชทานกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตอนที่ ๒ เป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ คือ พระราชนิพนธ์ปลุกใจเสือป่าและเทศนาเสือป่า

ตอนท้ายเป็นเรื่องทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์และสัมปรายิกัตถประโยชน์ ของกรมพระยาวชิรญาณวโรรส.

จง สืบจากยง. "พระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จังหวัดชลบุรี" **ยุทธโกษ.** ๘๖, ๒ (ต.ค. ๒๕๒๐) ๕๗ – ๖๑.

ให้รายละเอียดของพระบรมราชานุสาวรีย์ซึ่งสร้างในรัชกาลที่ ๙ โดยนิสิตเก่าจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย และประชาชนในจังหวัดชลบุรี ประดิษฐาน ณ หน้าศาลากลางจังหวัด พร้อมพระราชประวัติโดยย่อของรัชกาลที่ ๕.

จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ. "วิกฤตกาลสยาม ร.ศ. ๑๑๒" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๖. ๒๖๔ หน้า.

ไทยกับฝรั่งเศสมีปัญหาขัดแย้งกันเกี่ยวกับพรมแดนของดินแดนส่วนใหญ่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้เกิดการสู้รบกันขึ้น ฝรั่งเศสนำเรือรบบุกรุกเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้ไทยต้องยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไข ไทยต้องยอมลงนามในสัญญาสูญเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงทั้งหมดให้แก่ฝรั่งเศส รวมทั้งยึดจันทบุรีไว้จนกว่าไทยจะปฏิบัติตามพันธกรณีที่ระบุไว้จนครบถ้วน.

จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย. **เรียงความยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับได้รางวัลที่ ๑ เริ่มแต่พุทธศักราช ๒๔๖๗–๒๔๘๘.** พระนคร : เจริญผลการพิมพ์, ๒๕๑๐. ๒๗๘ หน้า. (พิมพ์ในโอกาสฉลองครบรอบ ๕๐ ปี แห่งวันสถาปนาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย). รวบรวมเรียงความฉบับได้รางวัลที่ ๑ ทั้งหมด ๒๖ ความเรียง ซึ่งเป็นบทความยอพระเกียรติในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทางมหาวิทยาลัยได้จัดให้มีการประกวดเพื่อเทอดพระเกียรติคุณและเป็นการรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๗.

เจสุรัน, จันดรัน

Jeshurun, Chandran. **The contest for Siam, 1889-1902 : a study in diplomatic rivalry.** Kuala Lumpur : Penerbit Universitie Kelangsaan Malaysia, 1977. 205 p.

ผู้เขียนเชื่อว่า การที่ประเทศไทยไม่ตกเป็นเมืองขึ้นของมหาอำนาจตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น เป็นอุบัติเหตุทางประวัติศาสตร์ เป็นผลพลอยได้จากความขัดแย้งและออมชอมกันของอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งความสามารถพิเศษทางการฑูตและเอกลักษณ์ แห่งชาตินั้นอาจเป็นตัวเสริมอันดับรอง เป็นหนังสือที่ใช้ข้อมูลที่มีประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์การฑูต การกำหนดนโยบายต่างประเทศ และวิธีดำเนินนโยบายของบรรดาเจ้านายเชื้อพระวงศ์ และเจ้าหน้าที่ชั้นสูงของรัฐบาลไทย โดยผู้เขียนใช้เอกสารทางการฑูตของอังกฤษและฝรั่งเศสเป็นข้อมูลพื้นฐานที่

นำมาวิเคราะห์วิจารณ์ ไทยมีฐานะเป็นเพียงรัฐกันชนให้สองมหาอำนาจมีผลประโยชน์ที่ร่วมกันและลดความขัดแย้งระหว่างกัน.

"เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓" **บทบัณฑิตย์** ๓๑, ๒ (มิ.ย. ๒๕๑๗) ๑๖๙ - ๒๑๒.

ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการกราบบังคมทูลเสนอแนะแก้ไขราชการแผ่นดิน ของกลุ่มเจ้านายและข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ ๕ เสนอให้ควรมีการปฏิรูปการปกครองประเทศสยามให้เป็นแบบประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญ นับเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ชิ้นเอกที่ริเริ่มความคิด ทางการปกครองระบอบนี้เป็นยุคแรก.

ชมพูนุท นาคีรักษ์. "บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๑๑ - พ.ศ. ๒๔๕๓" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓. ๑๘๙ หน้า.

ศึกษาบทบาทของที่ปรึกษาราชการทั่วไป ๓ ท่าน คือ เจ้าพระยาอภัยราชา (นายโรลัง ยัคมินส์) นายเอวาร์ต สโตรเบล และพระยากัลยาณไมตรี (นายเจนส์ เวสเตนการ์ด) ว่ามีอิทธิพลต่อวงการบริหารของรัฐบาลไทย และมีส่วนช่วยในการปรับปรุงประเทศมากน้อยเพียงใด ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ให้รายละเอียดเกี่ยวกับความสำคัญของตำแหน่ง การว่าจ้าง การปฏิบัติงาน การยุบเลิกตำแหน่ง ประวัติการทำงานโดยสังเขปคนสำคัญอื่นๆ การเสนอผลงานจากหลักฐานที่ปรากฏของที่ปรึกษา และอิทธิพลของที่ปรึกษาแต่ละคนในวงการรัฐบาลไทย.

ชวลีย์ ณ ถลาง. "การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างความสัมพันธ์ของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้กับรัฐบาลไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑. ๓๖๑ หน้า.

ศึกษาถึงความแตกต่างของลักษณะความสัมพันธ์ที่หัวเมืองประเทศราชทั้งสองมีต่อรัฐบาลไทยตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงรัชกาลที่ ๕ แสดงการขยายอิทธิพลขององักฤษ และพระราโชบายในการปกครองของรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ ต่อหัวเมืองประเทศราชทั้งสองฝ่าย รัชกาลที่ ๕ ทรงอาศัยความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐบาลไทยกับหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือก่อนเปลี่ยนฐานะมาเป็นมณฑลหนึ่งของไทย ส่วนหัวเมืองแขกทั้ง ๗ หรือประเทศราชปัตตานี รวมกันเป็นมณฑลปัตตานี แต่หัวเมืองประเทศราชมาลายู ๔ เมือง คือ ไทรบุรี ปลิศ กลันตัน ตรังกานูนั้น ยอมโอนสิทธิปกครองให้กับองักฤษเพื่อแลกเปลี่ยนกับการยกเลิกอำนาจกงศุล และการกู้เงินสหพันธรัฐมาลายูขององักฤษมาใช้จ่ายในการสร้างรถไฟสายใต้.

ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. **แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย : คำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓.** พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๓. ๑๐๗ หน้า.

ศึกษาและวิเคราะห์ถึงแนวการพัฒนาการเมืองของไทย คำกราบบังคมทูล ฯ นับเป็นแผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกที่ร่างขึ้นด้วยผู้นำทางการเมืองที่เข้าใจปัญหาของประเทศได้อย่างชัดแจ้งเสี่ยงต่อการกบฏต่อบ้านเมืองด้วยข้อเสนอ ๗ ประการ ให้รัชกาลที่ ๕ เปลี่ยนแปลงการปกครองและประเพณีบางอย่าง ผู้เขียนวิเคราะห์แผนพัฒนานี้อย่างลึกซึ้งและละเอียด มีพระราชดำรัสตอบอยู่ในภาคผนวกด้วย.

ชาญชัย รัตนวิบูลย์. "สภาการแผ่นดิน บี พ.ศ. ๒๕๑๗ : ศึกษาและวิเคราะห์กรณีสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน" **วารสารคณะสังคมศาสตร์** (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก) ๓ (๒๕๒๒) ๙๓ – ๑๒๓.

ระบบสภาการแผ่นดิน ได้แก่ สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน สภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ เสนาบดีสภาองคมนตรีสภาและรัฐมนตรีสภา เป็นองค์กรทางการปกครองที่มีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีมูลเหตุสำคัญในการที่ทรงจัดตั้งขึ้นเพื่อต้องการลดอำนาจของขุนนางชั้นสูง ทรงต้องการที่ปรึกษา ทรงขึ้นครองราชย์ขณะทรงพระเยาว์ ทรงพบปัญหาการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก และประสบ ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of state) รายชื่อที่ปรึกษา วิธีดำเนินงานและผลงานและบทบาทของสภา ฯ ในการบริหารประเทศ.

ชีฟส์, ร็อดนีย์ เอส.

Sheaves, Rodney S. "Relations between Siam and Britain during the reign of King Chulalongkorn, including domestic factors" Master's thesis, Department of History, University of Sydney, 1974.

ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับสหราชอาณาจักรในระยะครึ่งหลังของศตวรรษที่ ๑๙ ตรงกับรัชสมัยพระบิยมหาราช จากทัศนะของนักประวัติศาสตร์ไทย.

เชาวลักษณ์ นนทะไชย. "การเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐" ใน **บทเรียงความฉบับได้รับพระราชทานเงินรางวัลจากทุนภูมิพล (เล่ม ๑).** กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐ หน้า ๕๖ – ๖๘.

กล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ ทั้งหมด ๑๔ ประเทศ และผลดีที่ทรงได้รับจากเสด็จประพาสหลายประการ ได้แก่ การเผยแพร่เกียรติคุณของ

ประเทศไทย ทรงนำตัวอย่างที่ได้พบเห็นมาปฏิรูปการปกครองบ้านเมืองให้ทันสมัย ทรงสร้างสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศเพื่อความมั่นคงของประเทศและทำให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรืองและรักษาเอกราชไว้ได้.

แชน บัจจุสานนท์ และ สวัสดิ์ จันทนี. **กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยาสมัย ร.ศ. ๑๑๒.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๙. ๒๒๖ หน้า. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางพร้อม ศรีหงศ์ ณ วัดสามพระยา ๓๑ สิงหาคม ๒๕๑๘).

ศึกษาสาเหตุที่ก่อให้เกิดการรบระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ ๕ ลักษณะของการรบและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อมาอันสืบเนื่องจากการรบโดยละเอียด.

ซิลวี่มาคดาลีนา ฮอลลิงกา. "การจัดการชลประทานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑. ๓๓๑ หน้า.

การจัดการชลประทานของไทยเริ่มมาตั้งแต่สมัยลานนาไทย สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบอเนกประสงค์ คือ มีประโยชน์ทั้งด้านการเพาะปลูก การคมนาคม การสุขาภิบาล และด้านยุทธศาสตร์ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงมีนโยบายจัดการชลประทานแบบคลอง รัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการร่วมกับเอกชนในการขุดคลอง ต่อมาได้มีชาวฮอลันดาเข้ามาร่างโครงการชลประทานแบบตะวันตกขึ้น มีการจัดตั้งกรมคลองขึ้น รัฐบาลไม่มั่นใจว่าจะคุ้มค่าแก่การลงทุน จึงระงับโครงการไว้ จึงเหลือแต่การขุดคลองใหม่ ซ่อมคลองเก่า ทำนบ ประตูน้ำ รัชกาลที่ ๖ ได้ยุบกรมคลองลง และส่วนโครงการชลประทานแบบตะวันตก หรือโครงการเจ้าพระยาหรือโครงการชัยนาทนั้น เพิ่งมาสำเร็จในรัชกาลปัจจุบัน.

ณรงค์ นุ่นทอง, "การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยพระยาสุขุมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๐. ๔๐๑ หน้า.

เดิมการปกครองหัวเมืองมณฑลนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะบริเวณ ๗ หัวเมืองอิสลาม ซึ่งมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราช เจ้าเมืองมีอิสระเต็มที่ รัฐบาลกลางไม่สามารถควบคุมกิจการภายในได้ ซึ่งอาจเป็นโอกาสให้มหาอำนาจภายนอกเข้าแทรกแซง เป็นอันตรายต่อประเทศชาติ รัชกาลที่ ๕ จึงโปรดฯ ให้แต่งตั้งข้าหลวงเทศาภิบาลไปดูแลในปี ๒๔๓๙ เกิดการขัดแย้งในเรื่องอำนาจและผลประโยชน์ สมคบกันเป็นขบถต่อรัฐบาลและร้องทุกข์ต่อรัฐบาลอังกฤษที่สิงคโปร์ พอดีพระยาปัตตานีถูกจับทำให้แผนขบถนี้ล้มเหลว มีการปลดเกษียณเจ้าเมืองเก่าและจัดการปกครองตามแบบเทศาภิบาลเสียใหม่.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. "พระประวัติของสมเด็จกรมพระยาสุดารัตนราชประยูร" วารสารเทศบาลนครกรุงเทพฯ ๑๑, ๑๒๔ (เม.ย. ๒๕๑๔) ๑ - ๑๗.

ทรงเป็นเจ้านายสตรีที่ได้เฉลิมพระยศสูงยิ่งในรัชกาลที่ ๕ ในพระประวัติของพระองค์ทรงเป็นผู้ทำนุบำรุงรัชกาลที่ ๕ แทนพระราชชนนีซึ่งสวรรคต เมื่อทรงพระชนมายุได้ ๘ พรรษา ทรงมีศักดิ์เป็นสมเด็จยาย รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงกรมสมเด็จพระสุดารัตนฯ และพระราชทานพร ๑๒ ฉบับ ซึ่งเป็นเจ้านายฝ่ายในพระองค์สุดท้ายที่ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จกรมพระยา อันเป็นยศอันสูงศักดิ์ของพระราชวงศ์ และเป็นพระองค์ที่ ๒ ในราชวงศ์จักรี ต่อจากสมเด็จเจ้าฟ้าหญิงกรมพระยาเทพสุดาวดี พระเจ้าพี่นางเธอในรัชกาลที่ ๑.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. "พระราชประวัติรัชกาลที่ ๕ ก่อนเสวยราชย์" ใน พระราชประวัติรัชกาลที่ ๕ ก่อนเสวยราชย์ พระบวรราชประวัติ พระประวัติกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ พระประวัติตรัสเล่า. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔. หน้า ๑ - ๕๖.

พระราชประวัติส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยละเอียด มีพระบรมรูปของพระองค์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ประกอบคำเล่าและอธิบายนี้ด้วย.

ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. วรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า. กรุงเทพฯ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป. ๒๐๑ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๕ ตั้งแต่ก่อนเสวยราชย์ พระราชกรณียกิจและเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยของพระองค์ ภูมิหลังของวรรณกรรมไทย หลังจากได้รับอิทธิพลตะวันตกตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ ประเภทของวรรณกรรมในสมัยรัชกาลที่ ๕ และพระราชนิพนธ์ต่างๆ ของพระองค์ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ที่เป็นร้อยแก้ว ได้แก่ พระราชดำรัส บันทึกจดหมายเหตุรายวัน พระราชหัตถเลขา พระบรมราชาธิบาย พระบรมราชวินิจฉัย และพระราชวิจารณ์ วิจารณ์ลักษณะการใช้สำนวนโวหารของพระองค์ในเชิงวรรณกรรม และที่เป็นร้อยกรอง ได้แก่ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ลิลิต และเทศนา ให้รายละเอียดพระราชนิพนธ์แต่ละเรื่อง พร้อมบทวิเคราะห์วิจารณ์รสวรรณคดี.

ทวีศักดิ์ สุภาษา. "การจัดการและบทบาทของตำรวจในมณฑลกรุงเทพฯ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๐. ๕๓๖ หน้า,

เดิมกองตระเวนซ้ายขวา ขุนนาง ข้าราชการเป็นผู้ทำหน้าที่รักษาความสงบปลอดภัยภายในประเทศ ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ - ๕ อิทธิพลคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก และความล้าหลังของระบบงานที่เป็นอยู่ไม่สามารถรักษาสถานการณ์ได้ จึงมีการจัดตั้งกองตระเวนแบบยุโรปกองโปลิศ

ปรับปรุงระบบการบริหารให้เป็นไปตามแบบยุโรป ตั้งเป็นกรมหนึ่งในกระทรวงนครบาล แต่ก็ปฏิบัติงานไม่ได้ผลเต็มที่ เพราะมีอุปสรรคต่างๆ จากในส่วนราชการกรมกองตระเวน หน่วยงานของรัฐ กงศุลต่างประเทศ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามก็เป็นการสร้างรากฐานการจัดการมาจนถึงปัจจุบัน และก่อกำเนิดกลุ่มวิชาชีพตำรวจได้เกิดขึ้น.

ทองพูน สุทธหลวง. **เกียรติคุณพระบิยมหาราชเจ้า**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๑. ๗๐๓ หน้า.

เป็นสารคดีเกี่ยวกับพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระบิยมหาราชเจ้า เริ่มตั้งแต่พระราชสมภพ การศึกษาเบื้องต้น การทรงผนวชเสด็จสวรรคต และพระราชกรณียกิจในเรื่องสำคัญ เช่น การเศรษฐกิจ การทหาร การศาสนา การเลิกทาส การทำนุบำรุงบ้านเมือง การจัดการศึกษา ความสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ ฯลฯ นอกจากนั้นยังได้รวบรวมพระราชหัตถเลขาที่สำคัญๆ ในคราวเสร็จประพาสที่ต่างๆ ไว้ด้วย.

เทพชู ทับทอง. "สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงกับเครื่องต้น" ใน **สยามเมื่อวันวาน.** กรุงเทพฯ : สหมิตรการพิมพ์, ม.ป.ป. หน้า ๒ – ๕.

เล่าถึงรัชกาลที่ ๕ ว่าทรงเอาพระหฤทัยใส่ในเรื่องอาหารเป็นอย่างยิ่ง ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือว่าด้วยการปรุงอาหารฝรั่ง และยังทรงปรุงอาหารด้วยพระองค์เองอีกด้วย.

เทพชู ทับทอง. "เสด็จประพาสต้น" ใน **สยามเมื่อวันวาน.** กรุงเทพฯ : สหมิตรการพิมพ์, ม.ป.ป. หน้า ๖ – ๑๓.

กล่าวถึงการเสด็จประพาสต้นของรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเริ่มในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ และเรื่องเล่าต่างๆ ขณะที่เสด็จ.

เทือก กุสุมา ณ อยุธยา. "พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นอัจฉริยกษัตริย์หรือไม่" **ประชาศึกษา** ๑๙, ๓ (ต.ค. ๒๕๑๐) ๑๒๓ – ๑๓๔.

กล่าวถึงพระราชประวัติโดยสังเขปของรัชกาลที่ ๕ สรุปพระราชกรณียกิจที่สำคัญในด้านการทำนุบำรุงบ้านเมือง และวิเคราะห์พระราชนิพนธ์วรรณกรรมว่าควรแก่การยกย่องในด้าน ปริมาณ ประเภท และคุณภาพ มีตัวอย่างประกอบบทพระราชนิพนธ์ต่างๆ ด้วย.

นคร พันธุ์ณรงค์. "การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนลานนาไทยและพม่า สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระยะ พ.ศ. ๒๔๒๘ – ๒๔๓๘" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๖. ๓๔๗ หน้า.

หัวเมืองชายแดนลานนาไทยและพม่า ถูกฝ่ายลานนาและพม่าขยายอำนาจเข้าไป เจ้าเมืองเชียงตุงก่อความวุ่นวายเนื่องจากไม่พอใจพระเจ้าธีบอ พระเจ้าน้องยาเธอพิชิตปรีชากร ต้องเสด็จขึ้นมา

ปรับปรุงการปกครองแถบลานนาไทยทางเหนือ ตั้งเป็นเมืองหน้าด่าน ไทยกับอังกฤษมีกรณีพิพาทกัน เรื่องหัวเมืองเงี้ยว หัวเมืองกะเหรี่ยง เมืองเชียงตุง และเมืองเชียงแขง ไทยเป็นฝ่ายต้องเสียหัวเมืองบริเวณลุ่มน้ำสาละวินฝั่งตะวันออกให้กับอังกฤษ และได้เมืองเชียงแขงมาอยู่ในอำนาจ ต่อมาเหตุการณ์ รศ. ๑๑๒ กรณีพิพาทกับฝรั่งเศส เพื่อเป็นการยุติเหตุการณ์ขัดแย้งทางชายแดน ไทยต้องเสียเมืองเชียงแขงให้กับฝรั่งเศสไป.

นพรัตน์ นุสสธรรม. "การปฏิรูปกฎหมายที่ดิน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐. ๓๐๗ หน้า.

กล่าวถึงความหมายและความสำคัญของที่ดิน วิธีการบริหารที่ดินตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การบริหารงานในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อนการออกโฉนดที่ดินแบบใหม่ สาเหตุของการปฏิรูปกฎหมายที่ดิน การปรับปรุงวิธีออกโฉนดที่ดินที่รัดกุมและรวดเร็ว และกล่าวถึงปัญหาและผลจากการปฏิรูปที่ดิน.

นวลเพ็ญ ภาณุรัตน์. "การจัดการปกครองมณฑลกรุงเก่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑. ๒๐๕ หน้า.

หัวเมืองในบริเวณมณฑลกรุงเก่า เป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ แต่มีปัญหาเรื่องการปกครองโจรผู้ร้ายชุกชุม มีคดีความคั่งค้างศาลมาก รัชกาลที่ ๕ จึงทรงปรับปรุงการปกครองเป็นแบบเทศาภิบาล รวมหัวเมืองอาณาเขตใกล้เคียงกันจัดตั้งเป็น "มณฑล" มีข้าหลวงเทศาภิบาล เป็นหัวหน้ามณฑล ที่มีความสามารถยิ่ง ๒ คนแรก คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ และพระยาโบราณราชธานินทร์ ได้ช่วยกันปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่างๆ มีการจัดรูปหน่วยราชการอย่างเป็นระเบียบ มีการฝึกหัดข้าราชการวิธีใหม่ โดยให้นักเรียนไปเรียนการเป็นเสมียนในแผนกต่างๆ ของอำเภอ ฝึกภาคปฏิบัติและภาคทฤษฎีพร้อมกัน ขจัดปัญหาโจรผู้ร้าย จัดตั้งศาลมณฑลขึ้นเป็นแห่งแรก จัดระเบียบวิธีเก็บภาษีอากรให้มีประสิทธิภาพ มีการสร้างโรงเรียนเพิ่มขึ้น สร้างทางรถไฟ มณฑลกรุงเก่าเหมาะสมในการใช้เป็นแหล่งทดลองโครงการใหม่ๆ เมื่อได้ผลก็จะได้นำไปใช้จัดการในมณฑลอื่นต่อไป.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. "การปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ. ๒๔๓๑" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๐๙. ๒๐๐ หน้า.

ในต้นรัชกาลที่ ๕ ขณะที่ทรงดำเนินนโยบายรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ทรงขยายพระราชอำนาจขึ้นไปควบคุมการปกครองของเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูนและเมืองขึ้น ต้องทรงปราบปรามโจรจีนฮ่อที่เข้ามาปล้นในเขตลาวเหนือ ฝรั่งเศสซึ่งกำลังขยายอิทธิพล ได้ถือโอกาสแทรกแซง

ดินแดนสิบสองจุไท ใช้กำลังทหารและการดำเนินงานทางการฑูตบังคับให้แม่ทัพไทยลงนามในสัญญามอบสิทธิปกครองให้ฝรั่งเศส และพร้อมดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงด้วย.

นิมิตร ปฐมวาลย์. "กรณีพิพาทระหว่างไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๘๓ - ๒๔๘๔" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๙ ๑๑๓ หน้า.

ศึกษาการเสียดินแดนในรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ กล่าวถึงนโยบายต่างประเทศ ความสัมพันธ์ของไทยกับลาว เขมร ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส สาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดกรณีพิพาทอันสืบเนื่องมาจากการขัดแย้งกันในอดีตทำให้ไทยต้องยอมเสียดินแดนถึง ๕ ครั้ง เพื่อรักษาเอกราชของชาติไว้ การแก้ไขปัญหาของไทยกับฝรั่งเศสและการไกล่เกลี่ยโดยญี่ปุ่น.

บรรณาธิการ. "พระพิทักษ์ยุติธรรม ถ่องแท้" **บทบัณฑิตย์** ๓๒, ๓ (๒๕๑๘) ๓๖๗ - ๔๐๖.

รวบรวมพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการศาลยุติธรรมต่างๆ ได้แก่ พระราชปรารภเกี่ยวกับการเลิกทาส คำจารึกในหิรัญบัตรเมื่อทรงวางศิลาก่อนพระฤกษ์อาคารศาลสถิตย์ยุติธรรม (อาคารศาลแพ่งเดิม) พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน การประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม การเลิกจารีตนครบาล คำพิพากษาศาลราชทัณฑ์พิเศษ และการปราบผู้ร้ายเมืองสุพรรณบุรีในรัชสมัยของพระองค์.

บริสโทว์, วิลเลียม เอส.

Bristowe, William S. **Louis and the Kihg of siam.** New York : Thai - American Publishers, 1977. 160 p.

เกี่ยวกับเหตุการณ์ในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๓ - ๒๔๕๓ กล่าวถึงความสัมพันธ์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และรัชกาลที่ ๕ กษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ ได้ทรงร่วมกันเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้ทันสมัย แหม่มแอนนา เลียวโนเวนส์ เป็นครูประจำราชสำนักในรัชกาลนี้ พระเจ้าหลุยส์ซึ่งเป็นพระสหายกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อสมัยทรงพระเยาว์ ก็รับหน้าที่เป็นครูผู้ฝึกทหารม้าในกองทหารม้าของรัชกาลที่ ๕ และเป็นผู้บุกเบิกในป่าไม้สักทางเหนืออีกด้วย.

บ็อค์ก, คาร์ล. **สมัยพระบิ๊ยมหาราช.** แปลจาก Temples and elephants โดย เสฐียร พันธรังษี และ อัมพร จุลานนท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ธนบุรี : อลงกรณ์, ๒๕๑๔. ๖๒๕ หน้า.

(ฉบับภาษาอังกฤษ : Bock, Carl. **Temples and elephants : the narrative of a Journey of exploration through upper Siam and Lao.** London : Samson Low, 1884. 438 p.)

ผู้เขียนเป็นนักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์ ได้เข้ามาสำรวจภูมิศาสตร์ประเทศไทย และบังเกิดความประทับใจในพระราชกรณียกิจ และพระราชจริยาวัตรของรัชกาลที่ ๕ ได้เขียนเรื่องบันทึกเล่าการเข้ามาประเทศไทย การเข้าเฝ้า และพิธีทำขวัญช้าง วังหน้า ชีวิตและความเป็นอยู่ทั้งใน

ราชสำนัก และทางลานนาไทย มีภาพประกอบฝีมือผู้เขียนด้วย ให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการปกครอง การเมือง การศาสนา เรื่องในราชสำนัก การศาล การตำรวจ และอื่นๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๕.

บุญนพ กปะติวงศ์. "การปรับปรุงการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ป. ๑๗๓ หน้า. ศึกษาพระราชกรณียกิจที่สำคัญของรัชกาลที่ ๕ ซึ่งได้ทำการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการปกครองส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น การปฏิรูปสังคม ศึกษาถึงมูลเหตุที่ทำให้ต้องมีการปรับปรุง วิธีการดำเนินการและการเปรียบเทียบเห็นรูปแบบการปกครองในสมัยปัจจุบัน.

บุนนาค พยัคฆเดช. **พระปรีชาญาณของ ร. ๕.** กรุงเทพฯ : หอสมุดกลาง ๐๙, ๒๕๑๔. ๓๙๒ หน้า. รวบรวมบทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับเรื่องราวทางโบราณสถาน สถานที่ต่างๆ ทางภูมิศาสตร์ วัด การศาสนา ต้นไม้และสัตว์ต่างๆ โดยแยกเป็นหมวดหมู่ เพื่อสะดวกแก่การค้นคว้าซึ่งให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การท่องเที่ยว โบราณคดี ตำนานและประวัติของสถานที่ต่างๆ.

เบดลิงตัน, สแตนเล่ย์. "กงศุลน๊อกซ์กับวิกฤตการณ์วังหน้า ปี ค.ศ. ๑๘๗๔ – ๑๘๗๕" **จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์** ๒, ๔ (ก.ค. ๒๕๑๘) ๖๔ – ๘๐. แปลจาก Knox and the front palace crisis: Bangkok 1974 – 75 ของ Bedlington Stanley โดย กาญจนี สมเกียรติกุล.

วิเคราะห์เหตุการณ์และบุคคลิกภาพของน๊อกซ์ กงศุลใหญ่อังกฤษ ซึ่งมีบทบาทเกี่ยวกับวิกฤตการณ์วังหน้า ซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัชกาลที่ ๕ กับวังหน้า เพื่อหวังจะรักษาอิทธิพลของอังกฤษในสยาม โดยคาดว่าถ้าวังหน้าขึ้นครองราชย์ เขาจะมีอิทธิพลในการเมืองมากขึ้น เขาติเตียนและทับถมรัชกาลที่ ๕ ให้ทรงเสียพระเกียรติในสายตาของต่างประเทศ ทำให้รัชกาลที่ ๕ ทรงโทมนัสยิ่ง.

ประเก็บ คล่องตรวจโรค. "สมเด็จพระบิยะมหาราชเจ้า" ใน **สารคดีนิยายแห่งชีวิต ๕๐ ปีของข้าพเจ้า.** กรุงเทพฯ : อินเตอร์เนชั่นแนลบิสซิเนส ดีเวลลอปเมนต์, ๒๕๑๓. หน้า (๑) – (๔๗).

เป็นเรียงความที่ได้รับรางวัลที่ ๒ (ไม่มีผู้ได้รับรางวัลที่ ๑) ของคณะกรรมการจัดงานที่ระลึกฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี ในการเถลิงถวัลยราชสมบัติของรัชกาลที่ ๕ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑ กล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในด้านการปกครอง การเมือง สังคม เศรษฐกิจ การพัฒนาประเทศการสาธารณสุขต่างๆ โดยแบ่งเป็นหัวข้อต่างๆ ๑๙ รายการ.

ประจักษ์ สุวรรณมณี. "ยุทธศาสตร์สมเด็จพระบิยมหาราช" **นิตยสารอุตสาหกรรมทหาร** ๙, ๕ (ก.ย. - ต.ค. ๒๕๑๓) ๔๑ - ๗๖; **ยุทธโกษ** ๗๘, ๖ (พ.ย. ๒๕๑๓) ๑๗ - ๒๔; ๗๘, ๗ (ธ.ค. ๒๕๑๓) ๑๓ - ๓๘.

กล่าวถึงพระราชประวัติ และศึกษาถึงพระปรีชาญาณของพระองค์ที่ทรงดำเนินยุทธศาสตร์แห่งชาติ เพื่อรักษาเอกราชอธิปไตยและบูรณภาพของไทยไว้ทั้งในด้านการเมือง การทหาร การเศรษฐกิจและสังคม แสดงวัตถุประสงค์ของไทยในรัชสมัยของพระองค์ ๖ ประการ ศึกษาวิธีการดำเนินยุทธศาสตร์ทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ และทางด้านเศรษฐกิจสังคมโดยละเอียด และยุทธศาสตร์ทางการทหารของพระองค์พร้อมแผนภูมิประกอบ.

ประไพ รักษา. "ผลของการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีต่อการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๒. ๓๘๐ หน้า.

ก่อนรัชกาลที่ ๔ พระมหากษัตริย์เสด็จประพาสด้วยเหตุ ๓ ประการ ได้แก่ การทำสงคราม การศาสนาและการพักผ่อนพระอริยาบถ แต่การเสด็จประพาสของรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ เป็นการปรับตัวของสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เหมาะสมกับสภาวะการณ์ของบ้านเมือง การเสด็จประพาสมีสาเหตุมาจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก รัชกาลที่ ๕ ทรงใช้การเสด็จประพาสกระชับสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศ และการศึกษาการจัดการบริหารบ้านเมืองแบบสมัยใหม่เพื่อนำมาปรับปรุงประเทศ ส่วนการเสด็จประพาสภายในเป็นการทรงตรวจราชการงานปรับปรุงประเทศ ดูแลการปกครองให้เรียบร้อยมิให้เกิดเหตุกระทบกระทั่งกับอังกฤษและฝรั่งเศส และยังเป็นการดูแลทุกข์สุขของราษฎร นับว่าการเสด็จประพาสของพระองค์มีส่วนช่วยในการปรับปรุงประเทศ ทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชไว้ได้ และทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง และเป็นการพัฒนาสถาบันพระมหากษัตริย์ให้ใกล้ชิดกับราษฎร จนกลายเป็นศูนย์รวมแห่งความสามัคคีในเวลาต่อมา แม้ว่ารูปแบบการปกครองจะได้เปลี่ยนไปแล้วก็ตาม.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **ประวัติศาสตร์ประพาสต้น.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, ๒๕๒๓. ๖๓๐ หน้า.

รวบรวมการเสด็จพระราชดำเนินทั้งในและนอกประเทศของรัชกาลที่ ๕ ทั้งที่เป็นการเสด็จประพาสต้นและการเสด็จอย่างเป็นทางการของพระองค์โดยละเอียดตั้งแต่การเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ พระราชนิพนธ์ของพระองค์ พระราชหัตถเลขา การเสด็จประพาสต้นตามจังหวัดต่าง ๆ และการเสด็จต่างประเทศที่อินเดีย ยุโรป เกร็ดประวัติศาสตร์ เรื่องการปลอมพระองค์ มีภาคผนวกซึ่งรวบรวมพระราชดำรัสของรัชกาลที่ ๕ ในโอกาสต่าง ๆ ด้วย.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **แผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง.** กรุงเทพฯ : ธรรมเสรี, ๒๕๐๑. ๓๔๑ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๕ แบ่งเป็น ๑๑ บท เริ่มเหตุการณ์ปลายรัชกาลที่ ๔ พระราชประวัติสังเขปของรัชกาลที่ ๕ พระราชพิธีพระราชทานสุพรรณบัฏ การทรงผนวช ความรักครั้งแรกของพระองค์ การปฏิรูปการศึกษา คำกราบบังคมทูลเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง การเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศส พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี ร่างรัฐธรรมนูญแผ่นดิน ร. ๕ การเสด็จประพาสต้น ภาคที่ ๒ แบ่งเป็น ๑๒ บท เกี่ยวกับพระนางเรือล่ม การเลิกทาส การเสด็จประพาสยุโรป พิธีรัชดาภิเษก การสร้างพระบรมรูปทรงม้า การรถไฟ และการเสด็จสวรรคตของพระองค์.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. "สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถพระองค์แรก" ใน **ราชตระกูล : บันทึกความเป็นมาแห่งราชบัลลังก์และราชสกุลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ.** กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๗. หน้า ๓๑๐ – ๓๒๙.

กล่าวถึงพระราชประวัติของสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ พระราชพิธีทรงสถาปนาสมเด็จพระบรมราชินีนาถเป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร พระราชกำหนดทรงตั้งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินรักษาพระนคร ๒๐ มาตรา และคำกราบบังคมทูลของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ

ประสิทธิ์ แก้วสิงห์. "การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๓๕ – พ.ศ. ๒๔๕๓" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๗. ๒๔๙ หน้า.

ศึกษาถึงสถานภาพและปัญหาของเกษตรกร สาเหตุและความจำเป็นในการปรับปรุงการเกษตร เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหลังจากที่ไทยทำสัญญาทางไมตรีและการพาณิชย์กับประเทศตะวันตกในปี ๒๓๙๘ เป็นต้นมา รัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดฯ ให้มีการจัดตั้งสภาเกษตรพนิชการ จัดการปรับปรุงด้านการชลประทาน และจัดตั้งธนาคารเพื่อการเกษตร แต่ปัญหาการเกษตรนับเป็นปัญหารองจากความมั่นคงสงบเรียบร้อยและเอกราชของชาติ ประกอบกับการขาดเงินทุนและบุคคลากร ทำให้การพัฒนาทางการเกษตรเป็นไปไม่ได้เท่าที่ควร มีการปรับปรุงโครงสร้างหน่วยงานในกระทรวงเกษตราธิการ ปรับปรุงการออกหนังสือรับรองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ปรับปรุงการคลอง ทำนบ ประตูน้ำ ซึ่งเป็นพื้นฐานการปรับปรุงการเพาะปลูก มีการส่งเสริมการทำไหมและส่งเสริมให้มีการรู้จักคัดเลือกพันธ์ข้าวในการเพาะปลูก.

ประเสริฐ เมฆมณี. "การปรับปรุงราชการแผ่นดิน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ใน บทเรียงความฉบับได้รับพระราชทานเงินรางวัลจากทุนภูมิพล (เล่ม ๑). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐. หน้า ๒๓ - ๓๙.

เดิมไทยใช้หลักการปกครองตามแบบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงโปรดฯ ให้จัดระเบียบปกครองเสียใหม่ เป็นระเบียบกระทรวงเสนาบดี จัดตั้งกระทรวง ๑๒ กระทรวง มีการปรับปรุงการบริหารราชการส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค (แบ่งเป็น ๑๖ มณฑล) และส่วนท้องถิ่น มีการตั้งรัฐมนตรีสภา และองคมนตรีสภา ปรับปรุงการศาล การสืบราชบัลลังก์ การเลิกทาส การศาสนา การเสด็จประพาสต้น และการเศรษฐกิจ.

ประหยัด หงษ์ทองคำ. "การปูพื้นฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วารสารสังคมศาสตร์ ๖, ๔ (ต.ค. ๒๕๑๒) ๑๓๘ - ๑๕๐.

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๕ ในทางด้านการเมืองซึ่งเป็นการปูพื้นฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยได้แก่ การจัดตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ๒ สภา คือ รัฐมนตรีสภา (Council of State) และองคมนตรีสภา (Privy Council) การจัดตั้งกิจการเทศบาล และการให้ราษฎรเลือกผู้ใหญ่บ้านและกำนัน.

บียนาถ บุนนาค. "การวางรากฐานการคมนาคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" รายงานผลการวิจัยทุนรัชดาภิเษกสมโภชจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘, ๒๖๗ หน้า.

ศึกษาถึงการคมนาคมทางน้ำ ทางบกและกิจการไปรษณีย์โทรเลขในสมัยรัชกาลที่ ๕ กล่าวถึงการคมนาคมก่อนสมัยรัชกาลที่ ๕ การจัดการคมนาคมทางน้ำและทางบกในมณฑลกรุงเทพและมณฑลต่างจังหวัด ประเภทของพาหนะเดิมที่ใช้และที่สั่งเข้ามาใหม่ ได้แก่ รถยนต์ รถจักรยาน รถลาก รถราง การสร้างทางรถไฟ กิจการไปรษณีย์โทรเลข โทรศัพท์ วิทยุโทรเลข ประเมินผลการใช้ การคมนาคม และวิจารณ์เปรียบเทียบการจัดการคมนาคมในสมัยรัชกาลที่ ๕ กับสมัยปัจจุบัน.

พรพรรณ จงวัฒนา. "กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. ๒๔๐๑ - ๒๔๔๕)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗. ๒๓๐ หน้า.

ศึกษาสาเหตุที่รัฐบาลกลางเข้าควบคุมการปกครองดินแดนลานนาในรัชกาลที่ ๕ โดยพิจารณาจากกรณีพิพาทเรื่องป่าไม้ระหว่างเจ้าเมืองกับคนในบังคับของอังกฤษ จนลุกลามเป็นข้อพิพาทางการเมืองระหว่างประเทศ.

พรรณงาม เง่าธรรมสาร. "การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง ๗ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๓๘๙ หน้า.

ศึกษาการจัดการปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง ๗ หรือ "หัวเมืองแขกทั้ง ๗" ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยใช้ระบบเทศาภิบาล เพื่อต้องการรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลาง ชี้มูลเหตุที่มาของปัญหาที่ต้องมีการปฏิรูปการปกครองดินแดนนี้ ซึ่งมีทั้งสาเหตุภายในและแรงผลักดันจากกรณีพิพาทระหว่างไทยและอังกฤษ การดำเนินการดัดแปลงแบบแผนการปกครองแบบใหม่ให้สอดคล้องกับลักษณะความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของประชาชนในแถบนั้น ในที่สุดก็มีการประกาศตั้งเป็นมณฑลปัตตานี.

พร้อมพงศ์ ณ เชียงใหม่. "การปฏิรูปการปกครองหัวเมืองลาวเฉียงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนสมัยเป็นมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๓๖)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๘. ๒๒๐ หน้า.

ลานนาไทยเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญสำหรับไทยและพม่ามาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ไทยสามารถขับไล่พม่าออกไปจากลานนาไทยได้ในสมัยกรุงธนบุรี และยังคงให้เจ้านายเมืองเหนือปกครองกันเอง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงเร่งปรับปรุงการปกครองหัวเมืองลานนาไทย เนื่องจากไทยเกิดการกระทบกระทั่งกับอังกฤษซึ่งครอบครองพม่าอยู่ และได้พยายามที่จะขยายอำนาจเข้ามาในลานนาไทย รัชกาลที่ ๕ ทรงมอบหมายให้กรมหมื่นพิชิตปรีชากร เป็นผู้วางรากฐานการปกครองลานนาไทย ที่สำคัญคือ การจัดตั้ง "ข้าราชการ ๖ ตำแหน่ง" เมื่อเสด็จกลับจากเชียงใหม่ปรากฏว่าระเบียบแบบแผนที่ทรงวางไว้ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะมีการหวงแหนอำนาจและผลประโยชน์ในบรรดาเจ้านายบุตรหลานข้าหลวงกันเอง.

"พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน หรือ พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้จะให้เปลี่ยนการปกครอง จ.ศ. ๑๒๔๗" **บทบัณฑิตย์** ๓๑, ๒ (มิ.ย. ๒๕๑๗) ๒๑๓ – ๒๑๙.

รัชกาลที่ ๕ ทรงแสดงความขอบใจผู้แสดงความคิดเห็น และได้ทรงอธิบายความเป็นมาของการปกครองในพระราชอาณาจักร และพระราชประสงค์ที่จะดำเนินนโยบายบริหารราชการแผ่นดิน ไม่ทรงขัดข้องที่จะมีรัฐธรรมนูญและให้พระเจ้าแผ่นดินอยู่ใต้กฎหมาย แต่ทรงมีพระราชประสงค์จะทำการปฏิรูปรัฐบาลเสียก่อน.

พลกูล อังกินันทน์. "บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๔. ๒๒๐ หน้า.

ศึกษาบทบาทของชาวจีนในไทยก่อนรัชกาลที่ ๕ คือ บทบาททางด้านสมาคมอั้งยี่ และบทบาทในการเข้าเป็นคนในบังคับของมหาอำนาจตะวันออก และบทบาทที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ได้แก่ การเรียกร้องที่จะตั้งสโมสรการค้า และในการนัดหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ ซึ่งมีผลมาจากการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองและความรู้จักชาตินิยมจากรัฐบาลจีน บทบาทเหล่านี้กระทบกระเทือนถึงระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของไทย รัฐบาลจึงวิตกมาก รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระบรมราโชบายที่สำคัญที่สุดในการปกครองชาวจีนในไทยด้วย วิธีการผูกน้ำใจชาวจีนให้จงรักภักดีต่อประเทศไทย เช่น การควบคุมชาวจีนให้อยู่ในความสงบ.

พวงไข่มุกข์ คุณารัตนพฤกษ์. "ความสำคัญของเมืองนครราชสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑. ๒๒๑ หน้า.

ศึกษาบทบาทความสำคัญของเมืองนครราชสีมา ตั้งแต่สมัยอยุธยามา ชี้ให้เห็นถึงอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองที่มีต่อหัวเมืองอื่นๆ บนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในรัชกาลที่ ๓ หลังกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ได้ยกฐานะเป็นหัวเมืองเอกปกครองหัวเมืองบนที่ราบสูงโคราช และหัวเมืองประเทศราชลาว ต่อมาในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ เนื่องจากการแผ่อิทธิพลทางการเมืองของฝรั่งเศส จึงทรงปรับปรุงการปกครองดินแดนภาคนี้ให้รัดกุมยิ่งขึ้นเพื่อใช้เป็นฐานกำลังในการรักษาอำนาจการปกครองของรัฐบาลกลางเหนือภาคอีสาน และโปรดฯ ให้สร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - นครราชสีมาด้วย.

พัชรินทร์ เปี่ยมสมบูรณ์. "การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๘" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗. ๒๐๑ หน้า.

ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ต่างกับระยะเวลาที่มหาอำนาจตะวันตกแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมทรงเห็นทางหนึ่งที่จะรักษาเอกราชไว้ได้ คือ การพัฒนาประเทศให้เจริญแบบตะวันตก การปรับปรุงกฎหมายเป็นงานสำคัญด้านหนึ่ง ซึ่งมีผลไปถึงเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต เอกราชทางการศาลของไทย ศึกษาวิธีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายไทยจากระบบกฎหมายไทยเดิมซึ่งใช้มาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา จนถึงการปฏิรูประบบกฎหมายในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งประมวลกฎหมายครบบริบูรณ์ของไทยประกอบด้วยประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และวิธีพิจารณาความอาญา และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม รวมใช้เวลาร่างประมวลกฎหมายทั้ง ๕ ฉบับ เป็นเวลา ๓๗ ปี.

พาชื่น สมคำนึง. "ความสำคัญของการศึกษาของพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการปรับปรุงบ้านเมืองตามแบบตะวันตก" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐. ๓๙๖ หน้า.

กล่าวถึงการศึกษาของพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอก่อนสมัยรัชกาลที่ ๕ และสภาพทั่วไปทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในรัชสมัยพระองค์ เหตุผลที่ทรงส่งพระราชโอรสไปศึกษายังต่างประเทศ พระบรมราโชบายทางด้านการศึกษาและความเป็นอยู่ของพระราชโอรสในต่างประเทศ และกล่าวถึงพระประวัติการศึกษาและผลงาน และพระกรณียกิจของพระเจ้าลูกยาเธอที่ทรงบำเพ็ญเพื่อการปรับปรุงและเพื่อความเจริญของประเทศ.

พิชัย พงศ์แพทย์. "การทรงผนวชเป็นพระภิกษุของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕" ใน **บทเรียงความฉบับได้รับพระราชทานเงินรางวัลจากทุนภูมิพล (เล่ม ๑).** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐. หน้า ๑๑๘ – ๑๒๕.

รัชกาลที่ ๕ ทรงผนวชเมื่อยังทรงพระเยาว์ อำนาจการบริหารแผ่นดินอยู่กับผู้สำเร็จราชการ การผนวชของพระองค์เป็นโอกาสเหมาะที่จะโอนพระราชอำนาจในการปกครองคืนมา จึงได้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ครั้งที่ ๒ ทรงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ในทางพระศาสนาที่ทรงได้พบ ทรงโปรดฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์มณฑล ทรงสร้างพระไตรปิฎกขึ้น ๒ ฉบับ และทรงโปรดให้สร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามและเจดีย์สถานต่างๆ ด้วย.

พิทยลาภพฤฒิยากร, กรมหมื่น (พระองค์เจ้าธานีนิวัต). "การเปลี่ยนแปลงประเพณีของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๑๑ – ๒๔๕๓" แปลโดย ม.จ. วงศานุวัตร เทวกุล ใน **หนังสือที่ระลึกถึงรอบ ๑๐๐ ปี แห่งวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และวันเสวยราชย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** พระนคร : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๕๑๑. หน้า ๑๖๒ – ๒๑๐. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานงานพระราชกุศลคล้ายวันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครบ ๑๐๐ ปี และวันพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงวัลยราชสมบัติ ครบ ๑๐๐ ปี ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑).

พระนิพนธ์ภาษาอังกฤษซึ่งพิมพ์ในหนังสือ The New Asia เริ่มกล่าวถึงภูมิหลังเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัญหาการสืบราชสันตติวงศ์ พระราชภาระปกครองบ้านเมือง การจัดตั้งกระทรวงทบวงกรมที่ทันสมัย เหตุการณ์กับฝรั่งเศส สิทธิสภาพนอกอาณาเขต และการฟื้นฟูวัฒนธรรมในรัชสมัยของพระองค์

พูนพิศมัย ดิศกุล, ม.จ. หญิง. "นางแก้ว" วารสารพัฒนาชุมชน ๕, ๘ (ส.ค. ๒๕๐๙) ๑ - ๖.
กล่าวถึงพระราชประวัติของสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ ๕ เทิดพระเกียรติว่าทรงเป็น "นางแก้ว" อธิบายและยกเหตุการณ์ประกอบ.

โพธิ์ แซมลำเจียก. "สมเด็จพระบิยมหาราช" ใน ธ มหาราชของไทย (ฉบับสมบูรณ์). พิมพ์ครั้งที่ ๔. พระนคร : ธรรมบรรณาคาร, ๒๕๑๕. หน้า ๓๔๔ - ๔๑๗.
กล่าวถึงพระราชประวัติของมหาราชไทยพระองค์ที่ ๕ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยของพระองค์ การเลิกทาส การเศรษฐกิจและคมนาคม การศึกษา การสาธารณสุข การเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศส ๕ ครั้ง สรุปลำดับเหตุการณ์สำคัญในสมัยพระองค์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๖ - ๒๔๕๓ ตอนท้ายเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระราชพิธีรัชดาภิเษกของรัชกาลที่ ๕.

ไพฑูรย์ มีกุศล. **การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๑๗. ๓๑๕ หน้า. (เรียบเรียงจาก ไพฑูรย์ มีกุศล "การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงเป็นข้าหลวงใหญ่ (พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๔๕๓)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๕. ๑๘๙ หน้า).

เดิมเจ้าเมืองกรมการในหัวเมืองต่างๆ มีอำนาจในการปกครองตนเองมาก หัวเมืองเอกมีอำนาจในการปกครองหัวเมืองเล็ก โดยได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระมหากษัตริย์ที่กรุงเทพฯ ต่อมารัชกาลที่ ๕ ทรงแต่งตั้งข้าหลวงใหญ่ไปปกครองมณฑลอีสาน เพื่อจัดการปกครองแบบเทศาภิบาล ในระยะแรกไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของรัฐบาลกลาง ทำให้เกิดความไม่พอใจในการปฏิรูปการปกครองแบบใหม่ ซึ่งเป็นมูลเหตุสำคัญทำให้เกิดกบฏผู้มีบุญในปี ๒๔๔๕ แต่ก็ทรงปราบปรามได้และมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการปกครองตามระบบใหม่ในด้านต่างๆ ด้วย.

ไพศาล โอวาทตระกูล. "ประวัติการปกครองดินแดนที่เคยอยู่ภายใต้อธิปไตยของไทย" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๑. ๑๔๔ หน้า.
ศึกษาเฉพาะการปกครองดินแดนที่ไทยเคยเสียให้แก่ฝรั่งเศสไป ๕ ครั้ง ในรัชกาลที่ ๕ แล้วได้กลับคืนมาคือหลวงพระบาง จำปาศักดิ์ เสียมราฐ และพระตะบอง และดินแดนที่ได้คืนจากอังกฤษ ได้แก่ กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี และปลิส กล่าวถึงประวัติการสูญเสียดินแดนให้แก่ทั้ง ๒ ชาติ ศึกษาสาเหตุที่ไทยได้ดินแดนเหล่านี้กลับคืนมา วิธีการปกครองดินแดนที่ได้คือ และการต้องสูญเสียดินแดนอีกครั้ง

ภารดี มหาขันธ์. "การก่อกำเนิดและบทบาทของกลุ่มวิชาชีพทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ใน <u>ทหารกับการเมือง : วิเคราะห์เปรียบเทียบ</u> โดย กนลา สุขพานิช และ วุฒิชัย มูลศิลป์ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๓. หน้า ๑๑๓ - ๑๓๗. (เอกสารวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย).

กล่าวถึงสภาพของทหารไทยโบราณซึ่งไม่อยู่ในสภาพพร้อมรบ รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงริเริ่มกลุ่มวิชาชีพทหารขึ้นเนื่องจากแรงผลักดันจากสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงและเอกราชของชาติ ทรงมีพระบรมราโชบายที่จะดึงอำนาจการบริหารการปกครองเข้าสู่สถาบันพระมหากษัตริย์และพระบรมราโชบายในการพัฒนาประเทศ ทำให้ทหารมีบทบาทอย่างกว้างขวางในด้านการป้องกันประเทศ การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมจนกลายเป็นผู้คุมอำนาจทางการเมืองแทนสถาบันพระมหากษัตริย์ตั้งแต่ ปี ๒๔๗๕ เป็นต้นมา.

ภารดี มหาขันธ์. "การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๘. ๔๗๒ หน้า.

ระบบการทหารของไทยก่อนการปฏิรูปนั้น ไม่มีกองทัพประจำการ มีแต่ไพร่เข้าเวรประจำการและไพร่ที่ถูกระดมเข้าประจำกองทัพเมื่ออยู่ในภาวะสงคราม ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปการทหาร ได้แก่ เสถียรภาพทางการเมืองภายในประเทศไม่มั่นคง การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก และความล้าหลังของระบบการทหารเดิม นโยบายและการดำเนินการปฏิรูปประสบกับปัญหาการขาดการสนับสนุนจากฝ่ายพลเรือนและกลุ่มปัญญาชน ความไม่พร้อมของรัฐบาลและฝ่ายทหารเองด้วย ผลจากการปฏิรูปนี้สามารถสร้างความมั่นคงให้แก่ราชบัลลังก์ ซึ่งหมายถึงความมั่นคงของเสถียรภาพภายในประเทศเป็นการสร้างกองทัพของชาติและกำเนิดกลุ่มวิชาชีพทหารในประเทศไทย และยังเป็นการเลิกพันธะทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างไพร่กับนายตามระบบไพร่เดิม ราษฎรมีอิสระในแรงงานของตน และได้รับความเสมอภาคในการเป็นทหารรับใช้ประเทศชาติ.

มนัส ธัญญเกษตร. "การปฏิรูปการปกครองมณฑลราชบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๓๗ - ๒๔๕๗)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๐. ๒๔๘ หน้า.

เดิมเจ้าเมืองและกรมการมีอำนาจในการปกครองบ้านเมืองมาก รัฐบาลกลางควบคุมบังคับบัญชาใกล้ชิดไม่ได้เนื่องจากปัญหาการคมนาคมไม่สะดวก เกิดปัญหาเจ้าเมืองกดขี่ข่มเหงราษฎร การ

พิจารณาคดีล่าช้าและไม่เป็นธรรม ต่อมารัชกาลที่ ๕ โปรดให้มีการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคเป็นมณฑลเทศาภิบาล เรียกว่ามณฑลราชบุรีในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ ซึ่งมีการพัฒนาให้ดีขึ้น การป้องกันปราบปรามโจรผู้ร้ายสงบราบคาบ มีการจัดเก็บภาษีอากรที่มีประสิทธิภาพ จัดการศาลให้เป็นระเบียบแบบแผน ส่วนการปรับปรุงด้านเศรษฐกิจ การศึกษา และการจัดส่วนราชการ มีการแก้ไขปรับปรุงให้ดีในระยะต่อมา.

มนู อุดมเวช. "การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๖. ๔๒๔ หน้า.

เดิมการศาลไทย รวมอยู่ในสายงานของฝ่ายบริหาร วิธีพิจารณาความและการลงโทษเป็นไปในลักษณะรุนแรง พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสูงสุดในทางศาลโดยตรง รัฐกาลที่ ๕ ทรงเริ่มตั้งกระทรวงยุติธรรมใน พ.ศ. ๒๔๓๕ เสนาบดีที่มีบทบาทสำคัญ คือ กรมหลวงพิชิตปรีชากร และกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ มีการปฏิรูปการศาลให้เป็นแบบตะวันตกที่เหมาะสมกับประเทศไทย พระมหากษัตริย์ไม่มีอำนาจและหน้าที่เป็นศาลสูงสุดอีกต่อไป ยกเลิกธรรมเนียมการให้กษัตริย์ตัดสินความฎีกาและตรวจฎีกา มอบให้ผู้พิพากษาทำหน้าที่แทนในนามของพระองค์ มีการเปลี่ยนรูปแบบของศาลเป็นแบบมีศาลสามชั้น คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา ซึ่งได้เป็นรากฐานอันมั่นคงต่อมาของการศาลไทยในปัจจุบัน.

โมเรล, กาเบรียล. **ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศฝรั่งเศสกับกรุงสยาม.** แปลจาก Histoire des relations de la France et du Siam ของ Gabrial Maurel โดย ดวงเพ็ญ พันธ์พงษ์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๖. ๙๓ หน้า.

ให้พื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและเน้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ กล่าวหาว่าไทยประนีประนอมกับอังกฤษเพื่อกีดกันฝรั่งเศส ปัญหาดินแดนเชียงรุ้ง การยกแคว้นเชียงตุงและดินแดนฝั่งโขงตอนบนให้แก่อังกฤษ ซึ่งทำให้ฝรั่งเศสไม่พอใจ และกล่าวหาว่ารัชกาลที่ ๕ ทรงตกอยู่ใต้อิทธิพลของนายรอลแล็ง จากเกอแม็ง (M. Rollin Jacquemyn) ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งคอยถวายคำแนะนำและขัดขวางฝรั่งเศสไม่ให้เอาเปรียบไทยได้โดยง่าย ต่อมาได้ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นพระยาอภัยราชาสยามานุกูลกิจ ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ให้รายละเอียดการทำสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และกล่าวถึงความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของไทย การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจของไทยในรัชกาลที่ ๕ ทั้งในด้านการคลังและการเงิน การเกษตร การพาณิชย์ การคมนาคมโดยละเอียดด้วย.

โยชิกาวา, โตชิฮารุ

Yoshikawa, Toshiharu. "The asianists in Thailand in the middle of the Meiji era". **Southeast Asian Studies** 16, 1 (June 1978) pp. 76 – 93.

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นปลายศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ ๕ ญี่ปุ่นพยายามให้ความช่วยเหลือกับประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย และร่วมกันต่อต้านอิทธิพลของประเทศในยุโรป ได้มีทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทยคนแรก และส่งผู้เชี่ยวชาญมาให้คำปรึกษาแก่รัฐบาลไทยในรัชสมัยนี้ด้วย.

ราตรี วานิชลักษ์. "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๕ – ๒๔๖๐" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๓๑๑ หน้า.

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนีในช่วงจักรวรรดินิยมตะวันตกแผ่ขยายเข้ามาในประเทศไทยอย่างรุนแรง ความสัมพันธ์ของรัชกาลที่ ๕ กับจักรพรรดิวิลเลียมที่ ๒ ของปรัสเซียช่วยกระชับให้ทั้งสองประเทศแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ศึกษาวิธีการที่ไทยอาศัยมหาอำนาจเช่นเยอรมนีซึ่งมุ่งผลประโยชน์ทางการค้ามากกว่าอิทธิพลทางการเมืองมาถ่วงดุลย์อังกฤษและฝรั่งเศส วิธีการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองมีส่วนทำให้ไทยหาทางออกตามนโยบายอยู่รอดได้ และวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้รัชกาลที่ ๖ ทรงตัดสินใจประกาศสงครามกับรัฐบาลเยอรมนีในสงครามโลกครั้งที่ ๑ อันเป็นผลให้ความสัมพันธ์ทางการทูตสิ้นสุดลง.

เรโนลด์, เครก เจ.

Reynold, Craig J. "Monastery lands and labour endowments in Thailand" **Journal of the Economic and Social History of the Orient (Netherlands)** 22, 2 (1979) 190 – 227.

กล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑ – ๒๔๕๓ เกี่ยวกับพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๕๐ วัดมีสถานภาพทางเศรษฐกิจดีขึ้นกว่าแต่ก่อน รัฐบาลให้เงินช่วยเหลือวัด วัดจึงมีที่ดินมากขึ้นนอกเหนือจากการบริจาค.

แรมเซย์, เจมส์ เอนซิล.

Ramsay, James Ansil. "Modernization and reactionary rebellions in Northern Siam." **Journal of Asian Studies** 38, 2 (1979) 283 – 297.

อธิบายถึงสาเหตุของการจราจลที่จังหวัดเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๓๒ และจังหวัดแพร่ ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ เนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งจะพัฒนาประเทศให้ทันสมัยขึ้น จึงเก็บภาษีอากรมากขึ้นและควบคุมจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคเหนือของไทย ทำให้ประชาชนไม่พอใจและก่อการจราจล ผู้ที่ร่วมก่อการจราจลมีทั้งชาวนาและประชาชนอื่น ๆ.

ลาวัณย์ โชตามระ. "รักแรกพบของพระบิยมหาราช" ยุทธโกษ ๘๒, ๒ (ต.ค. ๒๕๑๖) ๗๓ - ๗๖.

กล่าวถึงประวัติของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ซึ่งนับเป็นรักแรกของพระองค์ ซึ่งรัชกาลที่ ๔ ต้องทรงสู่ขอและพระราชทานแก่พระองค์ ในรัชกาลที่ ๔ เป็นเจ้าจอมมารดา รัชกาลที่ ๕ สถาปนาเป็นเจ้าคุณจอมมารดา และในรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็นเจ้าคุณพระประยูรวงศ์.

ลิขิต ธีรเวคิน

Likhit Dhiravegin. Contrasting modernization in Chulalongkorn's Siam (1868 - 1910) and Meiji's Japan (1867 - 1912)" วารสารสังคมศาสตร์ ๗, ๑ (ม.ค. ๒๕๓๑) ๑๒ - ๓๓.

อธิบายเหตุผลหลักที่ทำให้ประเทศไทยกับญี่ปุ่นซึ่งต้องเผชิญกับจักรวรรดินิยมจากตะวันตกต่างได้พยายามพัฒนาประเทศเพื่อรักษาเอกราชของตนไว้ แต่ผลของการพัฒนาแตกต่างกันมาก เปรียบเทียบสภาพภูมิศาสตร์ของญี่ปุ่นกับไทย การติดต่อกับต่างประเทศจำกัดอยู่ที่เมืองท่า คือ กรุงเทพฯ ความนึกคิดในเรื่องการปฏิรูปและการต่อต้านจักรวรรดินิยมของไทยจำกัดอยู่ที่ชนชั้นปกครอง ประชาชนส่วนใหญ่ไม่รู้สึกกระทบกระเทือนกับมหาอำนาจตะวันตก สำหรับญี่ปุ่นมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมอย่างมาก ชนชั้นที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเปลี่ยนมาเป็นพ่อค้าธุรกิจ ด้วยเหตุนี้ประเทศไทย จึงยังคงอยู่ในสภาพเดิมหลังการปฏิรูปแผ่นดิน.

เลขาธิการรัฐสภา, สำนักงาน. ศูนย์บริการทางวิชาการและกฎหมาย. "พระพุทธเจ้าหลวงกับการเลิกทาส" รัฐสภาสาร ๒๕, ๑๐ (ต.ค. ๒๕๒๐) ๑ - ๒๖.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๕ ประวัติเกี่ยวกับทาสในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ พระบรมราโชบายและมาตรการต่างๆ ในการเลิกทาสของพระองค์โดยละเอียด

เลขาธิการรัฐสภา, สำนักงาน. ศูนย์บริการทางวิชาการและกฎหมาย. "สมเด็จพระบรมราชินีนาถของไทย" รัฐสภาสาร ๒๕, ๘ (ส.ค. ๒๕๒๐) ๑ - ๘๕.

กล่าวถึงพระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปฐมวัย การศึกษา ทรงแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และพระราชพิธีสถาปนาให้ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการ และเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนาถ.

วชิราวรรณ ตันฑะพงษ์. "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตก สมัยรัชกาลที่ ๕" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. ๒๔๗ หน้า

ศึกษาวิเคราะห์นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีต่อหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตกหรือมณฑลภูเก็ต โดยเน้นถึงที่มาของนโยบาย จุดมุ่งหมาย วิธีการ

และผลที่ได้รับ รัฐบาลมุ่งจัดเก็บภาษีอากรเข้าสู่ส่วนกลางให้รัดกุม กิจการอื่น ๆ ยังเป็นหน้าที่ของข้าหลวงเทศาภิบาล การปรับปรุงหัวเมืองฝ่ายนี้จึงเป็นเพียงสนองนโยบายของรัฐในการเพิ่มรายได้ และป้องกันการแทรกแซงของอังกฤษในระยะสั้น.

วรรณชลีย์ บุญมี. "ความสัมพันธ์กับอังกฤษในบางลักษณะสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : การป่าไม้และการเหมืองแร่" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๐. ๕๐๓ หน้า.

อังกฤษได้พม่าเป็นอาณานิคมอย่างสมบูรณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ และต้องการขยายอิทธิพลเข้ามาในรัฐต่าง ๆ ทางแหลมมลายู ทั้งทางตะวันตกของเชียงใหม่และทางใต้ชายแดนไทย ซึ่งอุดมไปด้วยป่าไม้สักและแร่ดีบุก อังกฤษพยายามเข้าแทรกแซงเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทำให้ไทยต้องทำสนธิสัญญาเชียงใหม่กับอังกฤษ และต้องยกดินแดนทางตะวันตกของเชียงใหม่ให้แก่อังกฤษด้วย เพื่อเลี่ยงการมีปัญหากับอังกฤษ และยังบังคับไทยให้ทำสัญญาลับ พ.ศ. ๒๔๔๐ ผลประโยชน์ตั้งแต่ตำบลบางสะพานลงไปอยู่ในอำนาจของอังกฤษ ไทยต้องยกกลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี และปลิสให้แก่อังกฤษเพื่อแลกการยกเลิกสัญญาลับนี้และเพื่อการสร้างรถไฟสายใต้ของไทยอีกทั้งเป็นการยุติการขยายอิทธิพลของอังกฤษในดินแดนภาคใต้ของไทยด้วย.

วัตต์, เดวิด เค. "การเริ่มต้นของการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๒๔๒๓)" **จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์** ๓, ๒ (ม.ค. - มี.ค. ๒๕๑๙) ๔๕ - ๕๗.

แปลจาก The politics of reform in Thailand ของ David K. Wyatt โดย กาญจนา คำสุวรรณ หน้า ๖๓ - ๘๓. (ฉบับภาษาอังกฤษ : Wyatt, David K. **The politics of reform in Thailand : education in the reign of King Chulalongkorn**. Bangkok : Thai Watana Panich, 2512. 425 p. (Yale University. Southeast Asia Studies, no. 4)).

การปฏิวัติการศึกษาแบบตะวันตกเริ่มมาในรัชกาลที่ ๔ และในรัชกาลที่ ๕ ได้ทำอย่างจริงจังและเป็นระบบ โดยจัดให้มีการเปิดโรงเรียนภายในเขตพระราชวังสอนภาษาไทยและอังกฤษแก่เจ้านายและขุนนางชั้นสูง และมีโครงการขยายออกไปทั่วพระราชอาณาจักรแต่ต้องล้มเหลว เนื่องจากวิกฤตการณ์วังหน้า ชี้ให้เห็นภูมิหลังและสาเหตุที่ทำให้การศึกษาแบบใหม่ดำเนินไปอย่างเชื่องช้า ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับวิกฤตการณ์ทางการเมือง.

วัลลภา เครือเทียนทอง. "การปฏิรูปการปกครองลานนาไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๑๘๗ หน้า.

ศึกษาวิวัฒนาการทางการปกครองของลานนาไทยตั้งแต่สมัยก่อนตั้งอาณาจักรจนถึงอยู่ในฐานะประเทศราชของไทย เพื่อป้องกันการแผ่อิทธิพลของอังกฤษซึ่งอยู่ในพม่าเข้ามาในลานนาไทย

รัชกาลที่ ๕ ทรงส่งข้าหลวงไปควบคุมการปกครองให้รัดกุมและใกล้ชิดยิ่งขึ้น เป็นการขยายอำนาจการปกครองส่วนกลางเข้าไปในหัวเมืองประเทศราชในภาคเหนือ ยุบเลิกสภาวะความเป็นประเทศราช กลายเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยได้สำเร็จ.

วิคเคอรี, ไมเคิล

Vickery, Michael. "Thai regional elites and the reforms of King Chulalongkorn" **Journal of Asian Studies** 29, 4 (Aug. 1970) pp. 863-881.

ผู้เขียนศึกษาเชื้อสายตระกูลผู้นำบางตระกูลในหัวเมืองและแสดงถึงสถานะที่ต้องเปลี่ยนไปหลังการปฏิรูปการปกครองของรัชกาลที่ ๕ ทั้งนี้เนื่องมาจากผลของการเมืองภายในและอิทธิพลจากภายนอกประเทศ โดยทรงใช้วิธีการปกครองอาณานิคมของอังกฤษในพม่าและมลายูเป็นแบบอย่าง ทรงจัดตั้งมณฑลซึ่งประกอบด้วยหัวเมืองต่างๆ มีข้าหลวงประจำมณฑลประสานงานต่างๆ ของจังหวัดกับส่วนกลางนับว่าเป็นผลดีเพราะประเทศมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และรัฐมีรายได้เพิ่มขึ้น.

วิชัย เสวะมาตย์. **การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐. ๑๗๐ หน้า.

เดิมเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๙. ศึกษาองค์ประกอบในทางรัฐประศาสนศาสตร์ที่สำคัญ ๕ ประการที่ทำให้รัชกาลที่ ๕ ทรงประสบความสำเร็จในการเลิกทาส กล่าวถึงความเป็นมาของประเพณีทาสในไทย ลักษณะระบบทาสพระอัจฉริยภาพของรัชกาลที่ ๕ ศึกษาถึงการวางแผนและวิธีดำเนินการเลิกทาสของพระองค์ที่บรรลุจุดหมาย ๔ ขั้นตอน มีภาคผนวกเรื่องพระราชบัญญัติทาสและประกาศต่างๆ ด้วย.

วินัย ชวนประพันธ์. "น้ำพระทัยของพระพุทธเจ้าหลวง" **วารสารกำนันผู้ใหญ่บ้าน** ๒๘, ๑๒ (ธ.ค. ๒๕๒๐) ๕-๑๐.

เนื่องในวันศึกษาประชาบาล ซึ่งรัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นผู้วางรากฐาน ผู้เขียนได้เสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการเสด็จประพาสต้นของพระองค์ ซึ่งได้ทรงเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๗ ให้เป็นพระราชจริยาวัตรและพระราโชบายในการปกครองราษฎรของพระองค์.

วิบูลย์ ภักดีมงคล. "พระบรมราโชบายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เรื่องคณะสงฆ์" **วารสารธรรมศาสตร์** ๒, ๑ (มิ.ย.-ต.ค. ๒๕๑๕) ๘๓-๑๐๑.

เป็นเรียงความชนะการประกวดทุนภูมิพล รางวัลที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๑๔ กล่าวถึงพระราชกรณียกิจทางการศาสนาของรัชกาลที่ ๕ ศึกษาความเป็นมาของการปกครองคณะสงฆ์ของไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัชกาลที่ ๕ วิเคราะห์พระบรมราโชบายในด้านการบริหาร การปกครอง และการ

ศึกษาของคณะสงฆ์ ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ พระบรมราโชบายที่ทรงพิจารณาจากคณะสงฆ์ญวนและจีน ทรงริเริ่มจัดการศึกษาแผนใหม่ โดยจัดตั้งโรงเรียนในวัด และทรงจัดตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงคณะสงฆ์ ได้แก่มหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิภาวดี รังสิต, ม.จ. หญิง. "ราชอาคันตุกะจากสวีเดนสมัยรัชกาลที่ ๕ : จดหมายเหตุรายวันของปรินส์ออสคาร์ ดยุ๊ก ออฟ ก๊อตแลนด์" ใน **เนื่องในวันเฉลิมพระชนมายุครบ ๓ รอบ ๑๒ สิงหาคม พระพุทธศักราช ๒๕๑๑**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๑. หน้า ๒๕๙–๒๙๐.

ทรงแปลจากจดหมายเหตุรายวันของปรินส์ออสคาร์ ตั้งแต่วันจันทร์ที่ ๑๗ พฤศจิกายน – วันอาทิตย์ที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๗ มีพระประวัติของ Prince Oscar, Duke of Gotland แห่งสวีเดนไว้ด้วย ทรงเขียนเล่าถึงเรื่องเสด็จเมืองไทย การได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นครั้งแรก ทรงบันทึกความประทับใจที่ได้รับจากการเข้าเฝ้าไว้อย่างละเอียด

วิไลเลขา บุรณศิริ. "รัชกาลที่ ๕ กับขวากหนามของการปฏิวัติเงียบ" **วารสารรามคำแหง** ๑, ๓ (ต.ค. ๒๕๑๗) ๑๑ – ๓๑.

กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารราชการแผ่นดิน (ซึ่งรัชกาลที่ ๗ เรียกว่าการปฏิวัติ) ในสมัยรัชกาลที่ ๕ อธิบายให้เห็นถึงข้อบกพร่องของระบบราชการแบบเก่า ๓ ประการ และเสนอแหล่งที่มา ๔ แหล่ง ซึ่งเป็นอุปสรรคในการปฏิวัติของพระองค์ครั้งนี้ ซึ่งมีทั้งอุปสรรคที่เห็นได้ชัดเจน และอุปสรรคที่แอบแฝงซ่อนเร้น การต่อต้านการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารราชการแผ่นดิน ทั้งในส่วนกลางและในส่วนภูมิภาค การแทรกแซงของต่างชาติและอุปสรรคด้านกำลังคน.

วุฒิชัย มูลศิลป์. **การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕**. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖. ๒๔๐ หน้า.

เรียบเรียงจากวิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ซึ่งได้รับรางวัลวิทยานิพนธ์ดีเด่นประจำปี ๒๕๑๔ จากมูลนิธิดำรงราชานุภาพ กล่าวถึงประวัติการศึกษาไทยตั้งแต่แรกเริ่ม จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่มีการปฏิรูปการศึกษาจากระบบการศึกษาในวัดที่บ้าน หรือในวัง มาเป็นระบบใหม่ตามสากลนิยม คือ การศึกษาที่โรงเรียน มีระบบการสอน มีตำราเรียน และกล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคในการปฏิรูปการศึกษาครั้งนี้ด้วย.

วุฒิชัย มูลศิลป์. "นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๒. ๒๓๔ หน้า.

ศึกษาถึงสาเหตุของการจัดการศึกษาสมัยใหม่ในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีผลมาจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก การเผยแพร่แนวความคิดใหม่ในกลุ่มผู้นำชั้นสูง ความต้องการกำลังคนเพื่อปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย และเพื่อให้การเลิกทาสเป็นผลสำเร็จ ทรงจัดตั้งโรงเรียนเพื่อผลิตฝึกฝนข้าราชการโดยตรง และเพื่อการศึกษาโดยทั่วไปแก่ประชาชน แม้จะไม่ประสบความสำเร็จอย่างสูง แต่ก็มีผลสืบเนื่องต่อมาในด้านการพัฒนาการศึกษาของชาติในรัชสมัยต่อมา.

ศรีนวล ศิริมิลินท์. "การปรับปรุงเศรษฐกิจของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๒๒๙ หน้า.

วิเคราะห์แนวทางการปรับปรุงเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งนับเป็นระยะเริ่มแรกที่มีการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย (Modernization) อย่างจริงจัง ศึกษาสภาพเศรษฐกิจทั่วๆ ไป ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ - ต้นรัชกาลที่ ๕ กล่าวถึงสาเหตุทั้งภายในและภายนอกประเทศที่ทำให้ต้องมีการปรับปรุงเศรษฐกิจ ผลดีที่ได้รับต่อชาติและประชาชนรวมทั้งแสดงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นด้วย.

ศิริวรรณ นุ้ยเมือง. "การปกครองมณฑลพิษณุโลกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑. ๑๖๗ หน้า.

พิษณุโลก สุโขทัย สวรรคโลก พิจิตร และพิชัย เดิมเป็นหัวเมืองชั้นที่เป็นอิสระแก่กัน และขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล มีการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่สำคัญและได้ผลดี คือ การจัดเก็บภาษีอากรอย่างมีประสิทธิภาพการปราบปรามและป้องกันโจรผู้ร้าย การจัดระเบียบการศาล จัดตั้งศาลมณฑล จัดตั้งกองบัญชาการทหารมณฑลพิษณุโลก ขณะนั้นเกิดปัญหาการคุกคามของฝรั่งเศสทางฝั่งแม่น้ำโขง ทำให้เกิดความขัดแย้ง แต่รัฐบาลก็สามารถแก้ไขปัญหาได้ และสามารถรักษาเขตแดนแถบพิษณุโลกไว้ได้.

ศิลปากร, กรม. **สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๔. ๙๔ หน้า. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงสถิตยุทธการ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔).

รวบรวมจากราชกิจจานุเบกษา เฉพาะเล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๓๖ (พ.ศ. ๒๔๑๘) เป็นหนังสือสำคัญด้านประวัติศาสตร์การปกครองของไทย ทำให้ทราบถึงพระบรมราโชบายและพระราชอุตสาหะของรัชกาลที่ ๕ ในอันที่จะปรับปรุงการบริหารราชการไทย ได้ทรงจัดตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) และสภาองคมนตรี (Privy Council) นับเป็นก้าวแรกที่ทรงนำ

แบบอย่างการปกครองตะวันตกมาใช้กับประเทศไทย มีภาคผนวกเกี่ยวกับการเปลี่ยนธรรมเนียมหมอบคลานและเรื่องการแต่งตัวเข้าเฝ้า ท้ายเล่มมีสารบัญค้นชื่อบุคคลด้วย.

ศิลปากร, กรม. **สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนารถ.** กรุงเทพฯ, ๒๕๐๗. ๓๑๒ หน้า. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสจัดงานฉลองวันพระราชสมภพครบรอบร้อยปี ๑ มกราคม ๒๕๐๗).

รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับพระองค์ท่าน มีพระราชประวัติ พรรณนาพระอัจฉริยภาพของสมเด็จพระพันปีหลวง และข้อบกพร่องของพระองค์ท่านไว้ด้วย กล่าวถึงพระราชกรณียกิจ พระราชดำรัสและพระราโชวาทในตอนที่ทรงสำเร็จราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๑๖.

ศิลปากร, กรม. **สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ : คำบรรยายประกอบนิทรรศการภาพจดหมายเหตุ.** กรุงเทพฯ, ๒๕๒๑. ๔๖ หน้า. (นิทรรศการภาพจดหมายเหตุ : สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ แสดง ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท่าวาสุกรี เมื่อ ๖-๒๙ กรกฎาคม ๒๕๒๑).

ในรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงปฏิรูปและพัฒนาให้ประเทศทันสมัยแบบอารยธรรมตะวันตก อธิบายชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมทั้งของราษฎรและของหลวงไว้ประกอบภาพนิทรรศการเป็นลำดับโดยละเอียด ตั้งแต่ชีวิตประจำวัน การแต่งกาย ทรงผม การประดิษฐดอกไม้สด การกีฬา พระราชพิธีต่างๆ ได้แก่ พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระราชพิธีลงสรง พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก เป็นต้น การขุดคลอง สร้างถนน สะพาน สร้างทางรถไฟ รถราง การไฟฟ้า โทรศัพท์ ประปา การไปรษณีย์ การสาธารณสุขต่างๆ การศึกษาและการศาสนา การศาล และชีวประวัติบุคคลสำคัญในรัชสมัยของพระองค์ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ๑๕ ท่าน.

ศิลปากร, กรม. **เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑. ๒๘๖ หน้า. (คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเถลิงถวัลยราชสมบัติ ครบ ๑๐๐ ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวบรวมจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑).

รวบรวมเอกสารการจัดการศึกษาในรัชกาลที่ ๕ รวม ๘๐ เรื่อง จากหนังสือราชกิจจานุเบกษาและหนังสือกฎหมายในรัชกาลที่ ๕ เป็นพระราชดำริ พระบรมราชโองการ พระราชดำรัส และประกาศต่างๆ เกี่ยวแก่การจัดศึกษาตั้งแต่แรกเริ่ม รัชกาลที่ ๕ ทรงริเริ่มจัดการศึกษาในทุกด้านที่จำเป็นต่อความเจริญของประเทศ ได้แก่ การประถมศึกษา โรงเรียนมูลสามัญเชลยศักดิ์ (โรงเรียนราษฎร์) โรงเรียนหลวง การฝึกหัดครู โรงเรียนฝึกวิชาราชการฝ่ายพลเรือน โรงเรียนนายร้อยทหารบก การอุดมศึกษา มีโรงเรียนสำหรับนักเรียนแผนที่ นักเรียนแพทย์ เป็นต้น ทรงส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศ มีการศึกษานอกโรงเรียน โดยจัดตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนคร

และทรงทำนุบำรุงการหนังสือโดยมีบทพระราชนิพนธ์มากมายในเรื่องวรรณคดี โบราณคดีและการท่องเที่ยว เป็นต้น.

ศิลปากร, กรม. กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **การแต่งตั้งขุนนางไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๕.** กรุงเทพฯ ๒๕๒๑. ๓๙๘ หน้า.

ธรรมเนียมการพระราชทานยศฐาบรรดาศักดิ์แก่บรรดามหาดเล็กรับใช้เมื่อมีความรอบรู้ในราชการงานเมืองดีพอสมควรแล้วนั้น มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ตลอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ แต่ทว่าธรรมเนียมการพระราชทานสัญญาบัตรยศและบรรดาศักดิ์ในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่มีเอกสารอ้างอิงได้ หนังสือเล่มนี้ได้พยายามรวบรวมสำเนาสัญญาบัตรว่าด้วยการแต่งตั้งขุนนางหัวเมือง จ.ศ. ๑๒๓๐ – ๑๒๔๘ และสำเนาสัญญาบัตรว่าด้วยการแต่งตั้งขุนนางในกรุง จ.ศ. ๑๒๓๐ – ๑๒๔๖ ไว้เพื่อเป็นคู่มือในการตรวจสอบค้นคว้าถึงชื่อและนามสกุลของผู้ที่ได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์ ในภาคคำนำได้มีบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระบรมราชาธิบายว่าด้วยยศขุนนาง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐.

ศิลปากร, กรม. กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ : **สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ ๕.** กรุงเทพฯ ๒๕๒๒.

รวมภาพต่างๆ ที่ได้คัดเลือกมาจากภาพต่างๆ ที่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพโปรดให้เจ้าหน้าที่เก็บรวบรวมไว้ที่หอจดหมายแห่งชาติในปัจจุบัน เป็นภาพที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีทั้งของหลวงและของราษฎรในสมัยรัชกาลที่ ๕. แสดงชีวิตประจำวัน ขนบธรรมเนียมประเพณีการสาธารณสุข และการสาธารณูปโภค การศาล การศึกษา การศาสนา และบุคคลสำคัญในรัชกาลที่ ๕ มีคำบรรยายภาพทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ.

สกรรจ์ จันทรัตน์. "ปัญหาการปกครองมณฑลไทรบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๔๐ – ๒๔๕๒)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๒. ๒๘๖ หน้า.

เดิมดินแดนหัวเมืองมลายูตะวันตกมีการปกครองภายในที่เป็นอิสระจากกรุงเทพฯ การคุกคามของอังกฤษในดินแดนแถบนี้ทำให้รัชกาลที่ ๕ ทรงเร่งปรับปรุงการปกครองให้รัฐบาลกลางมีอำนาจมากขึ้น และเจ้าเมืองไทรบุรีต้องการรวมเมืองปลิส สตูลเข้ากับไทรบุรี จึงทรงประกาศรวมเมืองทั้ง ๓ เข้าเป็นมณฑลไทรบุรี ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ แต่สภาพการณ์ทางการเมืองภายในของมณฑลไทรบุรี พยายามกันรัฐบาลกลางไม่ให้เข้าไปจัดการปกครองภายในแต่ละเมือง และมีการแทรกแซงของรัฐบาลสเตรทเสตเติลเมนต์ รัชกาลที่ ๕ ได้ตกลงแลกเปลี่ยนอธิปไตยเหนือไทรบุรี ปลิส และเมืองมลายูอื่น ยกเว้นสตูล ให้กับอังกฤษเพื่อยกเลิกอนุสัญญาลับ พ.ศ. ๒๔๔๐ และยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๔๕๒.

ส่งเสริมการเกษตร, กรม. กองอบรมและเผยแพร่. "การเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วารสารกำนันผู้ใหญ่บ้าน ๒๗, ๗ (ก.ค. ๒๕๑๙) ๔ - ๑๔.

นับเป็นรัชสมัยที่มีการเริ่มต้นของการเกษตรก้าวหน้า ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะกรมนาขึ้นเป็นกระทรวงเกษตรพาณิชการ สรุปพระราชกรณียกิจของพระองค์ในด้านเกษตรสาขาต่าง ๆ ดังนี้ ด้านการจัดสรรที่ดินทำการเพาะปลูก ด้านการเลี้ยงสัตว์ ด้านการทำไหม พระราชดำริใช้เครื่องทุ่นแรงในการเกษตร การชลประทาน การแสดงนิทรรศการประกวดพืชผลเกษตรกรรม และทางด้านการศึกษาการเกษตร.

สงวน เล็กสกุล. "งานปฏิรูปในรัชกาลที่ ๕" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๔๙๕. ๑๔๐ หน้า.

ศึกษาพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๕ ที่สำคัญคือ การเลิกทาส การเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยเน้นวิธีดำเนินการเปลี่ยนแปลง ตั้งแต่เริ่มต้นจนสำเร็จ การปรับปรุงภาษีอากรและผลต่าง ๆ ที่ได้รับหลังจากการปรับปรุงแล้ว.

สนธิ์ บางยี่ขัน. "การเสด็จประพาสต้นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕" ใน บทเรียงความ ฉบับได้รับพระราชทานเงินรางวัลจากทุนภูมิพล (เล่ม ๑). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐. หน้า ๙๔ - ๑๐๕.

กล่าวถึงความเป็นมาและสาเหตุของการเรียกว่า เสด็จประพาสต้นของรัชกาลที่ ๕ ที่เริ่มใน พ.ศ. ๒๔๔๕ และวัตถุประสงค์ในการเสด็จของพระองค์ และผลดีที่ได้รับจากการเสด็จประพาสต้นของพระองค์ ซึ่งมีต่อการบริหารปกครองบ้านเมืองของพระองค์.

สนิทศักดิ์ สนิทศักดิ์ดี. "พระบิยมหาราชกับการเสด็จประพาสต้น" วารสารกำนันผู้ใหญ่บ้าน ๒๗, ๑๐ (ต.ค. ๒๕๑๙) ๕ - ๙.

เสนอพระราชประวัติโดยย่อของรัชกาลที่ ๕ และการเสด็จประพาสต้นของพระองค์เพื่อเป็นการตรวจราชการ เพื่อสำราญพระราชอิริยาบถ เพื่อปลอมแปลงพระองค์และปกปิดมิให้ประชาชนรู้ ทั้งนี้เพราะมีพระราชประสงค์จะได้ทราบสภาพการปกครองของประเทศและรู้ซึ้งในทุกข์สุขของราษฎรอย่างใกล้ชิด.

สมใจ ไพโรจน์ธีระรัชต์. "บทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗. ๕๔๙ หน้า.

ศึกษาการเริ่มต้นและการสิ้นสุดบทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตก (อังกฤษและเยอรมนี) ในการสร้างทางรถไฟแห่งประเทศไทย สภาพทางการเมืองซึ่งผลักดันให้เกิดการแบ่งอำนาจและ

แย่งผลประโยชน์กันในกลุ่มจักรวรรดินิยมในไทยปลายรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ วิธีการที่ชาวตะวันตกใช้ในการควบคุมและกีดกันคนไทยไม่ให้มีอิสระในการดำเนินกิจการรถไฟไทย ทั้งนี้เนื่องจากการสร้างทางรถไฟในสมัยรัชกาลที่ ๕ และต้นรัชกาลที่ ๖ ไม่มีแผนงานที่แน่นอน ศึกษานโยบายและวิธีการของรัฐบาลไทยในการกำจัดอิทธิพลนี้ และทำให้กิจการรถไฟตกเป็นของคนไทยได้ในรัชกาลที่ ๖.

สมใจ ไพโรจน์ธีระรัชต์. "พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระบรมราโชบายเพื่อบูรณภาพแห่งภาคพายัพ" วารสารรามคำแหง ๒, ๓ (ต.ค. ๒๕๑๘) ๑๓๔ - ๑๕๑.

รัชกาลที่ ๕ ทรงประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารราชการโดยการดึงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง เพื่อสร้างบูรณภาพแห่งดินแดน อาณาจักรลานนาไทยสลายตัวมาเป็นมณฑลพายัพที่อยู่ภายใต้การควบคุมจากรัฐบาลกลาง ทรงโปรดฯ ให้สร้างทางรถไฟเชื่อมหัวเมืองสำคัญในมณฑลพายัพให้ใกล้ชิดกับศูนย์กลางการปกครองประเทศ.

สมชาย หลั่งหมอยา. "ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ๒๕๒๑. ๕๓๘ หน้า.

ประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม การเมือง และปกครองและเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวนา ศึกษาปัญหาและท่วงทีในการแก้ไขอุปสรรคในการแก้ปัญหาของชาวนาซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางและเกี่ยวพันธ์ซึ่งกันและกัน และยังมีปัจจัยประกอบอื่น ๆ ร่วมด้วยที่เป็นอุปสรรคสำคัญ ปัญหาหลายอย่างที่เกิดขึ้นกับชาวนาในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ยังคงสืบต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน.

สมโชติ อ่องสกุล. "การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี (พ.ศ. ๒๔๔๙ - ๒๔๗๔)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑. ๔๓๑ หน้า.

สภาพการปกครองแบบเดิมของไทยในดินแดนปัตตานีไม่รัดกุม และการที่อังกฤษเข้าคุกคามทำให้มีการปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี โดยพยายามทำเป็นขั้นตอนและผ่อนผันระเบียบให้สอดคล้องกับลักษณะพิเศษของท้องถิ่นนี้ แต่มีปัญหาขาดแคลนบุคลากรที่เข้าใจในธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น และปัญหาการเงิน เจ้าเมืองบางคนไม่เอาใจรัฐบาลกลาง ชักชวนให้มหาอำนาจตะวันตกเข้าแทรกแซง และยุยงราษฎรให้ต่อต้านรัฐบาลอย่างไรก็ดีรัฐบาลก็สามารถจัดระเบียบการปกครองมณฑลปัตตานีได้สำเร็จ แต่ก็ยังไม่สามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับดินแดนส่วนนี้ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีนโยบายลบล้างขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นแต่อย่างใดในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้เลย.

สมนึก สุนทรโภคิน. "การสื่อสารสมัยรัชกาลที่ ๕" วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๓. ๕๒ หน้า.

ศึกษาประวัติการสื่อสารตั้งแต่สมัยโบราณ และพัฒนาการทางการสื่อสารในประเทศไทยซึ่งเริ่มในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงจัดตั้งกิจการไปรษณีย์ขึ้นมีการสื่อสารภายในและภายนอกประเทศ แสตมป์ค่าธรรมเนียม กำเนิดกิจการโทรเลข รถไฟ และกล่าวถึงการไปรษณีย์และสื่อสารในสมัยปัจจุบันด้วย,

สมบัติ พลายน้อย. "พระราชนิยมในรัชกาลที่ ๕" ใน เกร็ดโบราณคดีประเพณีไทย. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๒. หน้า ๓๙๓ – ๓๙๙.

ศึกษาจากจดหมายเหตุและพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วนำมาสรุปถึงพระราชนิยมของพระองค์ประการหนึ่ง คือทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าโดยมีตัวอย่างประกอบหลายกรณี.

สมสวาท ชวนไชยสิทธิ์. "การปฏิรูปภาษีอากรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๕. ๒๕๐ หน้า.

วิเคราะห์การปฏิรูปภาษีอากรในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเดิมมีปัญหาการขาดหน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านภาษีอากร ปัญหาการแต่งตั้งและการปฏิบัติงานของเจ้าภาษีนายอากร ปัญหาภาษีอากรที่เก็บจากผู้อยู่ใต้บังคับต่างประเทศ รัชกาลที่ ๕ จึงได้ทรงทำการปรับปรุงจัดระเบียบบริหารภาษีอากร โดยจัดตั้งสถานที่สำหรับรวบรวมพระราชทรัพย์และเงินภาษีมาอยู่ที่เดียวกัน พร้อมกับตราพระราชบัญญัติสำหรับผู้ปฏิบัติงาน ทรงจัดระเบียบภาษีอากรควบคุมการปฏิบัติงานของเจ้าภาษี นายอากร ซึ่งทำให้รัฐมีรายได้เพิ่มขึ้น มีโอกาสนำเงินมาใช้จ่ายพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ได้สมตามที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยไว้.

สมสวาสดิ์ บุญญภัมโร. "พระผู้รักราษฎร์" เทศาภิบาล ๗๒, ๑๐ (ต.ค. ๒๕๒๐) ๑๑๖๗ – ๑๑๗๓.
กล่าวถึงพระราชประวัติโดยย่อของรัชกาลที่ ๕ พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ พระองค์แรกในเอเชียที่ทรงคุ้นเคยกับกษัตริย์และเจ้านายยุโรปอย่างใกล้ชิด กล่าวถึงการเสด็จประพาสต้น และการเสด็จต่างประเทศ ทรงมีความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับราษฎรของพระองค์ ดังพระสมญานามที่ว่า "พระบิยมหาราช"

สมหมาย เทียบเทียม. "บทละครเรื่องเงาะป่า พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ : การศึกษาวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๑๔๔ หน้า.

มุ่งศึกษาพระราชนิพนธ์เรื่องเงาะป่า เพื่อค้นหาความรู้ด้านสังคมและวัฒนธรรมของเงาะ ซึ่งรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงทราบเห็นมาด้วยพระองค์เอง และได้ทรงนำมาแทรกไว้ในบทพระราชนิพนธ์นี้.

สวรรค์ สุวรรณโชติ. **ประเทศไทยกับปัญหาเมืองจันทบุรีและตราดที่ฝรั่งเศสยึดครอง ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๔๔๙.** กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๐. ๑๙๙ หน้า. (เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ ๑๙๒).

เดิมเป็นวิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร พ.ศ. ๒๕๑๙.

ไทยต้องใช้ความเพียรและเสียสละในการเจรจาให้ฝรั่งเศสถอนทหารออกจากจันทบุรี ซึ่งฝรั่งเศสตั้งกองทหารอยู่ในเขตเมือง และที่ปากน้ำแหลมสิงห์ โดยต้องยอมยกดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงเป็นการแลกเปลี่ยน ส่วนที่ตราดนั้นฝรั่งเศสปกครอง ๑๕ ตำบล ให้ข้าราชการเขมรมาปกครองและถือเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของกัมพูชา ไทยต้องยกดินแดนตอนใต้ของตราด ตั้งแต่แหลมสิงห์ไปจนถึงที่ติดต่อกับกัมพูชาให้กับฝรั่งเศส และเพื่อแลกกับสิทธิทางการศาลเหนือชาวเอเชียที่อยู่ในบังคับฝรั่งเศส ไทยต้องยกพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ ให้แก่ฝรั่งเศสด้วย.

สายจิตต์ เหมินทร์. "การเสียรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปลิสของไทย ให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๐๗. ๓๘๘ หน้า.

ศึกษาสาเหตุของการเสียดินแดนทั้ง ๔ เมืองนี้ในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเนื่องมาจากความบีบคั้นของลัทธิจักรวรรดินิยมของอังกฤษและฝรั่งเศสในอาเซีย ความพยายามของไทยที่จะเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของศาลกงศุลต่างประเทศและอนุสัญญาลับ พ.ศ. ๒๔๔๐ เพื่อแลกกับอำนาจอธิปไตยทางการศาลและเงินกู้เพื่อสร้างทางรถไฟ.

สาโรช ธรรมชาติ. "การพัฒนาการเมืองในสมัยรัชกาลที่ ๕" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๑๙๑ หน้า.

ในระบบการเมืองแบบราชาธิปไตย พระมหากษัตริย์มิได้ทรงมีพระราชอำนาจทางการเมืองสูงสุดตามทฤษฎี เนื่องจากปัญหาการบริหารราชการทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ปัญหาการคมนาคม และปัญหาการสืบราชสมบัติ เป็นต้น การพัฒนาการเมืองจึงมุ่งกำจัดอุปสรรคที่จำกัดพระราชอำนาจ เพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางให้มากที่สุด รัชกาลที่ ๕ ทรงมุ่งสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติเพื่อต่อสู้กับอิทธิพลทางการเมืองของประเทศตะวันตก พระองค์ในฐานะเป็นผู้นำทางการเมืองจำต้องมีพระราชอำนาจโดยสมบูรณ์ จึงจะสามารถนำประเทศให้มีการพัฒนาได้ แต่การพัฒนา

ทางการเมืองในรัชกาลที่ ๕ เป็นเพียงการสร้างชาติ และปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยเท่านั้น ไม่ได้ปูพื้นฐานขยายไปถึงการสร้างสถาบันทางการเมืองที่เป็นอิสระ และการให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง จึงมีลักษณะที่ขัดแย้งในตัวเอง ด้านหนึ่งทรงปลดปล่อยไพร่บ้านพลเมืองเป็นอิสระ แต่อีกทางทรงมีพระราชดำริในเชิงปฏิบัตินิยม คือ มุ่งมองแต่สภาพและผลต่างๆ เฉพาะในสมัยพระองค์ ทรงมีพระบรมราโชบายที่จะรวมอำนาจทางการเมืองมาไว้ที่สถาบันพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ไม่ทรงสนับสนุนการเมืองแบบรัฐสภา แต่ต่อมาจากผลของการปฏิรูปและพัฒนาสังคม ทำให้ฐานอำนาจทางการเมืองที่อยู่กับพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์เป็นฐานที่แคบ ไม่มีความสามารถพอที่จะรับสถานการณ์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกประเทศ การเมืองแบบราชาธิปไตยของไทย จึงต้องสลายตัวในการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕.

สิริรัตน์ เกตุษเฐียร. "บทบาททางการเมืองของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (พ.ศ. ๒๔๔๖ – พ.ศ. ๒๔๗๕)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตแผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑. ๒๙๙ หน้า.

รัชกาลที่ ๕ ทรงตระหนักดีถึงความจำเป็นในการคัดเลือกผู้ที่มีความรู้ ความสามารถและมีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ มาเป็นกำลังสำคัญในการเตรียมการและดำเนินการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในรัชสมัยของพระองค์ ด้วยเหตุนี้บทบาทของพระราชวงศ์ ได้แก่ พระเจ้าน้องยาเธอและพระเจ้าลูกยาเธอ จึงมีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตทรงมีบทบาททั้งทางทหารบกและทหารเรือตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ทรงมีฐานอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองสูงสุด และทรงกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เพราะทรงเป็นผู้นำกลุ่มราชวงศ์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินพระราชหฤทัยของรัชกาลที่ ๗ ในข้อปัญหาและนโยบายต่างๆ ของชาติ.

สี่ เจ็ด เก้า (นามแฝง). "ผัวที่รักของแม่เล็ก" **ประชาศึกษา** ๑๙, ๓ (ต.ค. ๒๕๑๐) ๑๓๘ – ๑๔๘.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๕ โดยสังเขป และการเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ รวม ๖๒ ฉบับ.

สุจริต ถาวรสุข. "พระเกียรติคุณด้านการคลังของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" **บทบัณฑิตย์** ๓๒, ๓ (๒๕๑๘) ๔๐๗ – ๔๑๒.

ศึกษาถึงพระราชกรณียกิจด้านการคลังของรัชกาลที่ ๕ ซึ่งนับเป็นงานชิ้นเอก ที่ทรงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงก่อนงานอื่น วิเคราะห์ถึงจุดอ่อนของงานคลังในต้นรัชสมัย และวิธีการที่ทรงจัดการแก้ไข โดยการแก้จุดอ่อนเบื้องต้น และปรับปรุงหน่วยงานคลังให้มีประสิทธิภาพ ทรงออก พ.ร.บ. จัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ และ พ.ร.บ. สำหรับกรมพระคลังมหาสมบัติ ในระยะต่อมาได้ทรงให้รัฐจัดเป็นภาษีเอง ปรับปรุงกฎหมายภาษี จัดตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวกับทรัพย์สินของรัฐ

เริ่มกิจการรัฐพาณิชย์ และมีการโฆษณางบประมาณประจำปี และการกู้เงินลงทุนในกิจการสำคัญต่าง ๆ.

สุจริต ถาวรสุข. "เย็นศิระเพราะพระบริบาล" **บทบัณฑิตย์** ๓๓, ๓ (๒๕๑๙) ๔๓๒ - ๔๔๘.

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๕ และรายละเอียดของพระราชหัตถเลขา ซึ่งทรงแสดงพระราชประสงค์ที่จะรักษาเอกราชของชาติไว้ ทรงหาทางป้องกันประเทศและจำเป็นต้องเสด็จยุโรป ทรงห่วงใยในทุกข์สุขของราษฎรอย่างยิ่ง.

สุนทร หิรัญวงษ์. "สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ต ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. (๒๔๓๔ - ๒๔๕๓)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๘. ๓๗๔ หน้า.

มณฑลภูเก็ตมีความสำคัญทางการปกครองและทางเศรษฐกิจ ใช้เป็นเมืองท่าติดต่อค้าขายกับต่างประเทศทางฝั่งคาบสมุทรอินเดียในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และเป็นเมืองหน้าด่านในยามสงคราม มีการทำเหมืองแร่ดีบุกสามารถส่งภาษีอากรให้กับกรุงเทพได้มากขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เกิดปัญหาระบบการเก็บภาษีผูกขาดและกรรมกรจีนก่อความวุ่นวาย จึงทรงโปรดฯ ให้มีการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ส่งข้าหลวงไปปกครองในระยะต้น ๆ การดำเนินงานไม่สู้เป็นผล มีการวางรูปแบบการเก็บภาษีอากรจากระบบผูกขาดมาเป็นของรัฐบาล ในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์เป็นข้าหลวงใหญ่ สามารถทำการปกครองมณฑลภูเก็ตได้อย่างสงบ ไม่มีปัญหาการขัดแย้งกันในหมู่นักปกครองและประชาชน มีการสืบความเคลื่อนไหวของหัวเมืองมลายู ส่งเสริมการทำนา ปรับปรุงการคมนาคม การศึกษา และการสาธารณสุข จนทำให้กลายเป็นหัวเมืองที่ทันสมัย.

สุพัฒศรี วรสายันห์. "ปัญหามณฑลบูรพา ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๔๙" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๐. ๓๑๙ หน้า.

ไทยเข้าปกครองเมืองพระตะบอง เสียมราฐ และจัดการปกครองเป็นแบบหัวเมืองชั้นนอกกึ่งประเทศราช มาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนถึงกลางสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงได้รวมพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ และพนมศกเข้าเป็น "มณฑลบูรพา" ส่งข้าหลวงใหญ่ไปประจำรักษาการ เพื่อป้องกันภัยคุกคามจากฝรั่งเศส มีการปฏิรูปการปกครองมณฑลบูรพา แต่ไม่สำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากมีการขัดแย้งต่อผลประโยชน์และอำนาจของเจ้าเมืองพระตะบอง ฝรั่งเศสสนใจและต้องการมณฑลบูรพาอยู่ตลอดเวลา พยายามเข้าแทรกแซงและขยายอำนาจ ทั้งด้านกงศุล และทางการทำสนธิสัญญา เกิดปัญหากระทบกระทั่งกัน การเจรจาทำสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสทุก

ฉบับ จะต้องมีการนำปัญหา "มณฑลบูรพา" มาเจรจาด้วยทุกครั้ง ในที่สุดไทยต้องยอมยกมณฑลบูรพาให้กับฝรั่งเศส ในปี ๒๔๔๙ เพื่อแลกเปลี่ยนกับดินแดนด่านซ้าย ตราด และสิทธิของชาวเอเชียในบังคับฝรั่งเศส ซึ่งสำคัญมากกว่ามณฑลบูรพา.

สุภาภรณ์ จรัลพัฒน์. "ชววนา : ปัญหาการผลิตและการค้าข้าวในสมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๗ จุลสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๓, ๑ (พ.ค. – ส.ค. ๒๕๒๒) ๕ – ๑๕.

สรุปความจากวิทยานิพนธ์ เรื่อง "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๑๑ – ๒๔๗๕)" ของ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ โดยพยายามชี้ให้เห็นว่าปัญหาของชาวนาในประวัติศาสตร์ มิได้แตกต่างจากปัญหาที่เกิดขึ้นและเป็นอยู่ของชาวนาในปัจจุบัน แบ่งบทความเป็น ๒ ตอน คือ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าว ได้แก่ทุน ที่ดิน และแรงงาน ตอนที่สอง ว่าด้วยปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าว ได้แก่ โรงสี พ่อค้าคนกลาง และนโยบายของรัฐ.

สุวิทย์ ธีรศาสวัต. ความสัมพันธ์ไทย – ฝรั่งเศส ร.ศ. ๑๑๒ – ๑๒๖ : การเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง. กรุงเทพฯ : แสงรุ้งการพิมพ์, ๒๕๒๓. ๖๑๘ หน้า.

เรียบเรียงจากวิทยานิพนธ์ของผู้เขียน (สุวิทย์ ฟักขาว) เรื่อง "ความสัมพันธ์ไทย – ฝรั่งเศส ร.ศ. ๑๑๒ – ๑๒๖" ซึ่งเกี่ยวกับการเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง เป็นเรื่องราวต่อเนื่องจากวิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. ๑๑๒ ซึ่งเกี่ยวกับการเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง.

สุวิทย์ ฟักขาว. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ร.ศ. ๑๑๒ – ๑๒๖. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๑๙. ๓๘๕ หน้า (เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ ๑๘๐) เดิมเป็นวิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร พ.ศ. ๒๕๑๘ ศึกษาปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ในระยะ ๑๔ ปีหลังวิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. ๑๑๒ ซึ่งเป็นผลมาจากเหตุการณ์และสนธิสัญญา พ.ศ. ๒๔๓๖ ปัญหาต่าง ๆ ได้แก่ปัญหาดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงข้ามหลวงพระบาง ปัญหาเขต ๒๕ กิโลเมตร ปัญหาการถอนทหารฝรั่งเศสออกจากจันทบุรี ปัญหาคนในบังคับฝรั่งเศส และปัญหามณฑลเขมร (พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ) ผลของการเจรจา พ.ศ. ๒๔๔๗ ไทยต้องยอมยกดินแดนตราด ด่านซ้าย มโนไพร จำปาศักดิ์ ฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงข้ามหลวงพระบางกับฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส ยอมให้เอกสิทธิ์เกี่ยวกับการก่อสร้าง การลงทุน และการสร้างทางรถไฟบริเวณฝั่งขวาแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสอีกด้วย เพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าวข้างต้น และในการทำสนธิสัญญา พ.ศ. ๒๔๕๗ ซึ่งเป็นสนธิสัญญาฉบับสุดท้ายที่ทำกับฝรั่งเศส ไทยต้องยอมยกมณฑลเขมรให้ เพื่อแลกกับเอกราชทางการศาลบางส่วนคืนมา ส่วนไทยยังคงเหลือได้ตราด ด่านซ้ายและเกาะบางแห่ง.

เสงี่ยม คุมพวาส. **ราชประดิพัทธ์ในสมเด็จพระบิยะมหาราช.** พระนคร : เสริมวิทย์บรรณาคาร, ๒๕๑๒. ๓๐๙ หน้า.

รวบรวมพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๕ และพระประวัติของพระมเหสีและเจ้าจอมต่างๆ พร้อมทั้งพระราชโอรส และพระราชธิดาของพระองค์ ๑๗ องค์ ได้แก่ เจ้าจอมมารดาแข เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ เจ้าจอมมารดาทับทิม ท้าวภัณฑสารนุรักษ์ พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค กรมขุนอัครวรราชกัลยา พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบิตุจฉา เจ้าสุขุมาลมารศรี พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี เจ้าจอมมารดาเลื่อน เจ้าจอมต่างชั้น เจ้าจอมมารดาเจ้าทิพเกสร เจ้าจอมมารดาอ่อน และเจ้าจอมอื่นๆ มีสารบาญค้นพระนามพระราชโอรสและพระราชธิดาท้ายเล่ม.

เสลา เรขะรุจิ และ อุดม ประมวลวิทยา. **บิยมหาราช จุฬาลงกรณ์.** พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๐๔. ๘๑๖ หน้า.

แบ่งเป็น ๒๙ ตอน กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๕ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พระราชกรณียกิจทางการเมืองการปกครอง การเลิกทาส การเลิกบ่อนเบี้ย การปฏิรูปการศึกษา การติดต่อการต่างประเทศ การแต่งตั้งมกุฎราชกุมาร การเสด็จประพาสต้น และพระราชจริยานุวัตรส่วนพระองค์หลายๆเรื่อง ได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ พระสนมเอกผู้นำแฟชั่นไทย เจ้าฟ้าหญิง สุทธาทิพย์ ความสนุกในพระราชวัง เป็นต้น ให้รายพระนามพระราชโอรสและราชธิดา ๗๗ พระองค์.

เสาวนิต (ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์). **สยามในอดีต.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงธน, ๒๕๑๕. ๔๑๔ หน้า.

รวบรวมสารคดีเกี่ยวกับรัชกาลที่ ๕ รวม ๙ เรื่อง ได้แก่ การเลิกทาส การรับเสด็จเมื่อพระองค์เสด็จนิวัติจากการเสด็จประพาสยุโรป การเสด็จประพาสต้น เจ้าดารารัศมี รถยนต์รุ่นแรกในรัชสมัยของพระองค์ ท้ายเล่มเป็นเรื่องเกี่ยวกับรัชกาลที่ ๖ และกรมหลวงสงขลานครินทร์.

เสาวภา ภาระพฤติ, "ปัญหาการปกครองของไทยในประเทศราชหลวงพระบาง และหัวเมืองลาว ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๑ – ๒๔๔๖" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๒. ๗๗๒ หน้า.

เดิมประเทศราชหลวงพระบาง และหัวเมืองลาวมีอิสระในการปกครองตนเอง แต่มีพันธะกรณีในการถวายเครื่องราชบรรณาการ และพิธีแต่งตั้งผู้ปกครอง ปัญหาการคุกคามของพวกฮ่อ และการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศส รัชกาลที่ ๕ จึงทรงจัดส่งข้าราชการจากส่วนกลางไปดำรงตำแหน่ง

"ข้าหลวง" เข้าควบคุมการปกครอง มีการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารราชการ การศาล การทหาร การเก็บผลประโยชน์การค้า การคมนาคมและการรักษาความปลอดภัย ต่อมาเหตุการณ์วิกฤตกาลสยาม ร.ศ. ๑๑๒ ทำให้ไทยต้องทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศส สละสิทธิเหนือดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงทั้งหมดในฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ไทยจำต้องยอมลงนามยกดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสอีก เพื่อแลกกับอิสรภาพดินแดนจันทบุรีที่ฝรั่งเศสเข้ายึดครอง จึงเป็นการยุติปัญหาความขัดแย้งในดินแดนประเทศราชหลวงพระบางและหัวเมืองลาว.

แสง โสรัจ. "สมเด็จพระบิยมหาราชกับพระมหากรุณาธิคุณ" <u>วารสารวัฒนธรรมไทย</u> ๑๑, ๘ (ต.ค. ๒๕๑๔) ๔ – ๘.

กล่าวถึงการเกิดคดีพิพาทกับวังหน้า (กรมหมื่นบวรวิชัยชาญ) ซึ่งด้วยเดชะพระบารมีและพระปรีชาสามารถของพระองค์ทำให้ศึกกลางเมืองตกลงกันด้วยสันติวิธี และทรงเลิกล้มการมีพระเจ้าแผ่นดินสองพระองค์ตั้งแต่นั้นมา เสนอเกร็ดประวัติศาสตร์อื่นๆ ในรัชสมัยของพระองค์ ซึ่งแสดงพระราชจริยวัตรซึ่งทรงเป็นนักประชาธิปไตย ทรงมีความเที่ยงธรรม และแผ่พระเมตตาธรรมไปเท่าเทียมกันในหมู่ประชาชน.

อ. จิตรานนท์ (นามแฝง). สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์" <u>ประชากรศึกษา</u> ๒๑, ๘ (มี.ค, ๒๕๑๓) ๔๖๙ – ๔๗๔.

กล่าวถึงพระประวัติของพระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ ตำแหน่งอัครมเหสี กับเหตุการณ์เมื่อเรือล่มคราวเสด็จประพาสเกาะบางปะอินกับรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ๓๑ พฤษภาคม ๒๔๒๓ ทำให้สิ้นพระชนม์ และมีผู้เรียกว่า "พระนางเรือล่ม" รัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างอนุสาวรีย์ไว้หลายแห่ง เช่น พระราชอุทยานสราญรมย์ พระราชวังบางประอิน เป็นต้น.

"อปร" (นามแฝง). พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" <u>ท้องถิ่น</u> ๑๖, ๑๐ (ต.ค. ๒๕๑๙) ๑ – ๓.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๕ โดยย่อและพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการจัดตั้งสุขาภิบาล เริ่ม พ.ศ. ๒๔๔๐ มีการประกาศใช้ระบบการสุขาภิบาล พ.ศ. ๒๔๕๑ และมีการตราพระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาลหัวเมือง.

อรวรรณ นพดารา. "การปรับปรุงการปกครองและความขัดแย้งกับฝรั่งเศสในมณฑลอุดร ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๖ – ๒๔๕๓" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๐. ๓๙๕ หน้า.

รัชกาลที่ ๕ ทรงปรับปรุงการปกครองมณฑลอุดรให้เข้มแข็ง เพื่อต่อต้านการขยายลัทธิจักวรรดินิยมของฝรั่งเศส ควบคู่ไปกับการเก็บผลประโยชน์ภาษีอากร การทหาร การศาล การคมนาคม และการศึกษา ไทยเกิดขัดแย้งกับฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผลมาจากการตีความหมายสนธิสัญญา ๒๔๓๖

ทำให้มณฑลอุดรถูกภัยคุกคามจากฝรั่งเศส ต่อมาไทยสามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้ด้วยสัญญา ๒๔๔๖ และ ๒๔๔๙ กับฝรั่งเศส ไทยต้องยอมยกเมืองปากลายเมืองแก่นท้าวและเมืองบ่อแตนเพื่อแลกกับการปรับปรุงการปกครองในมณฑลนี้ให้สำเร็จ

อัมพร ตั้งเสรี "วิเทโสบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีต่อมหาอำนาจยุโรป" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ประเทศไทยต้องเผชิญกับการคุกคามของชาติมหาอำนาจจักรวรรดินิยมอย่างรุนแรง ศึกษาถึงนโยบาย วิธีการดำเนินและผลที่ได้ของนโยบายต่างประเทศของพระองค์ต่อมหาอำนาจยุโรป เหตุผลสำคัญที่ทำให้ไทยรอดจากการเป็นอาณานิคม ก็คือการดำเนินนโยบายผูกพันใกล้ชิดกับมหาอำนาจยุโรปอื่นๆ ได้แก่ รัสเซีย และเยอรมนี และสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศซึ่งอยู่ระหว่างอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส ก็มีส่วนสำคัญ ต่อความปลอดภัยของไทย.

อำภา โอตระกูล. "การเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของ ดร. คารล คูทร ฮอสเซอุส" ใน **เยอรมันมองไทย.** รวบรวมโดย เคลาส เวงค์ และ เคลาส โรสเซ็นแบร์ก. พระนคร : เคล็ดไทยและศึกษิตสยาม, ๒๕๒๐. หน้า ๕๖ – ๖๑.

เล่าถึงความประทับใจที่เขาได้มีโอกาสเข้าเฝ้ารัชกาลที่ ๕ ซึ่งเข้ามาเพื่อศึกษาและสำรวจในเมืองไทยเกี่ยวกับเรื่องพืชพันธุ์ไม้ต่างๆ เล่าถึงพระวรวงศ์พระองค์อื่นๆ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการทำวิจัยของเขาด้วย.

เอนเจล, เดวิด เอ็ม.

Engel, David M. **Law Kingship in Thailand during the reign of King Chulalongkorn.** Ann Arbor : Center for South and Southeast Asian Studies, University of Michigan, 1975. 131 p. (Michigan paper on South and Southeast Asia, no. 9).

เดิมเป็น Master's thesis, Department of Asian Studies, University of Michigan, 1973.

แบ่งออกเป็น ๕ บท เริ่มด้วยการเปลี่ยนแปลงทฤษฎีอำนาจของมหากษัตริย์ กฎหมายและการปกครอง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง หน้าที่ทางนิติบัญญัติในระยะต้นและปลายรัชสมัย อำนาจหน้าที่ทางการศาล และการปฏิรูประบบศาลของรัชกาลที่ ๕ การตั้งกระทรวงยุติธรรม การใช้พระราชอำนาจในทางการศาลของพระองค์ สิทธิเสรีภาพของประชาชนในทางสังคมและในการได้รับความยุติธรรมทางการศาล.

โอภาส เสวิกุล. "พระราชกรณียกิจพระพุทธเจ้าหลวง" ใน **สารคดีชุด : เมืองไทยที่รัก.** พระนคร : โอเดียนบุ๊คสโตร์, ๒๕๑๒. หน้า ๑๘๕ – ๑๙๘.

เล่าถึงพระราชกรณียกิจที่น่าสนใจอันหนึ่ง คือ การเสด็จประพาส นับเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ได้เสด็จประพาสทั้งในและนอกประเทศมากที่สุด และพร้อมๆ กันพระองค์ก็ได้ทรงคิดปรับปรุงและพัฒนาให้ประเทศเจริญรุ่งเรือง ให้รายละเอียดการเสด็จประพาสของพระองค์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๙ – พ.ศ. ๒๔๕๐ พระราชนิพนธ์ไกลบ้าน นั้น เป็นหนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศทางร้อยแก้ว.

๒.๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๒๓-๒๔๖๘)

กรีน, สตีเฟน. "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" **จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์** ๓, ๓ (เม.ย. - มิ.ย. ๒๕๑๙) ๒๗-๓๔.

(สรุปจาก Greene, Stephen. "King Vachirawut' s policy of nationalism" **Journal of the Siam Society** (In memorial Phya Anuman Rajadhon 1970) pp. 251 - 259).

รัชกาลที่ ๖ ทรงเป็นกษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ได้รับการศึกษาจากประเทศทางตะวันตก ทรงวางนโยบายเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในสังคม โดยการใช้ลัทธิชาตินิยม ทรงเชื่อว่าพระมหากษัตริย์มีความสำคัญต่อความเข้มแข็งของประเทศเป็นอันดับแรก เป็นสถาบันสำคัญที่คนไทยทุกคนต้องจงรักภักดี และทรงเป็นผู้นำของชาติ ทรงกระตุ้นความสามัคคีและลัทธิชาตินิยมด้วยการใช้พระราชนิพนธ์และพระราชดำรัส ทรงก่อตั้งสมาคม จัดตั้งกองเสือป่า ตั้งราชนาวีสมาคม สวนจิตรลดาสมาคม ทรงรวมพลเรือน ทหาร และข้าราชการเข้ามาอยู่ใกล้ชิดพระองค์โดยมุ่งหมายให้ฐานะพระมหากษัตริย์มั่นคงยิ่งขึ้น และทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่พระมหากษัตริย์อย่างไม่เป็นทางการ.

กุหลาบ มัลลิกะมาศ. "วิจารณ์เรื่องมัทนะพาธา หรือ ตำนานแห่งดอกกุหลาบ บทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๔๘๘. ๑๑๑ หน้า.

แบ่งเป็น ๒ ตอน ตอนแรกกล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๖ (ในด้านการประพันธ์) เสนอรายชื่องานพระราชนิพนธ์อย่างสมบูรณ์ ประเภทบทละครได้แก่ ละครร้อง ละครรำ และละครภาษาต่างประเทศ ประเภทร้อยกรองและประเภทร้อยแก้ว ตอนที่สอง วิจารณ์เรื่องมัทนะพาธา เกี่ยวกับตัวละคร เนื้อเรื่อง คำนำ รูปแบบ การดำเนินเรื่อง โครงเรื่อง นิสัย ฉากดนตรี ฉันทลักษณ์ ได้รับยกย่องว่าเป็นงานที่มีคุณค่า เป็นยอดทางวรรณคดีเรื่องหนึ่ง.

คณะอนุกรรมการจัดทำสารานุกรม. **สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.** ๒ เล่ม. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๓. (คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพ ครบ ๘ รอบ และ ๑๐๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานเปิดหอวชิราวุธานุสรณ์ ๑ มกราคม ๒๕๒๔).

สารานุกรมชุดนี้ครอบคลุมเรื่องราวทุกๆ ด้านที่เกี่ยวกับรัชกาลที่ ๖ ได้แก่ ด้านที่เกี่ยวกับบุคคล พระราชพิธี พระราชกรณียกิจสำคัญ สถานที่ วัสดุต่างๆ และเรื่องเบ็ดเตล็ดอื่นๆ รวมทั้งสิ้น ๑๑๖ บทความ ซึ่งเรียบเรียงจากเอกสาร หนังสือ และสิ่งพิมพ์โดยใช้ราชกิจจานุเบกษาเป็นหลักในการตรวจสอบความถูกต้อง บางตอนเรียบเรียงจากคำบอกเล่าของผู้อยู่ในรัชกาลหรือจากความทรงจำ หรือบันทึกส่วนตัวของผู้อยู่ในรัชสมัย แต่ละบทความมีบรรณานุกรมและเชิงอรรถประกอบ.

จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : หอพระสมุดสำหรับพระนคร, ๒๔๖๖. ๒๐๔ หน้า.

อธิบายถึงประวัติ ลักษณะ และการจัดงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของรัชกาลที่ ๖ ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ แบ่งเป็นงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียร และงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช อธิบายลักษณะพระราชพิธีนี้โดยละเอียด พร้อมคำถวายชัยมงคลของราษฎร ชาวต่างประเทศ และพระราชดำรัสตอบ.

จารุวรรณ ไวยเจตน์. "การศึกษาภาคบังคับของไทยในระยะ ๑๐ ปี ก่อน พ.ศ. ๒๔๗๕" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๖. ๑๗๖ หน้า.

กล่าวถึงพัฒนาการศึกษาของไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งการศึกษามุ่งผลิตข้าราชการเพื่อช่วยบริหารราชการของประเทศ แต่ก็ยังไม่ปรากฏการศึกษาภาคบังคับแก่มวลชน ในรัชกาลที่ ๖ ทรงออกพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔ บังคับให้เด็กทุกตำบลอายุ ๗-๑๔ ปี ต้องเข้าโรงเรียน ทรงส่งเสริมการศึกษาวิชาชีพต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับแต่ละท้องถิ่น แทนที่จะมุ่งเป็นข้าราชการซึ่งเป็นอาชีพที่นิยมกันมาก แต่ประสบผลสำเร็จไม่มาก ในรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๗๘ ซึ่งมีผลใช้บังคับอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักร.

จุลลา งอนรถ, ม.ล. "กำเนิดและความเป็นมาของชาตินิยมในประเทศไทย" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๒. ๑๙๖ หน้า.

รัชกาลที่ ๖ ทรงเป็นผู้นำลัทธิชาตินิยมเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย โดยมีปัจจัยและสภาพแวดล้อมทางการเมือง ซึ่งไทยได้รับการบีบบังคับจากประเทศในยุโรป การวางวิเทโศบายของพระมหากษัตริย์ไทยทำให้เรารักษาเอกราชไว้ได้ อิทธิพลจากการศึกษาแบบตะวันตกทำให้ผู้ที่ไปศึกษานำแนวความคิดเรื่องชาตินิยมกลับมา และนำมาใช้ปลุกใจคนไทยให้มีความสามัคคี ภาคภูมิใจในประเทศตน และยกระดับฐานะของประเทศให้เป็นที่รับรองของประเทศอื่นๆ รัชกาลที่ ๖ ทรงนำเอาลัทธินี้มากระตุ้นให้ชาวไทยตื่นตัวจากภัยของชาวจีนในไทย ต่อต้านความรู้สึกชาตินิยมของจีน ทรงใช้บทพระราชนิพนธ์ปลุกใจให้รักบ้านเมือง โดยใช้บทความ บทละครร้อง และบท

ละครพูด และทรงจัดตั้งกองเสือป่าเพื่อฝึกความสามัคคี และกล่าวถึงการส่งเสริมลัทธิชาตินิยมในสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงครามด้วย.

ชัยนันท์ นันทพันธุ์. "เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" **วารสารธรรมศาสตร์** ๗, ๒ (ต.ค. - ธ.ค. ๒๕๒๐) ๑๔ - ๔๔.

รัชกาลที่ ๖ ทรงสนับสนุนในกิจการหนังสือพิมพ์ให้เจริญรุ่งเรืองและมีเสรีภาพมาก ทรงแสดงออกถึงการเป็นนักชาตินิยมและนักประชาธิปไตย แม้จะทรงอำนาจการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช กล่าวถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของหนังสือพิมพ์และวิวัฒนาการในประเทศไทย เนื้อหา และลักษณะของหนังสือพิมพ์ในรัชกาลที่ ๖ พร้อมรายชื่อหนังสือพิมพ์ในรัชกาลที่ ๕ และที่ ๖ หนังสือพิมพ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ในรัชสมัยของพระองค์ พร้อมพระราชกรณียกิจที่ทรงส่งเสริมกิจการนั้น.

ชัยมงคล อุดมทรัพย์. **พระประวัติพระนางเธอลักษมีลาวัณ : พระมเหสีสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าและเบื้องเผยรายละเอียดการลอบปลงพระชนม์.** ธนบุรี : เรืองวิทยา, ๒๕๐๙. ๓๒๘ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติของพระองค์ การศึกษา การแสดงละครในวัง การสถาปนาเป็นพระมเหสีและเป็นพระนางเธอลักษมีลาวัณ รวมพระนิพนธ์ และกล่าวถึงการลอบปลงพระชนม์และการลงโทษผู้กระทำผิด ท้ายเล่มให้ความรู้เรื่องตระกูลเชื้อสายพระราชวงศ์ ๖ ชั้น.

ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์. **พระมงกุฎเกล้าฯ กับสงครามโลกครั้งแรก.** กรุงเทพ : ประพันธ์สาส์น, ๒๕๒๐. ๑๗๔ หน้า.

รัชกาลที่ ๖ ทรงประกาศสงครามกับเยอรมันในสงครามโลกครั้งที่ ๑ เสนอพระราชดำรัสขั้นแรกประกาศสงคราม และทรงตราพระราชบัญญัติห้ามการค้ากับชนชาติศัตรู คือ เยอรมัน ออสเตรีย และฮังการี การยึดทรัพย์และจับเชลย การสู้รบในสนามสงครามที่ฝรั่งเศสของทหารไทย และการต้อนรับกองทหารอาสาไทยเมื่อกลับจากชัยชนะในการรบที่ฝรั่งเศส.

เชาวลักษณ์ นนทะไชย. "กำเนิดลูกเสือในประเทศไทย" ใน **บทเรียงความฉบับได้รับพระราชทานเงินรางวัลจากทุนภูมิพล (เล่ม ๑).** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐. หน้า ๗๖-๙๓.

ประวัติการก่อตั้งลูกเสือสากลและกิจการลูกเสือของไทย รัชกาลที่ ๖ ทรงเป็นพระราชบิดาแห่งลูกเสือไทย โดยโปรดให้ตราข้อบังคับลักษณะปกครองลูกเสือ เมื่อ ๑ กรกฎาคม ๒๔๕๔ ให้รายละเอียดไว้ และกล่าวถึงวิวัฒนาการของการลูกเสือในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๘ และรัชกาลปัจจุบันด้วย.

แถมสุข นุ่มนนท์. **ขบวนการ ร.ศ. ๑๓๐.** กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๒. ๒๑ หน้า.

กล่าวถึงขบวนการยังเติร์กหรือที่เรียกว่า กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ซึ่งคิดเปลี่ยนแปลงการปกครอง ลดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ คือ รัชกาลที่ ๖ ให้ลงมาอยู่ใต้กฎหมายแบบอังกฤษและญี่ปุ่น วิเคราะห์เหตุการณ์จับกุมพวกก่อการกำเริบ ร.ศ. ๑๓๐ กระบวนการพิจารณาคดี คำชี้แจง และคำให้การของผู้ต้องหา สาเหตุของการกบฏได้แก่ความไม่พอใจการบริหารงานของรัฐภายใต้ระบอบราชาธิปไตย ความซ้ำซ้อนงานของเสือป่ากับงานทหาร ความไม่เข้าใจในพระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๖ ซึ่งต่างกับรัชกาลที่ ๕ ผู้ทรงพยายามลบภาพพจน์ของสมมติเทวราชเสด็จประพาสใกล้ชิดกับประชาชน รัชกาลที่ ๖ ทรงนิยมระบบอุปถัมภ์ ต้องการปรับปรุงคณะเสนาบดีใหม่ เพราะไม่ทรงสนิทสนมกับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ และเสนาบดีได้ปฏิกิริยาภายหลังกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ของรัชกาลที่ ๖ และผู้เกี่ยวข้อง พระบรมราโชบายทางการเมืองของพระองค์ภายหลังกบฏ ร.ศ. ๑๓๐.

แถมสุข นุ่มนนท์. "ที่ปรึกษาราชการชาวอเมริกันในประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๔๖ – พ.ศ. ๒๔๘๓" **วารสารธรรมศาสตร์** ๔, ๓ (ก.พ. – พ.ค. ๒๕๑๘) ๒–๑๕.

ศึกษาตำแหน่งที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นที่ปรึกษาราชการประจำกระทรวงต่างประเทศ ซึ่งมักเป็นชาวอเมริกัน ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๕ และที่ ๖ มีหน้าที่ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ด้านนิติบัญญัติ และด้านความคิดถวายคำแนะนำแก่พระเจ้าอยู่หัวเป็นการเฉพาะอย่างมี ๓ ท่าน คือ Edward H. Strobel, Jens I. Westengard ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ว่า พระยากัลยาณไมตรี และ Wolcott H. Pitkin.

แถมสุข นุ่มนนท์. **ยังเติร์กรุ่นแรก กบฏ ร.ศ. ๑๓๐.** กรุงเทพฯ : เรืองศิลป์, ๒๕๒๒. ๒๘๐ หน้า.

ให้ความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์การเมืองที่พยายามจะเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย เอกสารชั้นต้นในเรื่องนี้เพิ่งอนุญาตให้เปิดเผย การปฏิรูปการปกครองในรัชกาลที่ ๕ ทำให้ฐานทางการเมืองเปลี่ยนไป การพัฒนากองทัพเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ ทำให้ทหารรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาแบบใหม่ซึ่งเป็นชนชั้นกลางไม่ใช่เชื้อพระวงศ์ต้องการอำนาจทางการปกครอง ให้ข้อมูลที่แสดงให้เห็นความไม่พอใจของกลุ่มทหาร ได้แก่ การจัดตั้งเสือป่าซ้ำซ้อนกับทหาร การใช้ระบบอุปถัมภ์เป็นหลักในการบริหารราชการ การไม่สนพระทัยในการบริหาร และทรงพยายามดึงรั้งระบบสมบูรณาญาสิทธิราชไว้ โดยการใช้ลัทธิชาตินิยมเป็นเครื่องมือปลุกความเชื่อของประชาชนให้หันมายึดมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ การกระทำของกลุ่ม ร.ศ. ๑๓๐ แม้ไม่ประสบความสำเร็จแต่อุดมการก็ได้รับการสืบทอดมาในกลุ่มคณะราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๗๕.

ทรงศรี อาจอรุณ. **การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขต กับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖. ๓๕๗ หน้า.

เดิมเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๒ ให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิภาพนอกอาณาเขต และประวัติการทูตและวิธีดำเนินการทูตไทยในระยะต่าง ๆ การเริ่มทำสนธิสัญญาให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตเป็นครั้งแรกของไทยกับฮอลันดาและฝรั่งเศส ตั้งแต่สมัยพระนารายณ์ การทำสนธิสัญญากับอังกฤษ ในปี ๒๓๙๙ และการแก้ไขสนธิสัญญา พ.ศ. ๒๔๘๐ - ๘๑ ซึ่งมีผลให้มีการเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตโดยสิ้นเชิง สาเหตุที่ไทยยอมให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่มหาอำนาจที่มาทำสนธิสัญญา คือ การปกป้องเอกราชของชาติ มีรายละเอียดของสนธิสัญญา และความพยายามของรัชกาลที่ ๖ ที่จะเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในรัชสมัยของพระองค์.

ทวี มุขธระโกษ. **พระมหาธีรราชเจ้า.** พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๖. ๘๔๔ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๖ โดยละเอียด เรียงตามลำดับเหตุการณ์ ตั้งแต่พระราชสมภพ การศึกษาที่ประเทศอังกฤษ การทรงเข้ารับราชการ ทรงผนวช พระราชพิธีบรมราชาภิเษก กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ พระราชกรณียกิจต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครองและสังคม งานพระราชนิพนธ์พร้อมภาพประกอบทั้งหมด ๓๗ ภาพ.

ทิพย์สุเนตร นาคธน. "บทละครพูดร้อยแก้ว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖. ๒๑๑ หน้า.

ศึกษาถึงพระราชกรณียกิจในด้านการประพันธ์ของรัชกาลที่ ๖ และรายชื่อพระราชนิพนธ์ประเภทต่างๆ ความเป็นมา และลักษณะของละครพูดตั้งแต่แรกจนถึงรัชกาลที่ ๖ แยกประเภทบทพระราชนิพนธ์ละคร ๒๑ เรื่อง ให้เรื่องย่อ แก่นเรื่อง และข้อคิดเห็นที่ปรากฏ วิจารณ์ประเภทของตัวละครบทสนทนา และข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ของพระองค์ ทางประเพณีและความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจและทางศาสนา.

นงเยาว์ จิตตะปุตตะ. "บทบาทของสิ่งพิมพ์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อการเมือง การปกครอง (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๐. ๓๖๘ หน้า.

วิเคราะห์บทบาททางด้านการเมืองและการปกครองของสิ่งพิมพ์ในรัชกาลที่ ๖ โดยศึกษาความสำคัญและวิวัฒนาการของหนังสือพิมพ์ ความมุ่งหมาย บทบาท และอิทธิพลที่มีต่อชุมชนในปลายรัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๖ วิเคราะห์เนื้อหาสาระทางด้านการเมืองการปกครองของหนังสือ

พิมพ์ที่ออกโดยชาวต่างประเทศและเจ้านายเชื้อพระวงศ์ มีบทบาททางการเมืองน้อย ต่างกับหนังสือพิมพ์ในรัชกาลที่ ๖ ซึ่งเอกชนดำเนินกิจการ มีทั้งฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายค้านรัฐบาล บทบาทของหนังสือพิมพ์ ที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างรัฐบาลกับประชาชน เสนอข่าวสารเป็นกลางและเป็นศูนย์รวมความคิดเห็นต่าง ๆ เป็นตัวแทนของประชาชนในการตรวจสอบการปฏิบัติงานของรัฐและพิทักษ์สาธารณประโยชน์ หนังสือพิมพ์จึงมีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการดำเนินงานของรัฐบาล และเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่ความคิดทางการเมือง และกระตุ้นให้ประชาชนตื่นตัวในด้านการเมือง อันเป็นการวางรากฐานในการเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลต่อมา.

นันทกา พลอยแก้ว. "อิทธิพลของการละครตะวันตกในบทละครพูด พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐. ๑๖๕ หน้า.

มุ่งศึกษาอิทธิพลของการละครอังกฤษและฝรั่งเศสในบทละครพูดพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ วิเคราะห์บทละครตามลำดับอิทธิพลของการละครตะวันตกที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์บทละคร ทรงสร้างเกณฑ์เฉพาะในการพระราชนิพนธ์บทละครแปลงให้มีลักษณะเป็นไทยมากที่สุด เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยและผู้ชมไทยในสมัยนั้น ซึ่งได้แก่ ความง่าย ความชัดเจนของบทละครและความเข้าใจกับความเคยชินของผู้ชมไทย ทำให้เข้าใจอัจฉริยภาพทางการละครของพระองค์ได้ดีขึ้น.

ปทเรณุกา (นามแฝง). "วันตายของข้าพเจ้า" **ยุทธโกษ** ๘๖, ๓ (พ.ย. ๒๕๒๐) ๕ – ๗.

เสนอพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๖ และตัดตอนพระราชดำรัสที่ทรงพระราชทานแก่ชุมนุม "เสือป่า" เมื่อ ๒๓ มิถุนายน ๒๔๕๔ ซึ่งทรงกล่าวถึงพระราชภารกิจของผู้ที่เป็นพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงตั้งใจกระทำหน้าที่โดยเต็มสติกำลังและความสามารถ จะทรงพยายามพาชาติไทยไปให้ตลอดรอดฝั่งและทรงกล่าวว่า "วันใดเห็นว่าข้าพเจ้าไม่ควรเป็นผู้รักษาอำนาจ รักษาเกียรติยศ รักษาอิสระภาพของชาติไทย วันนั้นจะเป็นวันตายของข้าพเจ้า..."

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **พระมหาธีรราชเจ้า**. นครหลวง ๆ : สยาม, ๒๕๑๕. ๕๐๙ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๖ โดยละเอียด เช่นมีคำโจษขานของราษฎร การตั้งบรรดาศักดิ์ ลูกเสือ การเข้าสงครามโลก เมืองดุสิตธานี พระมเหสี พระราชวังสนามจันทร์และย่าเหล พระราชจริยวัตรแบบผู้ดีอังกฤษ ที่ประทับชายทะเล อารมณ์ขันของพระองค์และพระราชนิพนธ์ของพระองค์.

ประยูร พิศนาคะ. : **สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือสยามในยุคพระปรีชาญาณของ ร. ๖.**

พระนคร : หอสมุดกลาง ๐๙, ๒๕๑๔. ๕๗๙ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจโดยละเอียดของรัชกาลที่ ๖ ตั้งแต่ทรงพระราชสมภพ การศึกษา การรับราชการ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก และพระราชกรณียกิจในด้านการบริหารการปกครองประเทศ การก่อตั้งกิจการเสือป่าและลูกเสือ การออกพระราชบัญญัตินามสกุล การศึกษา การติดต่อกับต่างประเทศ และงานพระราชนิพนธ์ของพระองค์.

ประสาน บุญโสภาคย์. "พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำประเทศไทยเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ ๑" ใน **บทเรียงความฉบับได้รับพระราชทานเงินรางวัลจากทุนภูมิพล** (เล่ม ๑)

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐. หน้า ๑๒๖ – ๑๓๓.

การเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ ๑ ของไทยในรัชกาลที่ ๖ และประโยชน์ที่ไทยได้รับจากการเข้าร่วมสงครามครั้งนั้นทำให้โลกรู้จักและเข้าใจไทยได้ถูกต้อง ได้รับเกียรติเป็นสมาชิกริเริ่มขององค์การสันนิบาตชาติ และก่อให้เกิดความมั่นคงและความเจริญแก่ประเทศซึ่งมีผลต่อการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่เสียเปรียบ.

ปิ่น มาลากุล, ม.ล. **งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม.** (Introduction to the dramatic activities of His Majesty King Vajiravudh). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘. ๓๘๒ หน้า.

รวบรวมงานละครของรัชกาลที่ ๖ สำหรับผู้สนใจพระราชนิพนธ์บทละครและงานละครของพระองค์เรียงลำดับตามก่อนหลังของงานละคร ให้เรื่องย่อของพระราชนิพนธ์ละครแต่ละเรื่องและตัดตอนบทที่น่าสนใจประกอบพร้อมภาพท่ารำละคร และเพลงพระราชนิพนธ์.

พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล. "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓ – ๖๘)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗. ๒๗๘ หน้า.

วิเคราะห์การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๖ ซึ่งเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของพัฒนาการเศรษฐกิจโดยพิจารณาสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลสามารถพัฒนาทรัพยากรและกระจายส่วนเหลือของการผลิตไปยังส่วนอื่นๆ และสังคมที่แตกต่างกันนั้นเท่าใดและอย่างไร มีการศึกษาถึงชนชั้นและระบบการผลิตด้วย การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยนี้มิได้เสริมสร้างและก่อให้เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศที่ต่างไปจากโครงสร้างเดิมในรัชกาลที่ ๕ นอกจากนั้นยังมีพลังต้านทานจากสังคมเบื้องบนเพื่อคงระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งพลังนี้เอง คือ ตัวเร่งการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการปกครองในรัชสมัยต่อมา.

"พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า" **เทศาภิบาล** ๗๑, ๑๑ (พ.ค. ๒๕๑๙) หน้าพิเศษ.

กล่าวถึงพระราชประวัติโดยย่อ การศึกษา และสรุปพระราชกรณียกิจที่สำคัญ ๑๕ ประการของพระองค์.

พวงร้อย กล่อมเอี่ยง. "พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขตรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๖. ๓๔๕ หน้า.

ปัญหาชาวจีนในรัชกาลที่ ๖ สลับซับซ้อนกว่ารัชกาลอื่นๆ เนื่องจากสถานการณ์ทางประเทศจีนทำให้ชาวจีนมีการเคลื่อนไหวทางการเมือง มีการตั้งโรงเรียนจีน สมาคมการค้า หนังสือพิมพ์จีนเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ลัทธิสาธารณรัฐ มีการยุยงให้นัดหยุดงาน การบอยคอตสินค้าญี่ปุ่นและอังกฤษ รัชกาลที่ ๖ ทรงหาทางแก้ไขปัญหาโดยการออกพระราชบัญญัติควบคุม การโอนอ่อนผ่อนตามบ้าง และการใช้มาตรการรุนแรงปราบปราม แต่สำหรับปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นปัญหาที่ยุ่งยาก ทรงใช้วิธีการต่างๆ เช่น ทรงพระราชนิพนธ์กระตุ้นให้คนไทยสนใจการค้า จัดตั้งสภาเผยแพร่การพาณิชย์ จัดงานแสดงสินค้า และตั้งโรงเรียนพาณิชย์ขึ้น รวมทั้งใช้วิธีแก้ปัญหาทางอ้อมผูกน้ำใจชาวจีนให้จงรักภักดีต่อประเทศไทย โดยการออกพระราชบัญญัติแปลงชาติและพระราชบัญญัติสัญชาติ เพื่อทำให้ชาวจีนกลายเป็นไทยให้มากขึ้น.

พิจิตร พูนพนิช. "โครงการงานแสดงสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" **วารสารเทศบาลนครกรุงเทพ** ๑๐, ๑๑๙ (พ.ย. ๒๕๑๓) ๕๖ - ๖๗.

ทรงมีพระราชดำริให้จัดงานแสดงสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ให้ทุกจังหวัดนำสรรพสินค้ามาแสดงประกวดกัน สถานที่ที่จัดจะทรงมอบให้เป็นสวนพฤกษชาติในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ แต่มีปัญหาเรื่องเศรษฐกิจของชาติกำลังตกต่ำ จึงทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เดิมเป็นทุนงานขั้นแรก มีพระบรมราโชบายแบ่งการสร้างออกเป็นภาคๆ มีพืชพันธุ์ไม้ การออกร้านแสดงอาชีพและทรัพยากร การละเล่นพื้นเมือง การสร้างสวนจีน สวนไทย สวนอิตาลี เกาะลอย ร้านค้า โรงมหรสพ แต่ยังไม่ทันสำเร็จ ต้องระงับไปเพราะรัชกาลที่ ๖ ทรงพระประชวรและทรงเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๖๘.

โพธิ์ แซมลำเจียก. "สมเด็จพระมหาธีรราช"ใน **๙ มหาราชของไทย (ฉบับสมบูรณ์)**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. พระนคร : ธรรมบรรณาคาร, ๒๕๑๕. หน้า ๔๑๘ - ๔๔๔.

กล่าวถึงพระราชประวัติของพระมหาราชไทยพระองค์ที่ ๘ คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การทะนุบำรุงประเทศชาติ การตั้งกองเสือป่า การศาสนา การศึกษา ทรงมีพระปรีชา-

ญาณในด้านกวีนิพนธ์อย่างสูงส่ง รวมทั้งสิ้นถึง ๑๘๖ เรื่อง และสรุปลำดับเหตุการณ์ที่น่าสนใจในรัชสมัยของพระองค์ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๓ – ๒๔๖๘.

มณีรัตน์ แย้มประเสริฐ. "บทบาททางด้านการบริหารราชการแผ่นดินของเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐. ๓๒๐ หน้า.

ในรัชกาลที่ ๖ เป็นยุคที่เสนาบดีมีบทบาทและอำนาจในการบริหารประเทศมาก เสนาบดีคนสำคัญ คือ เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ศึกษาบทบาทและความเป็นผู้นำในการบริหารราชการแผ่นดิน บทบาททางเศรษฐกิจและสังคม ที่ทำให้เขามีอิทธิพลสูงสุดทางการเมืองในสมัยนั้น.

มนัสชัย นำทรงพล (นามแฝง). "สาเหตุการปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕" ปาจารยสาร ๘, ๓ (มิ.ย.–ก.ค. ๒๕๒๔) ๑๒ – ๒๔.

กล่าวถึงความเสื่อมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชในรัชกาลที่ ๖ เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของไทย เนื่องจากอิทธิพลตะวันตก รัชกาลที่ ๖ ทรงพยายามปลูกฝังลัทธิชาตินิยมคับแคบในหมู่ราษฎร โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง และเป็นไปในทางส่งเสริมระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชทั้งสิ้น การเรียกร้องประชาธิปไตยจึงกระทบกระเทือนต่อสถาบันพระมหากษัตริย์โดยตรง ประกอบกับทรงมีนโยบายการบริหารประเทศและพระราชจริยวัตรที่ทำให้เกิดความเสื่อมในองค์พระมหากษัตริย์ การปฏิรูปการปกครองประเทศแบบหัวมงกุฎท้ายมังกร คือ การปฏิรูปที่คงฐานะและผลประโยชน์ของกษัตริย์และราชวงศ์ไว้ ผูกขาดอำนาจอยู่ที่สถาบันกษัตริย์ แทนการกระจายรายได้ไปสู่ราษฎร และไม่ยินยอมให้ประชาชนมีสิทธิมีเสียงในทางการเมือง ด้วยเหตุนี้ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชของไทยจึงถูกพิจารณาว่าเป็นต้นเหตุแห่งความล้าหลัง เป็นเครื่องถ่วงรั้งความก้าวหน้าของประเทศ และเป็นเหตุผลสนับสนุนให้มีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองต่อมาในรัชกาลที่ ๗.

มนูญ ลาชโรจน์. "นโยบายการจัดการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๓–๒๔๖๘" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑. ๑๖๖ หน้า.

นโยบายการจัดการศึกษาในรัชกาลที่ ๖ คือ การจัดการอาชีวศึกษาแก่ประชาชน เพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ประเทศ และความกินดีอยู่ดีของประชาชน และการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษาภาคบังคับเพื่อให้คนส่วนใหญ่มีโอกาสได้รับการศึกษาเสมอทั่วหน้ากัน ได้มีการสร้างโรงเรียนอาชีวศึกษาด้านหัตถกรรม พาณิชยกรรม และเกษตรกรรม แต่มีอุปสรรคในด้านงบประมาณและบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถที่จะรับงานไปปฏิบัติให้ได้ตามนโยบายอย่างมีประ-

สิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ก็มีผลทำให้มีสถาบันการศึกษาแผนใหม่เกิดขึ้น ได้แก่ การประถมศึกษา มัธยมศึกษา และมหาวิทยาลัยเกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์.

มัทนา เกษกมล. "การเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ๑๔, ๓–๔ (เม.ย. – พ.ค. ๒๕๑๙) ๗๑–๑๐๘.

วิเคราะห์สภาพความแตกต่างของระบบการเมืองและการปกครองในรัชกาลที่ ๕ และที่ ๖ ว่ามีการพัฒนาและการปรับปรุงในแนวทางใด ศึกษาการปฏิรูปการปกครองในรัชกาลที่ ๕ ได้แก่ การรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง การปรับปรุงโครงสร้างของรัฐบาล การปฏิรูปสังคม และการพัฒนาบุคคล ศึกษาแนวพระราชดำริทางการเมืองของรัชกาลที่ ๖ และอุดมคติในการปกครอง ๒ ประการ คือ การสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้ทัดเทียมกับนานาชาติ และการสร้างความรู้สึกชาตินิยมในหมู่ชาวไทย วิเคราะห์บทบาทและพระบรมราโชบายในการบริหารแผ่นดินของพระองค์ และเสนอผลกระทบทางการเมืองที่มีมาถึงรัชกาลที่ ๗ ในด้านการเมืองและการเงิน.

มัทนา เกษกมล. "การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ เรื่อง การเมืองการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓ – ๒๔๖๘)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗. ๒๑๓ หน้า.

รัชกาลที่ ๖ ทรงนิยมในระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นอย่างมาก ทรงนิยมที่จะรวมอำนาจการปกครองมาอยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ มิได้ทรงตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมและแนวความคิดประชาธิปไตยตะวันตกที่มีอยู่ในหมู่ปัญญาชนขณะนั้น แม้จะทรงนำแนวความคิดลัทธิชาตินิยมและวิถีการดำเนินชีวิตแบบตะวันตกมาปรับให้เข้ากับสภาพการณ์ของสังคมไทย พระราชดำริและพระบรมราโชบายทางการเมืองทรงแตกต่างจากของรัชกาลที่ ๕ ผนวกกับภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้กลุ่มปัญญาชนที่ต้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ทำรัฐประหาร ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นเหตุให้พระราชอำนาจอันสมบูรณ์ของพระมหากษัตริย์สิ้นสุดลง.

ลาวัณย์ โชตามระ, "ยอดชีวิตของพระมงกุฎเกล้า" **ยุทธโกษ** ๘๒, ๔ (ธ.ค. ๒๕๑๖) ๔๗–๕๒.

กล่าวถึงพระประวัติของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักษมีลาวัณ ต่อมารัชกาลที่ ๖ ได้ทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระนางเธอลักษมีลาวัณ เป็นธิดาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงเป็นที่สนิทเสน่หาของรัชกาลที่ ๖ มาก เพราะทรงเป็น "ข้างใน" พระองค์เดียวที่มีความสามารถในการประพันธ์.

ลาวัณย์ โชตามระ. "รักแรกของรัชกาลที่ ๖" **ยุทธโกษ** ๘๒, ๓ (พ.ย. ๒๕๑๖) ๖๑–๖๔.

เล่าถึงหม่อมเจ้าหญิงวัลลภาเทวี วรวรรณ ซึ่งรัชกาลที่ ๖ ทรงประกาศหมั้น และสถาปนาเป็น

พระวรกัญญาปทานพระองค์เจ้าวัลลภาเทวี ต่อมาทรงประกาศถอนหมั้นด้วยเหตุผลว่าพระอัธยาสัยไม่ต้องกัน ดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวัลลภาเทวี.

เวลลา, วอลเตอร์ ฟรานซิส และ เวลลา, โดโรธี บี.

Vella, Walter Franscis and Vella, Dorothy B. **Chaiyo ! King Vajiravudh and the development of Thai nationalism.** Honolulu : University Press of Hawaii, 1978. 347 p.

ในช่วงระยะ ๑๕ ปีที่ทรงครองราชสมบัติ รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงพยายามเผยแพร่แนวความคิดลัทธิชาตินิยมในหมู่ประชาชน เพื่อให้ชาวไทยรวมตัวกันและภาคภูมิใจในชาติและวัฒนธรรมของตน รวบรวมพระราชกรณียกิจของพระองค์ในหลายรูปแบบที่ทรงพยายามสร้างลัทธิชาตินิยม ได้แก่การจัดตั้งกองเสือป่า บทพระราชนิพนธ์ชักชวนกระตุ้นใจทั้งในรูปบทละคร กาพย์กลอน เป็นต้น.

ศรีวรวงศ์, พระยา. **นิวัตพระมหานครโดยวิถีรอบพิภพ พ.ศ. ๒๔๔๕.** พระนคร : โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, ๒๔๕๙.

บันทึกถึงพระราชจริยวัตรและพระเกียรติยศของรัชกาลที่ ๖ แบ่งเป็นตอน ๆ เริ่มตั้งแต่ขณะดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาที่ประเทศอังกฤษได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศญี่ปุ่น ก่อนเสด็จกลับประเทศไทย เขียนเป็นบันทึกรายวัน เริ่มตั้งแต่ ๓ ตุลาคม ๒๔๔๔ ถึง ๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๕.

ศิลปากร, กรม. เจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. **พระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, ๒๕๑๔. ๑๑๖ หน้า.

(พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ของ จรัสศรี สุจริตกุล ณ เมรุวัดมกุฎกษัตริยาราม ๗ กันยายน ๒๕๑๔).

รวบรวมพระราชนิยมต่าง ๆ ของรัชกาลที่ ๖ ได้แก่ เรื่องพระบรมราโชบาย ลักษณะปกครองที่รโหฐานในพระราชสำนัก การนำชาวต่างประเทศเข้าเฝ้า การลงพระนามพระบรมนามาภิไธย การเรียกนามเจ้าจอม การกำหนดวันจักรี คำนำนามเด็ก เครื่องแต่งกายหญิงบรรดาศักดิ์ในงานพระศพพระราชวงศ์ ศาลาสหทัยสมาคม การใช้สรรพนามและตัวสะกด และการแก้ตัวอักษรโรมันชื่อเมืองและตำบล.

สมพล ศิลปวุฒิ. "บทบาทของประเทศไทยในการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง และผลที่ประเทศไทยได้รับ" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ๒๕๑๕. ๒๙๒ หน้า.

ศึกษาพระบรมราโชบายของรัชกาลที่ ๖ ในการประกาศสงครามกับเยอรมนีและออสเตรีย – ฮังการี โดยทรงมีพระราชประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่ การยึดทรัพย์สมบัติของชาวเยอรมันและออสเตรีย-

ฮังการีในไทย ยกเลิกสัญญาที่ไทยเสียเปรียบ และการแก้ไขสนธิสัญญาเสมอภาคกับนานาประเทศ ประการที่สองเพื่อหลีกเลี่ยงการคุกคามจากมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรที่จะบีบบังคับไทยขับไล่ศัตรูออกจากราชการ และทำสัญญาให้ฝ่ายตนได้เปรียบเยอรมนีเกี่ยวกับผลประโยชน์ในไทย และประการสุดท้าย เพื่อรักษาธรรมระหว่างประเทศ ป้องกันชาติใหญ่ใช้อำนาจไม่เป็นธรรมรุกรานประเทศที่เล็กกว่า ปรากฏว่าทรงสามารถปฏิบัติการได้เป็นผลสมดังพระราชประสงค์ มีการแก้ไขสนธิสัญญาเสมอภาคกับนานาประเทศในปี ๒๔๘๑.

สมสวาสดิ์ บุญญภัทโร. "สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า" **เทศาภิบาล** ๗๒, ๑๑ (พ.ย. ๒๕๒๐) ๑๒๘๓ – ๑๒๘๖.

กล่าวถึงพระราชประวัติและการศึกษาของรัชกาลที่ ๖ โดยย่อ และเล่าเหตุการณ์ในคืนก่อนเสด็จสวรรคตประกอบ โดย ม.จ. หญิง พูนพิศมัย ดิศกุล.

สุวิมล ชาญมานนท์. "การจำกัดอิทธิพลของชาวจีนในสมัยรัชกาลที่ ๖" **วารสารธรรมศาสตร์** ๔, ๑ (มิ.ย. – ก.ย. ๒๕๑๗) ๗๐ – ๘๖.

ศึกษาพระราโชบายเกี่ยวกับการจำกัดอิทธิพลของชาวจีนจากพระราชกรณียกิจ และวิเคราะห์จากบทพระราชนิพนธ์ และพระราชดำริและมูลเหตุในการจำกัดอิทธิพลชาวจีน คือมูลเหตุทางสังคม ทางการเมือง และทางเศรษฐกิจ ทรงตราพระราชบัญญัติต่าง ๆ ซึ่งแสดงผลการผสมกลมกลืนของชาวจีน พระราชบัญญัตินามสกุลพระพุทธศักราช ๒๔๕๖ พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ และประถมศึกษา และการพระราชทานยศบรรดาศักดิ์ เครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่ชาวจีน.

เสงี่ยม คุมพวาส. "สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ากับการทหาร" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๑๑, ๙ (พ.ย. ๒๕๑๔) ๑๐ – ๑๕.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๖ ทรงศึกษาวิชาทหาร ณ ประเทศอังกฤษ ที่โรงเรียนนายร้อยทหารบก ณ แซนด์เฮิสต์ ทรงศึกษาวิชาปืนใหญ่และการข่าวทหาร วิชาปืนเล็ก และปืนกล และวิชาทหารปืนใหญ่จากโรงเรียนต่าง ๆ ทรงศึกษาทั้งวิชาทหารและพลเรือนเป็นเวลา ๙ ปี เมื่อเสด็จสู่ประเทศทรงรับราชการจนได้รับสถาปนาพระยศเป็นนายพลเอกราชองครักษ์ ตำแหน่งจเรทหารบก และทรงบัญชาการกรมทหารมหาดเล็ก ต่อมาเมื่อขึ้นครองราชย์ทรงตั้งหน่วยอาสาสมัครสำหรับพลเรือน คือ เสือป่า และสำหรับเยาวชน คือ ลูกเสือ เพื่อฝึกฝนการรบไว้ช่วยทหาร และทรงประกาศสงครามโลกกับเยอรมัน และส่งกองทหารอาสาไปช่วยฝ่ายสัมพันธมิตรในฝรั่งเศสด้วย.

เสรี ไชยสุต. "พระมงกุฎเกล้าทรงปรับปรุงกฎมณเฑียรบาล" **ยุทธโกษ** ๘๐, ๖ (พ.ย. ๒๕๑๕) ๕๗ – ๖๐.

อธิบายถึงกฎมณเฑียรบาลมีบทบัญญัติ ๓ หมวด คือ พระตำราเกี่ยวกับแบบแผน เกี่ยวกับพระธรรมนูญหน้าที่ราชการต่าง ๆ และเกี่ยวกับพระราชกำหนด ข้อบังคับในราชสำนักใช้มาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชได้ทรงประพฤติปฏิบัติพระราชภารกิจตามกฎมณเฑียรบาลโดยเคารพสืบต่อกันมา ในรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงโปรดฯ ให้ตรากฎมณเฑียรบาลใช้บังคับเพิ่มเติมอีก ๘ ฉบับ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗-๒๔๖๗ ทุกวันนี้ส่วนใหญ่ของกฎมณเฑียรบาลหมดความสำคัญไป ยกเว้นกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์พระพุทธศักราช ๒๔๖๗ ซึ่งยังมีผลบังคับใช้อยู่.

เสาวนิต (ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์). "แด่...สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า" ใน **สยามในอดีต.** กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๑๕. หน้า ๒๗๕ – ๓๒๐.

สารคดีเกี่ยวกับรัชกาลที่ ๖ เป็นพระราชประวัติโดยย่อ และพระราชหัตถเลขาถึงรัชกาลที่ ๕ เล่าเรื่องการสังสรรค์ขณะศึกษาที่อังกฤษ พระราชบันทึกของรัชกาลที่ ๖ เกี่ยวกับการสร้างบทละครและเรื่องของเสือป่า.

ไสว พราหมณี. "ดุสิตธานี" ใน **บทเรียงความฉบับได้รับพระราชทานเงินรางวัลจากทุนภูมิพล (เล่ม ๑).** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐. หน้า ๑ - ๘.

รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงนำระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย มาทดลองใช้ในเขตจำเพาะแห่งหนึ่งซึ่งเป็นที่เริ่มของระบอบประชาธิปไตยของไทยเป็นครั้งแรกในรูปเทศบาลเรียกว่า "เมืองดุสิตธานี" และให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการปกครองเมืองดุสิตธานี.

ไสว วัฒนเศรษฐ. **เกียรติคุณพระมงกุฎเกล้าฯ.** พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๐๐. ๘๓๓ หน้า.

ผู้เขียนเกิดในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้รวบรวมพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระองค์ไว้แบ่งเป็น ๔ ภาค ว่าด้วยพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ และพระราชจริยวัตร ได้แก่ การตั้งกองเสือป่าและลูกเสือ การเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ ๑ เมืองดุสิตธานี เป็นต้น ภาคที่ ๓ รวบรวมพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระองค์และหลักราชการ ภาคที่ ๔ เกี่ยวกับงานพระราชนิพนธ์ร้อยแก้ว และภาคพิเศษเป็นการรวบรวมงานร้อยกรองของพระองค์.

หนังสือสยามรัฐพิพิธภัณฑ์สวนลุมพินี พุทธศักราช ๒๔๖๘. (The souvenir of the proposed Siamese Kingdom exhibition which was to have been held at Lumbini Park B.E. 2468 : in memoriam.) ม.ป.ท., ๒๔๖๘.

จัดพิมพ์ขึ้นเป็นที่ระลึกในการจัดงานมหกรรมครั้งสำคัญของไทยในรัชกาลที่ ๖ รวบรวมรายละเอียดทางเศรษฐกิจของไทยในสาขาต่าง ๆ ได้แก่ การเกษตร การพาณิชย์ การคมนาคม การบินทหาร

ตำนานสังเขปของประเทศสยามตั้งแต่สุโขทัย อยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๕ และที่ ๖ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ.

เหรียญ ศรีจันทร์ และ เนตร พูนวิวัฒน์. **กบฏ ร.ศ. ๑๓๐.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๗. ๒๗๑ หน้า.

ความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๕๔ มองได้ ๒ ประเด็น คือ ด้านหนึ่งเป็นกบฏและอีกด้านเป็นการปฏิวัติครั้งแรกของไทยเพื่อชาติบ้านเมือง ประเทศไทยเลือกที่จะพัฒนาตนเอง เพื่อที่จะไม่ต้องให้มหาอำนาจตะวันตกมาเกี่ยวข้องด้วย เริ่มตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และเน้นชัดในรัชกาลที่ ๕ มีการปฏิรูปการศึกษา ทำให้มีคนกลุ่มหนึ่งเห็นควรรวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองด้วย ดังปรากฏในคำกราบบังคมทูลของพวกเจ้านาย และข้าราชการให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากราชาธิปไตยมาเป็นประชาธิปไตย ใน พ.ศ. ๒๔๒๗ เป้าหมายของกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ต้องการจะพัฒนาประเทศให้เคียงบ่าเคียงไหล่กับอารยประเทศ และต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบกษัตริย์เหนือกฎหมายมาเป็นระบอบประชาธิปไตยในรูปใดรูปหนึ่ง โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงองค์พระประมุข แต่ความตั้งใจในการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ช้ากว่าฝ่ายรัฐบาล ถึงกลายเป็นกลุ่มกบฏ และต้องได้รับโทษจากบ้านเมือง นอกจากนี้แล้วยังกล่าวถึงสภาพทั่วไปของสังคมไทยในรัชกาลที่ ๖ อีกด้วย.

อมรดรุณารักษ์, จมื่น. **ดุสิตธานี เมืองประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.** พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๓. ๓๓ หน้า. (หอสมุดแห่งชาติ พิมพ์ในงานพระบรมราชานุสรณ์ ๑๐-๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๑๓).

รวบรวมผลการสัมมนาเรื่อง "ดุสิตธานี เมืองประชาธิปไตย" เมื่อ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓ มีเอกสารอ้างอิงเกี่ยวกับพระบรมราโชบายของรัชกาลที่ ๖ อย่างละเอียด ภาพประกอบเมืองดุสิตธานีได้มาจากสามัคคีสมาคมในอังกฤษ ภาพวาดล้อพระหัตถ์ และคำประพันธ์ต่างๆ จากหนังสือพิมพ์ดุสิตสมัยด้วย.

อมรดรุณารักษ์ จมื่น. **พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.** ๑๑ เล่ม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๒.

รวบรวมพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๖ ในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ ได้แก่ เรื่องกำเนิดนามสกุล กำเนิดพระราชวังสนามจันทร์ และพระปฐมเจดีย์ ดอนเจดีย์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ การประกาศสงครามกับเยอรมัน เมืองดุสิตธานี การเปลี่ยนธงชาติไทย การสำรวจคอคอดกระ กำเนิดสวนลุมพินี การเลิกหวย ก.ข. การศึกษาของชาติ พระราชพิธีต่าง ๆ ในรัชสมัยของพระองค์.

ออบลาส, ปีเตอร์ เบรน

Oblas, Peter Brain. "Siam's efforts to revise the unequal treaty system in the sixth reign (1910–1925)" Ph. D. dissertation, Department of History, University of Michigan, 1974. 280 p.

แบ่งเป็น ๗ บท เริ่มด้วยการแก้ไขสนธิสัญญาในปลายรัชกาลที่ ๕ โครงสร้างของความพยายามปรับปรุงสนธิสัญญาที่ทำกับสหรัฐอเมริกา บทบาทของสมเด็จกรมพระจรูญ ฯ ในการนำทหารเข้าสู่สงครามโลกและการเจรจาสงบศึก การแก้ไขสนธิสัญญาระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา และผลของการทำสนธิสัญญาครั้งนี้ที่มีต่อการประนีประนอมจากฝ่ายฝรั่งเศสและบทสรุป.

อัญชลาภรณ์ โกมลเสวิน. "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓ – ๒๔๖๘)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘. ๒๐๕ หน้า.

ในรัชกาลที่ ๖ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศตลอดเวลา ๑๕ ปีนั้นเป็นช่วงที่บรรยากาศทางการเมืองคลี่คลายไปในทางที่ดี รัฐบาลพยายามให้ประเทศไทยเป็นที่รับรองจากนานาประเทศว่าเป็นรัฐอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ และมีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศ ไทยเป็นประเทศเอกราชประเทศเดียวในอาเซียตะวันออกเฉียงใต้ที่ไม่เคยตกอยู่ใต้การปกครองของมหาอำนาจตะวันตก ในรัชกาลที่ ๖ นี้เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เพราะเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าจากความไม่เสมอภาคในทางปฏิบัติมาสู่ความเท่าเทียมกันกับประเทศต่าง ๆ.

อุทัย หิรัญโต. "ดุสิตธานี : โรงเรียนสอนประชาธิปไตย" <u>วารสารกำนันผู้ใหญ่บ้าน</u> ๒๘, ๙ (ก.ย. ๒๕๒๐) ๑๘ – ๒๐.

รัชกาลที่ ๖ ทรงจัดสร้าง "ดุสิตธานี" ในบริเวณพระราชวังดุสิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ โดยมีพระราชดำริที่จะปลูกฝังระบอบประชาธิปไตยให้แก่ประชาชน โดยทรงทดลองการปกครองแบบใหม่นี้ให้แก่หมู่ชนกลุ่มน้อย หากสัมฤทธิผลก็จะทรงขยายออกไปทั่วราชอาณาจักร และให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการปกครองเมืองดุสิตธานีด้วย.

โอภาส เสวิกุล. "พระมงกุฎเกล้ากับหนังสือพิมพ์" ใน <u>สารคดีชุด : เมืองไทยที่รัก.</u> พระนคร : โอเดียนบุ๊คสโตร์, ๒๕๑๒. หน้า ๑๘ – ๒๗.

เล่าถึงพระราชกรณียกิจทางด้านการส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย ในทางด้านเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ ในรัชสมัยของพระองค์มีหนังสือพิมพ์ประเภทต่าง ๆ ถึง ๑๓๐ ฉบับ และใน พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้โปรด ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ขึ้น พร้อมกับทรงบัญญัติศัพท์ editor ว่า บรรณาธิการ.

โอภาส เสวิกุล. "ลูกเสือไทย" ใน <u>สารคดีชุด : เมืองไทยที่รัก.</u> พระนคร : โอเดียนบุ๊คสโตร์. ๒๕๑๒. หน้า ๗๘ – ๑๐๘.

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านต่าง ๆ และให้รายละเอียดประวัติความเป็นมาของการก่อตั้งกองเสือป่าขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ตลอดจนพัฒนาการของสถาบันลูกเสือในรัชสมัยของพระองค์.

๒.๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๔๘๔)

เกรียง สุวรรณทัต. "วิเคราะห์การปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย" เอกสารวิจัยส่วนบุคคลในลักษณะวิชาการเมือง วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, ๒๕๒๑ ๖๐ หน้า.

ไทยเริ่มมีการปฏิรูปการปกครองและการบริหารตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ในรัชกาลที่ ๕ มีผู้เข้าชื่อถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ในรัชกาลที่ ๖ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง "ดุสิตธานี" เพื่อทดลองการปกครองระบอบประชาธิปไตย รัชกาลที่ ๗ ทรงตั้งสภาองคมนตรีและมีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ราษฎร แต่ปรากฏว่ามีพระบรมวงศานุวงศ์หลายคนได้ประท้วงและประวิงเอาไว้ ทำให้เกิดมีคณะราษฎรทำการปฏิวัติเปลี่ยนระบบการปกครองใหม่เป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ศึกษาแนวความคิดทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ ชี้แจงอุปสรรคของการปกครองระบอบใหม่นี้ในแง่ข้อบกพร่องของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และการแทรกแซงของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ภาคสุดท้ายเสนอวิธีแก้ปัญหาด้วยการปฏิรูปการเมือง การเศรษฐกิจ สังคม และการทหาร.

ขนิษฐา ศรีนาคาร์. "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาวัฒนธรรมไทย" ใน **เรียงความฉบับได้รางวัลเงินทุนภูมิพล.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. หน้า ๓๖ - ๔๔. (พิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดชัยพฤกษมาลา ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๒)

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๗ ในด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมทางศาสนา การศึกษาและภาษาของชาติ วรรณคดีและวรรณกรรม ประณีตศิลป์ การแต่งตัวของข้าราชการพลเรือน พระราชนิยมในการเกื้อกูลวัฒนธรรมไทย การตั้งสภาเผยแผ่พาณิชย์ และการไม่หวงแหนพระราชอำนาจในการปกครอง.

จิตราภรณ์ ไชยภัณฑา. "การจัดราชการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐. ๔๐๒ หน้า.

มุ่งศึกษาถึงการจัดราชการทหารในรัชกาลที่ ๗ อันเป็นสมัยที่ประเทศกำลังประสบกับปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งสำคัญ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ผนวกกับ

แนวพระราชดำริทางการทหารและรัฐประศาสโนบายการปกครองแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการจัดราชการทหาร กล่าวถึงความเป็นมาของการจัดราชการทหารตั้งแต่สุโขทัยมาจนถึงรัชกาลที่ ๖ อีกด้วย.

เจษฎา อุรพีพัฒนพงศ์. "ผลสะท้อนของการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่มีต่อกระบวนการเมืองในช่วงระยะเวลา พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๕" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖. ๑๓๘ หน้า.

ผลสำเร็จของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เกิดขึ้นจากการประนีประนอมระหว่างรัชกาลที่ ๗ กับคณะราษฎร แม้พระราชอำนาจถูกจำกัดภายในกรอบของรัฐธรรมนูญ แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์ผนึกจิตใจชาวไทยทุกคนยังคงมีอยู่ พระราชกรณียกิจของพระองค์เป็นพลังสำคัญที่เหนี่ยวรั้งมิให้เกิดการยึดครองอำนาจโดยเด็ดขาดของคณะราษฎรเมื่อทรงสละราชย์ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับคณะราษฎรกลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์กับคณะราษฎรเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาในรัชสมัยรัชกาลที่ ๘ และที่ ๙ ยังทรงพระเยาว์ขณะขึ้นครองราชย์ จึงปรากฏว่าคณะราษฎรมีอิทธิพลเหนือบุคคลบางท่านที่ดำรงตำแหน่งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ถึงอย่างไรก็ตาม นับแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ เป็นต้นมา แม้จะปราศจากพลังคอยรั้งถ่วงของสถาบันพระมหากษัตริย์ พระองค์ก็ยังทรงสูงส่งในฐานะเป็นองค์พระประมุขอันเป็นที่เคารพสักการะละเมิดมิได้ตลอดมาตราบเท่าทุกวันนี้.

ชวลิต วายุภักตร์. "การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๘๕" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘. ๓๑๒ หน้า.

ศึกษาปัญหาความยากจนของประชาชนหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ว่ามีสาเหตุมาจากการเสียผลผลิตส่วนเกินให้แก่รัฐ ซึ่งเป็นสภาพที่เกิดขึ้นก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลคณะราษฎรเพียงแต่ยกเลิกพันธะความสัมพันธ์ทางการผลิตของราษฎรกับพระมหากษัตริย์เท่านั้น เน้นนโยบายเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเอกชน และยื่นอุดมการเสรีประชาธิปไตยให้แก่ประชาชน เท่ากับว่าคณะราษฎรยอมรับการเอาเปรียบของผู้มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินกับผู้ไร้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินทำให้มีการเก็บส่วนเกินได้ในสังคมอีก คณะราษฎรมีบทบาทเพียงปฏิรูปเศรษฐกิจให้ประชาชนมีสภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น แต่ไม่สามารถกำจัดรากเหง้าของการเอารัดเอาเปรียบในสังคมได้.

ชาญชัย รัตนวิบูลย์. "บทบาทของอภิรัฐมนตรีสภาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๙. ๓๘๙ หน้า.

ศึกษาและวิเคราะห์บทบาทของอภิรัฐมนตรีสภาในด้านการคลังและการปกครองในรัชกาลที่ ๗ มีการตัดทอนงบประมาณรายจ่าย ยุบเลิกหน่วยงานและดุลย์ข้าราชการออก เพิ่มภาษี และคัดค้านการเก็บภาษีทางตรงจากคนร่ำรวย เพราะเกรงจะกระทบกระเทือนผลประโยชน์ส่วนพระองค์และพระราชวงศ์ ทางด้านการปกครองมีหน้าที่ถวายคำปรึกษาในเรื่องแต่งตั้งและพ้นตำแหน่งของข้าราชการระดับสูง คัดค้านโครงการพระราชทานธรรมนูญของรัชกาลที่ ๗ โดยอ้างว่าประชาชนยังไม่พร้อม ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้มีผู้คิดว่ารัชกาลที่ ๗ ทรงตกอยู่ภายใต้อำนาจและอิทธิพลของอภิรัฐมนตรีสภาอันมีผลสะท้อนให้เกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕.

ชาญชัย รัตนวิบูลย์. "ปฏิกิริยาของทหารต่อวิธีการแก้ปัญหางบประมาณขาดดุลย์ของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๕ : เค้าโครงละเอียดงานวิจัยอันดับที่ ๑" <u>วารสารคณะสังคมศาสตร์</u> (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก) (๒๕๒๑) ๖๐ - ๖๖.

รัชกาลที่ ๗ ทรงขึ้นครองราชย์โดยไม่มีการเตรียมพระองค์ ได้ทรงสถาปนาอภิรัฐมนตรีสภาซึ่งประกอบด้วยพระราชวงศ์ชั้นสูง แนะนำให้ทรงแก้ไขปัญหางบประมาณขาดดุลย์ซึ่งเรื้อรังมาจากสมัยรัชกาลที่ ๖ ด้วยการตัดทอนรายจ่าย ยุบหน่วยงาน ดุลย์คนออกจากราชการ ทำให้ทหารได้รับความเดือดร้อน จึงเป็นแรงผลักดันให้ไปรวมกลุ่มกับพลเรือนหัวก้าวหน้าทำการปฏิวัติ ๒๔๗๕ ต้องการศึกษาการกำหนดวิธีแก้ปัญหางบประมาณของรัชกาลที่ ๕ อำนาจหน้าที่และพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อการแก้ปัญหา ศึกษาปฏิกิริยาของกลุ่มทหารและผลกระทบของการแก้ปัญหาที่มีต่อเสถียรภาพของรัฐบาลรัชกาลที่ ๗.

ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์. <u>เบื้องหลังพระปกเกล้าฯ สละราชสมบัติ.</u> กรุงเทพฯ : ประมวลสาส์น, ๒๕๑๖. ๕๓๖ หน้า.

รวบรวมเอกสารชั้นต้นทั้งหมดที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ และเบื้องหลังการสละราชสมบัติของรัชกาลที่ ๗ โดยรวบรวมจากเอกสารของทางราชการ บันทึกจดหมาย โทรเลข พระราชหัตถเลขา พระราชบันทึก กระแสรับสั่งขัดข้อง การประชุมสภาผู้แทนราษฎร คำประกาศของคณะราษฎร รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว แถลงการณ์ทรงสละราชสมบัติ บันทึกลับต่างๆ ผู้อ่านพบความขัดแย้งระหว่างฝ่ายพระมหากษัตริย์และฝ่ายรัฐบาลโดยละเอียด.

โซเมอร์, ฮาร์วีย์ เอ.

Somers, Harvey A. "Politics and administration in Siam, 1925-1932" Ph.D. dissertation, Department of History, University of California, Los Angeles, 1973.

ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยด้านการปกครองและโครงสร้างของการบริหารงาน ในรัชกาลที่ ๗ โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวพันระหว่างพระมหากษัตริย์กับข้าราชการ ตลอดจนการปรับปรุงระบบเทศบาลสมัยหลัง พ.ศ. ๒๔๖๓ ศึกษาร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๗๓ - ๒๔๗๕ ด้วย.

ณรงค์ พ่วงพิศ. "ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนจีนในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" **วารสารธรรมศาสตร์** ๑, ๓ (เม.ย. ๒๕๑๕) ๑ - ๑๒.

ในรัชกาลที่ ๗ ประเทศจีนมีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐ ชาวจีนในไทยมีการเคลื่อนไหวทั้งทางตรงทางอ้อม ทำให้เกิดลัทธิชาตินิยม และก่อความยุ่งยากให้กับสังคมไทย รัฐบาลต้องหาทางป้องกัน และมีการแทรกซึมของลัทธิคอมมิวนิสต์ขึ้นด้วย.

ณรงค์ พ่วงพิศ. "นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของคนจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๔. ๒๓๖ หน้า.

วิเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับนโยบายการศึกษาของชาวจีนในไทยมีอยู่ ๒ ประการ คือ เพื่อควบคุมโรงเรียนจีน และเพื่อสร้างความผสมกลมกลืนของนักเรียนจีน เนื่องจากในระยะนั้นมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนในไทย เพื่อโฆษณาลัทธิชาตินิยมจีน การปกครองแบบสาธารณรัฐและลัทธิคอมมิวนิสต์ในโรงเรียนจีน รัฐบาลจำต้องใช้มาตรการทางการศึกษาโดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๗๐ และ พ.ศ. ๒๔๗๙ เพื่อควบคุมโรงเรียนจีนเหล่านี้ อันเป็นการสร้างความมั่นคงภายในของชาติไว้.

ณรงค์ พ่วงพิศ. **นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของคนจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ๒๕๑๘. ๒๓๑ หน้า.

ผู้เขียนปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ที่เสนอต่อคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อธิบายลักษณะความเป็นมาของชาวจีนในเมืองไทยซึ่งมีส่วนให้เกิดปัญหาในรัชกาลที่ ๗ แสดงความสัมพันธ์ระดับรัฐบาลกับนโยบายต่อชาวจีนโพ้นทะเลในด้านการศึกษามีหลักฐานปรากฏว่าคนจีนได้ใช้โรงเรียนเป็นแหล่งปลุกปั่นให้ลูกจีนมีความคิดเป็นชาตินิยมอยู่เสมอ ซึ่งเริ่มตั้งมาตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๕ นโยบายในการควบคุมโรงเรียนซึ่งไม่ได้เข้มงวดมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ และที่ ๖ วิเคราะห์ถึงรัชกาลที่ ๗ ว่าเหตุที่ไม่ทรงกล้าใช้นโยบายเฉียบขาด เนื่องจากการยับยั้งของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพและภาวะเศรษฐกิจที่ทรุดโทรม ทรงใช้นโยบายสร้างความผสมกลมกลืน.

ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา. "พระปกเกล้าฯ สละราชสมบัติ" **ท้องถิ่น** ๙, ๓ (มี.ค. ๒๕๑๑) ๔๓ - ๕๙; **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ๖, ๑ (มิ.ย. ๒๕๑๑) ๘ - ๒๑.

กล่าวถึงเหตุการณ์ทางการเมืองก่อนทรงสละราชสมบัติ การปฏิวัติ ๒๔๗๕ และกบฏบวรเดช ๒๔๗๖ อธิบายถึงสาเหตุแห่งการสละราชสมบัติซึ่งเริ่มมาจากการที่ทรงใช้สิทธิยับยั้งร่างพระราช

บัญญัติอากรมรดก กับพระราชบัญญัติประหารชีวิตนักโทษได้ทรงมีพระราชบันทึกสรุปข้อข้องพระหฤทัยให้แก่รัฐบาล และผู้เขียนได้วิเคราะห์พระราชอำนาจในทางการเมืองของพระมหากษัตริย์ในแง่กฎหมายและแง่สังคมด้วย รัชกาลที่ ๗ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์นักประชาธิปไตยอย่างแท้จริง.

ธวัช มกรพงศ์

Thawatt Mokarapong. "The June revolution of 1932 in Thailand : a study of political behavior." Ph.D. dissertation, Indiana University, 1962. 308 p.)

แบ่งเป็น ๖ บท กล่าวถึงสาเหตุของการยึดอำนาจการปกครองเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการปฏิวัติ ความเสื่อมของระบบราชาธิปไตยหรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช สาเหตุของการปฏิวัติ แนวโน้มของการปฏิวัติ ความยุ่งยากทางการเมือง กบฏบวรเดช และความขัดแย้งในเรื่องโครงสร้างทางเศรษฐกิจของนายปรีดีและรัชกาลที่ ๗ บทสรุปว่าด้วยความอ่อนแอของรัฐสภา และอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ มีภาคผนวกของการสละราชสมบัติของรัชกาลที่ ๗ ด้วย.

ธวัช มกรพงศ์. **ประวัติศาสตร์การปฏิวัติในประเทศไทย : การศึกษาพฤติกรรมทางการเมือง.** กรุงเทพฯ : เฉลิมนิจ, ๒๕๑๕. ๒๕๑ หน้า. (ฉบับภาษาอังกฤษ : Thawatt Mokarapong. **History of the Thai revolution: a study in political behavior.** Bangkok Chalermnit, 1972. 251 p.)

ดัดแปลงมาจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของผู้เขียน ให้ข้อมูลและรายละเอียดต่างๆ ที่เกี่ยวกับข้อเท็จจริงในการปฏิวัติ ๒๔๗๕ และเหตุการณ์สำคัญๆ ในปีต่อมาไว้อย่างละเอียด กล่าวถึงประวัติศาสตร์ไทยก่อนการปฏิวัติโดยสังเขป สาเหตุของการปฏิวัติ และเหตุการณ์หลังการปฏิวัติ โดยเปรียบเทียบแผนการยึดอำนาจของคณะราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๗๕ กับการปฏิวัติที่เรียกว่า กบฏ รศ. ๑๓๐ ไว้ด้วย วิเคราะห์การปฏิรูปการบริหารแผ่นดินของรัชกาลที่ ๕ ที่รวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางเพื่อส่งเสริมอำนาจทางการเมืองของพระองค์ นับเป็นสิ่งที่ทำให้การโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชทำได้ง่ายขึ้น และกล่าวถึงรัชกาลที่ ๗ ว่าทรงเข้ามาพัวพันในการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างกลุ่มต่างๆ ซึ่งมีความสำคัญต่อการผันแปรทางการเมืองไทย.

นัยนา หงษ์ทองคำ. "พระบาทสมเด็จพระปกเปล้าเจ้าอยู่หัวและคณะราษฎร" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐. ๔๗๐ หน้า.

ศึกษาถึงแนวพระราชดำริทางการเมืองของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช การปฏิรูปและการสร้างสถาบันทางการเมืองเพื่อปรับรูปแบบการปกครองให้ข้าราชการและประชาชนมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจทางการเมือง กลุ่มคณะราษฎรเห็นว่าระบอบสมบรณาญาสิทธิราชเป็น

อุปสรรคต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศ จึงมีการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ และต้องการยึดครองอำนาจให้อยู่ในหมู่คณะของตนแต่ผู้เดียว จากการศึกษาทำให้ทราบถึงบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในการประคับประคองให้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้อง และความพยายามของพระองค์ในการใช้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเครื่องถ่วงดุลย์แห่งอำนาจเพื่อหยุดยั้งการใช้อำนาจทางการเมืองอย่างไม่ถูกต้องตามระบอบประชาธิปไตย วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างพระองค์กับคณะราษฎรเกี่ยวกับเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยของพระองค์และการผูกขาดอำนาจทางการเมืองของคณะราษฎร และการวิเคราะห์ถึงพระราชอำนาจและพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์ที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และพฤติกรรมที่คณะราษฎรปฏิบัติต่อพระองค์และพระราชวงศ์ ในที่สุดจึงทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยที่จะสละราชสมบัติ เพื่อคณะราษฎรจะได้เลือกพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ที่คณะราษฎรสามารถทำงานร่วมด้วยได้ นับเป็นประวัติการณ์ที่สำคัญที่สุดในระบอบการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขในประวัติศาสตร์ไทย.

นายสุจินดา (นามแฝง). <u>พระปกเกล้า ฯ กษัตริย์นักประชาธิปไตย.</u> กรุงเทพฯ : สยามการพิมพ์, ๒๕๑๙. ๕๗๑ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๗ ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ การเสด็จสหรัฐ ฯ ของพระองค์สมเด็จพระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ พระอัจฉริยภาพทางดนตรี การเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนืออินโดจีน และชวา กิจการทหารและการบ่กครองในรัชสมัยของพระองค์ การเปลี่ยนแปลงการปกครองความขัดแย้งในเรื่อง "เค้าโครงเศรษฐกิจ" กบฏบวรเดช การสละราชสมบัติ และการเสด็จสวรรคต.

นายหนหวย (ศิลปชัย ชาญเฉลิม). <u>เจ้าฟ้าประชาธิปก ราชันผู้นิราศ.</u> พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๔๙๕. ๖๕๙ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๗ เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตย การเสด็จลี้ภัยการเมือง การพระราชทานรัฐธรรมนูญ ความขัดแย้งเกี่ยวกับกรณี "เค้าโครงเศรษฐกิจ" ของหลวงประดิษฐมนูธรรม การเสด็จสหรัฐอเมริกา การสละราชสมบัติ และการเสด็จสวรรคตของพระองค์ที่ประเทศอังกฤษ.

นิคม จารุมณี. "กบฏบวรเดช พ.ศ. ๒๔๗๖" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘. ๔๐๓ หน้า.

ศึกษากรณีกบฏบวรเดช ซึ่งนับเป็นสงครามกลางเมืองที่ขยายขอบเขตเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย พิจารณาเหตุการณ์มิถุนายน ๒๔๗๕ ว่ามิได้เป็นจุดสิ้นสุดแห่งความขัดแย้งทางการเมือง แต่เป็นการเริ่มต้นต่อสู้ที่ยืดเยื้อระหว่างพระมหากษัตริย์และผู้จงรักภักดีต่อพระองค์ กับกลุ่มผู้ก่อการ (คณะราษฎร) แม้กบฏบวรเดชจะสิ้นสุดลงในเวลา ๑๔ วัน แต่มีผลสะท้อนถึงความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ที่ซ่อนเร้นอยู่ในระหว่างกลุ่มต่างๆ อันมีผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และกบฏนี้มีส่วนทำให้รัชกาลที่ ๗ ทรงสละราชสมบัติในเดือนมีนาคม ๒๔๗๗ และมีผลให้อำนาจของคณะราษฎรมั่นคงยิ่งขึ้น แม้ว่ากบฏบวรเดชพยายามที่จะต่อรองและช่วงชิงอำนาจขั้นสุดท้ายจากกลุ่มอนุรักษ์นิยม และกษัตริย์นิยม.

บัตสัน, เบนจามิน เอ.

Batson, Benjamin A. "Modernization in early twentieth century Thailand." Ph.D. dissertation, Department of Southeast Asian History, Cornell University, 1973.

ศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อันเนื่องมาจากการเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศตะวันตกทั้งทางตรงและทางอ้อม ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๔๗๓ ของรัชกาลที่ ๗.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. "กษัตริย์ผู้อาภัพ" ใน **บุรุษเหล็กแห่งกรุงรัตนโกสินทร์.** พระนคร : เขษมบรรณกิจ, ๒๔๙๖. หน้า ๔๕๒ - ๔๖๐.

เล่าถึงความวุ่นวายทางการเมือง ความบีบบั่นในทางเศรษฐกิจของเมืองไทย ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.

ปรีดา วัชรางกูร. **พระปกเกล้าฯ กับระบอบประชาธิปไตย : พระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างสมบูรณ์.** กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๐. ๔๑๔ หน้า.

ผู้เขียนเคยรับราชการใกล้ชิดในรัชกาลที่ ๗ ได้รวบรวมพระราชประวัติของพระองค์ พระราชภาระกิจก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ กลุ่มนักเรียนนอกและความคิดทางประชาธิปไตย การยึดอำนาจการปกครอง การพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวและฉบับถาวร บันทึกพระบรมราชวินิจฉัยเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม การเสด็จฯ ลี้ภัยการเมือง กบฏบวรเดช การขัดแย้งระหว่างพระองค์กับรัฐบาล การสละราชสมบัติ และบทสรุปทรรศนะต่างๆ ที่มีต่อพระองค์.

พโยม โรจนวิภาต. **พ. ๒๗ สายลับพระปกเกล้าฯ.** โดย อ.ก. รุ่งแสง. ๔ เล่ม. กรุงเทพฯ : ไทยเขษมการพิมพ์, ๒๕๒๑ - ๒๕๒๒.

เป็นหนังสือชุดชีวประวัติของข้าราชการสำนักซึ่งมีหน้าที่สอดส่องความเคลื่อนไหวทางการเมือง แล้วถวายรายงานต่อรัชกาลที่ ๗ ในปี ๒๔๗๕ - ๒๔๗๖ ทรงโปรดฯ ให้ตรวจตราว่าเจ้านาย

พระองค์ใดทำตนเป็นปฏิปักษ์กับคณะราษฎร์ แต่พบว่าคณะราษฎร์พยายามขจัดอำนาจของกษัตริย์และกลุ่มเจ้า มีหลักฐานแสดงว่ารัชกาลที่ ๗ ทรงพร้อมที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กล่าวถึงเรื่องกบฏบวรเดช พ.ศ. ๒๔๗๒ ที่ต้องการสถาปนาระบบประชาธิปไตยที่ถูกต้อง ไม่ได้คิดฟื้นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และผู้เขียนถูกจับในฐานะพลเรือนที่เป็นกบฏด้วย ต้องหลบจากประเทศไทยไปทำงานการต่างประเทศช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒.

โพธิ์ แซมลำเจียก. "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กับสมุดปกเหลืองของนายปรีดีฯ" ใน **สามนักการเมืองเรืองนามของไทย.** พระนคร : ธรรมบรรณาคาร, ๒๕๑๕. หน้า ๓๒๗-๔๒๕.

กล่าวถึงพระราชประวัติโดยย่อของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้อัญเชิญบันทึกพระราชวินิจฉัยฯ เรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม ที่ได้ทรงอ่านและวิจารณ์ไว้โดยละเอียดทุกหมวดทุกข้อ ทรงไม่เห็นด้วยกับโครงการนี้.

มยุรี นกยูงทอง. "ปัญหาเศรษฐกิจของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐. ๓๙๒ หน้า.

การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจในรัชสมัยรัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๗) โดยมุ่งเสนอข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และวิเคราะห์ปัญหาการคลังและปัญหาการเงิน กล่าวถึงสภาพเศรษฐกิจไทยก่อนรัชสมัยของพระองค์ ชี้ถึงลักษณะของปัญหา ๓ ประเภท คือ ปัญหาการคลัง ปัญหาการเงิน ปัญหาการค้าและการผลิต สาเหตุของปัญหาภายในและสาเหตุจากภายนอกประเทศ และแนวความคิดในการดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหาของรัฐบาล ตลอดผลของปัญหาที่กระทบต่อสภาวะทางการเมืองด้วย.

เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, สำนักงาน. **แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ.** พระนคร : โรงพิมพ์ยังหลี, ๒๔๗๘. ๔๑๘ หน้า.

รวบรวมเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ในสมัยเริ่มต้นการปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยซึ่งเริ่มจากการขัดแย้งระหว่างพระมหากษัตริย์กับรัฐบาล การใดๆ รัฐบาลทำไปจนถึงที่สุดแล้วจึงกราบบังคมทูลพระกรุณา ไม่มีทางที่จะทรงทักท้วงแก้ไข จึงทรงมีพระราชดำริว่า พระองค์ไม่ควรจะดำรงราชสมบัติอยู่ต่อไป จึงสมัครพระราชหฤทัยที่จะทรงสละราชสมบัติ.

เลขาธิการรัฐสภา, สำนักงาน. ศูนย์บริการทางวิชาการและกฎหมาย. "๔๕ ปี แห่งระบบประชาธิปไตยของประเทศไทย" **รัฐสภาสาร** ๒๕, ๖ (มิ.ย. ๒๕๒๐) ๑-๑๔๓.

กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการปกครองโดยละเอียด และให้มีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้

ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน มีพระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ และรวบรวมรัฐธรรมนูญที่มีการแก้ไขตั้งแต่ ๒๔๗๕ มาจนถึง พ.ศ. ๒๕๑๙ รวม ๑๙ ฉบับ รายชื่อประธานสภาผู้แทนราษฎร นายกรัฐมนตรี และการปฏิรูปการปกครอง ๒๕๑๙.

วัลย์วิภา จรูญโรจน์, ม.ล. "แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๓๒๕ หน้า.

ศึกษาปัจจัยที่มีผลในแง่ที่เป็นสิ่งเร้าและเป็นอุปสรรคต่อแนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ โดยศึกษาจากปัจจัยภายนอก อันได้แก่ สภาพแวดล้อม และสถานการณ์ของบ้านเมืองก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ และศึกษาจากปัจจัยภายในซึ่งได้แก่ ภูมิหลังและพฤติกรรมของพระองค์ท่าน การเสนอแนวพระราชดำริทางการเมือง ๒ สมัย คือ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในฐานะที่ทรงเป็นกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ วิเคราะห์พระราชบันทึกเรื่อง Democracy in Siam และพระราชบันทึกเรื่องการปกครอง และวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่แท้จริงและลักษณะของการสละราชย์ของพระองค์ด้วย.

วัลย์วิภา จรูญโรจน์, ม.ล. "เบื้องหลังการลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมของพระองค์เจ้าบวรเดช ในปี พ.ศ. ๒๔๗๔." **วารสารธรรมศาสตร์** ๖, ๓ (ก.พ. - พ.ค. ๒๕๒๐) ๔ - ๒๖.

การลาออกของพระองค์เจ้าบวรเดช ในปี ๒๔๗๔ เป็นเรื่องเกี่ยวพันกับภาวะทางเศรษฐกิจของประเทศซึ่งรับช่วงมาจากสมัยรัชกาลที่ ๖ ความต้องการปฏิรูปการทหาร ซึ่งรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงตอบโต้และวิจารณ์บ้าง ความต้องการลองดีของพระองค์เจ้าบวรเดชเองกับเสนาบดีพระคลังฯ โดยถือว่ารัชกาลที่ ๗ ทรงอำนาจสิทธิขาดสนับสนุนตนอยู่ การลาออกเป็นการทำให้เกิดความวุ่นวายในวงรัฐบาล และในวงการทหารด้วย.

วิทยา (นามแฝง). "พระมหากษัตริย์พระองค์แรกในระบอบประชาธิปไตย" **การประชาสงเคราะห์** ๒๑, ๑๓๙ (ก.ค. ๒๕๑๙) ๑๘ - ๒๑.

รัชกาลที่ ๗ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกในระบอบประชาธิปไตย และพระองค์แรกที่ทรงสละราชสมบัติ มีรายละเอียดพระราชหัตถเลขาเป็นพระราชสาส์นอำลาประชาชนก่อนทรงสละราชย์ ทูลผ่านสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยานริศรานุวัติวงศ์ ซึ่งเผยภูมิหลังของคณะราษฎร์ ทำให้ทราบพระราชประสงค์และเจตนาอันแท้จริงของคณะราษฎร์ที่มีต่อพระองค์ ต่อชาติ และประชาชน.

สมภพ ภิรมย์. "เนื่องจากพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" **เอกลักษณ์ไทย** ๑, ๕ (พ.ค. ๒๕๒๐) ๗๐ – ๘๐.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๗ และเหตุการณ์เมื่อทรงสละราชสมบัติ ทางการได้มีดำริที่จะสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์เป็นครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๒ จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๗ นายประมวล กุลมาตย์ และเพื่อนสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติได้ขอเสนอให้สร้างอนุสาวรีย์ของพระองค์ ณ บริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคม มีคณะกรรมการดำเนินงาน ๓ กลุ่มคือ คณะกรรมการจัดสร้างอนุสาวรีย์ คณะกรรมการหาทุนสร้างฯ และคณะกรรมการออกแบบ ซึ่งผู้เขียนเป็นประธาน ให้รายละเอียดของผู้ร่วมงานการออกแบบแผนผังบริเวณและรูปลักษณะของอนุสาวรีย์ แต่งานยังไม่สำเร็จ.

สิริ เปรมจิตต์. **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงโต้แย้งเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสาวภาค, ๒๕๑๖. ๒๑๖ หน้า.

กล่าวถึงเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ บุคคลชั้นนำแห่งคณะปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นำขึ้นกราบบังคมทูลแด่รัชกาลที่ ๗ และบทพระราชวิจารณ์ของรัชกาลที่ ๗ โดยละเอียด ทรงโต้แย้งว่าเป็นคอมมิวนิสต์ จึงทรงระงับไว้ไม่นำออกประกาศใช้ เพราะอาจนำความพินาศหายนะมาสู่ชาติบ้านเมืองได้ นับเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีค่ายิ่ง.

สุวดี เจริญพงศ์. "ปฏิกิริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕" วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙. ๓๔๙ หน้า.

อธิบายถึงนโยบายของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ต่อแนวความคิดประชาธิปไตย และแนวความคิดสังคมนิยมแบบมาร์กซิสต์ ซึ่งการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดทางการเมืองตะวันตกได้เริ่มก่อตัวมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ และที่ ๖ และได้กลายมาเป็นปัญหาสำคัญทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ ๗ ในการต่อต้านรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช รัฐบาลใช้มาตรการทางกฎหมายต่อผู้เลื่อมใสลัทธิคอมมิวนิสต์ปราบปรามกิจกรรมของฝ่ายมาร์กซิสต์ และผ่อนปรนต่อการแสดงความคิดเห็นของประชาชนซึ่งมีอุดมการประชาธิปไตย ซึ่งนโยบายนี้เป็นการช่วยแผ้วทางให้แก่คณะราษฎรซึ่งเข้ายึดอำนาจการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕.

เอมอร นิรัญราช. "ทัศนะทางสังคมในนวนิยายไทยสมัยรัชกาลที่ ๗" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑. ๑๔๗ หน้า.

มุ่งวิเคราะห์ทัศนะทางสังคมที่แสดงอยู่ในนวนิยายไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ศึกษาความเคลื่อนไหวทางสภาพสังคมและทางวรรณกรรม ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงรัชกาลที่ ๗ พบประเด็นทัศนะทางสังคม ๕ ประการ คือ ทัศนะต่อวิถีชีวิต ความเชื่อและค่านิยมในสังคมระบบเจ้าทุนนายมูล ทัศนะที่แสดงถึงการเติบโตของชนชั้นกลาง ทัศนะต่อสภาพบ้านเมืองและความเปลี่ยนแปลงของสังคม ทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาและขนบประเพณี และทัศนะเกี่ยวกับสตรี.

๒.๘ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๘๙)

คำตัดสินใหม่กรณีสวรรคต ร.๘ โดยคำพิพากษาศาลแพ่ง หมายเลขแดงที่ ๕๘๑๐/๒๕๒๒

(วันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๒). กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๓. ๒๑๐ หน้า.

เป็นหนังสือที่รวบรวมเกี่ยวกับคำพิพากษาศาลแพ่งในกรณีคำตัดสินใหม่คดีสวรรคต ร. ๘ เรื่องที่บริษัทสหอุปกรณ์การพิมพ์จำกัด ได้พิมพ์หนังสือ "ในหลวงอานันท์กับคดีลอบปลงพระชนม์" โดยแบ่งเป็น ๘ บท เริ่มต้นด้วยรายงานกระบวนพิจารณา คำพิพากษาตามยอม สัญญาประนีประนอมยอมความ เอกสารแนบท้ายสัญญายอม คำฟ้องของโจทย์ และมีภาคผนวกอีก ๓ บท.

คำพิพากษาศาลอุทธรณ์ ศาลฎีกา คดีประทุษร้ายพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๑๗. ๓๙๖ หน้า.

รวบรวมคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ในคดีเกี่ยวกับกรณีสวรรคตรัชกาลที่ ๘ คำแถลงของพนักงานอัยการโจทย์ในคดีประทุษร้ายต่อรัชกาลที่ ๘ และคำพิพากษาศาลฎีกาคดีนี้โดยละเอียดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๖ - พ.ศ. ๒๔๙๗.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม และ ประยุทธ สิทธิพันธ์. **ในหลวงอานันท์ : ประมวลเรื่องและภาพพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ การเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียนพสกนิกรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลด้วยพระราชอัธยาศัย อันประทับอยู่ในดวงใจประชาชนชาวไทยตลอดทั้งชาวต่างชาติที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอย่างทั่วถึง พร้อมด้วยภาคผนวกเหตุการณ์บ้านเมืองในรัชสมัยของพระองค์.** กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๒๒. ๓๙๖ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๘ พร้อมทั้งพระราชประวัติของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ และ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กรณีสวรรคตของพระองค์ การวินิจฉัยสาเหตุการสวรรคต และมีภาคผนวกเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยของพระองค์.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล" ใน **ราชตระกูล : บันทึกความเป็นมาแห่งราชบัลลังก์ และราชสกุลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ.** กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๗. หน้า ๑๒๕ - ๑๕๐.

พระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล การเสด็จนิวัติไทย พ.ศ. ๒๔๘๑ การเสด็จเยี่ยมชาวจีนที่สำเพ็ง พระราชานุกิจของพระองค์ และข่าวคดีสวรรคตพร้อมพระราช-

ตำรัสของในหลวงรัชกาลที่ ๙ ในฐานะพยานโจทย์กรณีสวรรคตของสมเด็จพระบรมเชษฐา และการสืบกรณีสวรรคตที่สวิตเซอร์แลนด์.

สรรใจ แสงวิเชียร. "ปฏิกิริยา" กรณีสวรรคต ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙" และ "ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรณีสวรรคต" **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ๑๒, ๑๐ (ต.ค. ๒๕๑๗) ๘๘ – ๙๘.

เป็นการวิจารณ์ตอบ สุพจน์ ด่านตระกูล ที่วิจารณ์ "กรณีสวรรคต ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙" ไว้ และวิจารณ์ "ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรณีสวรรคต" ของ สุพจน์ ด่านตระกูล โดยยกหลักฐานอธิบายประกอบเป็นตอน ๆ อ้างเกี่ยวโยงถึงหนังสือเรื่อง The Devil's Discus ของนาย Rayne Kruger ด้วย.

สรรใจ แสงวิเชียร และ วิมลพรรณ บีตธวัชชัย. **กรณีสวรรคต ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙.** พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๑๗. ๒๔๘ หน้า.

แบ่งเป็น ๘ บท เริ่มตั้งแต่การเสด็จนิวัติ พ.ศ. ๒๔๘๑ การสิ้นพระชนม์ เหตุการณ์หลังการสวรรคต ข่าวลือว่าทรงถูกลอบปลงพระชนม์ คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ แต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนพฤติการณ์การสวรรคตของรัชกาลที่ ๘ รายละเอียดหลักฐานต่าง ๆ ประกอบเหตุการณ์สวรรคต สรุปสาเหตุของการสวรรคต ๔ ประการ และท่าทีของรัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ ต่อกรณีสวรรคต มีภาคผนวกเกี่ยวกับบันทึกของเจ้าหน้าที่ตำรวจ และพระราชประวัติของพระองค์.

สุพจน์ ด่านตระกูล. **ข้อขัดแย้งกรณีสวรรคต กับ ความเห็นขัดแย้งของหลวงปริพนธ์พจนพิสุทธิ์ (ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์).** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๗. ๙๘ หน้า.

กล่าววิจารณ์หนังสือกรณีสวรรคตของสรรใจ แสงวิเชียร โดยละเอียดและความเห็นแย้งของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในกรณีจำเลยที่ ๒ และ ๓ คือ นายชิต สิงหเสนี และ นายบุศย์ บัทมศริน

สุพจน์ ด่านตระกูล. **ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรณีสวรรคต.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประจักษ์การพิมพ์ ๒๕๑๗. ๒๒๗ หน้า.

กล่าวถึงกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ ๘ และ เสนอรายละเอียดการวิเคราะห์คดีเกี่ยวกับกรณีสวรรคตจากการสืบพยานและจำเลยต่างๆ และมีคำพิพากษาคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ กรณีสวรรคตด้วย

สุพจน์ ด่านตระกูล. "ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรณีสวรรคต" **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ๑๒, ๑๐ (ต.ค. ๒๕๑๗) ๘๘ – ๙๘.

วิจารณ์หนังสือ กรณีสวรรคต ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ ของ สรรใจ แสงวิเชียร และคณะว่ามีความคิดเห็นและข้อเท็จจริง (ยกเว้นความเห็นแพทย์และการชันสูตรพระบรมศพตลอดจนการทดลองยิง ศพ) ไม่ตรงกับความเป็นจริง โดยยกหลักฐานประกอบเป็นตอน ๆ.

สุพจน์ ด่านตระกูล. **แถลงการณ์เรื่องความบริสุทธิ์ของนายปรีดี พนมยงค์ ในกรณีสวรรคตของ ร.๘** กรุงเทพฯ : ไทยแลนด์การพิมพ์, ๒๕๒๒. ๒๘๘ หน้า.

ผู้จัดทำได้รวบรวมหนังสือเล่มนี้ขึ้นเพื่อเป็นแถลงการณ์รับรองในความบริสุทธิ์เกี่ยวกับกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล เมื่อ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ ตามคำพิพากษาของศาลแพ่งในส่วนที่เกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ขณะนั้นแบ่งเป็นรายละเอียดของเหตุการณ์ทั้งหมด ๖ ตอน และมีภาคผนวกซึ่งรวบรวมจดหมายขอขมาหรือคำประกาศขออภัยโทษต่อนายปรีดีของหลายคน ซึ่งพิมพ์ในรูปต้นฉบับตัวเขียน.

อนันต์ อมรรตัย. **ใครปลงพระชนม์ในหลวงอานันท์ฯ?** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เอเซียการพิมพ์, ๒๕๑๗. ๒๗๒ หน้า.

เสนอเรื่องราวการลอบปลงพระชนม์รัชกาลที่ ๘ รวบรวมข่าวจากหนังสือพิมพ์สยามนิกร คำให้การในศาลกลางเมืองของนายบุศย์ บัทมศริน มหาดเล็กหน้าห้องบรรทม คำให้การของจำเลยนายเฉลียว ปทุมรส ราชเลขานุการในพระองค์ และนายชิต สิงหเสนี คำพิพากษาศาลอุทธรณ์ศาลฎีกา บันทึกลับของพระยาศรยุทธเสนีเกี่ยวกับคดีนี้ และผู้เขียนไม่สามารถสรุปได้ว่าผู้ใดเป็นผู้วางแผนการลอบปลงพระชนม์รัชกาลที่ ๘.

๒.๙ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (พ.ศ. ๒๔๗๐ -)

กลาโหม, กระทรวง. **พระบรมเดชานุภาพ : ที่ระลึกการเสด็จพระราชดำเนินตรวจพลสวนสนาม เมื่อ ๘ มิถุนายน ๒๕๑๔ เนื่องในพระราชพิธีรัชดาภิเษก.** พระนคร : โรงพิมพ์กองบริการกรมเสมียนตรา, ๒๕๑๔.

ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการสวนสนามแสดงแสนยานุภาพของกองทัพไทย เนื่องในพระราชพิธีรัชดาภิเษก กำหนดการ แผนผังการเสด็จพระราชดำเนินริ้วขบวน การทูลเกล้าฯ ถวายพระคทาจอมทัพภูมิพล กล่าวถึงความเป็นมาของตำแหน่งจอมทัพ ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดของกองทัพไทยโดยพระราชประเพณี และโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งทหารนี้พระองค์เดียว และเรื่องราวพระราชพิธีรัชดาภิเษกในรัชกาลที่ ๕ โดยสังเขปด้วย.

กลาโหม, กระทรวง. กองทัพบก. หน่วยทหารรักษาพระองค์. **ยิ่งด้วยพระบารมี.** พระนคร : ธนะการพิมพ์, ๒๕๐๒. ๑๓๗ หน้า. (อนุสรณ์การตรวจพลและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ในวันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ ธันวาคม ๒๕๐๒).

ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เป็นหลัก ๓ ประการที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวไทย ประเพณีถือวันพระราชสมภพของพระองค์ จึงนับเป็นวันสำคัญที่สุดของชาติไทย หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมกำหนดการต่างๆ เกี่ยวกับพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณและการสวนสนาม มีพระราชประวัติส่วนพระองค์, พระราชานุกิจของ ๘ รัชกาล, ทศพิธราชธรรม, พระราชพิธีในรอบปี และมีประวัติหน่วยทหารรักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ ๑๑, กรมทหารปืนใหญ่ที่ ๑, กรมทหารม้าที่ ๑ และกรมทหารช่างอีกด้วย.

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, สโมสร. **พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

รวมบทความ ๑๑ บทความ ที่แสดงให้เห็นถึงพระราชกรณียกิจในด้านการสังคมสงเคราะห์ การสาธารณสุข การเกษตร การเศรษฐกิจและสังคม การโบราณคดี การศาสนา งานศิลปะ การตำรวจ การศึกษา การดนตรี และทางกฎหมายของรัชกาลที่ ๙.

การวิก จักรพันธุ์, ม.จ. "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับศิลปะการวาดและถ่ายภาพ" ใน **พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงพระปรีชาสามารถในทางการวาดภาพสีน้ำมัน และวิจารณ์ถึงภาพฝีพระหัตถ์ และศิลปะการถ่ายภาพของรัชกาลที่ ๙ ทั้ง ๒ สิ่ง นี้เป็นภาพกระจกเงาสะท้อนให้เห็นอุปนิสัย จิตใจ และบุคคลิกของผู้สร้าง.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ. **รัชดาภิเษกสมรส.** กรุงเทพฯ: ศิริมิตรการพิมพ์. ๒๕๑๘. ๘๗ หน้า. (พิมพ์ในวโรกาสวันราชาภิเษกสมรสเวียนมาครบรอบ ๒๕ ปี).

เป็นลิลิตเฉลิมพระเกียรติของรัชกาลที่ ๙ และสมเด็จพระบรมราชินีฯ ในวโรกาสครบรอบ ๒๕ ปี วันราชาภิเษกสมรส ๒๘ เมษายน ๒๕๑๘ พร้อมภาพประกอบในวันพระราชพิธีอภิเษกสมรส และพระราชกรณียกิจอื่นๆ ของพระองค์.

เกษตร, กระทรวง. "พระราชกรณียกิจด้านการเกษตร" ใน **พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านเกษตร ได้แก่ การฟื้นฟูและปรับปรุงพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัล (แรกนาขวัญ) งานวิศวกรรมเกษตร งานวิจัยค้นคว้าทางเกษตร การเลี้ยงไหม การส่งเสริมการเกษตร การตั้งกลุ่มผู้ผลิตทางเกษตร การประมง การเลี้ยงสัตว์ ฟาร์มโคนม ไทย-เดนมาร์ค การส่งเสริมการเลี้ยงโคนม และการป่าไม้.

เกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัย. โครงการหลวงอาหารสำเร็จรูป. **พระบารมีปกเกล้า.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๗- . รายปี.

เป็นหนังสือรายปีที่รวบรวมผลงานและกิจการต่างๆ ของโครงการหลวงอาหารสำเร็จรูป ซึ่งเป็นโครงการหนึ่งในโครงการตามพระราชดำริของรัชกาลที่ ๙ มีรายละเอียดเรื่องงบประมาณ รายงานการประชุม สรุปผลงาน และรวมถึงโครงการในพระบรมราชานุเคราะห์ชาวเขา และแผนงานแต่ละปีด้วย.

เกื้อ นคร. **เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ : พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สัตยการพิมพ์, ๒๕๑๗ ๔๕๙ หน้า.

แต่งเป็นเพลงยาว ๑๔๑ ตอน ซึ่งได้รับรางวัลชนะเลิศในการประกวดวรรณกรรมขององค์การ ส.ป.อ. พ.ศ. ๒๕๑๖ ประเภทร้อยกรอง กล่าวถึงพระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจของ

รัชกาลที่ ๙ ในฐานะที่ทรงเป็นพระประมุขของประเทศ เนื่องในโอกาสวันพระราชพิธีรัชดาภิเษกของพระองค์.

ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. "การพระราชทานความช่วยเหลือแก่พสกนิกรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว : ศึกษาเฉพาะกรณีช่วยเหลือชาวเขา" **รัฏฐาภิรักษ์** ๑๗, ๒ (เม.ย. ๒๕๑๘) ๑๑๙ - ๑๕๓.

รัชกาลที่ ๙ ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการ เพื่อช่วยให้ราษฎรได้มีความร่มเย็นเป็นสุข ทรงสนพระทัยในชาวเขา ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยของไทย นับว่าเป็นเรื่องสำคัญในแง่การเสริมสร้างความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ ศึกษาเรื่องการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนชาวเขา การพระราชทานความช่วยเหลือ ได้แก่การพระราชทานพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ และคำแนะนำต่างๆ หน่วยแพทย์พระราชทาน, การศึกษาภาษาไทย ประวัติความเป็นมาของโครงการพระบรมราชานุเคราะห์ชาวเขา โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา และโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจชาวเขาของตำรวจตระเวนชายแดน ซึ่งพระราชกรณียกิจในด้านนี้เป็นการสร้างความมั่นคงทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการทหารของประเทศชาติ.

ขวัญแก้ว วัชโรทัย. **พระราชพิธีและพระราชกิจในการทรงผนวช ตุลาคม - พฤศจิกายน ๒๔๕๙.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๐. ๒๒๒ หน้า. (โปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์เพื่อพระราชทานเป็นสาธารณกุศลในวันวิสาขบูรณมี ๒๕๐๐).

รวบรวมพระราชพิธีในการทรงผนวช เมื่อ ๒๒ ตุลาคม ๒๔๙๙ และพระราชกรณียกิจประจำวันแห่งการทรงผนวชโดยละเอียด และมีคำบรรยายเมื่อทรงเสด็จลงพระอุโบสถประกอบทุกครั้ง และพิธีทรงลาผนวชเมื่อ ๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๙.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. **เกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์คราวเสด็จประพาสสหรัฐ และยุโรป** (Public relations on royal visit to U.S.A. & Europe). พระนคร : โรงเรียนการประชาสัมพันธ์, กรมประชาสัมพันธ์, ๒๕๐๖. (เอกสารวิชาการหมายเลข ๓/๒๕๐๗). ๓๓ หน้า.

การบรรยายที่โรงเรียนการประชาสัมพันธ์ ๖ ธันวาคม ๒๕๐๔ เล่าถึงการทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์คราวเสด็จเยือนสหรัฐอเมริกาและยุโรป ทั้งทางหนังสือพิมพ์, วารสารและโทรทัศน์ ประกอบพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ขณะที่ประทับอยู่ในทั้ง ๒ ทวีป.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. "พระบุญญาบารมีของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ใน **พระบรมราชจักรีวงศ์ : ประมวลพระบรมฉายาลักษณ์และพระราชประวัติ ๙ รัชกาล.** พระนคร : โรงพิมพ์เสาวภาค, ๒๕๑๔. หน้า ๑ - ๔. (พิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณเนื่องในวาระงานพระราชพิธีรัชดาภิเษกครบ ๒๕ ปี แห่ง

การเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงความปลื้มปีติที่พสกนิกรชาวไทยแสดงออกในการรับเสด็จ ให้ความรู้สึกว่าพระมหากษัตริย์เป็นของราษฎร และราษฎรเป็นของพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เป็นธรรมราชา และทรงเป็นเจ้าชีวิต ทรงเป็นพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเป็นต้นแห่งเกียรติทั้งปวงในบ้านเมือง.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. "ยี่สิบห้าปีแห่งสัจจะ" ใน **พระบรมราชจักรีวงศ์ : ประมวลพระบรมฉายาลักษณ์ และพระราชประวัติ ๙ รัชกาล.** พระนคร : โรงพิมพ์เสาวภาค, ๒๕๑๔. หน้า (๒๙) - (๓๑). (พิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณเนื่องในวาระงานพระราชพิธีรัชดาภิเษกครบ ๒๕ ปี แห่งการเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงพระบรมราชโองการที่รัชกาลที่ ๙ ทรงพระราชทานในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งแรก ว่า "เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม" กล่าวถึงทศพิธราชธรรม และสังคหวัตถุสี่ประการที่ทรงมีพสกนิกรไทย.

"โครงการจัดพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ที่หมู่บ้านหุบกระพง ตำบลเขาใหญ่ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี" **วารสารพัฒนาที่ดิน** ๑๓, ๑๓๑ (เม.ย. ๒๕๑๙) ๑ - ๔.

โครงการนี้เริ่ม พ.ศ. ๒๕๐๗ โดยมีพระราชประสงค์จะให้เกษตรกรรวมตัวกันเป็นสหกรณ์ โปรดให้จัดหาที่ให้ราษฎร ๘๒ ครอบครัว เริ่มด้วยความร่วมมือกับอิสราเอล - ไทย เป็นโครงการพัฒนาชนบทที่หุบกระพง อำเภอชะอำ เพชรบุรี.

จรัญ อุไรรัตน์. "พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย" **ธุรกิจการค้า** ๓, ๔ (ธ.ค. ๒๕๑๖) ๑ - ๘.

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๙ โดยสังเขป และบทบัญญัติเกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พระองค์ได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจอย่างครบถ้วนและบริบูรณ์ ทรงมีพระราชกรณียกิจต่อส่วนรวม ซึ่งไม่อาจพรรณาให้สิ้นสุดได้ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการด้วย.

จิรภา อ่อนเรือง. "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับวัฒนธรรมไทย" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๑๑, ๙ (พ.ย. ๒๕๑๔) ๓ - ๖.

พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นผู้นำในการธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันเป็นเครื่องแสดงความเจริญของชาติ รัชกาลที่ ๙ ทรงดำเนินตามพระบรมราชบุรพการี โดยทรงรักษาและฟื้นฟูวัฒนธรรมใน ๒ ทาง คือด้านขนบธรรมเนียมราชประเพณี ได้แก่ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก และพระราชพิธีอื่นๆ เช่นพระราชพิธีสืบชันบีใหม่ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธี

ลอยกระทง เป็นต้น และมีที่ทรงปฏิบัติขึ้นใหม่ เช่น พิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตนักศึกษา การเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และผู้มีความชอบต่อแผ่นดิน และในทางอีกด้าน คือด้านการศาสนา และยังคงส่งเสริมวัฒนธรรมทางด้านภาษาไทย และการดนตรีด้วย.

"ฉบับพิเศษเนื่องในพระราชพิธีรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔" **ดวงประทีป** ๘,๙ (มิ.ย. ๒๕๑๔) ๒ – ๖๔.

เป็นฉบับพิเศษทั้งฉบับที่กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๙ ความเป็นมาของพระราชพิธีรัชดาภิเษก พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับงานศิลปวัฒนธรรม การดนตรี การศาสนา การศึกษาและทุนการศึกษาตามพระราชดำริ ได้แก่ ทุนอานันทมหิดล ทุนภูมิพล ทุนนวฤกษ์ และทุนเล่าเรียนหลวง พระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับกิจการเยาวชนของชาติ และพระราชลัญฉกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๙.

เฉลิม วุฒิโฆสิต. **เสด็จเยือนสหรัฐอเมริกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ.** พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๓. ๒๖๖ หน้า.

รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับการเสด็จเยือนสหรัฐอเมริกา และยุโรปของทั้งสองพระองค์ เมื่อ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๐๓ เป็นเวลา ๑ เดือน ตามรัฐที่สำคัญโดยละเอียด.

เฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๒๐. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๐. (พิมพ์เนื่องในมหามงคลสมัยพระชนมายุ ๕๐ พรรษา).

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๙ ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ และมีพระราชกรณียกิจของพระองค์อธิบายประกอบโดยละเอียดพร้อมภาพ.

ชำนาญ มณีวัตร. "การส่งเสริมพระราชกรณียกิจเพื่อความมั่นคงของชาติ" เอกสารวิจัยส่วนบุคคล ลักษณะวิชาสังคมจิตวิทยา วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, ๒๕๒๒. ๘๙ หน้า.

กล่าวถึงความหมายของคำว่าพระมหากษัตริย์, พระราชกรณียกิจ และความมั่นคงของชาติ ศึกษาสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยตามโบราณราชประเพณีและตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และในฐานะที่เกี่ยวกับความมั่นคงของประเทศ มีพระราชประวัติโดยสังเขปของรัชกาลที่ ๙ พระราชกรณียกิจทางด้านการเมือง การปกครอง การทหาร การเศรษฐกิจ การศึกษา การศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การกีฬา ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การแพทย์และการสาธารณสุข การประชาสงเคราะห์ การเสด็จทรงเยี่ยมราษฎร และการเตือนสติบุคคลต่างๆ และพระราชกรณียกิจในรอบปี พระราชกรณียกิจเสริมสร้างพลังของชาติทางการเมือง เศรษฐกิจ การทหาร และสังคมจิตวิทยา พิจารณาถึงปัญหาอุปสรรคในการส่งเสริมพระราชกรณียกิจของพระองค์ได้แก่ พระราช

ตระกูล ข้าราชบริพาร มหาดเล็ก และผู้อยู่ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทต่างๆ บุคคลผู้ไม่หวังดีต่อพระองค์ สภาวการณ์ของบ้านเมือง และราษฎร ข้าราชการ บุคคล และสถาบันต่างๆ และในท้ายบทเป็นข้อสรุปถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเกี่ยวพันกับความมั่นคงของชาติ ให้ข้อเสนอแนะในการสนับสนุนพระราชกรณียกิจของพระองค์ในแต่ละองค์กร ซึ่งได้แก่ ราษฎร หน่วยงาน ข้าราชการ และสถาบันสำคัญคือ รัฐบาล รัฐสภาและศาล.

เดช สนิทวงศ์, ม.ล. "ทรงสนพระราชหฤทัยในด้านเศรษฐกิจและสังคม" ใน <u>พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.</u> รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๙ ที่ทรงสนพระทัยในด้านเศรษฐกิจ และสังคมทุกด้าน ในสาขาการเกษตร การศึกษาขั้นอุดมศึกษาและประถมมัธยมศึกษา การสาธารณสุขและอนามัย การบรรเทาสาธารณภัย และทางด้านการศาสนา.

เดช สนิทวงศ์, ม.ล. "พระบุญญาบารมี" ใน <u>พระบรมราชจักรีวงศ์ : ประมวลพระบรมฉายาลักษณ์และพระราชประวัติ ๙ รัชกาล.</u> พระนคร : โรงพิมพ์เสาวภาค, ๒๕๑๔. หน้า (๓๒) - (๓๙). (พิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณเนื่องในวาระงานพระราชพิธีรัชดาภิเษกครบ ๒๕ ปี แห่งการเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

เล่าถึงการตามเสด็จ ๒ ครั้ง เมื่อเสด็จเยือนสหรัฐอเมริกา และนานาประเทศในทวีปยุโรปและกล่าวเทอดทูนในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่กลายเป็นพระบุญญาบารมี ที่ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ประจักษ์.

เดช สนิทวงศ์, ม.ล. "พระราชกรณียกิจในด้านเศรษฐกิจและสังคม" <u>วารสารเศรษฐกิจ</u> ๘, ๗๗ (ต.ค. ๒๕๑๔) ๑ - ๓๗.

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๙ ที่ทรงริเริ่มกิจกรรมบางอย่างเพื่อเป็นแนวทางนำให้ประชาชนอยู่ดีกินดีในสาขาต่างๆ ดังนี้ :- การเกษตร ทรงส่งเสริมการเพาะปลูกแผนใหม่ ฟาร์มโคนมสวนจิตรลดา โรงงานผลิตนมผง การส่งเสริมเกษตรกรรมของชาวเขา ด้านการศึกษา ทรงส่งเสริมการศึกษาต่อขั้นอุดมศึกษาด้วยการจัดตั้งทุนการศึกษาต่างๆ ตั้งโรงเรียนจิตรลดา โรงเรียนราชวินิต ด้านการสาธารณสุขและอนามัย การบรรเทาสาธารณภัย และพระราชกรณียกิจทางพุทธศาสนาด้วย.

ถนอม กิตติขจร, จอมพล. "คำกราบบังคมทูลถวายพระพรชัยมงคล ของจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี ผู้บัญชาการทหารสูงสุด เนื่องในโอกาสมหามงคลสมัยพระราชพิธีรัชดาภิเษก"

ใน **พระบรมราชจักรีวงศ์ : ประมวลพระบรมฉายาลักษณ์และพระราชประวัติ ๙ รัชกาล.** พระนคร : โรงพิมพ์เสาวภาค, ๒๕๑๔. หน้า (๖) - (๙) (พิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณ เนื่องในวาระงานพระราชพิธีรัชดาภิเษกครบ ๒๕ ปี แห่งการเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์ในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพไทย และกล่าวปฏิญาณตนถวายชีวิตและเลือดเนื้อเป็นราชพลี พร้อมทั้งคำถวายพระพรในโอกาสวันรัชดาภิเษก.

ทวี นันทขว้าง. "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับงานจิตรกรรม" ใน **พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

ให้รายชื่อภาพเขียนฝีพระหัตถ์ของพระองค์ที่ทรงโปรดเกล้าฯ ส่งเข้าร่วมแสดงในงานศิลปกรรมแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ ๖ ภาพ, พ.ศ. ๒๕๐๗ ๗ ภาพ, พ.ศ. ๒๕๐๘ ๔ ภาพ และ พ.ศ. ๒๕๑๐ ๓ ภาพ รวมทั้งหมด ๒๐ ภาพ.

ทิวา สุกุมลจันทร์. "โครงการหมู่บ้านสหกรณ์ตามพระราชดำริ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่" **มหาดไทย** ๒, ๒๐ (มี.ค. ๒๕๒๐) ๕๔ - ๖๐.

กล่าวถึงที่มาของโครงการหมู่บ้านสหกรณ์แห่งนี้ซึ่งจัดดำเนินการโดยสนองพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาของเกษตรกร โดยสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท และกรมป่าไม้ ให้รายละเอียดที่มาของโครงการและสาระสำคัญของโครงการนี้.

เทียน อัชกุล. "ทรงสนพระราชหฤทัยงานช่างฝีมือ" ใน **พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔). พระองค์ทรงเห็นคุณค่าของชีวิต และงานอาชีพทุกระดับ ว่ามีบทบาทเกี่ยวโยงกับเศรษฐกิจและสังคมของชาติ ตั้งแต่แรงงานเกษตร จนถึงแรงงานอุตสาหกรรม และแรงงานช่างฝีมือ ทรงสนพระทัยกิจกรรมหล่อพระ ทรงออกแบบและทรงสร้างด้วยพระองค์เอง ทรงต่อเรือใบ ทรงโปรดการถ่ายภาพ และทรงเคยล้างรูปด้วยพระองค์เอง ทรงมีพระปรีชาสามารถในด้านภาพสีน้ำมัน ทรงสนับสนุนให้มีการปรับปรุงงานฝีมือให้ได้มาตรฐาน มีการให้ความรู้ทางหลักวิชาการ ความรู้ทางการออกแบบ การจ้างงาน และการหาตลาดช่างฝีมือด้วย.

ธวัชชัย คูภิรมย์. "แนวความคิดในการวางรากฐานด้านการพัฒนาชุมชนในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่มีผลส่งเสริมความมั่นคงของชาติ" ใน **เรียงความฉบับ**

ได้รับรางวัลเงินทุนภูมิพล. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. หน้า ๓๐ - ๓๕. (พิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดชัยพฤกษมาลา ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๒).

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๙ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในด้านการเศรษฐกิจ การสหกรณ์ และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.

นักดนตรี อ.ส. วันศุกร์. "นักดนตรี" ใน **พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงพระปรีชาสามารถในด้านการดนตรีของรัชกาลที่ ๙ ทรงดนตรีและทรงเพลงพระราชนิพนธ์ในหลายๆ แบบ และทรงโปรดดนตรีแจ๊สเป็นการพิเศษ.

"เนื่องในวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๑๙ วันเฉลิมพระชนมพรรษา" **เทศาภิบาล** ๗๑, ๑๒ (ธ.ค. ๒๕๑๙) หน้าพิเศษ.

กล่าวถึงพระราชประวัติโดยย่อ, การศึกษา, พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระองค์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไปในทางการประชาสงเคราะห์ และทางการศึกษา.

"บทนำ : การต่ออายุเปรมกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ศึกษาระบอบประชาธิปไตยจากการต่ออายุ ผบ. ทบ." **ตะวันใหม่** ๓, ๑๓๒ (๒๙ กันยายน ๒๕๒๓) ๖ - ๑๑.

กล่าวถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทย ในฐานะที่ทรงเป็นประมุขของชาติ ในระบอบประชาธิปไตย ทรงถูกจำกัดพระราชอำนาจโดยรัฐธรรมนูญ ฉะนั้น พระราชอำนาจเดิมที่อยู่นอกจำกัดของรัฐธรรมนูญยังทรงมีอยู่อย่างกว้างขวาง ทรงสามารถอยู่ในฐานะได้รับและให้คำปรึกษาหรือได้รับรายงานเหตุการณ์ต่างๆ และทรงตักเตือนแก่บรรดาผู้มีอำนาจในการปกครองประเทศ ทรงอยู่ในฐานะที่จะสร้างธรรมเนียมการปกครองใหม่ๆ ได้โดยไม่ขัดกับรัฐธรรมนูญ ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี โดยทรงปรึกษากับประธานรัฐสภา ซึ่งเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ กรณีต่ออายุ ผบ. ทบ. ของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ มีผู้วิพากษ์วิจารณ์ว่าสถาบันกษัตริย์ลงมาก้าวก่ายอำนาจบริหารนั้น "...ควรนับว่า "ในวัง" ได้สร้างอุปการคุณให้แก่การสร้างระบอบประชาธิปไตยแบบไทยอย่างใหญ่หลวง การออกกฎหมายต่ออายุข้าราชการเป็นมาตรการที่ไม่ขัดกับระบอบประชาธิปไตย ชอบด้วยหลักกฎหมาย การมีส่วนเกี่ยวพันกับองค์พระมหากษัตริย์ในกรณีนี้ จึงไม่ใช่เรื่องผู้แสวงหาอำนาจดึงองค์พระประมุขมาเป็นเครื่องมือ หากแต่เป็นการใช้พระราชอำนาจที่ไม่ขัดกับรัฐธรรมนูญ".

"บทบรรณกร" **รัฐศาสตร์นิเทศ** ๙, ๑ (ม.ค. - มี.ค. ๒๕๑๗) ๑ - ๓.

วิจารณ์การใช้วิธี "ราชประชาสมาสัย" ในการเลือกวุฒิสภาจากการร่วมกันคัดเลือก โดยพระมหากษัตริย์และประชาชน ซึ่งวิธีนี้ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงมีส่วนรับผิดชอบทางการเมือง

นับเป็นวิธีการที่ผิดหลักระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ เพราะขัดกับหลักการ The King can do no wrong. ประเทศไทยมีสถาบันกษัตริย์เพียงสถาบันเดียว ที่เป็นศูนย์รวมของชนในชาติ และเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายอย่างแท้จริง พระราชกรณียกิจของพระองค์เป็นที่ประทับใจ และเพิ่มพูนความจงรักภักดีของประชาชน จึงเป็นการไม่สมควรที่จะทำให้พระบารมีของพระองค์หมองมัว ทรงอยู่เหนือคำวิพากษ์วิจารณ์ใด ๆ.

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา. "พระราชกรณียกิจใน ๒๕ ปี" ใน **พระมหากรุณาธิคุณต่อประชาชนและพระราชกรณียกิจใน ๒๕ ปี**. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔. หน้า ๑๐๕ - ๒๒๒. (ที่ระลึกพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี รัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

เป็นเรียงความชนะการประกวดเนื่องในงานรัชดาภิเษก ๒๕๑๔ ประเภท นิสิตนักศึกษา กล่าวถึงพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของรัชกาลที่ ๙ ในด้านการปกครอง การเมือง และการทหาร การเศรษฐกิจ การศึกษา การประชาสงเคราะห์ การแพทย์และสาธารณสุข การศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การกีฬาและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ.

บุญสม อยู่ออมสิน. "ในพระราชกรณียกิจที่สำคัญ กับความมั่นคงของชาติ" เอกสารวิจัยส่วนบุคคล ลักษณะวิชาจิตวิทยาสังคม วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, ๒๕๒๓. ๙๘ หน้า.

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๙ โดยทั่ว ๆ ไป และโครงการต่าง ๆ ของพระองค์ โดยให้รายละเอียดของโครงการตามพระราชดำริตั้งแต่ปีที่เริ่มโครงการ วัตถุประสงค์ ความเป็นมาและการดำเนินงานทั้งหมด ๒๘ โครงการ พระราชกรณียกิจที่เสริมสร้างพลังของชาติทางด้านการเมืองภายในและภายนอกประเทศ ทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมจิตวิทยา และทางด้านการทหาร และบทสรุปถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เกี่ยวพันกับความมั่นคงของชาติไทย.

บูรณธรรม พิทักษ์ไทย. "กรณีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ๑๒, ๑๒ (ธ.ค. ๒๕๑๗) ๕๒ - ๕๖.

วิจารณ์กรณีข่าวการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ในปี ๒๕๑๗ จากบทกลอนในวารสารสัจจธรรม และข่าวการให้สัมภาษณ์ทางโทรทัศน์ที่ภาคใต้ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เหตุการณ์หลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ฝ่ายที่ได้รับการสนับสนุนจากคอมมิวนิสต์ เปลี่ยนวิธีการบิดเบือนการต่อสู้ที่ชอบธรรม ว่ามีแนวโน้มท้าทายต่อพระราชอำนาจ หรือกระจายข่าวที่กระทบกระเทือนต่อราชบัลลังก์ ข้าราชฎรที่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ จำต้องใช้ดุลยพินิจในการตอบโต้ มิฉะนั้นจะทำให้บ้านเมืองแตกแยกกันเอง.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. "พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช" ใน **ราชตระกูล : บันทึกความเป็นมาแห่งราชบัลลังก์ และราชสกุลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ.** กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๗. หน้า ๑๕๑ – ๑๖๙.

กล่าวถึงพระราชประวัติ, พระราชพิธีราชาภิเษกสมรส, พระราชนิพนธ์ของพระองค์ เรื่อง "เมื่อข้าพเจ้าจากสยามมาสู่สวิตเซอร์แลนด์" ทรงสนพระทัยในงานดนตรีและงานถ่ายภาพ, ประมวลเพลงพระราชนิพนธ์ ๑๘ เพลง ทั้งภาคภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และเพลงอื่นๆ.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **มหาราชและพระราชกรณียกิจสมเด็จพระภัทรมหาราช.** กรุงเทพฯ : เทพพิทักษ์การพิมพ์, ๒๕๒๐. ๖๑๘ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติของมหาราชทุกพระองค์ ตั้งแต่พ่อขุนราม สมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระนารายณ์ พระเจ้าตากสิน รัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๙ และมีบทร้อยกรองต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระมหาราชแต่ละพระองค์ประกอบด้วย สำหรับรัชกาลที่ ๙ นั้น มีพระราชนิพนธ์เรื่อง "เมื่อข้าพเจ้าจากสยามมาสู่สวิตเซอร์แลนด์" มีพระราชประวัติโดยละเอียด ตั้งแต่ พรหมลิขิตบันดาลนิราศปารีส อนุสรณ์แห่งความรัก เพชรประดับมงกุฎ พิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ ๘ พระราชพิธีอภิเษกสมรส พระราชพิธีบรมราชาภิเษก และพระราชกรณียกิจต่างๆ ในด้านต่างๆ ของพระองค์อีกด้วย.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **ราชตระกูล : บันทึกความเป็นมาแห่งราชบัลลังก์และราชสกุลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ.** กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๗. ๕๙๒ หน้า.

เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการลบหลู่ภัตริย์อย่างรุนแรง ผู้เขียนจึงตั้งใจเขียนขึ้นเพื่อที่จะธำรงรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้เป็นที่เคารพสักการะ เริ่มด้วยพระราชประวัติของสมเด็จพระราชบิดาเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร, สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ, สยามมกุฎราชกุมาร และมีภาคผนวกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง "ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม."

ประยูร พิศนาคะ. **สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระภัทรมหาราชเจ้า.** นครหลวงฯ : หอสมุดกลาง ๐๙, ๒๕๑๕. ๔๘๐ หน้า.

กล่าวถึงพระราชพิธีรัชดาภิเษกของรัชกาลที่ ๙ การเสด็จตรวจพลสวนสนามเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๘ มิถุนายน ๒๕๑๔ โดยเล่าเปรียบเทียบกับพระราชพิธีรัชดาภิเษกของรัชกาลที่ ๕ รวบรวมพระราชดำรัส และพระบรมราโชวาทที่ทรงพระราชทานแก่บุคคลต่างๆ คณะไว้ตั้งแต่

๑๔ มกราคม - ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๑๔ มีรายละเอียดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ไทยและตำแหน่งจอมทัพไทยของพระมหากษัตริย์ และรวบรวมพระราชกรณียกิจโดยสังเขปของพระองค์ในตอนท้าย.

ประสิทธิสุข พึ่งบุญ ณ อยุธยา. "พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" **ธนาธิปัตย์** ๒๐, ๖ (พ.ย. - ธ.ค. ๒๕๑๙) ๑ - ๓๑.

กล่าวถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ ในฐานะที่ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจเกี่ยวแก่การปกครองประเทศตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ ด้านการทหาร การศาสนา และโครงการต่างๆ ตามพระราชดำริ เพื่อทะนุบำรุงความสุขของราษฎรในเขตภาคต่างๆ ๒๕ โครงการ แสดงให้เห็นพระอัจฉริยภาพที่ทรงคุณลักษณะผู้นำของชาติ และความเอาพระราชหฤทัยใส่ในการแก้ปัญหาของเกษตรกรไทย กล่าวถึงผลดีของโครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์.

ปิ่น มาลากุล, ม.ล. "พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการศึกษา" ใน **พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงรัชกาลที่ ๙ ว่าทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการศึกษาในด้านการส่งเสริมการศึกษาของเยาวชน การประถมศึกษา แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ ทรงสร้างโรงเรียน และโรงเรียนสำหรับผู้พิการ หรือเป็นโรคติดต่อ โรงเรียนจิตรลดา การพัฒนามหาวิทยาลัย และการพระราชทานทุนการศึกษาต่อในต่างประเทศ.

ปิ่น มุทุกันต์. "องค์ศาสนูปถัมภ์" ใน **พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจทางศาสนา เฉพาะที่เป็นพระราชดำริทรงริเริ่มโดยสังเขป ได้แก่ การทรงผนวชในพระพุทธศาสนา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ โปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ทรงสร้างพระพุทธรูป ได้แก่ พระพุทธรูป ภ.ป.ร. พระพุทธนวราชบพิตร พระพิมพ์ ทรงสนพระราชหฤทัยในงานเผยแพร่ศีลธรรม และทรงอุปถัมภ์ศาสนาอื่นๆ อย่างทั่วถึง.

บีย์ มาลากุล, ม.ล. **พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พุทธศักราช ๒๕๑๒.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๒. หน้า ๑ - ๗๘. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท อ่อง โพธิกนิษฐ์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๗ ตุลาคม ๒๕๑๒).

เล่าถึงพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีขึ้น เมื่อวันที่ ๒๔ - ๒๕ มีนาคม ๒๕๑๒ โดยคัดเลือกเฉพาะผู้ที่เป็นสมาชิกราชอิสริยาภรณ์ อันมีศักดิ์รามาธิบดีเท่านั้น และโปรดฯ ให้เรียกว่า "พระราชพิธีพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ อันมีศักดิ์รามาธิบดี" กล่าวลำดับพระราชพิธีเป็นสังเขป คือ การทำน้ำพระพุทธมนต์, การทำน้ำพระพุทธมนต์ให้เป็นน้ำพระพิพัฒน์สัตยา, การสาบานตน และการดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยา นอกจากนี้ยังมีรายพระนามและนามของสมาชิกอิสริยาภรณ์ อันมีศักดิ์รามาธิบดี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ - ๒๕๑๒, ระเบียบการเข้าเฝ้าฯ และพระราชกรณียกิจในพระราชพิธี, คำฉันท์สดุดีพระราชพิธีศรีสัจจปานกาล และโองการแช่งน้ำตามรูปที่ผูกขึ้นใหม่.

ปุ่ย โรจนะบุรานนท์. "พระมหากษัตริย์นักวิทยาศาสตร์" ใน <u>ฉัตรมงคลรำลึก ๒๕๑๓.</u> กรุงเทพฯ : สโมสรไลออนส์ในประเทศไทย, ๒๕๑๓.

กล่าวเทิดทูนและยกย่องรัชกาลที่ ๙ ว่า ทรงสนพระราชหฤทัยในทางวิทยาศาสตร์ และโปรดเกล้าฯ ให้สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดทำสารานุกรมสำหรับเด็ก.

"พระบาทสมเด็จพระมหาราชเจ้ากับความมั่นคงของชาติ" <u>นิตยสารสภา</u> ๒, ๑๔ (ปีกษ์แรก ธันวาคม ๒๕๑๙) ๓ - ๖.

กล่าวถึงพระราชประวัติโดยย่อของรัชกาลที่ ๙ และแนวพระราชดำริของพระองค์ที่เกี่ยวแก่ความมั่นคงของชาติในแง่ที่ถูกกระทบกระเทือนจากการก่อการร้ายภายในและภายนอกประเทศ ซึ่งมีสาเหตุ ๓ ประการจากผู้ตั้งใจเข้ามาครอบครองบ้านเมืองไทย ต้องการยุแหย่ประชาชนให้เกิดการต่อสู้เพื่ออิสรภาพ ในการทำมาหาเลี้ยงชีพ และการปกครองบ้านเมืองของเราที่ยังไม่ทั่วถึง ซึ่งประการสุดท้ายเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่ก่อปัญหาทางการเมือง พระองค์จึงได้ริเริ่มโครงการปฏิรูปที่ดิน เพื่อให้ประชาชนมีที่ทำกิน และทรงสนับสนุนการพัฒนาชนบท และการพัฒนาประเทศ ย่อมเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า สิ่งเดียวที่สำคัญยึดเหนี่ยวคนไทยทั้งชาติไว้ได้คือ สถาบันพระมหากษัตริย์.

<u>พระมหากรุณาธิคุณต่อประชาชน และพระราชกรณียกิจใน ๒๕ ปี</u> พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔. ๒๒๒ หน้า. (ที่ระลึกพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี รัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

หนังสือรวบรวมเรียงความชนะการประกวดเนื่องในงานรัชดาภิเษก ๒ เรื่อง คือ พระมหากรุณาธิคุณต่อประชาชน และพระราชกรณียกิจใน ๒๕ ปี พร้อมภาพประกอบ ๔๙ ภาพ.

"พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบางตอนที่เกี่ยวกับการบริหาร การปกครอง และพัฒนาที่พระราชทานในวโรกาสต่างๆ" **วารสารพัฒนบริหารศาสตร์** ๑๑, ๓ (ก.ค. ๒๕๑๔) ๓๐๓ – ๓๑๓.

รวบรวมพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสของรัชกาลที่ ๙ ที่เกี่ยวกับการบริหาร การปกครอง และการพัฒนา ตั้งแต่ ธันวาคม ๒๕๑๑ ถึง พฤศจิกายน ๒๕๑๓ เพื่อประโยชน์ในทางวิชาการ ตลอดจนการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาประเทศทั้งหมด ๑๖ ตอน.

"พระราชพิธีรัชดาภิเษก เนื่องในมหามงคลสมัยเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบรอบ ๒๕ ปี ใน **พระบรมราชจักรีวงศ์ : ประมวลพระบรมฉายาลักษณ์และพระราชประวัติ ๙ รัชกาล.** พระนคร : โรงพิมพ์เสาวภาค, ๒๕๑๔. หน้า (๔๕) – (๕๙). (พิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณเนื่องในวาระงานพระราชพิธีรัชดาภิเษกครบ ๒๕ ปี แห่งการเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติของ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

ให้รายละเอียดกำหนดการพระราชพิธีรัชดาภิเษก ตั้งแต่วันอังคารที่ ๘ – พุธที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔ โดยละเอียด, ทรงวางศิลาฤกษ์สร้างถนนรัชดาภิเษก การถวายพระพรในมหามงคลสมัยเถลิงถวัลยราชสมบัติบรรจบครบ ๒๕ ปี ของพระบรมวงศานุวงศ์, คณะรัฐมนตรี ข้าราชการทหารพลเรือน และสมาชิกรัฐสภา พร้อมทั้งพระราชดำรัสตอบ.

พสกนิกรมุสลิม (นามแฝง), "พระราชจริยานุวัตรอันเกี่ยวกับการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลามในรอบ ๒๕ ปี" ใน **รัชดาภิเษกอนุสรณ์.** กรุงเทพฯ : สำนักจุฬาราชมนตรี, ๒๕๑๔. หน้า ๑๐ – ๓๖.

เรียงความชนะการประกวดของสำนักจุฬาราชมนตรีในโอกาสวันรัชดาภิเษกที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔ กล่าวถึงประวัติพิธีรัชดาภิเษกในรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลปัจจุบัน พระราชจริยานุวัตรของพระองค์ในด้านการศาสนาอิสลาม ทรงสนับสนุนให้มีการแปลพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานฉบับภาษาไทยขึ้น ทรงให้ความร่มเย็นแก่พสกนิกรโดยทั่วหน้าไม่เลือกแหล่งกำเนิดและศาสนา.

พัฒนาที่ดิน, กรม. งานเผยแพร่และประชาสัมพันธ์. เมื่อสองล้นเกล้าฯ เสด็จโครงการปรับปรุงพื้นที่เกษตรกรรมชาวบ้านบ่าเลา อ. สะเมิง จ. เชียงใหม่" **วารสารพัฒนาที่ดิน** ๑๓, ๑๔๓ (เม.ย. ๒๕๒๐) ๔๔ – ๕๐.

โครงการปรับปรุงพื้นที่เกษตรกรรมบ้านบ่าเลานี้ ทรงมีพระราชประสงค์ให้ชาวไทยภูเขาและราษฎรพื้นที่ราบใช้ปลูกพืชไร่และต้นสตรอเบอรี่ โดยมอบให้กรมพัฒนาที่ดิน กรมป่าไม้ และกรมชลประทานรับผิดชอบร่วมกัน มีเนื้อที่ประมาณ ๒๘๐ ไร่.

โพธิ์ แซมลำเจียก. "สมเด็จพระภัทรมหาราช" ใน **๙ มหาราชของไทย (ฉบับสมบูรณ์).** พิมพ์ครั้งที่ ๔. พระนคร : ธรรมบรรณาคาร. ๒๕๑๕. หน้า ๔๔๕ – ๔๗๔; และหน้า ๕๓๗ – ๕๔๖.

กล่าวถึงพระราชประวัติของมหาราชพระองค์ที่ ๙ คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ในด้านการศึกษา พิธีราชาภิเษก พระราชกรณียกิจในต่างประเทศ และในประเทศ ภาคหลัง เป็นการสรุปลำดับเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยของพระองค์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ – ๒๕๑๔ ซึ่งตรงกับพระราชพิธีรัชดาภิเษก สรุปท้ายด้วยเรื่องพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์.

ภาสกร จูฑะพุทธิ. **กษัตริย์ – เกษตร.** กรุงเทพฯ : ภาษิต, ๒๕๒๓. ๑๗๒ หน้า. (พิมพ์เพื่อเป็นการเทอดพระเกียรติและถวายพระพร เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๒๓).

รวบรวมพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๙ ในด้านที่เกี่ยวกับการเกษตรและความเป็นอยู่ของชาวไร่ชาวนาไทย ได้ทรงฟื้นฟูและปรับปรุงพระราชพิธีมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ และรวบรวมโครงการเกษตรหลวงทั้งหมด ๒๑ โครงการ ให้รายละเอียดปีที่เริ่มโครงการ วัตถุประสงค์ ความเป็นมา การปฏิบัติงาน และผลการดำเนินงาน.

ภีศเดช รัชนี, ม.จ. "พระบรมราชานุเคราะห์ชาวเขา" **วารสารพัฒนบริหารศาสตร์** ๑๑, ๓ (ก.ค. ๒๕๑๔) ๓๑๔ – ๓๒๔.

กล่าวถึงโครงการช่วยเหลือชาวเขาของรัชกาลที่ ๙ ซึ่งเริ่มอบรมในปี ๒๕๑๓ มีชาวเขาจากหมู่บ้านในโครงการ ๑๗ แห่ง จากจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และน่าน องค์การสหประชาชาติสนใจและสนับสนุนโครงการพระบรมราชานุเคราะห์ชาวเขานี้ด้วย.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. "กระแสพระราชดำรัส" ใน **ฉัตรมงคลรำลึก ๒๕๑๓.** กรุงเทพฯ : สโมสรไลออนส์ในประเทศไทย, ๒๕๑๓.

กระแสพระราชดำรัสพระราชทานแก่สมาชิกสโมสรไลออนส์ในประเทศไทย เมื่อวันที่ ๕ มกราคม ๒๕๑๓ ครบรอบ ๑๐ ปี ทรงกล่าวถึงปัญหาเยาวชนและพระราชดำริเกี่ยวกับสารานุกรมสำหรับเด็กไทย.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **เพลงพระราชนิพนธ์ พร้อมประวัติ.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิฆเณศ, ๒๕๒๒. ๑๗๓ หน้า.

รัชกาลที่ ๙ ทรงเป็นชาวเอเชียพระองค์เดียวที่ทรงเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ของสถาบันการดนตรีและศิลปแห่งกรุงเวียนนา หมายเลขที่ ๒๓ ของสถาบัน ทรงพระราชนิพนธ์เพลงเพราะๆ มีเนื้อเพลงทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พร้อมประวัติความเป็นมาหรือเบื้องหลังการที่ทรงพระราชนิพนธ์เพลงต่างๆ พอสังเขป มีโน้ตเพลงและภาพประกอบตามเนื้อเพลงด้วย.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. "เมื่อข้าพเจ้าจากสยามมาสู่สวิตเซอร์แลนด์" ใน **๙ มหาราชของไทย (ฉบับสมบูรณ์)** โดย โพธิ์ แซมลำเจียก. พิมพ์ครั้งที่ ๔. พระนคร : ธรรมบรรณาคาร, ๒๕๑๕. หน้า ๔๗๕ – ๔๙๒.

พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๙ ซึ่งทรงบันทึกเป็นประจำวันที่ได้เสด็จไปยังประเทศสวิตเซอร์-แลนด์ เพื่อทรงศึกษาต่อ เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๙ - วันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๔๘๙.

มาร์คส, โธมัส เอ.

Marks, Thomas A. "The status of the monarchy in Thailand" **Issues and Studies** 13,11 (Nov. 1977) pp. 51-70.

กล่าวถึงสถานภาพการปกครองของประเทศไทยตั้งแต่การปฏิวัติเดือนตุลาคม ๒๕๑๙ หลังจากที่ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยและทหารเริ่มมีอำนาจ ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์โจมตีมากขึ้นอย่างเปิดเผย อย่างไรก็ตามราชวงศ์กษัตริย์ก็ยังมีสถานะมั่นคง.

มาลี พันธุมจินดา. "สุขเพราะราษฎรสุข สมบูรณ์" ใน **ฉัตรมงคลรำลึก ๒๕๑๓.** กรุงเทพฯ : สโมสรไลออนส์ในประเทศไทย, ๒๕๑๓.

กล่าวถึงระยะเวลา ๒๐ ปี แห่งการบรมราชาภิเษก เล่าถึงวาระก่อนครองราชย์ พระราชพิธีอภิเษกสมรส และพระราชอัจฉริยภาพในการปกครองประเทศอันมาซึ่งประโยชน์สุขสันติสู่ราษฎรตลอดมา.

มิวกี้, มาจอรี เอ.

Muecke, Marjorie A. "The Village Scouts of Thailand" **Asian Survey** 20, 4 (1980) 407-427.

กล่าวถึงเรื่องของลูกเสือชาวบ้านในพระบรมราชานุเคราะห์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ตั้งแต่ปี ๒๕๑๕ เพื่อสร้างเสริมความสามัคคีในชาติ และเพื่อผึกพลเรือนในการป้องกันการโจมตีของฝ่ายต่างๆ โดยเฉพาะภัยจากคอมมิวนิสต์ ทั้งนี้เพื่อรักษาความเป็นเอกราชและเสรีภาพของชาติไทย.

"ร่มเกล้าของชาวไทย" **วารสารพัฒนาที่ดิน** ๑๔, ๑๕๑ (ธ.ค. ๒๕๒๐) ๑ - ๔.

รวบรวมพระราชภารกิจของพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงประกอบเพื่อความอยู่ดีกินดีของราษฎร ได้แก่ โครงการประมงพระราชทาน โครงการนาสาธิต โครงการโรงโคนมสวนจิตรลดา โครงการพัฒนากลุ่มชาวไร่ดอนขุนห้วย เป็นต้น เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์.

ราชประชานุเคราะห์, มูลนิธิ. "พระราชทานกำเนิดมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ในพระบรมราชูปถัมภ์" ใน **พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

ให้ประวัติและความเป็นมาของมูลนิธิซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้น เมื่อสิงหาคม ๒๕๐๖ อันสืบเนื่องจากมหาวาตภัยในภาคใต้ เมื่อตุลาคม ๒๕๐๕.

ราชเลขาธิการ, สำนัก. "โครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการตามพระราชดำริ" **บทบัณฑิตย์** ๓๓, ๔ (๒๕๑๙) ๕๖๐ – ๕๖๙.

ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพระราชภารกิจที่เกี่ยวกับปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรมักเป็นทางการเกษตรกรรม ได้แก่ โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา โครงการจัดพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ โครงการระบายน้ำออกจากพรุในจังหวัดนราธิวาส โครงการประมงพระราชทาน โครงการด้านการศึกษา และโครงการด้านการแพทย์.

ราชเลขาธิการ, สำนัก. **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม ๒๕๑๒ จนถึงเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๓.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นในโอกาสงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

รวบรวมพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของรัชกาลที่ ๙ ทั้งหมด ๑๒๗ รายการ ในวโรกาสต่าง ๆ.

ราชเลขาธิการ, สำนัก. **สมุดภาพ ภ.ป.ร. : พระราชกรณียกิจระหว่างตุลาคม ๒๕๑๑ – กันยายน ๒๕.** พระนคร : รายปี.

รวบรวมพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ที่ได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศและชาวไทยในด้านต่าง ๆ ตลอดทั้งปีเป็นรายวันโดยละเอียด มีภาคตารางแสดงการเสด็จพระราชดำเนินไปทั่วพระราชอาณาจักร แสดงวันที่เสด็จพระราชพาหนะสถานที่ ระยะทาง และพระนามผู้โดยเสด็จฯ ตลอดทั้งปีอีกด้วย ภาพประกอบมีคำบรรยายทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ.

"โรงเรียนจิตรลดา" **ดวงประทีป** ๘, ๑๒ (ก.ย. ๒๕๑๔) ๒๗ – ๓๒, ๕๓.

กล่าวถึงความเป็นมาของโรงเรียนจิตรลดาโดยละเอียด เริ่มจากการศึกษาระดับอนุบาล ประเภทนักเรียน ได้แก่ บุตรหลานของพระญาติ ผู้ที่ทรงรู้จัก ข้าราชการ มหาดเล็กและข้าหลวง เดิมอยู่ชั้นล่างของพระที่นั่งอุดร ในบริเวณพระที่นั่งอัมพรสถาน เปิดสอนเมื่อมกราคม ๒๔๙๘ ต่อมาได้ก่อสร้างโรงเรียนในบริเวณพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน จดทะเบียนเป็นโรงเรียนราษฎร์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ นักเรียนจะเสียเพียงค่าหนังสือและอุปกรณ์ในการเรียนเท่านั้น ต่อมาได้ขยายจนถึงชั้นประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย.

ลิลิตพระราชประวัติและพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ในวโรกาสสิริรอบพระชนมายุ ๒๕๑๗ – ๒๕๑๘. ม.ป.ท., ๒๕๑๘.

ลิลิตบทประพันธ์พระราชประวัติของรัชกาลที่ ๙ และประมวลพระบรมฉายาลักษณ์ตามลำดับพระชนมายุตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์จนถึงปัจจุบัน รวมทั้งพระราชกรณียกิจในด้านต่าง ๆ ของพระองค์ด้วย

ลูกเสือหลวง (นามแฝง). "ลูกเสือชาวบ้านในพระบรมราชานุเคราะห์" **วารสารอากาศวิทยา** ๑๘, ๔ (ต.ค. – ธ.ค. ๒๕๑๙) ๑ – ๓.

กล่าวถึงกำเนิดของลูกเสือชาวบ้านมีเป็นครั้งแรก เมื่อ ๙ สิงหาคม ๒๕๑๔ ที่หมู่บ้านเหล่าโกหก ต. แสงพา กิ่ง อ. นาแห้ว อ. ด่านซ้าย จ. เลย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงรับกิจการลูกเสือชาวบ้านไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ โปรดเกล้าฯ ให้ทุกจังหวัดสนับสนุนกิจการนี้ โดยร่วมมือกับกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน พระราชทานผ้าผูกคอวอกเกิ้ล และหน้าเสือ แก่ผู้สำเร็จการอบรมทุกคน ทรงวางแนวปฏิบัติให้แก่กิจการลูกเสือ ๓ ประการ คือ ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ไม่เป็นระบบราชการ และไม่ต้องมีเครื่องแบบ.

เลิศ สุวรรณวิมล. "สดุดีพระมหากษัตริย์ไทย" **วารสารราชทัณฑ์** ๑๘, ๒ (มี.ค. – เม.ย. ๒๕๑๓) ๑ – ๙; และลงติดต่อกันทุกฉบับจนถึง ๑๘, ๖ (พ.ย. – ธ.ค. ๒๕๑๓) ๓ – ๑๗.

อธิบายนิยามของคำว่า "พระมหากษัตริย์" หลักเกณฑ์การเรียกพระนาม ผู้เขียนต้องการเทิดทูนพระเกียรติยศและพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัชกาลที่ ๙ ได้แจกแจงพระราชกรณียกิจของพระองค์ในด้านต่างๆ ทั้งในทางพระราชจริยวัตรส่วนพระองค์ และในฐานะที่ทรงเป็นพระประมุขของชาติไว้โดยละเอียดถึง ๓๒ ประการ.

ไลออนส์ในประเทศไทย, สโมสร. **ฉัตรมงคลรำลึก ๒๕๑๓.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๓. รวบรวมเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระราชพิธีฉัตรมงคลและพระราชพิธีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และเป็นการเทิดทูนพระเกียรติและเผยแพร่พระราชกรณียกิจของพระองค์ด้วย ได้แก่ เรื่องพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ราชสดุดี ฉัตรมงคลรำลึก ฉัตรมงคล เศวตฉัตร รำลึกถึงวันฉัตรมงคล "สุขเพราะราษฎรสุข สมบูรณ์" เป็นต้น.

ไลออนส์ในประเทศไทย, สโมสร; การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, สโมสร และผู้ร่วมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ. **พระราชศรัทธา.** กรุงเทพฯ : ศิริมิตรการพิมพ์, ๒๕๑๗. หน้าต่างๆ กัน. (พิมพ์เนื่องในโอกาสวันฉัตรมงคล พ.ศ. ๒๕๑๗)

พระมหากษัตริย์ไทยทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธมามกะ ทรงอุปถัมภ์พระศาสนา และทรงมีพระราชศรัทธาต่อพระศาสนามาโดยตลอด กล่าวถึงพระราชพิธีฉัตรมงคล ซึ่งเป็นพิธีสมโภชพระมหาเศวตฉัตร และเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ และพระราชศรัทธา และพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๙ ในเรื่องเกี่ยวกับการศาสนา ตอนสุดท้ายให้รายละเอียดเกี่ยวกับวัดหลวงที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ รวม ๘ วัด ได้แก่ วัดโพธิ์ วัดอรุณฯ วัดราชโอรสฯ วัดราชประดิษฐ์ฯ วัดเบญจมบพิตร วัดบวรนิเวศฯ วัดราชบพิธ และวัดสุทัศน์ฯ.

วิสิษฐ เดชกุญชร. "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับกิจการตำรวจ" ใน **พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงพระมหากรุณาธิคุณและพระบรมราชานุเคราะห์ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ตำรวจไทย ในด้านการศึกษาและอบรมของตำรวจ การพระราชทานเครื่องมือเครื่องใช้ของตำรวจ การปฏิบัติราชการสนามของตำรวจ ความสัมพันธ์ระหว่างตำรวจกับประชาชน สวัสดิการตำรวจ และครอบครัว และบำเหน็จความชอบของตำรวจ.

วาสนา เขมะศิริ. "พระราชพิธีรัชดาภิเษกครั้งที่ ๒ ในแผ่นดินสยาม" ใน **พระบรมราชจักรีวงศ์ : ประมวลพระบรมฉายาลักษณ์และพระราชประวัติ ๙ รัชกาล.** พระนคร : โรงพิมพ์เสาวภาค, ๒๕๑๔. หน้า (๔๐)-(๔๔). (พิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณเนื่องในวาระงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก ครบ ๒๕ ปี แห่งการเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

เล่าถึงประวัติความเป็นมาของพระราชพิธีรัชดาภิเษกซึ่งมีครั้งแรกในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๕ และกำหนดการเฉลิมฉลองพระราชพิธีนี้เมื่อ ๑ ตุลาคม รศ.๑๑๒ (พ.ศ.๒๔๓๖) พระราชพิธีนี้ได้จัดขึ้นอีกครั้งในรัชสมัยรัชกาลที่ ๙ พ.ศ.๒๕๑๔.

วิชาการ, กรม. **โครงการต่างๆ ที่ดำเนินการตามพระราชดำริ.** กรุงเทพฯ, ๒๕๒๐. ๑๔๙ หน้า.

รวบรวมพระราชกรณียกิจส่วนหนึ่งของรัชกาลที่ ๙ ซึ่งได้ทรงพระราชทานพระราชดำริและข้อแนะนำเกี่ยวกับโครงการต่างๆ ไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้ทรงกำหนดแนวทางที่จะแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพและการเป็นอยู่ของราษฎรในภาคต่างๆ ด้วยวิธีริเริ่มและวิธีสาธิตจากตัวอย่าง ให้รายละเอียดของโครงการ ปีที่เริ่ม วัตถุประสงค์ ความเป็นมา และการดำเนินงาน ตัวอย่างโครงการ เช่น โครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ โครงการฝนเทียม โครงการแพทย์หลวงและแพทย์พระราชทาน โครงการสวนจิตรลดา เป็นต้น.

วินิจ วินิจนัยภาค. "พระราชกรณียกิจบางประการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" **บทบัณฑิตย์** ๓๒, ๔ (๒๕๑๘) ๕๖๐-๕๖๕.

ไม่มีประเทศใดในโลกที่มีพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีความใกล้ชิดกับประชาชนยิ่งกว่าของไทยเรา รัชกาลที่ ๙ ทรงโปรดให้ราษฎรเข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด ทรงแบ่งทุกข์ของราษฎร ทรงรับฎีกาที่ราษฎรทูลเกล้าถวาย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา ๒๕๙ ให้ผู้ต้องคำพิพากษาให้รับโทษคดีถึงที่สุดแล้วทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์ได้ทรงเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยม

ราษฎร โดยมีคณะแพทย์ทำการตรวจรักษาพยาบาลราษฎรด้วย ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ห่วงใยต่อความเป็นอยู่ของทหาร ตำรวจ ที่ปฏิบัติหน้าที่ในท้องถิ่นทุรกันดาร ทรงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์และพระราชทานเงินที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายก่อตั้งมูลนิธิสายใจไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ จ่ายเงินเยี่ยมทหาร ตำรวจ ข้าราชการ และราษฎรอาสาสมัครที่ได้รับบาดเจ็บจากการป้องกันประเทศ พระองค์ทรงเป็นความหวัง เป็นแสงสว่าง และเป็นหลักชัยของประชาชนไทย.

วิภาวดี รังสิต, ม.จ. หญิง. **เรื่องตามเสด็จปากีสถาน และเสด็จพระราชดำเนินสหพันธรัฐมลายา ๒๕๐๕.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๖. ๑๔๒ หน้า.

เป็นบันทึกส่วนตัวของผู้เขียนเล่าเรื่องที่ได้ตามเสด็จปากีสถาน เมื่อ ๑๑ – ๒๒ มีนาคม ๒๕๐๕ โดยละเอียด และการเสด็จพระราชดำเนินสหพันธรัฐมลายา ๒๐ – ๒๗ มิถุนายน ๒๕๐๕.

วิภาวดี รังสิต, ม.จ. หญิง. **เรื่องตามเสด็จอเมริกา : จดหมายถึงเพื่อนจากหม่อมเจ้าวิภาวดีรังสิต ๑๔ มิถุนายน ถึง ๑๘ สิงหาคม ๒๕๐๓.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๕. ๑๔๘ หน้า.

เขียนเป็นรูปจดหมายเล่าถึงการตามเสด็จประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อ ๑๔ มิถุนายน – ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๐๓ ทั้งหมด ๑๗ ฉบับ เป็นเรื่องเล่าพระราชกรณียกิจและการต้อนรับพระองค์อย่างสมพระเกียรติ.

ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. **การแสดงภาพเขียนฝีพระหัตถ์ : เนื่องในโอกาสพระราชพิธีรัชดาภิเษก ณ ท้องพระโรงวังท่าพระ มหาวิทยาลัยศิลปากร ๘ – ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๔.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๔. ๙ หน้า.

หนังสือรวมภาพเขียนฝีพระหัตถ์ของรัชกาลที่ ๙ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อจัดแสดงเนื่องในโอกาสพระราชพิธีรัชดาภิเษก เป็นการแสดงภาพเขียนฝีพระหัตถ์งานจิตรกรรม (Painting) ประเภทสีน้ำมัน (Oil) รวม ๙ ภาพ พิมพ์สีขาวดำ.

สนิท รวมธรรม. "การจัดพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" **วารสารพัฒนาชุมชน** ๑๓, ๑๕๕ (พ.ย. ๒๕๑๗) ๒๕ – ๓๑.

การทดลองพัฒนาที่ดินแผนใหม่ที่ อ. หัวหิน จ.ว. ประจวบฯ และ อ. ท่ายาง จ.ว. เพชรบุรี โดยทรงมอบให้กรมพัฒนาที่ดินเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ เริ่ม พ.ศ. ๒๕๑๓ ให้รายละเอียดของการบริหารโครงการ.

สมชัย จรณะสมบูรณ์. "พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช กับการพัฒนาประชาธิปไตย" ใน **เรียงความฉบับได้รับรางวัลเงินทุนภูมิพล.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. หน้า ๒๓ – ๒๙. (พิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดชัยพฤกษมาลา ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๒).

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๙ ในการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันหลักในระบบการเมืองการปกครองเป็นศูนย์และพลังผนึกเอกภาพในสังคมไทยและมั่นคงที่สุด ทรงตั้งรัฐบาลชั่วคราวภายหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ทรงริเริ่มตั้งสมัชชาแห่งชาติ ทรงส่งเสริมความเสมอภาคทางสังคม วัฒนธรรม การศึกษา เศรษฐกิจ และการเมือง.

สมพันธุ์ ปานะถึก. "พระมหากรุณาธิคุณต่อไพร่ฟ้าประชาชน" ใน **พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔). กล่าวถึงพระราชประวัติโดยย่อ และพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อประชาชน ๒ ประการ คือ ในการปกครองบ้านเมืองในฐานะพระมหากษัตริย์ และการดูแลทุกข์สุขของประชาชนเป็นการส่วนพระองค์.

สมภพ จันทรประภา. "จักรวรรดิวัตร ๑ ใน ๑๒" **ดวงประทีป** ๘, ๙ (มิ.ย. ๒๕๑๔) ๕๗ - ๖๕; "จักร - อนุโลม" **ข่าวสารการธรณี** ๑๖, ๖ (มิ.ย. ๒๕๑๔) หน้าพิเศษ.

อธิบายถึงลักษณะพระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๙ และพระราชพิธีราชาภิเษกของพระองค์กล่าวเทิดทูนพระราชจริยวัตรของพระองค์กับพระราชภารกิจตลอดระยะเวลา ๒๕ ปี ที่ทรงปกครองแผ่นดินมา.

สมภพ จันทรประภา. "พระราชศรัทธา" ใน **พระราชศรัทธา**. จัดพิมพ์โดย สโมสรไลออนส์ สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยและผู้ร่วมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ. กรุงเทพฯ : ศิริมิตรการพิมพ์, ๒๕๑๗. หน้าต่างๆ กัน. ภาพประกอบ. (พิมพ์เนื่องในโอกาสวันฉัตรมงคล พ.ศ. ๒๕๑๗).

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจทางการศาสนาของรัชกาลที่ ๙ ทรงผนวชเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ทรงส่งเสริมให้มีการสร้างพระคัมภีร์อัลกุรอานแปลเป็นภาษาไทยสำหรับศาสนาอิสลาม และทรงส่งเสริมคริสตศาสนาด้วย ทรงมีพระราชศรัทธาในศาสนาทั้งทางด้านจิต มีพระขันติธรรมอันเข้มแข็ง และทางด้านวัตถุได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในการสร้างพระพุทธรูป ทรงสนับสนุนมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ในการแปลพระคัมภีร์ฉบับภูมิพโลภิกขุ และพระราชทานพระราชานุเคราะห์บวชนาคหลวงเป็นประจำทุกปีก่อนเข้าพรรษา.

สมภพ จันทรประภา. "เศวตฉัตร" ใน **ฉัตรมงคลรำลึก ๒๕๑๓**. กรุงเทพฯ : สโมสรไลออนส์ในประเทศไทย, ๒๕๑๓.

กล่าวถึงพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการที่ทรงศึกษาประชาชนของพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทรงทราบถึงความรู้สึกนึกคิด ความต้องการ ความเชื่อ เพื่อทรง

นำมาเป็นข้อมูลในการที่จะทรงปฏิบัติหน้าที่ของพระองค์ ในฐานะที่ทรงประทับอยู่ใต้พระเศวตฉัตร อันเป็นสัญญลักษณ์ของความเป็นพระมหากษัตริย์ของชาวไทย.

สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา. "บารมีพระมากพ้นรำพัน" ใน **ฉัตรมงคลรำลึก ๒๕๒๓.** กรุงเทพฯ : สโมสรไลออนส์ในประเทศไทย, ๒๕๑๓.

อธิบายคำว่า "พระบารมี" ของพระมหากษัตริย์ และกล่าวมาถึงพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรอันงดงามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ประกอบพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริตในรัชกาลที่ ๕ ที่ว่า

"บารมีพระมากพ้น รำพัน
พระพิทักษ์ยุติธรรม์ ถ่องแท้
บริสุทธิ์ดุจดวงตะวัน ส่องโลก ไสร้แฮ
ทวยราษฎร์รักบาทแม้ ยิ่งด้วยบีตุรงค์".

สมลักษณ์ โตสกุล. "พระมหากรุณาธิคุณต่อประชาชน" ใน **พระมหากรุณาธิคุณต่อประชาชน และพระราชกรณียกิจใน ๒๕ ปี.** พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔. หน้า ๑-๑๐๔. (ที่ระลึกพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี รัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

เป็นเรียงความที่ชนะการประกวดเนื่องในพระราชพิธีรัชดาภิเษก ๒๕๑๔ ประเภทประชาชน กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๙ และพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ในด้านที่เกี่ยวกับประเทศชาติ การศาสนา การส่งเสริมศิลปและวัฒนธรรม การศึกษาและต่อราษฎรสามัญชน.

สโมสรไลออนส์สตรีดุสิต กรุงเทพฯ, สมาคม. **ประมวลพระราชกรณียกิจและการพัฒนาประเทศ.** กรุงเทพฯ : อัมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๑. ๒๘๔ หน้า.

ประมวลพระบรมฉายาลักษณ์ของรัชกาลที่ ๙ ที่แสดงให้เห็นถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์ กล่าวถึงพระราชกรณียกิจในทางการเกษตร เรื่อง หุบกะพง การปลูกท้อบนดอยอ่างขาง ฝนหลวง พระราชทานสวนสองแสนบนดอยปุย และดอยบวกห้า การปลูกทับทิมที่หัวหิน กษัตริย์เกษตร: พระราชกรณียกิจด้านการปกครอง การเลี้ยงสัตว์ โครงการนาสาธิต โครงการโรงโคนมสวนจิตรลดา เป็นต้น.

สวัสดิ์ สุคนธรังษี. "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในฐานะประธานการบริหารปกครองประเทศ" **รัฐสภาสาร** ๑๙, ๖ (พ.ค. ๒๕๑๔) ๙-๗๕.

กล่าวถึงพระราชภารกิจของรัชกาลที่ ๙ ในฐานะประธานการบริหารปกครองประเทศ เป็นการบรรยายพระราชจริยวัตรและพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่มีต่อประชาชนทั้งปวง เริ่มด้วยพระราชประวัติโดยย่อ การราชาภิเษกสมรส การทรงผนวช การสนองพระเดชพระคุณพระบรม

กษัตริย์องค์ก่อน ๆ พระราชพิธีและรัฐพิธีอื่น ๆ พระราชอำนาจในการบริหารประเทศตามรัฐธรรมนูญ ๑๐ ประการ ทรงส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก นักการทูตพิเศษ พระเดชพระคุณต่อราษฎร ทรงเป็นมิ่งขวัญของปวงชน เป็นพลังใจแก่ข้าราชการ เป็นดวงประทีปของเยาวชน และทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในอุดมคติ ทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม ทรงเป็นดวงประทีปนำทางของชาติ และศูนย์รวมเอกภาพของชาติ และทรงสนับสนุนเสรีภาพของคณะรัฐบาลให้บริหารประเทศเจริญรุ่งเรือง.

สัญญา ธรรมศักดิ์. "พระมหากรุณาธิคุณ" ใน <u>สยามมกุฎราชกุมาร.</u> จัดทำโดย พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, ๒๕๑๖. หน้า ๑๗–๒๑. (พิมพ์ในโอกาสที่ทรงโปรดเกล้า ฯ สถาปนาสมเด็จเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ธันวาคม ๒๕๑๕).

กล่าวถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์สำหรับชาติไทย และเป็นองค์ประกอบสาระสำคัญในอุดมการณ์ของชาติ อันได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๙ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยที่ทรงพระปรีชาสามารถในศิลปะวิทยาการ และกระแสแห่งเหตุการณ์โลกได้ถ่องแท้และรวดเร็ว ทรงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประชาชน และประชาชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระองค์ กล่าวถึงพระราชกรณียกิจในการศาสนาโดยสรุปด้วย.

สัญญา ธรรมศักดิ์. "พระราชกรณียกิจทางกฎหมาย" ใน <u>พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.</u> รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔). กล่าวถึงพระราชกรณียกิจทางกฎหมายตามพระราชอำนาจในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระองค์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติทางรัฐสภา และทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล ทรงมีพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ รวมถึงการขอพระราชทานเปลี่ยนโทษหนักเป็นเบา หรือลดโทษด้วย.

สาธารณสุข, กระทรวง. "พระราชกรณียกิจด้านสาธารณสุข" ใน <u>พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.</u> รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจทางด้านการส่งเสริมกิจการสาธารณสุขของรัชกาลที่ ๙ ทรงโปรดฯ ให้ตั้งมูลนิธิ "ราชประชาสมาสัย" ใน พระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อส่งเสริมกิจการค้นคว้า วิจัย และบำบัดผู้ป่วยด้วยโรคเรื้อน ที่สถานพยาบาลพระประแดง สมุทรปราการ หน่วยพระราชทานรักษา

ประชาชนเคลื่อนที่ มูลนิธิพัฒนาอนามัยที่สุราษฎร์ธานี มูลนิธิวิจัยประสาทวิทยาในพระบรมราชูปถัมภ์ และการพระราชทานสิ่งของ อุปกรณ์การแพทย์ต่าง ๆ ให้แก่โรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข.

สิริ เปรมจิตต์. "พระเมตตาบารมีมากพ้นรำพัน : พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในเรื่อง "มูลนิธิราชประชานุเคราะห์" ในพระบรมราชูปถัมภ์" ใน **พระบรมราชจักรีวงศ์ : ประมวลพระบรมฉายาลักษณ์และพระราชประวัติ ๙ รัชกาล.** พระนคร : โรงพิมพ์เสาวภาค, ๒๕๑๔. หน้า ๕ - ๔๑. (พิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณเนื่องในวาระงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก ครบ ๒๕ ปี แห่งการเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงประวัติและการก่อตั้งมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ โดยพระมหากรุณาธิคุณของรัชกาลที่ ๙ แสดงถึงกิจการ ผู้บริหารงาน กิจกรรมและผลงานต่าง ๆ และทุนการศึกษาด้วย.

สุตรีญา สมิติ. "ทรงพระเจริญ พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙" **วารสารกำนันผู้ใหญ่บ้าน** ๒๗, ๑๒ (ธ.ค. ๒๕๑๙) ๗ - ๙.

เสนอพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๙ โดยย่อ.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. "พระปรีชาญาณ ด้านโบราณคดี" ใน **พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** รวบรวมโดย สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. (พิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในวันรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงความสนพระทัยในวิชาการโบราณคดีว่ามีประโยชน์แก่ชาติ ทำให้ประชาชนมีความซาบซึ้งในวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของตน บังเกิดความรักชาติ และภูมิใจในชาติของตน ทรงสนพระทัยกิจการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ทรงส่งเสริมการตีพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับโบราณคดีอีกด้วย.

อุดม ประมวลวิทยา. **เสด็จประพาส ๒๗ ประเทศ.** พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๔. ๒๐๓ หน้า. (พิมพ์เมื่อวันงานพระราชพิธีรัชดาภิเษกฉลองสิริราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ ๒๕ ปี ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงพระราชประวัติของรัชกาลที่ ๙ และสมเด็จพระบรมราชินีนาถฯ สรุปเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยและรายงานการเสด็จเยือน ๒๗ ประเทศในช่วงระยะเวลา ๙ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๑๐ ทั้งในอาเซีย ยุโรป สหรัฐอเมริกา และออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และการพระราชพิธีพยุหยาตราใหญ่ (เสด็จเลียบพระนคร).

เอกสิทธิ์ เตชะไกศิยวณิชย์. "ความเป็นมาของโครงการหลวงพัฒนาชาวเขา" **มหาดไทย** ๒, ๑๙ (ก.พ. ๒๕๒๐) ๙๓ - ๙๙.

กล่าวถึงที่มาของโครงการหลวงพัฒนาชาวเขาในพระบรมราชานุเคราะห์ ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ครอบคลุม ๔ สาขา คือ งานเกษตรกรรม การศึกษา แพทย์ และสังคมสงเคราะห์ กระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้สนองพระราชประสงค์ด้วยการให้ความสนับสนุนทั้งทางด้านงบประมาณและกำลังคนรวมทั้งองค์การระหว่างประเทศก็ให้ความช่วยเหลือประสานงานกับโครงการของพระองค์ด้วย แต่ลักษณะงานดังนี้ งานวิจัย งานที่ทรงดำเนินการด้วยพระองค์เอง งานส่งเสริมและบริการ และโครงการสหประชาชาติ พัฒนาเศรษฐกิจชาวเขาซึ่งเริ่มในปี ๒๕๑๔ ด้วย.

โอภาส เสวิกุล. **พระบารมีปกเกล้า.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔. ๒๒๒ หน้า. (ธนาคารกรุงเทพ จำกัด จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีรัชดาภิเษก ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๙ ในด้านการส่งเสริมการศึกษา การต่างประเทศ การทำนุบำรุงสุขให้แก่พสกนิกร การทหาร และตำแหน่งจอมทัพไทย การศาสนาของชาติ การศิลปะและดนตรี การกีฬา พระองค์ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจในด้านต่าง ๆ ทั้งทางพระราชประเพณี การศาสนา การศึกษา การสังคมสงเคราะห์และสาธารณประโยชน์ และทรงมีพระราชกรณียกิจต่อชาติบ้านเมือง ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในความทุกข์สุขของประชาชนโดยทั่วหน้า.

๒.๙.๑ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ (พ.ศ. ๒๔๗๕-)

ประมวลพระบรมฉายาลักษณ์ฉบับพิเศษ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๓ รอบ. พระนคร : กรุงธนการพิมพ์, ๒๕๑๑.

ประมวลพระบรมฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทั้งที่เป็นส่วนพระองค์ พระราชโอรสและพระราชธิดา และในส่วนพระราชกรณียกิจเป็นทางการ.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **พระราชดำรัส พระราโชวาทสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ.** กรุงเทพฯ : นครหลวงกรุงเทพ - ธนบุรี, ม.ป.ป. ๕๖๓ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลปัจจุบันโดยละเอียด และรวบรวมพระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระองค์ พร้อมทั้งพระราชดำรัส พระราโชวาท ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๙ จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๙ และมีภาคผนวกซึ่งประกอบด้วยบทความของบุคคล และเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระองค์อีกถึง ๒๕ เรื่อง.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **สมเด็จ : ประมวลพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระราชจริยาวัตร พระราชนิพนธ์ และพระราชดำรัสสมบูรณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ.** นครหลวง : สยามการพิมพ์, ๒๕๑๕. ๖๕๖ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติตั้งแต่ทรงพระเยาว์ของพระองค์ สายราชสกุลด้านพระชนก และพระชนนี พระราชพิธีอภิเษกสมรส การสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนาถ และพระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระองค์ในด้านการเป็นแม่ การสังคมสงเคราะห์ การศึกษา พระราชกรณียกิจตามพระราชประเพณี และที่มีต่อประเทศชาติ พระนิพนธ์เรื่อง "ความทรงจำในการตามเสด็จต่างประเทศทางราชการ" และประมวลกระแสพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ตั้งแต่ ๒๗ มกราคม ๒๕๐๗ - ๖ เมษายน ๒๕๑๕.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. "สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ใน **ราชตระกูล : บันทึกความเป็นมาแห่งราชบัลลังก์ และราชสกุลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ.** กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๗. หน้า ๓๒๙ - ๔๗๔.

กล่าวถึงพระราชประวัติ, การศึกษา และเรื่องเล่าจากผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เมื่อครั้งทรงพระเยาว์,

การอภิเษกสมรส, ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์, พระราชโอรส ธิดา, ต้นไม้ที่ทรงโปรดฯ, โต๊ะเสวยฯ และมีพระราชนิพนธ์เรื่อง "ความทรงจำในการตามเสด็จต่างประเทศทางราชการ".

ประยูร พิศนาคะ. **สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ.** พระนคร : หอสมุดกลาง ๐๙, ม.ป.ป. ๔๗๙ หน้า.

กล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ การศึกษา พิธีอภิเษกสมรส ตลอดจนพระราชจริยาวัตรในด้านต่างๆ ของพระองค์ และการตามเสด็จต่างประเทศ.

มณีรัตน์ บุนนาค, ม.ล. "พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ใน **พระบรมราชจักรีวงศ์ : ประมวลพระบรมฉายาลักษณ์ และพระราชประวัติ ๙ รัชกาล.** พระนคร : โรงพิมพ์เสาวภาค, ๒๕๑๔. หน้า ๔๒-๕๑. (พิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณเนื่องในวาระงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก ครบ ๒๕ ปี แห่งการเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ๙ มิถุนายน ๒๕๑๔).

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมราชินีนาถฯ ในด้านที่ทรงปฏิบัติตามพระราชประเพณีและเกี่ยวกับศาสนา, ที่เกี่ยวกับการศึกษาทั้ง ๔ ประการ ได้แก่ พุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา, ด้านการสังคมสงเคราะห์, ด้านส่วนพระองค์ที่ทรงมีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชโอรสและพระราชธิดา และด้านที่ทรงมีต่อประเทศชาติ.

มณีรัตน์ บุนนาค, ม.ล. "พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ" **ยุทธโกษ** ๗๘, ๓ (ส.ค. ๒๕๑๓) ๕-๗.

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์ในฐานะที่ทรงเป็นเอกอัครมเหสี พระราชมารดาของพระราชโอรสและพระราชธิดา และยังทรงมีพระราชกรณียกิจที่ต้องทรงปฏิบัติตามพระราชประเพณีที่เกี่ยวกับการศึกษา การศาสนา การสังคมสงเคราะห์ และพระราชกรณียกิจที่มีต่อชาติบ้านเมืองอีกด้วย ได้แก่ การตามเสด็จองค์พระประมุขไปตามที่ต่างๆ ทั้งภายในและต่างประเทศ และทรงเคยเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวชด้วย.

เลขาธิการรัฐสภา, สำนักงาน. ศูนย์บริการทางวิชาการและกฎหมาย. "สมเด็จพระบรมราชินีนาถของไทย" **รัฐสภาสาร** ๒๕, ๘ (ส.ค. ๒๕๒๐) ๑-๘๕.

พระราชประวัติของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เมื่อครั้งปฐมวัย, พิธีอภิเษกสมรส การประกาศสถาปนาสมเด็จพระราชินี การแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พระราชกรณียกิจของพระองค์ทางด้านสังคมสงเคราะห์ ด้านการส่งเสริมและสนับสนุนอาชีพของราษฎร ด้านการทหาร ด้านศาสนา และด้านการศึกษา.

วิภาวดี รังสิต, ม.จ. หญิง. "เรื่องตามเสด็จประเทศอิหร่าน" ใน **เรื่องหลายรส** โดย ว. ณ ประมวลมารค. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔. หน้า ๑๐๓ - ๑๓๘.

เล่าถึงการตามเสด็จประเทศอิหร่าน พ.ศ. ๒๕๑๐ ณ สโมสรโรตารี ธนบุรี เป็นการเสด็จฯ ทางราชการกับพระเจ้าชาห์ และพระราชินีฟาราห์.

วิภาวดี รังสิต, ม.จ. หญิง. "เรื่องตามเสด็จ ๑๔ ประเทศ" ใน **เรื่องหลายรส** โดย ว. ณ ประมวลมารค. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔. หน้า ๑ - ๕๔.

เล่าถึงการตามเสด็จ ๑๔ ประเทศ เมื่อ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๐๓ ในทวีปยุโรป และพระราชจริยวัตรของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ให้แก่สมาชิกสมาคมสตรีไทย เมื่อ ๒๔ มีนาคม ๒๕๐๔.

วิภาวดี รังสิต, ม.จ. หญิง. "เรื่องตามเสด็จอเมริกาครั้งที่ ๒" ใน **เรื่องหลายรส** โดย ว. ณ ประมวลมารค. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔. หน้า ๖๓ - ๑๐๒.

เล่าถึงการเสด็จอเมริกาครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๐ ณ ห้องประชุมสำนักแถลงข่าวอเมริกัน ถนนพัฒนพงศ์ ถึงพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของทั้ง ๒ พระองค์ ที่ไม่ได้ปรากฏในข่าวทางราชการ ทรงมีพระราชดำรัส ๓๗ ครั้ง สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ๙ ครั้ง ระยะทางเสด็จพระราชดำเนิน ๔๔, ๑๕๑ กิโลเมตร.

สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, สมเด็จพระนางเจ้า. "ความทรงจำในการตามเสด็จต่างประเทศทางราชการ" ใน **เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๓ รอบ ๑๒ สิงหาคม พระพุทธศักราช ๒๕๑๑.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๑. หน้า ๓๑๕ - ๔๔๓. **วารสารข้าราชการ** ๑๕, ๘ (ส.ค. ๒๕๑๓) ๗ - ๒๐; ๑๕, ๙ (ก.ย. ๒๕๑๓) ๕ - ๑๐, ๑๕, ๑๐ (ต.ค. ๒๕๑๓) ๖ - ๒๔.

พระราชบันทึกส่วนพระองค์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเล่าถึงการเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมประเทศต่างๆ ในทวีปอเมริกาและยุโรป รวม ๑๕ ประเทศ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ การตามเสด็จไปยังปากีสถาน, มลายา, ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ ใน พ.ศ. ๒๕๐๕, การตามเสด็จไปประเทศญี่ปุ่น, จีน, ฟิลิปปินส์ ใน พ.ศ. ๒๕๐๖ และ พ.ศ. ๒๕๑๐ ตามเสด็จไปยังประเทศอิหร่าน รวมทั้งการเสด็จประเทศสหรัฐอเมริกา ครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ และเสด็จไปยังประเทศคานาดาด้วย.

อาริยา สินธุจริวัตร (บรรณาธิการ). **พระราชกระแสสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานสัมภาษณ์แก่กลุ่มนักข่าวหญิง วันพฤหัสบดีที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๒๓.** กรุงเทพฯ : กลุ่มนักข่าวหญิง, ๒๕๒๔. ๗๒ หน้า.

รวมพระราชกระแสของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่พระราชทานสัมภาษณ์แก่นักข่าวหญิงต่อเนื่องกันเป็นเวลานานกว่า ๔ ชั่วโมง ในวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๒๓ พระราชกระแสแบ่งได้เป็น ๕ หัวข้อ คือ หัวข้อที่ ๑ : เรื่องเนื่องในชีวิตประจำวันส่วนพระองค์ หัวข้อที่ ๒ : เรื่องการส่งเสริมการศึกษาและอาชีพประชากรในชนบท หัวข้อที่ ๓ : เรื่องเนื่องในสังคม หัวข้อที่ ๔ : เรื่องเนื่องในสิทธิและสถานภาพของสตรี และหัวข้อที่ ๕ : เรื่องอื่นๆ ทั้ง ๕ หัวข้อนี้มีหัวข้อย่อยของแต่ละเรื่อง รวมทั้งสิ้น ๔๔ หัวข้อย่อย.

๒.๙.๒ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก (พ.ศ. ๒๔๓๔ – ๒๔๗๒)

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม และ ประยุทธ สิทธิพันธ์. "สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์" ใน **ในหลวงอานันทน์**. กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๒๒, หน้า ๔ – ๖๘.

กล่าวถึงพระราชประวัติของพระองค์โดยละเอียด พระราชอัธยาศัยและพระราชจริยวัตรของพระองค์ การส่งเสริมกิจการแพทย์และการพยาบาลของไทย ทรงได้รับพระนามว่า พระบิดาแห่งการแพทย์ของไทย.

นพพล (นามแฝง). "สมเด็จพระราชบิดา กรมหลวงสงขลานครินทร์" **วารสารวัฒนธรรมไทย** ๑๑, ๗ (ก.ย. ๒๕๑๔) ๔ – ๖.

กล่าวถึงพระราชประวัติของพระองค์ ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๖๙ ของรัชกาลที่ ๕ ทรงได้รับการศึกษาที่อังกฤษและสหรัฐอเมริกาทางวิชาการแพทย์ ทรงส่งเสริมกิจการแพทย์และสาธารณสุขของไทย ทรงได้รับพระนามว่า พระบิดาแห่งการแพทย์ของไทย.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. "ทูลกระหม่อมแดง" ใน **บุรุษเหล็กแห่งกรุงรัตนโกสินทร์**. พระนคร : เขษมบรรณกิจ, ๒๔๙๖. หน้า ๓๓๔ – ๔๒๒.

ให้ความรู้เกี่ยวกับเบื้องหลังพระประวัติของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ และพระราชกรณียกิจของพระองค์ในทางการแพทย์ พร้อมกับข้อเขียนของ ดร. เอ.ยี. เอลลิส พระสหายซึ่งเล่าถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์เมื่อครั้งที่ทรงเป็นนักเรียนแพทย์ที่มหาวิทยาลัยฮาวาร์ด และทรงเป็นอาจารย์แพทย์ที่โรงพยาบาลศิริราช.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. "สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์" ใน **ราชตระกูล : บันทึกความเป็นมาแห่งราชบัลลังก์และราชสกุลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ**. กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๗. หน้า ๑ – ๙๘.

กล่าวถึงพระราชประวัติโดยละเอียด การศึกษา การอภิเษกสมรส ชีวิตในต่างประเทศ พระราชกรณียกิจทางการแพทย์ และการแพทย์ส่วนภูมิภาค ความสนพระทัยในวิชาการทหารเรือและทางอักษรศาสตร์.

ปรีดิเทพย์พงศ์ เทวกุล, ม.จ. "เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์" ใน **สราญรมย์ : ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ระลึก ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๑.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๑. หน้า ๑๔ - ๒๔,

เป็นการเล่าเรื่องของพระองค์ท่านจากความทรงจำของผู้เขียน ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ส่วนบุคคลตั้งแต่สมัยทรงพระเยาว์ การศึกษาในต่างประเทศ การรับราชการทหารเรือ และส่งท้ายด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ.

เสาวนิต (ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์) "สมเด็จพระบรมราชชนก" ใน **สยามในอดีต** กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๑๕. หน้า ๓๕๗ - ๔๑๔.

กล่าวถึงพระราชประวัติสมเด็จเจ้าฟ้าชายมหิดลอดุลยเดช การศึกษาในต่างประเทศ ทรงเอาพระทัยใส่ในโรงเรียนแพทย์ที่ศิริราช การทำงานของพระองค์ที่เชียงใหม่ ทรงใฝ่พระทัยในเรื่องภาษาและหนังสือภาษาไทย อนุสรณ์ที่พระองค์ทรงบากบั่นก่อตั้งจนสำเร็จ คือ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ และได้ถือเอาวันที่ ๒๔ กันยายน เป็นวันมหิดล.

แสงเดือน บุณโยประการ; บังอร ภู่เจริญ และ สุภัทร ชั้นสุวรรณ. "สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร-อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก กับการประมงไทย" **วารสารการประมง** ๒๖, ๑ (ม.ค. ๒๕๑๖) ๗ - ๑๔.

กล่าวถึงพระราชประวัติของพระองค์ และพระราชกรณียกิจในทางการแพทย์ ทรงส่งเสริมและสนับสนุนกิจการประมง โดยแสดงพระราชประสงค์ประทานทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนจัดส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาเพาะพันธุ์ปลาในต่างประเทศ ๒ ทุน ซึ่งได้แก่ หลวงจุลชีพพิชชาธร นายบุญ อินทรัมพรรย์ คือ นายโชติ สุวัตถี ซึ่งได้กลับมาเป็นกำลังสำคัญในการบริหารการประมงไทยในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการวางรากฐาน และพระนามของพระองค์ได้นำมาตั้งชื่อปลา ปู ที่พบใหม่ที่จันทบุรีว่า Mahidolia normani เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติแก่พระองค์ด้วย.

โอภาส เสวิกุล. "สมเด็จพระราชบิดา" **นิตยสารการท่าเรือแห่งประเทศไทย** ๒๑, ๑๗๒ (ม.ค. ๒๕๑๗) ๑ - ๖.

กล่าวถึงพระราชประวัติของเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ พระบิดาของการแพทย์ไทยโดยละเอียด การศึกษา การอภิเษกสมรส การประทานวิทยาทานในวิชาแพทย์ให้แก่นักศึกษาและพระราชกรณียกิจทางด้านสาธารณสุข.

๒.๙.๓ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (พ.ศ. ๒๔๔๓ –)

กัลยาณิวัฒนา, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า. **แม่เล่าให้ฟัง : พระราชประวัติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พ.ศ. ๒๔๔๓ – ๒๔๘๑.** กรุงเทพฯ : การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๓. ๒๐๔ หน้า.

หนังสือเล่มนี้แบ่งเป็น ๒ ภาค ภาคแรกเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยมีพระบรมฉายาลักษณ์จากอัลบั้มส่วนพระองค์ประกอบ พระราชประวัติตามลำดับเหตุการณ์ ภาคหลังเป็นชีวประวัติอย่างย่อ และความคิด ภาษิต คติพจน์ของนักปราชญ์และนักเขียนที่ได้ทรงสะสมไว้.

จิรภา อ่อนเรือง. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๕. ๑๐๗ หน้า. (กลุ่มนักข่าวหญิงจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๑๕).

กล่าวถึงพระราชประวัติของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี การศึกษา พระราชพิธีราชาภิเษกสมรส พระโอรสและพระธิดาและพระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระองค์ ทรงได้ชื่อว่าเป็น "พระมารดาแห่งแพทย์ชนบท"

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม และ ประยุทธ สิทธิพันธ์. "สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี" ใน **ในหลวงอานันท์.** กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๒๒. หน้า ๖๘ – ๙๑.

กล่าวถึงพระราชประวัติของพระองค์ การศึกษา การรับราชการ พิธีราชาภิเษกในเมืองไทย การเสด็จกลับสหรัฐอเมริกา และพระราชธิดาและพระราชโอรส ๓ พระองค์.

บรรณาธิการเทศาภิบาล, กอง. "แม่พ้าหลวง : สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี" **เทศาภิบาล** ๗๓, ๑๐ (ต.ค. ๒๕๒๑) หน้าพิเศษ.

กล่าวถึงพระราชประวัติของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี การศึกษา การศึกษาต่อในต่างประเทศที่สหรัฐอเมริกาด้วยทุนพระราชทานของสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พิธีราชาภิเษกสมรส ณ วังสระปทุม การสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระบรมราชชนก และพระราชกรณียกิจของพระองค์.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. "สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี" ใน **ราชตระกูล : บันทึกความเป็นมาแห่งราชบัลลังก์ และราชสกุลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ.** กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๗. หน้า ๙๙ – ๑๒๒.

พระประวัติตั้งแต่ทรงพระเยาว์ การศึกษาวิชาพยาบาล การอภิเษกสมรส ทรงทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และมีรายละเอียดงานพระกุศลต่างๆ ที่ทรงสนพระทัย.

๒.๙.๔ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ์ฯ สยามมกุฎราชกุมาร (พ.ศ. ๒๔๙๕ -)

คณะกรรมการจัดทำหนังสืออ่านภาษาไทยฯ. **เจ้าชายของประชาชน**. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, ๒๕๒๐. ๓๒ หน้า.

เกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ตั้งแต่ประสูติถึงปัจจุบันโดยย่อ สำหรับเป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมชั้นประถมศึกษา เพื่อช่วยส่งเสริมและปลูกฝังทัศนคติที่ดีมีความรู้ความเข้าใจและยึดมั่นเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ มีคำอธิบายศัพท์ท้ายเล่ม.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. "สยามมกุฎราชกุมาร" **วารสารราชทัณฑ์** ๒๐, ๖ (พ.ย. - ธ.ค. ๒๕๑๕) ๑๓-๑๖.

กล่าวถึงความเป็นมาของตำแหน่งมกุฎราชกุมาร ซึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๕ เดิมในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยาใช้คำว่า สมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้า และมีตำแหน่งวังหน้า หรือกรมพระราชวังบวร ซึ่งเป็นตำแหน่งพระนามพระมหาอุปราชใช้กันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงยุบตำแหน่งนี้และโปรดฯ ให้มีตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมารแทน.

จง สืบจากยง. "สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร" **ยุทธโกษ** ๘๒, ๑๑ (ก.ค. ๒๕๑๗) ๓๕ - ๔๓.

กล่าวถึงประวัติความเป็นมาในการสถาปนาพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ รัชกาลปัจจุบัน มี ๓ พระองค์ รัชกาลที่ ๕ ทรงประกาศยกเลิกตำแหน่งวังหน้า และแต่งตั้งพระราชโอรสใหญ่เป็นมกุฎราชกุมารดำรงตำแหน่งรัชทายาท กล่าวถึงพระประวัติของสยามมกุฎราชกุมารพระองค์ที่ ๑ คือ เจ้าฟ้าวชิรุณหิศสยามมกุฎราชกุมาร พระองค์ที่ ๒ คือ สมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ และพระองค์สุดท้ายคือ สมเด็จเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ.

จันทร์เพ็ญ อู่รัตนมณี. "พระราชประวัติของ....พระบรมโอรสาธิราช" **วารสารพัฒนาชุมชน** ๑๓, ๑๕๑ (ก.ค. ๒๕๑๗) ๓๓ - ๓๗.

พระราชประวัติของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ประสูติเมื่อ ๒๘ กรกฎาคม ๒๔๙๕ โดยย่อ และพระราชพิธีสถาปนาองค์รัชทายาทแห่งราชวงศ์จักรี เมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๑๕.

จิรภา อ่อนเรือง **สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณสยามมกุฎราชกุมาร**. กรุงเทพฯ : สโมสรไลออนส์ดุสิต กรุงเทพฯ, ๒๕๑๖. ๑๓๑ หน้า

กล่าวถึงพระราชประวัติของสมเด็จพระบรมโอรสาฯ องค์ปัจจุบันโดยละเอียด มีทั้งหมด ๒๓ บท เริ่มตั้งแต่สมเด็จพระชนกชนนี พระประสูติกาล ดวงพระชาตา เบื้องหลังการตั้งพระนาม การเลี้ยงดู การศึกษาที่อังกฤษ และออสเตรเลีย พระราชกรณียกิจ และพระราชจริยวัตรของพระองค์ และพระราชพิธีสถาปนาเฉลิมพระนามาภิไธย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร.

ทองคำ ศรีโยธิน. เรียนธรรมะจากเจ้าฟ้าชาย" **ยุทธโกษ** ๘๓, ๑๑ (ก.ค. ๒๕๑๘) ๓๗ – ๔๘.

ผู้เขียนชื่นชมในพระบารมีของสมเด็จพระโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ์ สยามมกุฎราชกุมาร ได้อธิบายถึงธรรมะที่ซ่อนอยู่ในคำกลอนถวายพระพรเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ซึ่งได้ทรงนิพนธ์เมื่อปีที่ทรงศึกษาอยู่ ณ ประเทศออสเตรเลีย พ.ศ. ๒๕๑๕

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายา กับความเป็นมาของ "สยามมกุฎราชกุมาร"**. กรุงเทพฯ : เสียงไท, ๒๕๒๐. ๒๖๒ หน้า.

ให้ความรู้เกี่ยวกับตำแหน่ง สยามมกุฎราชกุมาร ประวัติความเป็นมา และพระราชประวัติของสยามมกุฎราชกุมาร พระองค์ที่ ๑ และที่ ๒ รวบรวมพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ ๕ ถึงเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรก พระราชประวัติของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พระองค์ปัจจุบัน รวบรวมพระนิพนธ์ของพระองค์ และพระประวัติของ ม.ล. โสมสวลี กิติยากร พระราชพิธีหมั้นและอภิเษกสมรส.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. "สยามมกุฎราชกุมาร" ใน **ราชตระกูล : บันทึกความเป็นมาแห่งราชบัลลังก์ และราชสกุลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ.** กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๗. หน้า ๔๗๗ – ๕๕๒.

ประวัติพระราชพิธีสถาปนา "สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร" และพระบรมราโชวาทของรัชกาลที่ ๕ ที่ทรงสอนสยามมกุฎราชกุมารองค์แรก คือสมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ และต่อด้วยพระราชประวัติและพระราชจริยวัตรของพระบรมโอรสาธิราชพระองค์ปัจจุบัน ซึ่งได้รับการสถาปนาเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๑๕

"ประวัติหม่อมหลวงโสมสวลี กิติยากร" **วารสารกำนันผู้ใหญ่บ้าน** ๒๘, ๒ (ก.พ. ๒๕๒๐) ๑๖ – ๑๗.

กล่าวถึงประวัติโดยย่อของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี ซึ่งในขณะนั้น คือ ม.ล. โสมสวลี กิติยากร.

"พระราชประวัติ ร้อยเอกสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร" **วารสารกำนันผู้ใหญ่บ้าน** ๒๘, ๒ (ก.พ. ๒๕๒๐) ๑๒ - ๑๕.

เสนอพระราชประวัติของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ การศึกษาและพระราชกรณียกิจของพระองค์.

พิมล เทียนทองดี. **ทูลกระหม่อมพ้าชาย.** พระนคร : ธรรมบรรณาคาร, ๒๕๑๕. ๔๐๐ หน้า. (พิมพ์ในโอกาสที่ทรงมีพระชนมายุครบ ๒๐ พระชันษา ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๑๕).

พระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ ตั้งแต่พระประสูติกาล พระราชพิธีสมโภชเดือน และขึ้นพระอู่ การศึกษา โรงเรียนจิตรลดา ทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ที่โรงเรียนคิงส์มีด โรงเรียนมิลฟิลด์ และที่โรงเรียนนายร้อยดันทรูน ประเทศออสเตรเลีย และพระราชกรณียกิจและพระจริยาวัตรของพระองค์ มีภาคผนวกเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้แก่ ยศเจ้า พระราชฐาน พระบรมมหาราชวัง เครื่องราชูปโภค เครื่องราชอิสริยาภรณ์ และราชาศัพท์ที่ควรทราบ

พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์. **สยามมกุฎราชกุมาร.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, ๒๕๑๖. หน้าต่างๆ กัน. (พิมพ์ในโอกาสที่ทรงโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จเจ้าฟ้าวชิราลงกรณขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ธันวาคม ๒๕๑๕).

กล่าวถึงพระราชประวัติของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร และพระราชกรณียกิจของพระองค์ หมายกำหนดการ พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พ.ศ. ๒๔๙๕ หลักฐานการพระราชทานพระนามของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าสกลมหาสังฆปริณายก มีบทพระนิพนธ์แทรกอยู่ตลอดทั้งเล่มที่ทรงนิพนธ์ในโอกาสต่างๆ เป็นบทร้อยกรองและรายละเอียดหมายกำหนดการพระราชพิธีสถาปนาเฉลิมฉลองพระนามาภิไธยของพระองค์ พร้อมเครื่องราชอิสริยยศราชาภรณ์.

ราชเลขาธิการ, สำนัก. **เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร.** กรุงเทพฯ, ๒๕๑๖. ๓๙๗ หน้า. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสพระราชพิธีสถาปนาเฉลิมพระนามาภิไธยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ธันวาคม ๒๕๑๕).

กล่าวถึงพระราชประวัติตั้งแต่แรกพระประสูติกาลโดยละเอียด พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ พระราชสาส์นและสาส์นแสดงความยินดีจากประเทศต่างๆ ให้รายละเอียดของข่าวในพระราชสำนักตั้งแต่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๕ ซึ่งเป็นวันที่ทรงเสด็จกลับจากประเทศออสเตรเลียในระหว่างปิดภาคการศึกษา จนถึงวันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๑๖ รายละเอียดหมายกำหนดการพระราช

พิธีสถาปนาเฉลิมพระนามาภิไธยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร และมีลำดับราชสกุลทุกมหาสาขารวม ๑๓๐ ราชสกุล.

ราชเลขาธิการ, สำนัก. **พระราโชวาทและพระราชดำรัส.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐. ๘๓ หน้า. (พิมพ์พระราชทานแจกในอภิลักขิตสมัยวันเฉลิมพระชนมพรรษาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พุทธศักราช ๒๕๒๐).

รวบรวมพระราโชวาทและพระราชดำรัสของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ตั้งแต่วันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๑๕ – ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๒๐ รวม ๖๓ ครั้ง ในโอกาสต่างๆ กัน.

วินิจ **สาส์นศรีนคร** วินิจนัยภาค. "พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช" (ก.ย. – ธ.ค. ๒๕๑๙) ๕ – ๘.

กล่าวถึงพระราชประวัติของพระองค์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ การศึกษา และพระราชกรณียกิจส่วนพระองค์.

ศิลปากร, กรม. **เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร : นิทรรศการพิเศษ ณ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๖. ๖๐ หน้า.

เป็นหนังสือที่จัดทำขึ้นเพื่อประกอบการจัดนิทรรศการพิเศษ เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ตั้งแต่ ๒ มกราคม – ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖ ให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีการสืบสันตติวงศ์ เรื่องราวเกี่ยวกับวังหน้าในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และสยามมกุฎราชกุมารในรัชกาลที่ ๕ ถึงองค์ปัจจุบัน มีรายละเอียดพระราชพิธีสถาปนาเฉลิมพระนามาภิไธย และมีภาพพระราชลัญจกรประจำพระองค์อยู่ตอนต้นของเล่มด้วย.

ศิลปากร, กรม. **สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร.** กรุงเทพฯ, ๒๕๑๕. ๑๙๓ หน้า. (พิมพ์เนื่องในพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณสยามมกุฎราชกุมาร ๒๘ ธันวาคม ๒๕๑๕).

ให้ความรู้เกี่ยวกับกฎมนเทียรบาลว่าด้วยตำแหน่งพระราชโอรสพระเจ้าแผ่นดิน ประเพณีการตั้งพระมหาอุปราชในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น การแต่งตั้งตำแหน่งรัชทายาท สยามมกุฎราชกุมารเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ รายละเอียดพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร พ.ศ. ๒๔๒๙ พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร พ.ศ. ๒๔๓๗ และพระราชพิธีสถาปนาเฉลิมพระนามาภิไธย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร

พ.ศ. ๒๕๑๕ และกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ มีภาคผนวกเกี่ยวกับพระราชพิธีลงสรงของเจ้าฟ้ามงกุฎ พระราชพิธีรับพระสุพรรณบัฏของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ และธงประจำพระองค์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร.

แสงสูรย์ ลดาวัลย์, ม.ร.ว. "สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร" ใน **เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร : นิทรรศการพิเศษ ณ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๖. หน้า ๑ – ๑๘.

กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเดิมเป็นตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ตำแหน่งนี้เริ่มมีในรัชกาลที่ ๕ เป็นครั้งแรก ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพระราชพิธีสถาปนาพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรก ในรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๒๙ และพระราชพิธี ฯ ในคราว พ.ศ. ๒๕๑๕ และรายละเอียดของเครื่องพระราชอิสริยยศด้วย.

๒.๙.๕ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี (พ.ศ. ๒๔๙๘ -)

กรุงเทพ จำกัด, ธนาคาร. **เฉลิมพระเกียรติ และรวมพระราชนิพนธ์ (พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๒๐) สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรรัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๑. ๒๙๙ หน้า. (พิมพ์เนื่องในวโรกาสวันพระราชสมภพสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ๒ เมษายน ๒๕๒๑ สมทบทุนมูลนิธิสายใจไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์).

กล่าวถึงพระราชประวัติของพระองค์ และพระราชพิธีสถาปนาพระราชทานอิสริยศักดิ์เป็นสยามบรมราชกุมารี และภาคหลังเป็นรวมพระราชนิพนธ์ของพระองค์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๒๐ เกี่ยวกับเรื่องบิดา แม่ ชาติ ศาสนา และประเพณี ประวัติศาสตร์ ภาษาและวรรณคดี สารคดี วรรณกรรมร้อยกรองภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ ดนตรี และเรื่องปกิณกะต่างๆ.

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. **เล่าเรื่องเมืองฝรั่ง.** กรุงเทพฯ : คณะกรรมการมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ และธนาคารไทยพาณิชย์จำกัด, ๒๕๒๔. ๙๐ หน้า

กระแสพระราชดำรัสเกี่ยวกับประเทศฝรั่งเศสที่ทรงเล่าพระราชทานแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายซึ่งจัดโดยสมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย ประกอบพระฉายาลักษณ์ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่างๆ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๓.

ไทยพาณิชย์ จำกัด, ธนาคาร. **สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทูลกระหม่อมน้อยของเรา.** กรุงเทพฯ : อัมรินทร์การพิมพ์. ๒๕๒๑. ๒๗๑ หน้า. (พิมพ์เนื่องในวโรกาสวันพระราชสมภพสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรรัฐสีมาคุณากรปิยชาติสยามบรมราชกุมารี).

รวบรวมพระราชประวัติของพระองค์ และประมวลพระบรมฉายาลักษณ์ต่างๆ ไว้ เช่น การศึกษา ทรงกีฬา การครัว พระราชกรณียกิจในประเทศและต่างประเทศ และพระราชพิธีสถาปนาพระ-อิสริยศักดิ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ มีคำแปลของจารึกปราสาทหินพนมวัน ของสมเด็จพระเทพฯ และพระนิพนธ์อื่นๆ ประกอบด้วย.

ประยุทธ สิทธิพันธ์ **สมเด็จฯ ฟ้าหญิงน้อย.** กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๒๑. ๓๑๓ หน้า.
แบ่งเป็น ๓ ตอน ตอนที่หนึ่งเป็นพระประวัติตั้งแต่พระประสูติกาลจนถึงปัจจุบัน ตอนที่สอง

เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจภายในประเทศและต่างประเทศของพระองค์ ตอนสุดท้ายเป็นการรวบรวมพระนิพนธ์ทั้งหมดของพระองค์ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ จนถึงขณะทรงศึกษาขั้นอุดมศึกษา.

พระราชประวัติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี" **นิตยสารยาสูบ** ๓๑, ๒ (มี.ค.–เม.ย. ๒๕๒๓) ๗ – ๑๔.

กล่าวถึงพระราชประวัติของพระองค์ การศึกษา พระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ ได้แก่ การศาสนา ทรงใฝ่พระทัยในการศึกษามาก ทรงเป็นองค์ประธานมูลนิธิสายใจ-ไทย ทรงตามเสด็จฯ เยี่ยมราษฎรทหารตำรวจ และทรงเสด็จเป็นราชอาคันตุกะในต่างประเทศด้วย.

ศิลปากร, กรม. **สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ. สยามบรมราชกุมารี.** กรุงเทพฯ, ๒๕๒๑. ๑๗๖ หน้า. (จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติ เนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระราชอิสริยศักดิ์ ๕ ธันวาคม ๒๕๒๐) รวบรวมพระราชประวัติสังเขป พระราชพิธีสถาปนาพระราชอิสริยศักดิ์ การถวายพระพรชัย-มงคลของพระบรมวงศานุวงศ์ และงานอุทยานสโมสร พิธีบายศรีทูนพระขวัญ ณ จังหวัดเชียงใหม่ พระราชกรณียกิจในรอบปี ๒๕๒๐ ความรู้เรื่องพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในที่ได้รับสถาปนาพระอิสริยยศ "สมเด็จพระ" สมัยรัตนโกสินทร์ และรวบรวมบทสดุดีคำถวายพระพรทั้งร้อยแก้วร้อยกรองของสถาบันและเอกชนไว้พร้อมทั้งประมวลพระฉายาลักษณ์ประกอบด้วย.

สยามสปอร์ตพับลิชชิ่ง. **สมเด็จพระเทพฯ เยือนจีน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๒๔. ๑๒๘ หน้า.

รวมพระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ขณะที่เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อวันที่ ๑๒ – ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๒๔ นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่พระราชวงศ์ชั้นสูงของราชวงศ์จักรีได้เสด็จฯ ไปเยือน.

ดรรชนีผู้แต่ง

ก

หน้า

ก. กวี (นามแฝง) ๕๖
กมล ประจวบเหมาะ ๖๗
กมล ศิริวัฒนา ๖๗
กลม โอ่เอี่ยม ๖๗
กริสโวลด์, เอ. บี. ๕๖
กรีน, สตีเฟน ๑๐๗
กรุงเทพ จำกัด, ธนาคาร ๑๗๐
กลาโหม, กระทรวง ๑๓๕
กอเซตโกฟ, ล. ๖๘
กัลยาณิวัฒนา, สมเด็จพระเจ้า
พี่นางเธอ เจ้าฟ้า ๑๖๔
กาญจนา โล่ห์วัชรสันติ ๖๗
กาญจนี สมเกียรติกุล ๖๘
การชาวา, เอ. ๖๘
การไฟฟ้าฝ่ายผลิต
แห่งประเทศไทย,
สโมสร ๑๓, ๑๓๕, ๑๕๑
การวิก จักรพันธุ์, ม.จ. ๑๓๖
กิ่งแก้ว นิคมขำ ๖๘
กีสิก, ลอเรน มารี ๔
กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ๑๓๖
กุศล วโรภาส ๔
กุหลาบ มัลลิกะมาส ๑๐๗
เกรียง สุวรรณทัต ๑๒๒
เกษตร, กระทรวง ๑๓๖
เกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัย.
โครงการหลวงอาหาร
สำเร็จรูป ๑๓๖
เกษม ศิริสัมพันธ์ ๖๙
เกื้อ นคร ๑๓๖
เกื้อกูล ยืนยงอนันต์ ๖๙
โกศล ศรีสังข์ ๔
ไก่ (นามแฝง) ๑๙

ข

หน้า

ขจร สุขพานิช ๔๑, ๗๐
ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ ๑๓๗
ขนิษฐา ศรีนาคาร์ ๑๒๒
ขวัญแก้ว วัชโรทัย ๑๓๗
ขวัญชัย เฮงพูลธนา ๗๐

ค

คณะกรรมการจัดทำหนังสือ
อ่านภาษาไทย ๑๖๕
คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสาร
ทางประวัติศาสตร์ ดูที่
นายกรัฐมนตรี, สำนัก ๔๔
คณะอนุกรรมการจัดทำ
สารานุกรม ๑๐๗
คนหัวเก่า (นามแฝง) ๕
คลาร์ค, แอนดรูวพ์ ๗๐

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว.
๕, ๖๓, ๑๓๗, ๑๓๘, ๑๖๕
เค้มพ์, เจอรมี่ ๖
โคแวน, วิลเลียม แอล. ๖๕

จ

จ.ศ. (นามแฝง) ๕๖
จง สืบจากยง
๑๙, ๔๑, ๔๒, ๗๑, ๑๖๕
จรัญ อุไรรัตน์ ๑๓๘
จันทร์เพ็ญ อู่รัตนมณี ๑๖๕
จันทรรัตน์ ประวาลปัทม์ ๒๒
จารุวรรณ ไวยเจตน์ ๑๐๘
จิตราภรณ์ ไชยกัณฑา ๑๒๒
จิรภา ภาษิตปรัชญา ๕๗
จิรภา อ่อนเรือง ๑๓๘,๑๖๔,๑๖๕
จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ ๗๑
หน้า
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,
พระบาทสมเด็จพระ ๑๓
จุลจักรพงษ์,
พระองค์เจ้า ๑๙
จุลลา งอนรถ, ม.ล. ๑๐๘
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย๒๒,๗๑
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
สถาบันวิทยบริการ.
หอสมุดกลาง ๑
เจษฎา อุรพีพัฒนพงศ์ ๑๒๓
เจสุรัน, จันดรัน ๗๑
แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ ๒๒

ฉ

เฉลิม วุฒิโฆษิต ๑๓๙

ช

ชนม์สวัสดิ์ ชมพูนุช, ม.ร.ว. ๑๙
ชมพูนุท นาคีรักษ์ ๗๒
ชลัช ลียะวณิช ๔๗
ชวลิต วายุภักตร์ ๑๒๓
ชวลีย์ ณ ถลาง ๗๒
ชอบ ภักดิ์ศรีวงศ์ ๔๒
ชัย เรืองศิลป์ ๒๓
ชัยนันท์ นันทพันธุ์ ๑๐๙
ชัยมงคล อุดมทรัพย์ ๑๐๙
ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ๗๓
ชาญชัย รัตนวิบูลย์๗๓,๑๒๓,๑๒๔
ชาติชาย พณานานนท์ ๒๓
ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์ ๑๐๙, ๑๒๔
ชำนาญ มณีวัตร ๑๓๙
ชำนิ ไชยพันธุ์ ๕๗
ชีพส์, ร็อคนีย์ เอส. ๗๓
เชาวลักษณ์ นนทะไชย ๗๓, ๑๐๙
แชน ปัจจุสานนท์ ๗๔

ซ

หน้า
ซิลวี่มาคดาลีนา ฮอลลิงกา ๗๔
โซเมอร์, ฮาร์วีย์ เอ. ๑๒๔

ญ

ญาดา ประภาพันธ์ ๒๓

ณ

ณรงค์ นุ่นทอง ๗๔
ณรงค์ พ่วงพิศ ๑๒๕
ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม
๗๕, ๑๓๒, ๑๖๒, ๑๖๔

ด

ดำรงราชานุภาพ,
สมเด็จกรมพระยา
๑๓,๑๔,๒๔,๔๒,๔๗,๕๓,๕๗,๗๕
เดวิส, รีจินาล ๑๔
เดช สนิทวงศ์, ม.ล. ๔๒, ๑๔๐
เดชา - ชุมพล (นามแฝง) ๔๗

ต

ตราชู สุวรรณานนท์ ๒๔
เติมศรี ลดาวัลย์ ๑๔

ถ

ถนอม กิตติขจร, จอมพล ๑๔๐
ถนอม อานามวัฒน์ ๒๔
แถมสุข นุ่มนนท์ ๒๕, ๑๑๐

ท

ทรงศรี อาจอรุณ ๑๑๑
ทวน วิริยาภรณ์ ๒๕
ทวี นันทขว้าง ๑๔๑
ทวี มุขธระโกษ ๑๑๑
หน้า
ทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์, หม่อม ๑๔
ทวีศักดิ์ ญาณประทีป ๗๕
ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม ๒๕
ทวีศักดิ์ สุภาษา ๗๕
ทวีศิลป์ สืบวัฒนา ๒๖
ทองคำ ศรีโยธิน ๑๖๖
ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา
๔๓, ๔๗, ๑๒๕
ทองพูน สุทธหลวง ๗๖
ทินกร ทองเศวต ๖
ทิพย์ ทิพย์ชัยเมธา ๖
ทิพย์สุเนตร นาคธน ๑๑๑
ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา
๔๓, ๔๘, ๕๓
ทิวา สุกุมลจันทร์ ๑๔๑
เทพ สุนทรศารทูล ๔๘
เทพชู ทับทอง ๗๖
เทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี,
สมเด็จพระ ๑๗๐
เทียน อัชกุล ๑๔๑
เทือก กุสุมา ณ อยุธยา ๗๖
ไทยพาณิชย์ จำกัด, ธนาคาร
๑๗๐

ธ

ธมฺมสาโร ภิกขุ ๗
ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย ๒๖
ธวัช มกรพงศ์ ๑๒๖
ธวัชชัย คูภิรมย์ ๑๔๑
ธานินทร์ กรัยวิเชียร ๗

ธำรงศักดิ์ อายุวัฒนะ ๑๙,๔๓,๕๓
ธิดา จาตุประยูร ๒๖

น

หน้า
นคร พันธุ์ณรงค์ ๑๗๖
นงเยาว์ จิตตะปุตตะ ๑๑๑
นพพล (นามแฝง) ๔๔, ๑๖๒
นพรัตน์ นุสสธรรม ๗๗
นภาพร จันทร์ำ ๑๕
นรเศรษฐ พิสิฐพันพร ๕๗
นวล จันทร์ตรี ๗
นวลเพ็ญ ภาณุรัตน์ ๗๗
นักดนตรี อ.ส. วันศุกร์ ๑๔๒
นันทกา พลอยแก้ว ๑๑๒
นันทา โรจนประดิษฐ์ ๘
นันทา วิศิษฏ์โสภา ๒๖
นัยนา พงษ์ทองคำ ๑๒๖
นาฏวิภา ชลิตานนท์ ๒๗
นายกรัฐมนตรี, สำนัก.
คณะกรรมการจัดพิมพ์
เอกสารทางประวัติศาสตร์ ๔๔
นายตำรา ณ เมืองใต้
(เปลื้อง ณ นคร) ๔๘
นายสุจินดา (นามแฝง) ๑๒๗
นายหนหวย
(ศิลปชัย ชาญเฉลิม) ๑๒๗
น้ำเงิน บุญเปี่ยม ๒๗
นิคม จารุมณี ๑๒๗
นิธิ เอียวศรีวงศ์ ๗๗
นิมิตร ปฐมวาลย์ ๗๘
นิมิตรอักษร, พระ ๔๔
นิออน สนิทวงศ์ ๖๙
เนตร พูนวิวัฒน์ ๑๒๐
แน่งน้อย ติตติรานนท์ ๒๘

บ

หน้า
บรรจง ชูสกุลชาติ ๘
บรรณาธิการเทศาภิบาล,
กอง ๑๖๔
บริสโทว์, วิลเลียม เอส. ๗๘
บ็อค์ก, คาร์ล ๗๘
บังอร ภู่เจริญ ๑๖๓
บัณฑิต อินทรชัยศรี ๕๘
บัตสัน, เบนจามิน เอ. ๑๒๘
บุญนพ กปะติวงศ์ ๗๙
บุญรอด แก้วกัณหา ๒๘
บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา ๑๔๓
บุญสม อยู่ออมสิน ๑๔๓
บุนนาค พยัคฆเดช ๗๙
บูรณธรรม พิทักษ์ไทย ๑๔๓
เบญจวรรณ ฉัตระเนตร ๔๘
เบดลิงตัน, สแตนเล่ย์ ๗๙

ป

ป.ป. (นามแฝง) ๕๘
ปทเรณุกา (นามแฝง) ๘, ๑๑๒
ประกอบ โชประการ ๒๘
ประเก็บ คล่องตรวจโรค ๗๙

ประจักษ์ ประภาพิทยากร ๔๙
ประจักษ์ สุวรรณมณี ๘๐
ประพันธ์ รักษ์แก้ว ๕๙
ประไพ รักษา ๘๐
ประภัสสร บุญประเสริฐ ๒๘, ๖๕
ประยุทธ สิทธิพันธ์
๑๕, ๒๐, ๒๙, ๔๙, ๕๙, ๖๕, ๘๐, ๘๑,
๑๑๒, ๑๒๘, ๑๓๒, ๑๔๔, ๑๕๙, ๑๖๒,
๑๖๔, ๑๖๖
หน้า
ประยูร พิศนาคะ
๒๐, ๔๔, ๑๑๓, ๑๔๔, ๑๖๐
ประยูร อร่ามรักษ์ ๔๙
ประสาน บุญโสภาคย์ ๑๑๓
ประสาร ทองภักดี ๕๙
ประสิทธิ์ แก้วสิงห์ ๘๑
ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๙
ประสิทธิ์ วชิรเมฆินทร์ ๔๔
ประสิทธิสุข พึ่งบุญ ณ อยุธยา
๑๔๕
ประเสริฐ เมฆมณี ๘๒
ประหยัด หงษ์ทองคำ ๘๒
ปริศนา ศิรินาม ๒๙
ปรีดา วัชรางกูร ๑๒๘
ปรีดิเทพพงศ์ เทวกุล, ม.จ. ๑๖๓
ปิ่น มาลากุล, ม.ล. ๑๑๓, ๑๔๕
ปิ่น มุทุกันต์ ๑๔๕
ปิยนาถ นิโครธานนท์ ๒๙, ๓๐
ปิยนาถ บุนนาค ๘๒
ปีย์ มาลากุล, ม.ล. ๑๕, ๑๔๕
ปุ๋ย โรจนะบุรานนท์ ๑๔๖

ผ

ผไท ภักดี ๙
ผ่องพันธ์ สุภัทรพันธุ์ ๓๐
ผุสดี ลิมพสุต ๓๐

พ

หน้า
พโยม โรจนวิภาต ๑๒๘
พรชัย อนุตรอำไร ๓๑
พรพรรณ จงวัฒนา ๘๒
พรพรรณ เลาหศิรินาถ ๕๓
พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล ๔๕, ๑๑๓
พรรณงาม เง่าธรรมสาร ๘๓
พรรษา สินสวัสดิ์ ๕๔
พร้อมพงศ์ ณ เชียงใหม่ ๘๓
พระบรมราชานุสรณ์
พระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์,
มูลนิธิ ๔๙
พระสาสนโสภณ ๕๙
พลกูล อังกินันทน์ ๘๓
พลูหลวง (ประยูร อุลุชาฎะ) ๕๙
พ่วง สุวรรณรัฐ ๑๖
พวงไข่มุกข์ คุณารัตนพฤกษ์ ๘๔
พวงร้อย กล่อมเอี้ยง ๑๑๔
พสกนิกรมุสลิม (นามแฝง) ๑๔๗
พัชรินทร์ เปี่ยมสมบูรณ์ ๘๔

พัฒนาที่ดิน, กรม. งานเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ๑๔๗
พาชื่น สมคำนึง ๘๕
พิจิตร พูนพนิช ๕๐, ๖๐, ๑๑๔
พิชัย พงศ์แพทย์ ๘๕
พิทยลาภพฤติยากร, กรมหมื่น (พระองค์เจ้าธานีนิวัติ) ๙, ๔๕, ๘๕
พิพาดา มานะเศวต ๓
พิมล เทียนทองดี ๑๖๗
พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ๑๖๗
พูนพิศมัย ดิศกุล, ม.จ. หญิง ๙,๘๖
พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์ ๒๐
เพชร บุรีรัตน์ ๕๐

หน้า

เพลินพิศ กำราญ ๑๖
เพียงแข พงษ์ศิริบัญญัติ ๓๑
เพียงออ (นามแฝง) ๕๐
โพธิ์ แซมลำเจียก ๘๖,๑๑๔,๑๒๙, ๑๔๗
ไพจิตร พูนพนิช ๔๕, ๕๔
ไพฑูรย์ มีกุศล ๘๖
ไพศาล โอวาทตระกูล ๘๖

ภ

ภารดี มหาขันธ์ ๘๗
ภาสกร จูฑะพุทธิ ๑๔๘
ภีศเดช รัชนี, ม.จ. ๑๔๘
ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๑๔๘

ม

มณีรัตน์ บุนนาค, ม.ล. ๑๖๐
มณีรัตน์ แย้มประเสริฐ ๑๑๕
มนัส ธัญญเกษตร ๘๗
มนัสชัย นำทรงพล (นามแฝง) ๑๑๕
มนู อุดมเวช ๘๘
มนูญ ลาชโรจน์ ๑๑๕
มยุรี นกยูงทอง ๑๒๙
มอฟฟัต, แอบบอต โลว์ ๖๐
มัทนา เกษกมล ๑๑๖
มัลลิกา เรืองระพี ๓๑
มานิจ ชุมสาย, ม.ล. ๓๒, ๖๑
มาร์คส, โธมัส เอ. ๑๔๙
มาลี พันธุมจินดา ๑๔๙
มิวกี้, มาจอรี เอ. ๑๔๙
แม้นมาส ชวลิต ๑
โมเรล, กาเบรียล ๘๘

ย

หน้า

ยิ้มแย้ม (นามแฝง) ๔๕
ยุรฉัตร บุญสนิท ๕๐
ยุวดี ตปนียากร ๓๒
โยชิกาวา, โตชิฮารุ ๘๙

ร

รอง ศยามานนท์ ๒๐
รอยพิมพ์ เรืองประดิษฐ์ ๓๒

รัชนี สาดเปรม ๓๒
ราชประชานุเคราะห์, มูลนิธิ ๑๔๙
ราชเลขาธิการ, สำนัก ๑๕๐, ๑๖๗, ๑๖๘
ราตรี วานิชลักษ์ ๘๙
ริกก์ส, เฟรด ดับบลิว ๓๓
รุ้ง สีทอง ๖๑
เรโนลด์, เครก เจ. ๘๙
เริง อรรถวิบูลย์ ๑๖
เรืองอุไร กุศลาสัย ๕๑
แรมเซย์, เจมส์ เอนซิล ๘๙

ล

ลภาพร สิงห์เสน่ห์ ๔๖
ลอนดอน, มาร์กาเร็ต ๖๑
ล้อม เพ็งแก้ว ๕๔
ละม่อม โอชิกะ ๕๑
ลักษณะหญิง รัตนสาร ๓๓
ลาวัณย์ โชตามระ ๙๐, ๑๑๖
ลิขิต ธีรเวคิน ๙๐
ลูกเสือหลวง (นามแฝง) ๑๕๑
เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, สำนัก ๑๖, ๑๒๙
เลขาธิการรัฐสภา, สำนักงาน. ศูนย์บริการทางวิชาการและกฎหมาย ๑๗, ๙๐, ๑๒๙, ๑๖๐
เลขาธิการรัฐสภา, สำนักงาน. ศูนย์บริการเอกสารและค้นคว้า ๒๑
เลิศ สุวรรณวิมล ๑๕๑
ไลออนส์ในประเทศไทย, สโมสร ๑๕๑

ฤ

ฤกษ์ดี ชาติอุทิศ ๙

ว

วงเดือน นาราสัจจ์ ๕๔
วชิราวรรณ ตัณฑหงษ์ ๙๐
วรรณชลีย์ บุญมี ๙๑
วราภรณ์ ทินานนท์ ๓๔
วสิษฐ์ เดชกุญชร ๙, ๑๕๒
วัชระ สินธุประมา ๖๑
วัตต์, เดวิล เค. ๓๔, ๖๒, ๙๑
วัลย์วิภา จรูญโรจน์, ม.ล. ๑๓๐
วัลลภา เครือเทียนทอง ๙๑
วาสนา เขมะศิริ ๑๕๒
วิคเคอรี, ไมเคิล ๙๒
วิชัย เสวะมาตย์ ๙๒
วิชาการ, กรม ๑๗, ๑๕๒
วิทยา ตัณฑสุทธิ์ ๑๐
วิทยา (นามแฝง) ๑๓๐
วินัย ชวนประพันธ์ ๙๒
วินิจ วินิจนัยภาค ๑๕๒, ๑๖๘
วิบูลย์ ภักดีมงคล ๙๒
วิภาวดี รังสิต, ม.จ. หญิง ๙๓, ๑๕๓, ๑๖๑
วิมล พงศ์พิพัฒน์ ๓๘, ๖๒
วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย ๑๓๓
วิลสัน, คอนสแตนซ์ เอ็ม. ๑

วิไลเลขา ถาวรธนสาร ๓๔
วิไลเลขา บุรณศิริ ๒๑, ๙๓
วุฒิชัย มูลศิลป์ ๒, ๙๓
เวลลา, โดโรธี บี. ๑๑๗
เวลลา, วอลเตอร์ ฟรานซิส๕๕,๑๑๗

ศ

ศรีนวล ศิริมิลินท์ ๙๔
ศรีพนม สิงห์ทอง ๑๗
ศรีวรวงศ์, พระเยา ๑๑๗
ศิริรัตน์ นีละคุปต์ ๓๔
ศิริลักษณ์ ตัณฑวรรธนะ ๖๖
ศิริวรรณ นุ้ยเมือง ๙๔
ศิลปากร, กรม ๒,๓๕,๙๔,
๙๕,๑๑๗,๑๖๘,๑๗๑
ศิลปากร, กรม.
กองหอจดหมายแห่งชาติ ๙๖
ศิลปากร, กรม.
หอสมุดแห่งชาติ ๒
ศิลปากร, กรม.
หอสมุดแห่งชาติ. งานบริการ
หนังสือพิมพ์และวารสาร ๒
ศิลปากร, มหาวิทยาลัย ๑๕๓

ส

สกรรจ์ จันทรัตน์ ๙๖
ส่งเสริมการเกษตร, กรม.
กองอบรมและเผยแพร่ ๙๗
สงบ ส่งเมือง ๓๕
สงวน เล็กสกุล ๙๗
สนธิ์ บางยี่ขัน ๙๗
สนิท รวมธรรม ๑๕๓
สนิทศักดิ์ สนิทศักดิ์ดี ๙๗
สมคิด ศรีสิงห์ ๓๕
สมใจ นิ่มเล็ก ๓๕
สมใจ ไพโรจน์ธีระรัชต์ ๙๗, ๙๘
สมชัย จรณะสมบูรณ์ ๖๒, ๑๕๓
สมชาย หลั่งหมอยา 98
สมโชติ อ๋องสกุล ๙๘
สมนึก สุนทรโภคิน ๙๙
สมบัติ จำปาเงิน ๒๑, ๕๕
สมบัติ พลายน้อย ๑๗, ๒๑, ๙๙
สมบุญ กุลแพทย์ ๑๐
สมพล ศิลปวุฒิ ๑๑๗
สมพันธุ์ ปานะถึก ๑๕๔
สมภพ จันทรประภา ๑๕๔
สมภพ ภิรมย์ ๑๓๑
สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ๑๕๕
สมลักษณ์ โตสกุล ๑๕๕
สมสวาท ชวนไชยสิทธิ์ ๙๙
สมสวาสดิ์ บุญญภัทโร ๙๙,๑๑๘
สมหมาย เทียบเทียม ๙๙
สโมสรไลออนส์สตรีดุสิต,
กรุงเทพฯ, สมาคม ๑๕๕
สยามปอร์ตพับลิซชิ่ง ๑๗๑
สรรใจ แสงวิเชียร ๑๓๓
สวนะ ศุภวรรณกิจ ๑๗
สวรรค์ สุวรรณโชติ ๑๐๐
สวัสดิ์ จันทนี ๗๔

สวัสดิ์ สุคนธรังษี ๑๕๕
สัญญา ธรรมศักดิ์ ๑๕๖
สาธารณสุข, กระทรวง ๑๕๖
สายจิตต์ เหมินทร์ ๑๐๐
สาโรช ธรรมชาติ ๑๐๐
สำรอง สิทธิแพทย์ ๕๑
สิริ เปรมจิตต์ ๒๑, ๑๓๑, ๑๕๗
สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, สมเด็จพระนางเจ้า ๑๖๑
สิริรัตน์ เกตุษเฐียร ๑๐๑
สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร ๓๖
สี่ เจ็ด เก้า (นามแฝง) ๑๐๑
สุกัญญา ตีระวนิช ๓๖
สุจริต ถาวรสุข ๑๐๑, ๑๐๒
สุตรีญา สมิติ ๑๕๗
สุนทร หิรัญวงษ์ ๑๐๒
สุพจน์ ด่านตระกูล ๑๓๓, ๑๓๔
สุพรรณี กาญจนัษฐิติ ๓๖
สุพัฒศรี วรสายันห์ ๑๐๒
สุภรณ์ วัชรศิริธรรม ๓
สุภัทร ชั้นสุวรรณ ๑๖๓
สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. ๑๕๗
สุภาพรรณ ณ บางช้าง ๓๗
สุภาภรณ์ จรัลพัฒน์ ๑๐๓
สุภาภรณ์ ตันศลารักษ์ ๓๗
สุรัตน์ วรางค์รัตน์ ๓๗
สุรางค์ศรี ตันเสียงสม ๓๗
สุรีย์ พงศ์จันทร์ ๓๘
สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ๑๑
สุวดี เจริญพงศ์ ๑๓๑
สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา ๓
สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร ๔๖
สุวรรณา สัจจวีรวรรณ ๖๒
สุวรรยา เหลืองธาดา ๑๘
สุวิทย์ ธีรศาสวัต ๑๐๓
สุวิทย์ พักขาว ๑๐๓
สุวิมล ชาญมานนท์ ๑๑๘
เสงี่ยม คุมพวาส ๑๐๔, ๑๑๘
เสนอ จันทรา ๓๘
เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว. ๖๓
เสรี จุมพล ๕๒
หน้า
เสรี ไชยสุต ๔๖, ๑๑๘
เสลา เรขะรุจิ ๑๐๔
เสาวนิต (ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์) ๔๖, ๑๐๔, ๑๑๙, ๑๖๓
เสาวภา ภาระพฤติ ๑๐๔
แสง โสรัจ ๑๐๕
แสงเดือน บุณโยประการ ๑๖๓
แสงสูรย์ ลดาวัลย์, ม.ร.ว. ๑๘, ๑๖๙
แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. ๓๘
โสมทัต เทเวศร์ ๖๖
ไสว พราหมณี ๑๑๙
ไสว วัฒนเศรษฐ ๑๑๙

ห

เหรียญ ศรีจันทร์ ๑๒๐
โหมรอนราญ, หลวง ๑๑

อ

อ. จิตรานนท์ (นามแฝง) ๑๐๕
อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. ๓๘
อนันต์ อมรรตัย ๑๓๔
อนุมานราชธน, พระยา ๑๘
"อปร" (นามแฝง) ๑๐๕
อมร จันทรสมบูรณ์ ๑๒
อมรดรุณารักษ์, จมื่น ๑๒๐
อรวรรณ นพดารา ๑๐๕
อรียา เสถียรสุต ๓๙
ออบลาส, ปีเตอร์ เปรน ๑๒๑
อัจฉรา พุทธมนต์ ๖๓
อัจฉราพร กมุทพิสมัย ๓๙
อัญชลาภรณ์ โกมลเสวิน ๑๒๑
อัมพร ตั้งเสรี ๑๐๖
อัมพร ทีขะระ ๓
อาริยา สินธุจริวัตร ๑๖๑
อำพัน ตัณฑวรรธนะ ๖๖
อำภา โอตระกูล ๖๔, ๑๐๖
อำรุง โกมลวรรธนะ ๖๔
อิชิ, โยนีโอ ๓
อุดม ประมวลวิทยา ๑๐๔, ๑๕๗
อุทัย หิรัญโต ๑๒, ๑๒๑
เอกสิทธิ์ เตชะไกศิยวณิชย์ ๑๕๘
เอมอร นิรัญราช ๑๓๑
เอลเจล, เดวิด เอ็ม. ๑๐๖
โอภาส เสวิกุล ๖๔, ๑๐๖, ๑๒๑, ๑๕๘, ๑๖๓